JEAN-PAUL SARTRE

UNIVERS

1990

ROMANUL SECOLULUI XX

ROMANUL SECOLULUI

Jean-Paul Sartre

Greaţa

Prefaţă de
IRINA MAVRODIN

Traducere de
ALEXANDRU GEORGE

Editura
UNIVERS
Bucureşti ● 1990

Coperta de VASILE SOCOLIUC

JEAN-PAUL SARTRE
LA NAUSÉE
© Editions Gallimard, 1938

ISBN 973-34-0171-4

LA NAUSÉE ESTE O CARTE MAI ÎNTÎI REFUZATĂ : în 1936, de către editura Gallimard [1]. Titlul ei este în acel moment *Melancholia* [2]. Sartre are treizeci şi unu de ani : făcuse strălucite studii de filosofie, pe care o şi preda ca profesor într-un orăşel de provincie, colaborase, împreună cu Paul Nizan, la traducerea *Psihopatologiei* lui Jaspers (1927—1928), publicase *L'Imagination* (1936) şi scrisese nuvela *Érostrate*. *La Nausée* în cele din urmă apare totuşi, în martie 1938, într-o perioadă cînd Sartre terminase *La Psyché*, prima formă a viitoarei *Esquisse pour une théorie des émotions* (1939) şi publicase o parte din nuvelele din *Le Mur* (volumul integral apare în 1939).

Am dat toate aceste detalii pentru a situa *La Nausée* într-o primă etapă a creaţiei lui Sartre, primă etapă care se încheie o dată cu începutul celui de-al doilea război mondial, cînd gîndirea şi opera sartriană se vor modifica sensibil (fapt ce poate fi observat şi la alţi scriitori francezi, la Camus, de exemplu ; schimbarea survenită în cazul lui Sartre este însă, credem, de natură mult mai profundă). Le-am dat, totodată, pentru a semnala prezenţa, încă de pe acum, a unui context de creaţie filosofică sartriană cu care opera literară propriu-zisă întreţine (ceea ce îi e specific) o relaţie, diferită însă, după cum vom încerca să arătăm, în raport cu modurile ei de manifestare din etapele ulterioare. În sfîrşit, dar nu în ultimul rînd, le-am dat pentru a marca tipul de impact pe care *La Nausée* l-a stabilit cu primul ei editor, primă instanţă de valorizare a sa : refuzul, impact relevant pentru *noutatea* operei (evident, relevant numai în măsura în care a fost confirmată această noutate prin ulterioare valorizări).

---

[1] Lectura fusese făcută de către Paulhan. Asupra acestui refuz planează totuşi unele incertitudini.

[2] Care trimite la gravura lui Albrecht Dürer.

Două lucruri ni se impun la o primă abordare a „romanului" *La Nausée:* locul singular pe care-l ocupă în creația sartriană, datorită statutului său de *text* (în sensul pe care unii teoreticieni francezi, cu precădere cei atașați grupului Tel Quel, îl dau acestui termen : textul „produce" sensuri, nu „re-produce", nu re-prezintă sensuri ce-i preexistă ; el se autodesemnează, fiind totodată propriul său metatext, propunîndu-se cititorului cu insistență în modul lui de a fi structurat și de a funcționa, în *materialitatea* lui dură, opacă, de obiect textual, deschis unor lecturi multiple și solicitîndu-le la nesfîrșit, prin chiar rezistența obiectuală pe care continuă să o opună odată lectura săvîrșită, ceea ce îi atestă specificitatea de obiect artistic), și locul singular pe care, în mod cu totul surprinzător *încă* (deși această evaluare s-a impus în bună măsură, fiind acum pe cale de a se cristaliza într-un clișeu) îl ocupă în literatura franceză a secolului XX ca „nouă scriitură" cu mult premergătoare celei a Noului Roman.

De ce această situare a lui Sartre printre precursorii Noului Roman (relația poate fi răsturnată : Noii Romancieri îi sînt precursori, în măsura în care *La Nausée* își revelează calitatea de „nouă scriitură" doar citită prin grila de lectură oferită de „noua scriitură a acestora) continuă să ne surprindă ? Fără îndoială, din pricina tuturor presupozițiilor pe care noi, contemporanii lui, le-am acumulat în legătură cu opera literară a filosofului Sartre. Fără îndoială, de asemenea, și din pricina unei alte presupoziții : incompatibilitatea proclamată de toate studiile de literatură franceză contemporană dintre literatura existențialistă franceză (sintagmă ce desemnează în fapt romanul cu problematică existențialistă al lui Sartre, Camus și Simone de Beauvoir) și Noul Roman, incompatibilitate reală, dar în care trebuie să sesizăm și să menținem un raport fie el și de semn negativ. Noul Roman se postulează ca anti-roman nu numai față de romanul de tip balzacian, ci și față de cel existențialist [1], care, cronologic, îl precede în-

[1] Sînt cunoscute paginile în care Robbe-Grillet discută, de pe poziții opuse, *L'Étranger* și *La Nausée*, reproșîndu-le, în fapt, apartenența la vechea literatură prin imaginea analogică, antropomorfă (prezentă în *L'Etranger* mai ales în a doua parte). Pentru Nathalie Sarraute, în schimb, *La Nausée* este una dintre operele „cele mai importante ale timpului nostru". Literatura pe care o face romanciera franceză este tipologic foarte aproape de cea realizată de Sartre prin *La Nausée* și fiind parțial scrisă și publi-

deaproape. De ce nu am putea răsturna relația și să vedem în Sartre un scriitor ce începe la un moment dat, determinat de o nouă „punere în situație", istorică și existențială, ce-i revelează necesitatea presantă a angajării, să scrie un alt fel de literatură, o anti-literatură în raport cu anti-literatura pe care o făcuse pînă atunci (termenul de anti-literatură recăpătînd aici primul lui sens, propriu, prin care „actul" este privilegiat în raport cu „literatura", ce nu va mai avea decît rolul de a-l consemna, de a depune mărturie despre el) ?

Aceste constatări pot fi reformulate astfel : Sartre este mare scriitor, *inventator al unui nou limbaj*, doar în *La Nausée*, absolutizare ce poate să pară excesivă, dar pe care nu o putem atenua decît eventual prin adaosul : ca mare scriitor, deci ca inventator al unui nou limbaj, el se manifestă în parte și în alte cîteva opere, aserțiune pe care o știm discutabilă, deoarece opera — și activitatea specifică prin care ea e instituită — trebuie privite întotdeauna ca tot : tehnicile simultaneiste utilizate, de exemplu, în *Les Chemins de la liberté*, apar ca fiind placate pe un ansamblu — structura romanului de tip esențialist — ce rămîne heterogen în raport cu ele.

Îndată după *La Nausée* [1], Sartre începe să se despartă de literatură. Sau poate ar fi mai corect să spunem, lucru pe care vom încerca să-l și argumentăm, că literatura se desparte de Sartre. Despărțirea va fi relativ lentă. Etapele ei : ciclul, rămas neterminat, *Les Chemins de la liberté — L'Âge de raison*, 1945 ; *Le Sursis*, 1945 ; *La Mort dans l'âme*, 1949 — și, paralel cu acesta, piesele de teatru, de la *Les Mouches*, 1943, *Huis clos*, 1945, și

---

cată în revista lui Sartre *Les Temps modernes* cu cîțiva ani mai înainte. Importanta prefață a lui Sartre la *Portrait d'un inconnu* (1948) este manifestarea aceleiași înrudiri tipologice. Comentariul lui Sartre la romanul lui Nathalie Sarraute, desemnat aici pentru prima oară de anti-roman (termen care va fi curînd aplicat întregii „coli" a Noului Roman), își poate avea aplicarea și la *La Nausée*. Asemenea comentarii bivalente (prin care scriitorul, analizînd o altă creație, își analizează totodată propria creație) sînt aproape o regulă în cazul tuturor scriitorilor importanți, prin ele punîndu-se în evidență o funcție critică imanentă activității artistice.

[1] Nuvele din *Le Mur*, dintre care unele oarecum apropiate ca modalitate de *La Nausée*, sînt scrise și publicate într-o perioadă de coincidență parțială cu scrierea și publicarea acestui roman.

pînă la *Les Séquestrés d'Altona*, 1960. Unele pagini din *La Force de l'âge* de Simone de Beauvoir, precum și *Les Mots* (1963) par a spune că este vorba de o despărțire programatică : sînt descrise aici fascinația și totodată repulsia trăite de Sartre față de literatură ca activitate de creație imaginară, fictivă, și față de actul însuși de a scrie, resimțit ca inautentic, ca o „punere în scenă" (prin dedublarea pe care o comportă : scriitorul scrie despre experiența lui existențială, dar, în chiar momentul în care scrie, se distanțează de ea, o trucheză deci, tocmai pentru a putea scrie despre ea), și totodată ca van, derizoriu (pentru că, după Sartre, nu are putere de intervenție în realitate, nu are puterea de intervenție a altor acte [1]).

Dar, *în fapt*, a fost oare cu putință vreodată pentru un artist o asemenea despărțire ? Sau mai curînd *programul* se află nu la originea despărțirii, ci e doar o tentativă (ce nu-și cunoaște deloc sau în cea mai mare măsură statutul ei de act determinat și nu determinant) de a motiva *a posteriori* despărțirea, și de a o face astfel suportabilă prin ceea ce devine un mod de a o asuma ? Iată această motivare, așa cum o dă Sartre însuși, la mai mult de un sfert de secol după scrierea textului *La Nausée* : „A scrie a însemnat multă vreme pentru mine a cere Morții, Religiei, sub o mască, să-mi smulgă viața de sub incidența hazardului. Am apar-

---

[1] „Am văzut copii murind de foame. În fața unui copil care moare, *La Nausée* înseamnă prea puțin", spune Sartre, într-un interviu dat ziarului *Le Monde*. Iată răspunsul lui Jean Ricardou, în cadrul unei dezbateri pe tema *Que peut la littérature ?*, ce are loc în 1964 între Simone de Beauvoir, Semprun, Berger, Faye, Ricardou : „Ce poate face *La Nausée* ? În mod evident, această carte determină, prin simpla ei prezență (și, după cum vom vedea, indiferent de ficțiunea ei), spațiul prin care moartea unui copil prin inaniție este un scandal : ea dă deci un *sens* acestei morți. Fără prezența literaturii (și trebuie să înțelegem *prezență* în accepția cea mai puternică a termenului), undeva în lume moartea unui copil n-ar avea mai multă importanță decît cea a unui animal dus la abator". (în *Problèmes du Nouveau Roman*, Seuil, 1967, p. 17.)

Intervenția lui Ricardou arată limpede că *La Nausée* era, în 1964, receptată, din perspectivă tel-quel-istă, ca *text prezent în materialitatea lui* și avînd capacitatea, ca text participant la o revoluționare a structurilor limbajului poetic, să ducă și la o revoluționare a structurilor sociale.

ținut unei Biserici. Militant, am vrut să mă salvez prin opere ; mistic, am încercat să dezvălui tăcerea ființei printr-un murmur contrariat de cuvinte și, mai ales, am confundat lucrurile cu numele lor : asta înseamnă a crede. Aveam orbul găinilor. Atîta vreme cît am crezut, m-am socotit salvat. Am reușit la treizeci de ani această lovitură de maestru : să înscriu în *La Nausée* existența nejustificată, sălcie, a semenilor mei, și să o scot pe a mea din cauză. *Eram* Roquentin, arătam prin el, fără nici o complezență, urzeala vieții mele ; totodată eram *eu*, alesul, analistul infernului, fotomicroscop de sticlă și oțel aplecat asupra propriilor mele sucuri protoplasmatice. [...] Trucat pînă în oase și mistificat, scriam voios despre nefericita noastră condiție. Dogmatic, mă îndoiam de toate în afară de faptul că sînt alesul îndoielii ; restabileam cu o mînă ceea ce distrugeam cu cealaltă, și vedeam în neliniște garanția propriei mele liniști ; eram fericit" [1].

Sartre ar fi evoluat astfel prin decizie personală (trecînd prin etapa unei literaturi „angajate", a cărei definire rămîne la Sartre ambiguă [2], atîta vreme cît conceptul însuși de literatură este abordat de el în termeni de act iluzoriu, automistificator și mistificator) de la literatură la nonliteratură, în ultimele două decenii ale existenței sale el implicîndu-se cu precădere (vrînd cel puțin să se implice cu precădere) în acțiunea politică susținută de o reflecție filosofică care se apropie și se distanțează alternativ de marxism. Totodată, în aceeași perioadă, în mod simptomatic, din punctul nostru de vedere, în activitatea lui capătă o pondere importantă reflecția asupra literaturii (eseurile din *Situations* și mai ales monumentalul studiu despre Flaubert, *L'Idiot de la famille*), manifestare, după părerea noastră, a unei nostalgii, a unei despărțiri încă neconsumate, mai bine zis încă nu total asumate.

Căci nu asistăm oare tocmai acum la adevăratul act de mistificare și automistificare, acum, cînd scriitorul, părăsit de putința scriitoricească, încearcă să-și justifice ne-putința deghizînd-o în opțiune și atribuindu-și astfel un rol frumos ? Nu avem oare mai bune argumente pentru a presupune că Sartre este abandonat

---

[1] *Les Mots*, Gallimard/Blanche, pp. 209—210.

[2] Pentru ambiguitățile gîndirii sartriene precum și pentru alte numeroase observații deosebit de interesante cu privire la opera lui Sartre în general, și la *La Nausée* în particular, a se vedea studiul introductiv al lui Romul Munteanu la *Greața*, Editura Minerva, B.P.T. 1981, în traducerea lui Marius Robescu.

treptat[1] de literatură, despărțindu-se de ea prin romane și piese de teatru care încep tot mai mult să devină instrumente de ilustrare, și de mai largă vehiculare, a ideilor filosofului, pe măsură ce, printr-un lent și subteran proces, discursul filosofic invadează discursul literar, evacuîndu-l în mai mari sau mai mici zone, pentru a i se substitui ?

Acest proces ireversibil (pe care moartea lui Sartre l-a statuat ca atare, în orice caz), ascultă de legi tot atît de obscure, și doar în foarte mică măsură analizabile (fenomenul poate fi cel mult parțial descris, dar explicarea lui rămîne incertă), în cazul concret Sartre (dar și în cazul tuturor constructorilor de opere artistice ce au cunoscut evoluții analoage) ca și procesul prin care Sartre intră în literatură, intră prin textul *La Nausée.*

Contextul filosofic există și în acest moment al *intrării* în „spațiul literar" : de formație și cu pasionate preocupări filosofice (concretizate în cîteva scrieri arătate mai sus), Sartre descoperă fenomenologia lui Husserl, tocmai într-un moment cînd este pe cale de a pune premisele propriei sale filosofii, pe care le regăsește, cel puțin în parte, în opera fenomenologului german. E o re-cunoaștere aproape dramatică, relatată de Simone de Beauvoir în memoriile sale : „El (R. Aron) îl studia pe Husserl. Cînd a venit la Paris, i-a vorbit despre acesta lui Sartre. Petreceam împreună o seară la «Le Bec au Gaz» din strada Montparnasse ; am comandat specialitatea casei : cocteiluri cu suc de caise. Aron arătă către paharul său : «Vezi, dragul meu, dacă ești fenomenolog, poți vorbi despre acest cocteil, și faci astfel filosofie !» Sartre aproape păli de emoție ; era tocmai ce dorea să facă de ani de zile : să vorbească despre lucrurile pe care le atingea, și să facă astfel filosofie. Aron îl convinse că fenomenologia răspundea întocmai preocupărilor sale : depășirea opoziției dintre idealism și

[1] O separare bruscă ar fi putut mai curînd să fie justificată ca act determinant și nu determinat. Astfel, despărțirea bruscă și definitivă de poezie (Rimbaud nu va mai scrie niciodată *despre literatură)* a poetului *Iluminărilor* ar putea fi interpretată ca opțiune. Și totuși, ea nu poate fi oare redusă și la dimensiunea de act *determinat* de incapacitatea (trăită de Rimbaud ca virtualitate de reînnoire formală ? În acest caz, nu putem vorbi oare mai curînd de asumarea unei situații de fapt (incapacitatea de reînnoire formală după ce o formulă a fost explorată „pînă la capăt", acest „pînă la capăt" fiind relativ, în speță un „pînă la capăt" al fiecărui artist în parte) ca rezultat al refuzului de a trișa în plan artistic (autopastișarea fiind o formă de mistificare și automistificare) ?

realism, afirmarea suveranității conștiinței și totodată a prezenței lumii așa cum ni se oferă ca nouă". În urma acestei conversații ce are loc în 1933 (R. Aron studia la Institutul francez din Berlin, unde își va face curînd și Sartre studiile), Sartre citește lucrarea lui E. Lévinas despre Husserl, lectură astfel comentată de către Simone de Beauvoir (în continuarea textului de mai sus) : „Avu o strîngere de inimă cînd găsi aici aluzii la contingență". „Cineva i-o luase oare înainte ? Citind mai departe, se liniști. Contingența nu părea să joace un rol important în sistemul lui Husserl." [1]

Încercăm să propunem această ipoteză : Sartre ezită în acest moment între discursul filosofic și cel artistic (literar). În direcția discursului literar, o nouă ezitare : între poem și „roman", Sartre scriind, lucru mai puțin cunoscut, în 1929, poeme, dintre care unul, *L'Arbre*, va fi astfel comentat de Simone de Beauvoir : „Ca mai tîrziu în *La Nausée*, copacul, prin vana-i proliferare, indica tocmai contingența". Contactul cu acea „substanță nouă" (pentru a relua o binecunoscută formulă a lui Nathalie Sarraute privitoare la propria ei experiență creatoare) care este „contingența" e încă imediat, puternic atașat domeniului senzorialului, neconceptualizat, în egală măsură deschis spre calea cunoașterii prin concept (filosofică) și spre cea a cunoașterii prin metaforă (poetică). Discursul filosofic sartrian nu este în acel moment (cel al genezei textului *La Nausée*) decît un vag proiect, o umbră ce abia se profilează, el nu s-a interpus încă între lume și conștiința care o percepe. În raport cu discursul abstract, rațional, al filosofului (oricît de concret s-ar postula, și oricît de înrădăcinat s-ar recunoaște, la origine, în zone ale iraționalului, chiar și discursul fenomenologilor și al existențialiștilor alunecă mereu spre pietrificare — stabilizare — terminologică și spre sistematizare), discursul artistului este in-format (și) de zone iraționale și de moduri ale concretului menținute active, atît unele cît și celelalte, pe tot parcursul producerii lui. Sartre este „fericit" scriind *La Nausée* (după propria-i mărturisire) tocmai pentru că în acel moment pentru el „lucrurile se confundau cu numele lor" (cf. mai sus citatul din *Les Mots*), constatare prin care este desemnat însuși modul poetic de a aprehenda (cunoaște) lumea, des-prinderea lucrurilor de numele lor reprezentînd demersul opus, conceptualizator (filosofic).

Coincidența aceasta originară a celor două tipuri de cunoaștere este sesizată de însuși Sartre, într-un text cît se poate de sem-

[1] *La Force de l'Âge*, Gallimard, 1960, p. 143, p. 142.

nificativ : „Husserl a introdus din nou oroarea și farmecul în lucruri. *El ne-a restituit lumea artiștilor* (subl. ns.) și a profeților : înspăimîntătoare, ostilă, primejdioasă, cu ostroave de har și de iubire (...) Ne vom descoperi pe noi înșine nu în cine știe ce loc retras, ci pe stradă, în oraș, în mijlocul mulțimii, ca lucru printre lucruri, ca om printre oameni." [1] Copacul, temă ce va reveni și în alte texte cu caracter filosofic și autobiografic (cf. *Les Mots* mai ales), slujește nu o dată drept „suport al reflecției lui Sartre asupra raportului dintre conștiință și obiect" [2]. În articolul citat, mai întîlnim : „A cunoaște înseamnă a «exploda către», a te smulge intimității gastrice pentru a alerga, acolo, dincolo de sine, acolo, lîngă copac, și totuși în afara lui, căci el îmi scapă și mă respinge, și eu nu mă pot pierde în el, așa cum nici el nu se poate dilua în mine : în afara lui, în afara mea". Ceea ce am identificat ca fiind la origine coincidență între cunoașterea de tip artistic și cea de tip filosofic generează, în chip firesc, o ezitare a lui Sartre între două tipuri de demersuri.

După Simone de Beauvoir, ea este cea care ar fi orientat *La Nausée* către literatură (mărturie ce nu are valoare decît în măsura în care este o nouă dovadă a coicidenței de planuri semnalată de noi ; altminteri, Sartre nu a făcut decît ceea ce în acel moment stătea în primul rînd în putința, și în dorința lui de a face, dincolo de orice îndemnuri sau încuviințări venite din partea altcuiva) : „Am insistat ca Sartre să confere descoperirii făcute de Roquentin o dimensiune romanescă, introducînd în povestirea sa puțin din acel suspans care ne plăcea atît de mult în romanele polițiste. A fost de acord" [3].

Ar mai fi de remarcat că poeticitatea textului *La Nausée* e departe de a sta în suspansul (destul de precar) de care uzează.

Orice tentativă de explorare a domeniului activității spirituale prin care opera este instituită, domeniu tratat indistinct de cel al poeticii sau al esteticii pînă la Valéry, și pe care acesta îl desem-

---

[1] Cf. articolul, scris în 1939, *Une idée fondamentale de la phénoménologie de Husserl : l'intentionnalité* (reluat în *Situations* I) *apud Georges Raillard, «La Nausée» de J.-P. Sartre*, Paris, Librairie Hachette, 1972.

[2] Cf. Georges Raillard, *op. cit.*, care semnalează recurența „temei" copacului prin numeroase și variate citate ce ni se par deosebit de utile întru demonstrarea tezei noastre.

[3] *La Force de l'Âge*, *op. cit.*, pp. 111—112.

nează ca specific, numindu-l *poietic*[1], comportă mari riscuri şi e nu o dată condamnată să rămînă la stadiul ipotezelor. Dar oricît de fragile ar putea fi rezultatele analizei pe care am sugerat-o, fragile pentru că ne vom afla întotdeauna în imposibilitatea de a le proba pozitiv, adică altfel decît prin acumulare de cazuri analoage, anumite fapte ne îngăduie să înclinăm totuşi mai curînd spre ele decît spre alte rezolvări.

Momentul *La Nausée* este cel în care Sartre se angajează pe calea cunoaşterii artistice, care este facere (deci acţiune) salvatoare, singura în măsură (pentru Sartre, atunci) să justifice existenţa fiinţei umane, să o sustragă acelui mod de a fi „de trop" al lucrului, să o sustragă, altfel spus, hazardului, contingenţei, statuînd-o ca necesitate. Din imperiul lui „a exista", artistul (dar şi cititorul), prin operă, trece în imperiul lui „a fi" : „Nu există, din moment ce nu are nimic inutil : dimpotrivă în raport cu ea tot restul e inutil. Melodia *este*. Şi eu am vrut *să fiu*. Ba n-am voit decît acest lucru ; iată cuvîntul hotărîtor al vieţii mele ; în adîncul tuturor acestor încercări care păreau lipsite de legătură între ele, regăsesc aceeaşi dorinţă, dorinţă de a izgoni din mine existenţa, de a goli clipele de unsoarea lor, de a le toarce, de a le usca, de a mă purifica, de a mă întări, pentru a reda în cele din urmă sunetul net şi precis al unei note de saxofon. [...] De cealaltă parte a existenţei, în lumea cealaltă, pe care o putem vedea în depărtare, dar de care nu ne putem nicicînd apropia, o mică melodie a început să cînte, să danseze : «Ca mine trebuie să fiţi, trebuie să suferiţi în măsură»."

Această „temă", a „salvării prin artă"[2], atît de caracteristică pentru prima perioadă a creaţiei sartriene, prezintă nu puţine analogii cu „tema" „salvării prin artă" aşa cum apare ea la Valéry, şi mai ales la Proust.

---

[1] Cf. Valéry *Introduction à la poétique*, Paris, Gallimard, 1938.

[2] Ea e în general specifică literaturii franceze a secolului XX, făcînd pandant cu „tema" „salvării prin acţiune", acţiune înţeleasă ca aventură individuală sau ca acţiune solidară cu destinul unui grup social. Oscilaţia între „salvarea prin artă" şi „salvarea prin acţiune", ce poate fi întîlnită la cîţiva dintre cei mai importanţi scriitori francezi din această epocă (Montherlant, Malraux, Camus) este şi cea a lui Sartre însuşi. Am putea de asemenea spune că evoluţia lui Sartre este, sub acest raport, inversă faţă de cea a lui Malraux (în ceea ce priveşte *ideea* de salvare prin artă, nu în realizarea ei artistică).

Ca și la Proust[1], „tema" operei artistice ca „act salvator" este în *La Nausée* textualizată, în sensul că textul *La Nausée* este o spunere despre facerea textului *La Nausée*, despre FACEREA TEXTULUI. Este o istorie a nașterii continue a textului literar care este *La Nausée*, dar și a oricărui alt text artistic. Există aici un foarte mare număr de termeni prin care este denotat sau conotat nu numai domeniul literaturii, ci și cel al picturii, gravurii, muzicii, și care funcționează ca tot atîtea „puneri în abis", la nivelul ficțiunii, dar și la cel al narațiunii, ca tot atîtea enclave ce întrețin cu ansamblul, care este textul, o relație de similitudine (pentru a relua definiția generală dată de Lucien Dällenbach „punerii în abis"[2]). Listele care s-ar putea da cu astfel de termeni sau cu microtextele conotate ca vizînd procesul travaliului artistic sînt impresionante, atît de impresionante încît nu mai pot fi atribuite doar efectului realizat prin aplicarea unei grile de lectură oferită de noile scrieri romanești din ultimele trei decenii ale secolului nostru, ci însești concepției pe care o are Sartre despre roman în momentul în care scrie *La Nausée*.

Iată doar un foarte mic număr de exemple (eseul de față nu se vrea, și nici nu poate fi, și nici nu trebuie să fie, exhaustiv — funcționalitatea lui fiind alta : cea de stimulare a unui apetit de lectură prin sugerarea unui demers oarecum surprinzător) : naratorul ține un jurnal care este însuși textul cărții *La Nausée* pe cale de a se scrie (procedeul amintește într-o oarecare măsură de „punerea în abis" din romanul lui Gide *Falsificatorii de bani*), text decupat pe zile (*„Lundi 29 janvier* 1932", *„Mardi 30 janvier"* etc.)., decupaj ce stabilește o relație de izomorfism între *viață* și *carte ;* el scrie totodată o carte despre viața unui personaj istoric, domnul de Rollebon, carte abandonată și repudiată la un moment dat în favoarea activității scripturale cu adevărat „salvatoare" care este jurnalul, adică adevărata Carte, cealaltă, dat fiind caracterul ei preponderent referențial, denotativ, prin care se comunică o cunoaștere preexistentă facerii textului, înscriindu-se printre activitățile mecanice, rutiniere ale celor pe care Roquentin îi numește *les salauds ;* polemica dusă cu o literatură a reprezentării, polemică

---

[1] În a cărui masivă operă există însă și pasaje în care „tema" este „expusă" printr-un discurs care o explicitează și o problematizează.

[2] Cf. *Le Récit spéculaire. Essai sur la mise en abyme*, Paris, Seuil, 1977.

imanentă întregului text, apare explicitată într-un fragment ca acesta: „orașele nu dispun decît de o singură zi care revine, absolut identică în fiecare dimineață. Numai duminica oamenii o împopoțonează întrucîtva. Imbecilii. Îmi repugnă că am să văd fețele grosolane și calme. Legiferează, *scriu romane populare* (subl. ns.), se căsătoresc, comit extrema prostie de a face copii" etc ; unul dintre personaje este desemnat prin numele, comportînd conotații livrești, de Autodidact ; Anny, un alt personaj, vrea să-și trăiască existența ca pe un rol, să o organizeze într-o serie de „momente perfecte", omologabile cu o serie de gravuri care i-au frapat imaginația în copilărie ; aceeași Anny ; afirmă ideea imposibilității oricărei acțiuni, conotația fiind ideea posibilității artei ca acțiune prin excelență : „vroiam să acționez. Știi, pe vremea cînd ne jucam de-a aventurierul și de-a aventuriera : tu erai cel căruia i se întîmplă aventuri, eu eram aceea care le face să se întîmple. Ziceam : «Sînt un om de acțiune». Îți amintești ? Ei bine, acum spun pur și simplu : nu poți să fii un om de acțiune". O parte din peregrinările lui Roquentin au loc în spațiul artificial, riguros organizat, al unei biblioteci publice, propus în opoziție cu spațiul natural, proliferant, dezorganizat, al Grădinii Publice etc., etc. Toate aceste „semnale", „indicii", „urme", „teme" [1], sau cum vrem să le numim, instituie și susțin un raport de omologie între *a scrie* (ce devine aici acțiunea prin excelență) și *a fi* (nu : *a exista*).

Încă o dată vom reveni la ideea definirii textului literar, în ceea ce are el specific, ca text care nu re-prezintă o cunoaștere ce-i preexistă, ci produce o cunoaștere în și prin propria-i producere. Față de alte texte, ce se pretează la atare definiție și prin care sînt desemnate cu precădere forme inventate de secolul nostru [2], textul *La Nausée* se află într-o situație specială : toate presupozițiile cititorului îl fac pe acesta să considere că, în cazul acestui scriitor-filosof, o anumită problematică preexistă textului

[1] Reluăm o terminologie utilizată de Jean Ricardou și de alți scriitori din grupul Tel Quel.

[2] A se vedea expunerea lui Jean Ricardou din *Nouveau roman ; hier, aujourd'hui*, 1, Paris, Union générale d'Éditions, 1972, p. 72, unde figurează schema :

Epoca clasică	Epoca romantică	Epoca modernă
Retorică	Expresie Reprezentare	Producere

literar, care nu ar face decît să o re-producă (nu ar produce-o ; un exemplu ilustru de asemenea operă ce re-prezintă o problematică filosofică preexistentă este *Ciuma* de Camus). Or, întreaga carte, abordată la multiple niveluri, nu face decît să spună că : „revelația „greții" nu are loc decît în și prin scriitură, producerea cărții este concomitentă cu această evidență existențială, nici una nici cealaltă nepreexistîndu-și.

Prin procesualitatea care este producerea textului, subiectul cunoscător (autorul) ia cunoștință de propria-i relație cu existentul (cu trecutul său, de fapt, într-un sens foarte apropiat de cel proustian), depășind astfel starea de „a exista" (proprie celor numiți de Sartre, *les salauds*), prin trecerea în starea de *a scrie/a fi*. Starea de evidență existențială este de natură analoagă cu cea de evidență poetică (a se vedea cunoscutele pasaje în care referentul care este realul în fizicalitatea lui — Castanul din Grădina publică, Mîna[1] etc., etc — este perceput *altfel, deformat, prin metaforizare*, în raport cu percepția abstractă care este de obicei percepția noastră, deformat, adică, prin acea percepere concretă care este perceperea artistică).

Trecerea de la non-text la text (literar) este trecerea de la perceperea automată, rutinieră a existenței la o nouă percepere a ei, la evidența poetică numită *Greața*. Am putea spune așadar în concluzie, punînd între cei doi termeni un semn de egalitate impus de demonstrația noastră, că *facerea textului este Greața*. Din pur filosofic, așa cum a fost receptat pînă acum, conceptul sartrian de „greață" poate deveni foarte operant în orice tentativă de descriere a fenomenologiei producerii textului artistic.

IRINA MAVRODIN

[1] Mulți artiști, și mai cu seamă mulți poeți arată că momentul cînd au început să scrie coincide cu un mod nou de a-și percepe propria mînă, ca pe un obiect straniu și străin. Perceperea altor obiecte (inclusiv părți ale propriului trup) ca „străine", este frecvent invocată de ei ca fiind simultană cu intrarea în starea de a scrie, dar mîna, printre ele, se bucură de o situație privilegiată. Un studiu de psihanaliză a creației ar putea da, neîndoielnic, interesante rezultate dacă s-ar porni de la aceste mărturii pozitive.

Avertisment al editorilor

Aceste caiete au fost găsite printre hîrtiile lui Antoine Roquentin. Le publicăm fără a schimba în ele nimic.

Prima pagină nu e datată, dar avem temeinice motive să credem că e anterioară cu cîteva săptămîni începutului jurnalului propriu-zis. Ea trebuie să fi fost scrisă, cel mai tîrziu, pe la începutul lui ianuarie 1932.

La vremea aceea, Antoine Roquentin, după ce călătorise în Europa Centrală, în Africa de Nord şi în Extremul Orient, se stabilise de trei ani în oraşul Bouville, pentru a-şi termina acolo studiile sale istorice asupra marchizului de Rollebon.

EDITORII

Filă nedatată

Cel mai bine ar fi să însemn evenimentele de la o zi la alta. Să ţin un jurnal pentru a vedea limpede aceste evenimente. Să nu las să scape nuanţele, faptele mărunte, chiar dacă nu au nici o importanţă aparentă, şi îndeosebi să le clasez. Trebuie să spun cum văd eu masa aceasta, strada, oamenii, pachetul meu de tutun, din moment ce ele s-au schimbat. Trebuie să determin cu exactitate proporţiile şi natura acestei schimbări.

De pildă, iată o cutie de carton care conţine sticluţa mea de cerneală. Ar trebui să încerc să spun cum o vedeam *mai înainte* şi cum o[1] acum.

[1] Un cuvînt nescris în text.

Ei bine, e un paralelipiped dreptunghiular, se detaşează pe — e o prostie, nu se poate spune nimic despre ea. Iată ce trebuie să evit, să nu introduc nici o ciudăţenie acolo unde nu există. Cred că acesta e pericolul atunci cînd ţii un jurnal : exagerezi totul, stai necontenit la pîndă, forţezi continuu adevărul. Pe de-altă parte, e sigur că, de la o clipă la alta — şi tocmai în legătură cu această cutie sau cu nu contează ce obiect — pot regăsi impresia de alaltăieri, trebuie să fiu totdeauna pregătit, altminteri ea îmi va scăpa din nou printre degete. Nu trebuie să[1] nimic, ci să notez cu grijă şi în modul cel mai miunţios tot ceea ce survine.

Fireşte că nu pot să scriu nimic clar despre ceea ce s-a întîmplat sîmbătă, sau alaltăieri, m-am îndepărtat prea mult de acele întîmplări ; ceea ce pot spune numai e că nici într-un caz nici în celălalt nu s-a întîmplat nimic din ceea ce ar fi numit de obicei un eveniment. Sîmbătă, copiii se jucau făcînd să sară pietrele pe suprafaţa apei şi am vrut şi eu să arunc cu o piatră în mare. În clipa aceea, m-am oprit, am lăsat să cadă piatra şi am plecat. Trebuie să fi avut un aer probabil derutat, pentru că în urma mea copiii au izbucnit în rîs.

Asta în ceea ce priveşte exteriorul. Ceea ce s-a petrecut în mine n-a lăsat urme clare. Am mai văzut ceva ce m-a dezgustat, dar nu mai ştiu dacă priveam marea sau galetul. Galetul era plat, uscat pe una din laturi, umed şi noroios pe cealaltă. Îl ţineam de margini, cu degetele răşchirate, căutînd să nu mă murdăresc.

Alaltăieri a fost mult mai complicat. Şi apoi s-a mai produs şi acea serie de coincidenţe, de *qui pro quo*-uri pe care nu izbutesc să mi le explic. Dar n-am să mă amuz însemnînd toate acestea pe hîrtie, la sfîrşit, e cert că am fost cuprins de frică sau de alt sentiment de acelaşi soi. Dacă aş şti numai de ce anume mi-a fost frică şi aş fi şi făcut un mare pas înainte.

Interesant e că nu am fost cîtuşi de puţin înclinat să mă consider nebun ; văd chiar cît se poate de clar că nu sînt nebun : toate schimbările se referă la obiecte. Cel puţin de asta aş vrea să fiu singur.

[1] Cuvînt şters (poate „să forţez" sau „să invent"), un altul adăugat, pe deasupra, e ilizibil.

Orele 10 $^1/_2$ [1]

La urma urmei, se poate totuși să fi fost o mică criză de nebunie. Nu a mai rămas din ea nici o urmă. Caraghioasele mele sentimente de săptămîna trecută îmi par azi cu totul ridicole : nu mă mai interesează. În seara asta mă simt bine, mă simt foarte burghez în lume. Aici e camera mea, orientată spre nord-est. Dedesubt, strada Mutilaților și șantierul noii gări. De la fereastra mea văd la colțul bulevardului Victor-Noir, flacăra roșie și albă a reclamei de la *Întîlnirea feroviarilor*. Trenul de Paris a sosit chiar acum. Oamenii ies din vechea gară și se risipesc pe străzi. Aud pași și glasuri. Multe persoane așteaptă ultimul tramvai ; formează un mic grup trist în jurul becului de gaz, exact sub fereastra mea. Ei bine, oamenii mai au de așteptat cîteva minute : tramvaiul nu va trece decît la ora zece și patruzeci și cinci. Numai să nu vină în noaptea asta voiajori comerciali : doresc foarte mult să dorm și sînt în urmă cu somnul. O noapte de somn bun, numai una, și toate poveștile astea se vor șterge.

Orele unsprezece fără un sfert, nu mai am de ce să mă tem, ar fi trebuit să ajungă. Numai să nu fie azi ziua domnului din Rouen. El vine în fiecare săptămînă, i se rezervă camera nr. 2, la etajul I, cea care are un bideu. Încă mai poate veni : adeseori ia o halbă de bere la *Întîlnirea feroviarilor* înainte de a se culca. De altminteri nu prea face zgomot. E un om foarte mic și foarte curat, cu o mustață neagră lustruită și cu o perucă. Iată-l.

Ei bine, cînd l-am auzit urcînd scara, faptul mi-a provocat o mică emoție, într-atîta era de liniștitor : de ce te-ai putea teme într-o lume atît de bine reglementată ? Cred că sînt vindecat.

Și iată tramvaiul 7, „Abatoare — Marile bazine". Sosește cu un mare vacarm de fierăraie. Apoi pleacă. În clipa de față, se îndreaptă, încărcat de geamantane și de copii adormiți, spre Marile Bazine, spre Uzine, spre

[1] Ale serii, evident. Paragraful care urmează este mult posterior precedentelor. Înclinăm a crede că a fost scris, cel mai devreme, a doua zi.

Estul negru. E penultimul tramvai ; ultimul va trece peste o oră.

Am să mă culc. M-am vindecat, renunţ să-mi mai scriu memoriile de la o zi la alta, ca fetiţele, pe un caiet frumos şi nou.

Numai într-un caz ar putea fi interesant să ţii un jurnal : în cazul că [1]

[1] Textul filei nedatate se opreşte aici.

Jurnal

Luni 29 ianuarie 1932

Mi s-a întîmplat ceva, faptul e neîndoielnic. A survenit asemeni unei boli, nu ca o certitudine obișnuită, nu ca un lucru evident. S-a instalat pe ascuns, încetul cu încetul, m-am simțit puțin cam ciudat, puțin cam jenat, asta-i totul. Odată instalat, nu s-a mai mișcat, a rămas fără glas și m-am putut convinge că n-aveam nimic, că mă alarmasem degeaba. Și iată că acum totul capătă amploare.

Eu nu cred că meseria de istoric predispune la analiza psihologică. În domeniul nostru, noi n-avem de-a face decît cu sentimente întregi cărora le dăm nume generice, precum Ambiție, Interes. Cu toate acestea, dacă aș avea o urmă de cunoaștere de sine, tocmai acum ar fi cazul să mă servesc de ea.

De pildă, mîinile mele au ceva nou, un mod oarecare de a apuca pipa sau furculița. Sau, furculița a căpătat acum un mod anume de a se lăsa apucată, nu știu. Deodată, tocmai în momentul în care intram în cameră m-am oprit, pentru că simțeam în mîna mea un obiect rece care nu-mi reținea atenția prin acel soi de personalitate. Am desfăcut palma, am privit : țineam în mînă pur și simplu clanța ușii. În dimineața aceasta, la bibliotecă, în clipa în care Autodidactul [1] a venit să-mi dea bună ziua, mi-au fost necesare zece secunde pentru a-l recunoaște. Vedeam un chip necunoscut, doar un chip. Și apoi mai era și mîna lui, ca un vierme mare și alb în mîna mea. I-am dat imediat drumul și brațul s-a lăsat în jos domol.

---

[1] Ogier P., de care va fi adeseori vorba în acest jurnal. Era un ajutor de aprod. Roquentin făcuse cunoștință cu el în 1930 la biblioteca din Bouville.

Şi pe străzi sînt o serie de zgomote echivoce, care trenează.

Deci s-a produs o schimbare în aceste ultime săptămîni. Dar unde ? E vorba de o schimbare abstractă care nu se întemeiază pe nimic. Oare să mă fi schimbat eu ? Dacă nu m-am schimbat eu, s-a schimbat camera aceasta, oraşul, natura ; trebuie să aleg.

Cred că eu m-am schimbat : asta e soluţia cea mai simplă. Şi cea mai dezagreabilă. Dar, în sfîrşit, trebuie să recunosc că sînt supus acestor transformări bruşte. E un fapt, că gîndesc foarte rar ; atunci, o mulţime de mici metamorfoze ajung să se acumuleze în mine fără ca să-mi dau seama şi, apoi, într-o bună zi, se produce o adevărată revoluţie. E ceea ce a dat vieţii mele aspectul acesta contrastant, incoerent. De pildă, cînd am părăsit Franţa, mulţi au zis că plecarea mea a fost o nebunie. Mă revăd şi azi, împreună cu Mercier, în biroul acelui funcţionar francez care a demisionat anul trecut ca urmare a afacerii Pétrou. Mercier se ducea în Bengal cu o misiune arheologică. Dorisem totdeauna să călătoresc în Bengal şi el insista să plec împreună cu el. Mă întreb azi, de ce ? Cred că nu era sigur pe Portal şi conta pe mine ca să-l supraveghez. Nu vedeam nici un motiv ca să-l refuz. Şi chiar dacă aş fi presimţit, în vremea aceea, mica lui combinaţie în legătură cu Portal, ar fi fost un motiv în plus să accept propunerea cu entuziasm. Ei bine, eram paralizat, nu puteam scoate un cuvînt. Mă uitam la o mică statuetă khmeră, aşezată pe un covor verde, alături de un aparat de telefon. Mi se părea că sînt umplut cu limfă sau cu lapte călduţ. Mercier îmi spunea cu o răbdare angelică, care-i ascundea întrucîtva enervarea :

— Nu-i aşa, am nevoie să fiu fixat în mod oficial. Ştiu că vei sfîrşi prin a spune da : ar trebui mai bine să accepţi numaidecît.

Are o barbă de un negru roşcat, foarte parfumată. La fiecare mişcare a capului respiram o adiere de parfum. Şi, apoi, dintr-o dată, mă trezeam dintr-un somn de şapte ani.

Statuia mi s-a părut dezagreabilă şi stupidă, şi am simţit că mă plictisesc profund. Nu izbuteam să înţeleg

de ce mă aflam în Indochina. Ce făceam acolo ? De ce vorbeam cu oamenii aceia ? De ce eram îmbrăcat atît de caraghios ? Pasiunea mea se sfîrşise. Ea mă copleşise şi mă dăduse de-a dura ani de zile ; în clipa de faţă mă simţeam golit. Dar nu asta era lucrul cel mai rău : în faţa mea, aşezată cu un soi de indolenţă, se afla o idee voluminoasă şi fadă. Nu prea ştiu ce era, dar nu mă simţeam în stare s-o privesc, într-atîta mă dezgusta. Pentru mine totul se confunda cu parfumul bărbii lui Mercier.

M-am scuturat, scos din fire de mînie împotriva lui, i-am replicat sec :

— Îţi mulţumesc, dar cred că am călătorit destul : e momentul să mă reîntorc în Franţa.

Două zile mai tîrziu, luam un vapor spre Marsilia.

Dacă nu mă înşel cumva, dacă toate semnele care se adună sînt precursoare ale unei noi răsturnări a vieţii mele, ei bine, mi-e frică. Nu pentru că viaţa mea ar putea fi bogată, grea sau preţioasă. Dar mă tem de ceea ce se va naşte, de ceea ce va pune stăpînire pe mine — şi mă va duce cine ştie unde ? Peste cîteva luni, peste cîţiva ani, mă voi trezi spetit, dezamăgit, în mijlocul unor noi ruine ? Aş dori să văd limpede în mine însumi înainte de a fi prea tîrziu.

Marţi 30 ianuarie

Nimic nou.

Am lucrat de la orele nouă la unu la bibliotecă. Am pus la punct capitolul al XII-lea şi tot ceea ce priveşte şederea lui Rollebon în Rusia, pînă la moartea lui Pavel I. Iată-mi lucrul terminat : nu mai e vorba decît să-l transcriu pe curat.

E ora unu şi jumătate. Mă aflu la cafeneaua Mably, mănînc un sandvici, totul e aproape normal, şi îndeosebi în cafeneaua Mably, din cauza gerantului, domnul Fasquelle, care arborează pe figură un aer foarte pozitiv şi foarte liniştitor de ticăloşie. Curînd, pentru el soseşte ora siestei, şi ochii îi sînt deja trandafirii, dar alura rămîne vie şi hotărîtă. Se plimbă printre mese şi se apropie de consumatori cu un aer confidenţial :

— E în regulă, domnule, nu ?

Îmi vine să zîmbesc văzîndu-l atît de plin de vioiciune : la ora cînd localul lui se goleşte, i se goleşte şi capul. Între orele două şi patru, cafeneaua e goală, domnul Fasquelle face cîţiva paşi cu un aer buimac, chelnerii sting luminile şi omul alunecă în inconştienţă : cînd rămîne singur, adoarme.

Continuă să rămînă vreo douăzeci de clienţi, celibatari, mici ingineri, funcţionari. Ei îşi iau prînzul în grabă, în pensiuni de familie pe care le numesc popote, şi, cum au nevoie de un lux, vin aici după ce au mîncat, iau cîte o cafea şi joacă pocher ; fac puţin zgomot, un zgomot inconsistent, care nu supără pe nimeni. Şi ei, pentru a exista, simt nevoia să se adune mai mulţi.

Eu trăiesc singur, absolut singur. Nu vorbesc nimănui, niciodată ; nu primesc nimic, nu dau nimic. Autodidactul nu contează. Există într-adevăr Françoise, patroana localului *Întîlnirea feroviarilor*. Dar, oare, vorbesc eu cu ea ? Uneori, după ce am mîncat, cînd îmi serveşte halba de bere, o întreb :

— Ai timp liber deseară ?

Françoise nu spune niciodată nu şi eu o urmez într-una din marile camere de la etajul întîi, pe care o închiriază cu ora sau cu ziua. Nu o plătesc : facem dragoste în mod egal. Ei îi face plăcere (are nevoie de un bărbat pe zi şi are mulţi alţi bărbaţi în afară de mine) iar eu mă purific astfel de unele melancolii a căror cauză nu o cunosc prea bine. Dar abia schimbăm cîteva cuvinte. La ce bun ? Fiecare pentru sine ; de altminteri, pentru ea, eu rămîn înainte de toate un client al cafenelei ei. Scoţîndu-şi rochia, îmi spune :

— Ia zi-mi, ai auzit cumva de un aperitiv, Bricot ? Pentru că săptămîna aceasta mi l-au cerut doi clienţi. Fata nu ştia nimic, a venit să-mi atragă atenţia. Erau doi voiajori, trebuie să fi băut aşa ceva la Paris. Dar nu-mi place să cumpăr ce nu ştiu. Dacă nu te deranjează, n-am să-mi scot ciorapii.

Altădată — chiar multă vreme după ce m-a părăsit — am gîndit pentru Anny. Acum nu mai gîndesc pentru nimeni ; nu mă preocupă nici măcar să găsesc cuvinte. Totul se scurge în mine, mai mult sau mai puţin repede,

eu nu fixez nimic, las totul să treacă. Majoritatea timpului, nemaiatașîndu-se de cuvinte, gîndurile mele rămîn o pîclă. Ele desenează forme vagi și plăcute, se absorb : imediat, le uit.

Tinerii aceștia mă minunează : în timp ce-și sorb cafeaua, povestesc întîmplări limpezi și verosimile. Dacă-i întrebi ce au făcut ieri, nu se tulbură : în două cuvinte te pun la curent. În locul lor, eu aș începe să mă bîlbîi. E adevărat că de multă vreme nimeni nu se preocupă de felul în care-mi folosesc eu timpul. Cînd un om trăiește singur nu mai știe nici măcar ce e aceea a povesti : verosimilul dispare odată cu prietenii lui. Și evenimentele dispar, le lași să se scurgă ; vezi răsărind brusc indivizi care vorbesc și care se duc, te cufunzi în povestiri care n-au nici cap nici coadă : devii un martor execrabil. Dar, în schimb, nu-ți scapă tot ceea ce e neverosimil, tot ceea ce n-ar putea fi crezut în cafenele. De exemplu, sîmbătă, pe la orele patru după-amiaza, la capătul trotuarului de scînduri al șantierului gării, o femeie mică, îmbrăcată în albastru deschis, alerga cu spatele, rîzînd, fluturînd o batistă. În același timp, un negru îmbrăcat într-un impermeabil crem, cu pantofi galbeni și cu o pălărie verde, dădea colțul străzii și fluiera. Femeia s-a ciocnit de el, mergînd mereu de-a îndărătelea, sub un felinar atîrnat de palisadă și care se aprinde seara. Așadar se aflau acolo, în același timp, palisada aceea care mirosea atît de puternic a scîndură udă, felinarul, femeia aceea mică, bună și blondă în brațele unui negru, sub un cer împurpurat. La orele patru sau la cinci, presupun că am fi observat ciocnirea, culorile acelea tandre, frumosul mantou albastru care semăna cu o plapumă de puf, impermeabilul deschis, pătrățelele roșii ale felinarului ; am fi rîs de stupefacția care apărea pe aceste două fețe de copii.

Rar se întîmplă ca un om singur fiind să dorească să rîdă : ansamblul s-a animat pentru mine de un sens foarte puternic ba chiar violent, dar pur. Apoi s-a dizlocat, n-a rămas decît felinarul, palisada și cerul : continua să fie destul de frumos. După o oră, felinarul era

aprins, vîntul sufla, cerul devenise negru : nu mai rămăsese absolut nimic.

Toate acestea nu constituie ceva nou ; nu am refuzat niciodată emoţiile inofensive ; dimpotrivă. Pentru a le resimţi e de ajuns să fii foarte puţin timp singur, exact atîta cît să te debarasezi de verosimil la momentul oportun. Dar eu rămîneam foarte aproape de oameni, la suprafaţa singurătăţii, cu totul hotărît să mă refugiez în caz de alertă în mijlocul lor : în fond, pînă acum am fost un amator.

Acum, peste tot se află lucruri, precum paharul acesta de bere, aici, pe masă. Cînd îl văd, îmi vine să zic : gata, nu mă mai joc. Înţeleg foarte bine că am mers prea departe. Cred că nu pot acorda singurătăţii „partea ei". Asta nu vrea să spună că eu mă uit sub pat înainte de a mă culca, nici că mă tem că uşa camerei mele s-ar putea deschide brusc în mijlocul nopţii. Cu toate acestea, sînt numai neliniştit : iată, de o jumătate de oră evit *să privesc* paharul acesta cu bere. Privesc pe deasupra lui, dedesubt, la dreapta, la stînga, dar *pe el* nu vreau să-l văd. Şi ştiu prea bine că toţi celibatarii care mă înconjoară nu-mi pot fi de nici un ajutor : e prea tîrziu, nu mă mai pot refugia în mijlocul lor. Ar veni să mă bată pe umăr, mi-ar spune : „Ei bine, ce are paharul ăsta de bere ? E ca toate celelalte. E bizotat, are o toartă, are pe el un mic ecuson cu o lopată, iar pe ecuson se află scris «Spatenbräu»". Ştiu toate acestea, dar mai ştiu că e şi altceva. O nimica toată. Dar eu nu pot explica ceea ce văd. Nimănui. Iată : alunec încet în adîncul apei, spre spaimă.

Sînt singur în mijlocul acestor voci vesele şi rezonabile. Toţi indivizii de aici îşi petrec timpul explicîndu-se, recunoscînd cu bucurie că sînt de aceeaşi părere. Ce importanţă acordă ei faptului că se gîndesc împreună, Dumnezeule, la aceleaşi lucruri ! E de-ajuns să vezi ce mutre fac atunci cînd trece printre ei unul din oamenii aceia cu ochi de peşte, care au aerul de a privi înlăuntru şi cu care nu poţi cădea absolut în nici un fel de acord. Pe cînd aveam opt ani şi mă jucam în grădina Luxembourg, exista un om care venea să se aşeze într-o gheretă, lipită de grilajul aflat de-a lungul străzii Auguste-

Comte. Omul nu vorbea, dar, din cînd în cînd, își întindea un picior pe care-l privea cu un aer înspăimîntat. Piciorul era încălțat cu o gheată, dar în celălalt picior purta un papuc. Paznicul grădinii i-a spus unchiului meu că omul era un fost responsabil cu disciplina la licee. A fost scos la pensie pentru că intrase în clase ca să citească notele trimestriale în costum de academician. Ne era o teamă îngrozitoare de el, pentru că ne dădeam seama că era singur. Într-o zi i-a zîmbit lui Robert, întinzîndu-i brațele de departe : Robert era cît pe ce să leșine. Nu aerul mizerabil al acestui individ ne provoca teamă și nici tumoarea pe care o avea la gît și care i se freca de marginea gulerului tare, ci ne dădeam seama că plămădea în capul lui gînduri de crab sau de langustă. Și asta ne înspăimînta, faptul că un ins oarecare poate plămădi gînduri de langustă, asupra gheretei, asupra cercurilor noastre, asupra tufișurilor.

Oare asta mă aștepta și pe mine ? Pentru prima oară mă simt plictisit că sînt singur. Aș vrea să vorbesc cu cineva de ceea ce mi se întîmplă, înainte de a fi prea tîrziu, înainte de a nu provoca spaimă băieților mici. Aș vrea ca Anny să fie aici.

E curios : am terminat de scris zece pagini și n-am spus adevărul — cel puțin nu tot adevărul. Cînd însemnam sub dată „Nimic nou", nu o făceam într-un mod absolut sincer : de fapt, o mică întîmplare, care nu e nici rușinoasă, nici ieșită din comun refuza să se ivească. „Nimic nou." Admit felul în care cineva poate minți punînd rațiunea de partea sa. Evident, nu se produsese nimic nou, dacă vreți : în dimineața aceasta, la orele opt și jumătate, pe cînd ieșeam de la hotelul Printania pentru a mă duce la bibliotecă, am vrut, dar n-am putut să adun o hîrtie care zăcea pe jos. Asta e totul, și nu e nici măcar un eveniment. Da, dar dacă e să spun tot adevărul, faptul m-a impresionat profund : m-am gîndit că am încetat de a mai fi liber. La bibliotecă, am căutat fără să reușesc să mă eliberez de această idee. Am vrut să fug la cafeneaua Mably. Speram că ideea se va risipi la lumină. Dar a continuat să rămînă, în mine, apăsătoare, dureroasă. Ea mi-a dictat paginile de mai înainte.

Pentru ce n-am vorbit de ea ? Probabil din cauza orgoliului şi, apoi, întrucîtva din stîngăcie. Nu am obişnuinţa de a-mi povesti ceea ce mi se întîmplă, atunci nu pot să regăsesc prea bine succesiunea evenimentelor, nu disting ceea ce e important. Dar acum, gata : am recitit ceea ce scriam la cafeneaua Mably şi mi s-a făcut ruşine ; nu vreau secrete, nici stări sufleteşti, nici ceva de nespus ; nu sînt nici fecioară, nici preot, pentru a mă juca de-a viaţa interioară.

Nu e mare lucru de spus : n-am fost în stare să ridic hîrtia de jos, asta e totul.

Îmi place să adun castane, zdrenţe vechi, mai ales hîrtii. Îmi face plăcere să le apuc, să le cuprind în palmă ; încă puţin şi le-aş duce la gură, aşa cum fac unii copii. Pe Anny o apuca furia cînd ridicam de un colţ hîrtii grele şi somptuoase, dar probabil murdărite de excremente. Vara, sau în primele zile ale toamnei, poţi găsi prin parcuri bucăţi de ziare pe care soarele le-a răscopt, uscate, casabile, asemeni frunzelor moarte, atît de galbene încît poţi să le crezi tratate cu acid picric. Iarna, alte foi, sînt pisate, fărîmate, murdărite ; se întorc în pămînt. Altele foarte noi şi chiar apretate, foarte albe, palpitînde, stau pe jos ca nişte lebede, dar pămîntul a şi început să le prindă pe dedesubt. Frunzele se răsucesc, se smulg din noroi, dar numai pentru a se face una cu pămîntul ceva mai departe, pentru totdeauna. Toate acestea sînt bune de luat. Uneori le pipăi pur şi simplu privindu-le de aproape, alteori le sfîşii pentru a le auzi pîrîitul prelung, sau în sfîrşit dacă sînt foarte umede, le dau foc, ceea ce nu e prea uşor ; îmi şterg apoi palmele pline de noroi de vreun zid sau de vreun trunchi de arbore.

Aşadar, astăzi, priveam ghetele roşcate ale unui ofiţer de cavalerie care ieşea din cazarmă. Urmărindu-le cu privirea, am văzut o hîrtie care zăcea alături de o băltoacă. Am crezut că ofiţerul va strivi hîrtia în noroi cu călcîiul, dar nu : cu un singur pas, a trecut peste hîrtie şi peste băltoacă. M-am apropiat : era o pagină liniată, ruptă fără îndoială din caietul vreunui şcolar. Ploaia o înmuiase şi o răsucise, era plină de pete şi de

umflături ca o mînă arsă. Linia roşie de pe margine se decolorase devenind o spălăceală trandafirie ; pe ici pe colo, cerneala se scursese. Partea de jos a paginii dispărea sub o crustă de noroi. M-am aplecat, mă şi bucuram să ating pasta aceasta moale şi fragedă care, între degetele mele, s-ar fi transformat în biluţe cenuşii... N-am putut.

Am rămas o clipă încovoiat, am citit : „Dictare : Bufniţa albă", apoi m-am ridicat, cu mîinile goale. Am încetat de a mai fi liber, nu mai pot face ce vreau.

N-ar trebui să ne *emoţioneze* obiectele din moment ce ele nu trăiesc. Ne servim de ele, le punem la loc, ne petrecem viaţa în mijlocul lor, sînt utile şi nimic mai mult. Şi pe mine mă emoţionează, e ceva insuportabil. Mi-e teamă să intru în contact cu ele, exact ca şi cum ar fi nişte animale vii.

Acum văd : îmi amintesc mai bine ce am simţit zilele trecute, aflîndu-mă la malul mării, cînd ţineam în mînă galetul acela. Era un soi de greaţă dulceagă. Aşadar era atît de neplăcut ! Şi asta venea de la galet, sînt sigur, se transmitea de la galet la mîinile mele. Da, asta era : un soi de scîrbă a mîinilor.

Joi, dimineaţa, la bibliotecă

Dintr-o dată, coborînd scările hotelului, am auzit-o pe Lucie plîngîndu-se pentru a suta oară patroanei în timp ce lustruia treptele cu ceară. Patroana vorbea cu greutate şi în fraze scurte, pentru că nu-şi pusese încă dantura falsă ; era aproape goală, într-un capot trandafiriu, în papuci. Lucie era murdară ca de obicei ; din cînd în cînd se oprea din frecat şi se îndrepta pe genunchi pentru a o privi. Vorbea fără întrerupere, cu un aer înţelept.

— Aş vrea de o sută de ori mai bine să o şteargă, spunea ea ; mi-ar fi indiferent, din moment ce asta nu i-ar face rău.

Lucie vorbea de soţul ei ; la patruzeci de ani, femeia asta mică şi oacheşă şi-a putut oferi gratie economiilor

un tînăr încîntător, ajustor la Uzinele Lecointe. E nefericită în căsnicie. Soţul ei n-o bate, nu o înşală : bea, se întoarce acasă beat în fiecare seară. O duce şi rău cu sănătatea ; în trei luni l-am văzut cum se îngălbeneşte şi se topeşte. Lucie crede că e din cauza băuturii. Eu cred mai curînd că omul e tuberculos.

— Trebuie să ieşi învingător, spunea Lucie.

Faptul o roade, sînt sigur, dar încetişor, cu răbdare ; ea iese învingătoare, nu e capabilă nici de a se consola, nici de a se abandona răului ei. Se gîndeşte puţin la el, foarte puţin, pe ici, pe colo, trăieşte pe spinarea lui. Îndeosebi atunci cînd se află printre oameni, pentru că aceştia o consolează şi pentru că întrucîtva o uşurează să vorbească de el pe un ton aşezat, cu aerul că dă nişte sfaturi. Cînd rămîne singură în camere, o aud cum fredonează pentru a nu se mai gîndi. Dar e toată ziua morocănoasă şi, imediat apoi, plictisită şi pusă pe ceartă.

— E aici, spune ea pipăindu-şi gîtul.

Lucie suferă ca o avară. Ea trebuie să fie avară şi în ceea ce priveşte propriile ei plăceri. Mă întreb dacă uneori n-ar vrea să fie scăpată de durerea aceasta monotonă, de bodogăneala aceasta care reîncepe de îndată ce ea. încetează de a mai cînta, dacă nu ar fi dispusă să suporte o lovitură zdravănă, să se înece în disperare. Dar, orice s-ar întîmpla, acest lucru îi e cu neputinţă : Lucie e legată.

Joi-După-amiază

„Domnul de Rollebon era foarte urît. Regina Maria-Antoaneta îl numea de obicei «scumpă maimuţă». Şi totuşi le-a avut pe toate femeile de la curte, nu făcînd pe caraghiosul ca Voisenon, maimuţoiul, ci printr-un magnetism care le ducea pe frumoasele lui seduse la cele mai rele excese ale pasiunii. Urzeşte intrigi, joacă un rol destul de echivoc în afacerea Colierului şi dispare în 1790, după ce întreţinuse relaţii destul de strînse cu Mirabeau-Tonneau şi cu Nerciat. Îl regăsim în Rusia, unde participă în oarecare măsură la asasinarea lui Pavel I, şi,

de aici, călătorește în cele mai îndepărtate țări, în India, în China, în Turkestan. Trafichează, complotează, spionează. În 1813 se întoarce la Paris. În 1816, ajunge la maxima putere : e unicul confident al ducesei de Angoulême. Femeia aceasta bătrînă, capricioasă și îndărătnică cu amintirile ei îngrozitoare din copilărie, se potolește și surîde cînd îl vede pe domnul de Rollebon. Prin ea devine un om puternic la curte. În martie 1820, se căsătorește cu domnișoara de Roquelaure, foarte frumoasă și în vîrstă de șaptesprezece ani ; e în culmea onorurilor, la apogeul vieții. Șapte luni mai tîrziu, acuzat de trădare, e arestat, aruncat într-o temniță, unde moare după cinci ani, fără să fi fost judecat."

Am recitit cu melancolie această notiță de Germain Berger [1]. Grație acestor cîtorva rînduri am aflat pentru prima oară de domnul de Rollebon. Cît mi s-a părut de seducător și cît de mult l-am iubit, imediat mai apoi, din aceste puține cuvinte ! Pentru el, pentru acest om, am venit eu aici. Cînd m-am întors din călătorie, aș fi putut tot atît de bine să mă stabilesc la Paris sau la Marsilia. Dar majoritatea documentelor cu privire la lungile petreceri în Franța ale marchizului se află la biblioteca municipală din Bouville. Rollebon era castelan de Marommes. Înainte de război se mai afla încă în acest orășel unul din descendenții săi, un arhitect pe nume Rollebon-Campouyré și care, murind în 1912, a lăsat o importantă moștenire bibliotecii din Bouville : scrisorile marchizului, un fragment de jurnal, acte de tot felul. Nu le-am cercetat încă pe toate.

Sînt mulțumit că am regăsit aceste note. Sînt zece ani de cînd nu le mai recitisem. Scrisul meu s-a schimbat, după cîte mi se pare : scriam mai strîns. Cît de mult îl iubeam pe domnul de Rollebon în anul acela ! Îmi aduc aminte de o seară — marți seara — lucrasem toată ziua la biblioteca Mazarine, tocmai ajunsesem să deduc, după corespondența din 1789—1790, felul magistral în care izbutise să-l păcălească pe Nerciat. Era noapte, mergeam pe bulevardul du Maine și în colțul străzii Gaîté, îmi

[1] Germain Berger, *Mirabeau-Tonneau et ses amis*, p. 406, nota 2 ; Ed. Champion, 1906 (nota editorului).

cumpărasem castane. Cît eram de fericit ! Rîdeam singur gîndindu-mă la mutra pe care trebuie să fi făcut-o Nerciat, cînd s-a întors din Germania. Figura marchizului e asemeni acestei cerneli : a pălit mult de cînd mă ocup de ea.

Mai întîi, nu mai înțeleg nimic din purtarea lui începînd din 1801. Nu pentru că ar lipsi documentele : scrisori, fragmente de memorii, rapoarte secrete, arhive de poliție. Dimpotrivă, am aproape prea multe. Ceea ce lipsește din toate mărturiile e fermitatea, consistența. Nu se contrazic, desigur, dar nici nu se acordă ; nu au aerul că privesc aceeași persoană. Și cu toate acestea, alți istorici lucrează pe baza unor informații de acest fel. Cum procedează oare ? Sînt eu cumva mai scrupulos sau mai puțin inteligent ? De altminteri, pusă în felul acesta, chestiunea mă lasă cu totul rece. În fond, ce anume urmăresc eu ? Nu știu nimic. Multă vreme, omul, Rollebon, m-a interesat mai mult decît cartea pe care o aveam de scris. Dar acum, omul... omul începe să mă plictisească. Mă așezez de carte, simt o nevoie din ce în ce mai puternică de a o scrie — s-ar zice, pe măsură ce îmbătrînesc.

Evident, putem admite că Rollebon a luat o parte activă la asasinarea lui Pavel I, că a acceptat apoi o importantă misiune de spionaj în Orient pe socoteala țarului și că l-a trădat constant pe Alexandru în favoarea lui Napoleon. În același timp, a putut să întrețină o corespondență activă cu contele d'Artois și să-i ofere informații de mică importanță pentru a-l convinge că îi e credincios ; nimic din toate acestea nu pare neverosimil ; tot în vremea aceea, Fouché juca o comedie într-altminteri complexă și periculoasă. Poate că marchizul făcea pe cont propriu comerț cu puști cu principatele asiatice.

Ei bine, da : o fi făcut toate acestea, dar nu există nici o dovadă ; încep să cred că niciodată nu putem dovedi ceva. Sînt niște ipoteze cinstite și care dau seama de fapte, dar simt atît de bine că ele emană de la mine, că sînt pur și simplu un mod de a-mi unifica cunoștințele. Nici o rază de lumină nu vine din partea lui Rollebon. Lente, leneșe, morocănoase, faptele se acomodează rigu-

rozității ordinei pe care vreau să le-o dau, dar care le rămîne exterioară. Am impresia că fac un lucru de pură imaginație. Și mai sînt sigur că niște personaje de roman ar fi părut mai adevărate, ar fi fost, în tot cazul, mai plăcute.

Vineri

Orele trei. Orele trei, asta e totdeauna prea tîrziu sau prea devreme, atunci cînd vrei să faci ceva. E un moment ciudat al după-amiezii. Astăzi, e ceva intolerabil.

Un soare rece spală praful de pe geamuri. Cer palid, amestecat cu alb. Rigolele erau înghețate azi-dimineață.

Îmi fac siesta din greu lîngă calorifer, știu dinainte că ziua e pierdută. Nu voi face nimic bun, exceptînd poate la căderea nopții. E din cauza soarelui ; soarele poleiește vag pîcla albă și murdară, plutind în aer pe deasupra șantierului, se strecoară în camera mea, gălbui, foarte palid, îmi etalează pe masă patru reflexe terne și false.

Pipa mea e învăluită într-un verniu aurit care atrage mai întîi privirea printr-o aparență veselă : îți vine s-o privești, verniul se topește, nu mai rămîne decît o dîră mare și lividă pe o bucată de lemn. Și totul e așa, totul, pînă și mîinile mele. Cînd începe să lumineze așa, cel mai bun lucru e să te duci să te culci. Numai că noaptea trecută am dormit ca un animal și nu mi-e somn.

Mi-a plăcut așa de mult cerul de ieri, un cer meschin, negru de ploaie, care se lipea de geamuri, ca un obraz ridicul și emoționant. Soarele acesta nu e ridicul, dimpotrivă. Pe tot ceea ce iubesc eu, pe rugina șantierului, pe scîndurile putrezite ale palisadei, cade o lumină săracă și cuminte, asemănătoare privirii pe care o arunci după o noapte de somn asupra hotărîrilor luate din entuziasm în ajun, asupra paginilor pe care le-ai scris fără ștersături și dintr-o singură aruncătură de condei. Cele patru cafenele ale bulevardului Victor-Noir, care strălucesc noaptea, una lîngă alta, și care sînt mult mai mult decît niște

cafenele — niște acvarii, niște vapoare, niște stele sau niște ochi mari albi — și-au pierdut grația ambiguă.

O zi perfectă pentru a te reîntoarce asupra ta însuți : razele reci pe care le aruncă soarele, asemeni unei judecăți nemiloase, asupra creaturilor — ele pătrund în mine prin ochi : sînt luminat, lăuntric, de o lumină secătuitoare. Sînt sigur că un sfert de oră ar fi de ajuns ca să parvin la supremul dezgust față de mine. Mulțumesc mult, dar nu rezist. N-am să recitesc nici ceea ce am scris ieri după șederea lui Rollebon la Petersburg. Stau pe scaun, cu brațele bălăbănind, sau scriu cîteva cuvinte fără curaj, casc, aștept să vină noaptea. Cînd va fi întuneric, obiectele și cu mine vom ieși din purgatoriu.

Oare Rollebon a participat sau nu la asasinarea lui Pavel I ? Asta e problema zilei : am ajuns aici și nu pot continua dacă nu am soluționat-o.

După Tcherkoff, Rollebon a fost plătit de contele Pahlen. Cea mai mare parte a conjuraților, afirmă Tcherkoff, s-ar fi mulțumit să-l detroneze pe țar și să-l închidă. (Alexandru pare să fi fost, într-adevăr, partizanul acestei soluții.) Dar Pahlen ar fi vrut s-o termine definitiv cu Pavel. Domnul Rollebon ar fi fost însărcinat să îndemne la asasinat pe fiecare dintre conjurați în parte.

„S-a dus în vizită la fiecare dintre ei și a mimat cu o forță incomparabilă, scena care urma să aibă loc. În felul acesta a sădit sau a dezvoltat în ei nebunia uciderii."

Dar nu am încredere în Tcherkoff. Tcherkoff nu e un martor normal, ci un vrăjitor sadic și pe jumătate nebun : el interpretează totul în sens demonic. Întrucît mă privește, nu-l văd cîtuși de puțin pe domnul de Rollebon în rolul acesta melodramatic. Să fi mimat scena asasinării ? Haida-de ! Rollebon e un om rece, nu utiliza metode vulgare : nu lucrează pe față, insinuează, și metoda sa, palidă și lipsită de culoare, nu poate reuși decît cu oameni de aceeași factură, cu intriganți sensibili la argumente, cu oameni politici.

„Cînd vorbea, scrie doamna de Charrières, Adhémar de Rollebon nu zugrăvea cîtuși de puțin, nu făcea gesturi, nu-și modifica intonația. Își ținea ochii pe jumătate închiși, și cu mare greutate puteai să-i zărești, între gene,

marginea pupilei cenușii. De puțini ani am ajuns să îndrăznesc a recunoaște față de mine însămi că mă plictisea într-un mod insuportabil. Vorbea cam așa cum scria abatele Mably."

Și, omul acesta, grație talentului lui de mim... Dar atunci cum izbutea să le seducă pe femei ? Și apoi mai e și povestea aceasta curioasă relatată de Ségur și care mi se pare adevărată :

„În 1787, într-un han în apropiere de Moulins, trăgea să moară un bătrîn, prieten al lui Diderot, format de filozofi. Preoții din împrejurimi osteniseră : încercaseră zadarnic totul ; omul refuza sfîntul maslu, era panteist. Domnul de Rollebon, care trecea pe acolo și nu credea în nimic, a pariat cu preotul din Moulins că în două ceasuri are să-l readucă pe bolnav la sentimentele creștinești. Preotul a ținut pariul și a pierdut : domnul de Rollebon a început să vorbească cu el la ora trei dimineața, la ora cinci bolnavul s-a spovedit și a murit la ora șapte. «Sînteți un om atît de tare în arta disputei», l-a întrebat preotul, «sînteți mai grozav decît oamenii noștri !» «Nu am disputat, răspunse domnul de Rollebon, l-am înspăimîntat cu iadul.»"

Acum, să fi luat oare parte efectivă la asasinat ? În seara aceea, pe la orele opt, un ofițer prieten al său l-a condus pînă acasă. Dacă a plecat din nou ulterior, cum a putut traversa Petersburgul fără a fi oprit de poliție ? Pavel, pe jumătate nebun, dăduse ordin să fie arestați, începînd de la orele nouă seara, toți trecătorii, cu excepția moașelor și a medicilor. Să credem absurda legendă după care Rollebon ar fi trebuit să se deghizeze în moașă pentru a ajunge la palat ? La urma urmei, era în stare de așa ceva. În orice caz, nu se afla la el acasă în noaptea asasinatului, asta pare dovedit. Alexandru trebuie să-l fi bănuit serios, din moment ce unul din primele acte ale domniei sale a fost să-l îndepărteze pe marchiz sub vagul pretext al unei misiuni în Extremul Orient.

Domnul de Rollebon mă plictisește de moarte. Mă scol. Mă mișc în lumina aceasta palidă ; o văd cum se schimbă pe mîinile și pe mînecile hainei mele ; nu pot să spun

cît de mult mă dezgustă. Casc. Aprind lampa pe masă : poate că lumina ei va putea anihila pe cea a zilei. Dar nu : lampa face strict în jurul piciorului ei o băltoacă lamentabilă. O sting ; mă scol. Pe perete se află o gaură albă, oglinda. E o capcană. Știu că am să mă las să cad în ea. Așa e. În oglinda mea apare ceva cenușiu. Mă apropii și privesc, nu mai pot să mă îndepărtez.

E reflexul feței mele. Adeseori, cînd n-am ce face, stau și o contemplu. Nu înțeleg nimic din fața aceasta. Fețele altora au un sens. Nu și fața mea. Nici măcar nu pot să decid dacă e frumoasă sau urîtă. Cred că e urîtă, pentru că mi s-a spus. Dar faptul acesta nu mă frapează. În fond, sînt chiar șocat că i se pot atribui calități de acest soi, ca și cum am putea numi frumoasă sau urîtă o bucată de pămînt sau un bloc de stîncă.

Există totuși un lucru care face plăcere să fie văzut, pe deasupra molaticelor regiuni ale obrajilor, pe deasupra frunții : e acea frumoasă flacără roșie care dă strălucire craniului meu, e părul. E ceva plăcut de privit. E cel puțin o culoare netă ; sînt fericit că sînt roșcat. E acolo, în oglindă, poate fi văzut, strălucește. Am totuși noroc : dacă fruntea mea ar purta un păr dintr-acela tern care nu izbutește să se decidă între șaten și blond, figura mi s-ar pierde în vag, mi-ar provoca ameteală.

Privirea îmi coboară încet, plictisită, pe frunte, pe obraji : nu întîlnește nimic ferm, se împotmolește. Evident, se află acolo un nas, niște ochi, o gură, dar toate acestea n-au nici un sens, nici măcar expresie omenească. Cu toate acestea, Anny și Vélines găsesc că am un aer vioi ; poate că sînt prea deprins cu propriul meu chip. Mătușa mea Bigeois îmi spunea pe vremea cînd eram mic : „Dacă te privești prea mult în oglindă o să vezi o maimuță". Trebuie să mă fi privit mult prea mult în oglindă : ceea ce văd e mult sub nivelul unei maimuțe, e la limita lumii vegetale, e la nivelul polipilor. E ceva viu, nu zic nu, dar nu la acest gen de viață se gîndea Anny ; văd ușoare tresăriri, văd o carne fadă care înflorește și palpită la voia întîmplării. Îndeosebi ochii, văzuți de aproape, sînt îngrozitori. Sînt ceva sticlos, moale, mărginiți cu roșu, s-ar zice niște solzi de pește.

Mă lipesc cu toată greutatea de marginea faianței, îmi apropii fața de oglindă, aproape s-o ating. Ochii, nasul și gura dispar, nu mai rămîne nimic omenesc. Riduri brune de o parte și alta a umflăturii febrile a buzelor, crăpături, mușuroaie. Un puf alb și mătăsos coboară pe marile pante ale obrajilor, din cele două nări ies fire de păr : e o hartă geografică în relief. Și totuși, universul acesta lunar îmi este familiar. Nu pot afirma că-i *recunosc* detaliile. Dar ansamblul îmi face impresia a ceva deja văzut care mă toropește, mă cufundă încet în somn.

Aș vrea să-mi revin în fire : o senzație vie și distinctă m-ar scăpa de somn. Îmi lipesc palma stîngă de obraz, o frec de piele ; îmi fac o strîmbătură. O jumătate de obraz cedează, jumătatea stîngă a gurii se răsucește și se umflă, descoperindu-mi un dinte, orbita dezvăluie un glob alb, o carne roșiatică și sîngerie. Nu asta urmăream ; nimic puternic, nimic nou, ceva dulce, ceva vag, ceva deja văzut ! Adorm cu ochii deschiși, figura a și început să se mărească, să se mărească în oglindă, devine un imens halou palid care se scufundă în lumină.

Îmi revin brusc datorită faptului că-mi pierd echilibrul. Mă trezesc călare pe un scaun, încă zăpăcit. Oare ceilalți oameni au tot atîtea dificultăți să-și judece propriul chip ? Mi se pare că mi-l văd pe al meu așa cum îmi simt corpul, printr-o senzație surdă și organică. Dar ceilalți oameni ? Dar Rollebon, de pildă ? Adormea și el atunci cînd își privea în oglinzi ceea ce doamna de Genlis numește „mica lui figură ridată, curată și limpede, toată atacată de vărsat, în care se afla o neobișnuită maliție, care sărea în ochi, indiferent cît se străduia el să și-o ascundă. Domnul de Rollebon, adaugă ea, își îngrijea foarte mult coafura și nu l-am văzut niciodată fără perucă. Dar obrajii săi erau de un albăstrui care bătea în negru, pentru că avea barba deasă și ținea să se radă singur, ceea ce nu-i reușea decît foarte prost. Avea obiceiul să-și dea pe față cu alb de ceruză în felul lui Grimm. Cu albul și cu albastrul acesta, domnul de Dangeville zicea că seamănă cu brînza de Roquefort."

Mi se pare că trebuie să fi fost foarte plăcut. Dar la urma urmei, nu așa i s-a părut și doamnei de Charrières. Ea îl socotea, după cîte cred eu, mai curînd lipsit de strălucire. Poate că ne e imposibil să ne înțelegem propriul chip. Sau poate pentru că sînt un bărbat singur ? Oamenii care trăiesc în societate au învățat să se vadă în oglinzi, așa cum apar prietenilor lor. Eu nu am prieteni, din cauza asta să fie oare pielea mea așa de goală ? S-ar zice, da ; s-ar zice natura fără bărbați.

Mi-am pierdut gustul de muncă, nu mai pot face nimic, decît să aștept noaptea.

Ora $5^1/_2$

Nu merge ! Nu merge deloc : am contractat josnicia, Greața. Și, de data aceasta, e ceva nou : m-a apucat într-o cafenea. Pînă acum, cafenelele constituiau singurul meu refugiu, pentru că sînt pline de lume și bine luminate, de acum nu va mai fi nici asta ; cînd mă va hărțui în camera mea, nu am să mai am unde să mă duc.

Mă dusesem numai pentru a găsi o mîngîiere, dar abia am deschis ușa și Madeleine, chelnerița, mi-a strigat :

— Patroana nu e acolo, s-a dus în oraș după treburi.

Am simțit o vie decepție în sex, o lungă scormoneală dezagreabilă. În același timp, îmi simțeam cămașa care-mi freca sfîrcurile sînilor și eram cuprins, apucat de un vîrtej lent și colorat, de un vîrtej de ceață, de sclipiri în pîcla de fum, în oglinzi, cu banchetele care luceau în fund și nu vedeam de ce se petreceau lucrurile acolo, nici de ce se petreceau astfel. Eram în pragul intrării, ezitam și apoi se produse un vîrtej, pe tavan trecu o umbră și m-am simțit parcă împins înainte. Pluteam, eram năucit de pîclele luminoase care mă pătrundeau din toate părțile, în același timp. Plutind, a venit Madeleine să-mi scoată pardesiul și am observat că-și dăduse părul pe spate și că-și pusese cercei : nu o mai recunoșteam. Mă uitam la obrajii ei mari care se prelungeau la nesfîrșit spre urechi. În adîncitura obrajilor, sub pometi, erau două pete trandafirii bine izolate, care aveau aerul că se

plictisesc pe carnea aceasta mizeră. Obrajii alunecau, alunecau spre urechi și Madeleine surîdea :

— Ce luați, domnule Antoine ?

Atunci m-a apucat Greața, m-am lăsat să cad pe banchetă, nu mai știam nici măcar unde mă aflam ; vedeam cum în jurul meu se învîrtesc încet culorile, îmi venea să vomit. Și iată : de atunci Greața nu m-a mai lăsat, a persistat.

Am plătit. Madeleine mi-a luat farfuria. Paharul meu strivește pe marmura mesei o băltoacă de bere blondă, în care plutește o bulă de aer. Bancheta e desfundată, pe porțiunea pe care stau eu, și, pentru a nu aluneca, sînt silit să-mi sprijin solid tălpile de podea ; e frig. La dreapta, cîțiva inși joacă cărți pe un covor de lînă. Intrînd, nu i-am văzut ; am simțit numai că era un pachet călduț ; jumătate pe o banchetă, jumătate la masa din fund, cu cîteva perechi de brațe care se agitau. Mai apoi, Madeleine le-a adus cărțile, velința și jetoanele într-un taler mic de lemn. Sînt trei sau cinci, nu știu, nu am curajul să-i privesc. În mine s-a rupt un resort : pot să-mi mișc ochii, dar nu și capul. Capul mi-e cu totul muiat, elastic, s-ar zice că abia stă așezat pe gît ; dacă-l sucesc, îl las să cadă. Cu toate acestea, aud o adiere scurtă și, din cînd în cînd, văd cu coada ochiului, o sclipire roșiatică acoperită de peri albi. E o mînă.

Cînd patroana umblă după treburi în oraș, o înlocuiește la casă vărul ei. Se numește Adolphe. Așezîndu-mă, am început să-l privesc și am continuat să-l urmăresc, pentru că nu eram în stare să-mi întorc capul. E în cămașă, cu bretele violete ; și-a suflecat mînecile mai sus de coate. Bretelele se disting cu greu pe cămașa albastră, sînt cu totul șterse, confundate în albastrul cămășii, dar asta e o falsă modestie ; în realitate, ele te fac să nu le uiți, mă enervează cu încăpățînarea lor de ovine, ca și cum, pornind să devină violete, s-au oprit din drum fără să-și abandoneze pretențiile. Îți vine să le spui : „Dați-i înainte, *deveniți* violete și cu asta gata". Dar nu, ele rămîn în suspensie, încăpățînîndu-se în efortul lor nedesăvîrșit. Uneori, albastrul care le înconjură alunecă peste ele și le acoperă cu totul : mă opresc o clipă fără a le putea vedea.

Dar nu e decît un val, curînd, albastrul păleşte din loc în loc şi văd din nou cum apar insuliţele de violet nehotărît, care se extind, se reunesc şi reconstituie bretelele. Vărul Adolphe nu are ochi : pleoapele sale umflate şi ridicate abia lasă să se vadă albul ochilor. Surîde cu un aer adormit ; din cînd în cînd, sforăie, scheaună şi se zbate uşor, ca un cîine cînd visează.

Cămaşa sa din pînză de bumbac albastru se detaşează viu pe un perete cafeniu. Şi asta îmi provoacă Greaţa. Sau mai bine zis *e* Greaţa. Greaţa nu se află în mine : o resimt *acolo*, pe perete, pe bretele, pretutindeni în juru-mi. Ea se confundă cu cafeneaua, iar eu mă aflu în ea.

La dreapta mea, pachetul călduţ începe să foşnească, îşi agită cele două braţe.

— Uite-ţi atuul. — Ce e atuul ? O mare şiră a spinării se apleacă asupra jocului. — Ha, ha, ha ! — Ce ? Uite atuul, a jucat atuul. — Nu ştiu, n-am văzut... — Ba da, acum, am jucat atuul. — A, bine, atunci atuu de cupă. Fredonează : — Atuu de cupă. Atuu de cupă. A-tu-u de cupă. A spus : — Ce s-a întîmplat, domnule ? Ce s-a întîmplat, domnule ? Iau !

Din nou tăcere — gustul de zahăr în aer, în cerul gurii. Mirosurile. Bretelele.

Vărul patroanei s-a ridicat, a făcut cîţiva paşi, şi-a pus mîinile la spate, surîde, îşi înalţă capul şi se lasă pe spate pe vîrful călcîielor. În poziţia aceasta, adoarme. Stă acolo, oscilînd, continuă să surîdă, obrajii îi tremură. Are să cadă. Se înclină pe spate, se înclină, se înclină, cu faţa complet îndreptată spre plafon, apoi în momentul cînd să cadă se agaţă cu abilitate de marginea tejghelei şi-şi restabileşte echilibrul. După care, o ia de-a capul. M-am săturat să-l privesc, chem chelneriţa :

— Madeleine, pune-mi să cînte o arie la patefon, dacă eşti bună. Aia care-mi place, ştii : *Some of these days.*

— Da, dar să nu-i enerveze pe domnii aceştia, lor nu le place muzica cînd joacă cărţi. Ah ! Am să mă duc să-i întreb. Fac un efort considerabil să-mi întorc capul. Sînt patru. Madeleine se înclină în faţa unui bătrîn de culoarea purpurei care poartă pe vîrful nasului un lornion cu rama neagră. Îşi ascunde cărţile la piept şi-mi aruncă o privire peste ele.

— Dă-i drumul, domnule.

Surîsuri. Bătrînul are dinţii stricaţi. Nu lui îi aparţine mîna roşie ci vecinului său, un tip cu mustăţi negre. Individul cu mustăţi are nişte nări imense, care ar putea pompa aer pentru o întreagă familie şi care-i devoră jumătate din faţă, dar, cu toate acestea, el respiră pe gură, gîfîind puţin. Împreună cu ei se află un tînăr cu cap de cîine. Pe al patrulea jucător nu-l pot distinge.

Cărţile cad pe cuvertura de lînă rotindu-se. Apoi mîini cu inele în degete vin să le adune, rîcîind pînza cu unghiile. Mîinile fac pete albe pe cuvertură, ele au aerul umflat şi prăfos. Cad mereu alte cărţi şi mîinile se agită continuu. E o ocupaţie caraghioasă : nu seamănă a joc, nici a rîs, nici a obişnuinţă. Cred că procedează aşa pentru a-şi omorî timpul, pur şi simplu. Dar timpul e prea larg, nu se lasă omorît. Tot ceea ce vîrîm într-însul îşi pierde consistenţa şi se întinde. De exemplu, gestul acela al mîinii roşii care strînge cărţile poticnindu-se este complet flasc. Ar trebui să-l descoşi şi să-l croieşti pe dinăuntru.

Madeleine învîrteşte manivela patefonului. Numai să nu se fi înşelat şi să fi pus ca deunăzi, marea arie din *Cavalleria Rusticana*. Dar nu, aşa e, recunosc aria de la primele măsuri. E un vechi *rag-time*, cu un refren cîntat. L-am auzit fluierat în 1917 de soldaţii americani pe străzile oraşului La Rochelle. Trebuie să dateze dinainte de război. Dar înregistrarea e mult mai recentă. Şi totuşi e cel mai vechi disc din colecţie, un disc Pathé pentru ac cu safir.

Foarte curînd va veni refrenul, el îmi place îndeosebi şi felul abrupt în care se năpusteşte înainte, ca o faleză în mare. Pentru o clipă cîntă jazul ; nu există melodie, numai note, o puzderie de mici zguduituri. Ele nu cunosc odihna, o ordine inflexibilă le face să se nască şi să moară, fără a le lăsa răgazul de a se răspîndi, de a exista în sine. Aleargă, se îndeasă, mă ciocănesc în treacăt şi dispar. Mi-ar place mai curînd să le reţin, dar ştiu că dacă aş izbuti să opresc una, între degetele mele n-ar mai rămîne decît un sunet vulgar şi lînced. Trebuie să le accept moartea ; trebuie chiar să doresc această moarte ; cunosc puţine impresii mai violente şi mai puternice.

Încep să mă încălzesc, să mă simt fericit. Nimic extraordinar în asta, e o mică fericire pe care mi-o dă Greața : se etalează în adîncul băltoacei vîscoase, în adîncul timpului *nostru* — timpul bretelelor violete și al banchetelor desfundate — e alcătuit din clipe largi și flasce, ale căror margini sporesc asemeni unei pete de ulei. Abia născută, fericirea asta a și îmbătrînit, mi se pare că o cunosc de vreo douăzeci de ani.

Mai există și o altă fericire : în afară de acea panglică de oțel, durata îngustă a muzicii, care străbate timpul nostru din cînd în cînd, și-l refuză și-l sfîșie cu înțepăturile lui seci și mici ; mai există și alt timp.

— Domnul Randu joacă pică, tu pune asul.

Vocea se strecoară și dispare. Nimic nu deranjează panglica de oțel, nici ușa care se deschide, nici suflul de aer rece care mi se plimbă pe genunchi, nici sosirea veterinarului cu fetița sa ; muzica pătrunde în formele lor vagi și le străbate. Abia s-a așezat și fetița e cuprinsă de muzică, stă înțepenită, cu ochii mari deschiși ; ascultă, frecînd masa cu pumnul.

Peste cîteva secunde va începe să cînte Negresa. Pare un lucru inevitabil, într-atît de puternică e necesitatea acestei muzici : nimic nu o poate întrerupe, nimic care să vină din timpul acesta în care lumea s-a prăvălit, va conteni de la sine, la ordin. Mai ales de aceea îmi place vocea aceasta frumoasă : nu pentru că e amplă nici pentru că e tristă, ci pentru că e evenimentul pe care l-au pregătit atîtea note, de atît de departe, expirînd pentru a lua naștere ea. Și, cu toate acestea, sînt neliniștit ; ar fi așa de ușor ca discul să se oprească, ca un resort să se rupă, ca vărul Adolphe să aibă chef. Cît e de ciudat, cît e de emoționant că durata asta e așa de fragilă. Nimic n-o poate întrerupe și totul o poate fărîma.

Ultimul acord s-a sfîrșit. În scurta tăcere care urmează, îmi dau seama că e gata, *că s-a întîmplat ceva.*

Tăcere.

Some of these days
You'll miss me honey ! [1]

[1] Zilele astea o să mi se facă dor de tine, scumpo ! (n.t.).

Întîmplarea face că Greaţa a dispărut. Cînd, în mijlocul tăcerii, s-a înălţat vocea, am simţit cum mi s-a întărit corpul, iar Greaţa a pierit. Dintr-o dată : era aproape penibil să devin astfel cu totul dur, cu totul sclipitor. Şi, în acelaşi timp, durata muzicii se dilata, se umfla ca o trombă. Umplea încăperea cu transparenţa ei metalică, zdrobea de ziduri vremurile noastre mizerabile. Mă aflu *în* muzică. În oglinzi se rostogolesc globuri de foc, inele de fum le înconjoară şi se rotesc, acoperind şi dezvăluind surîsul dur al luminii. Paharul meu de bere s-a micşorat, se tasează pe masă : are aerul dens, indispensabil. Vreau să-l apuc şi să-l cîntăresc în mînă, întind mîna... Dumnezeule ! Gesturile, îndeosebi gesturile mele, s-au schimbat. Mişcarea mîinii mele s-a desfăşurat ca o temă maiestuoasă, a alunecat de-a lungul cîntecului Negresei ; mi s-a părut că dansam.

Faţa lui Adolphe e acolo, lipită de peretele de culoarea ciocolatei ; pare foarte aproape. În clipa cînd mîna mea se strîngea, i-am văzut capul ; avea evidenţa, necesitatea unei concluzii. Îmi lipesc degetele de pahar, îl privesc pe Adolphe : sînt fericit.

— Iată !

Pe fondul zgomotos se ridică o voce. Vorbeşte vecinul meu, bătrînul ruinat. Obrajii lui fac o pată violetă pe pielea brună a banchetei. Lipeşte cu zgomot o carte de joc pe masă. Joacă *manille.*

Dar tînărul cu cap de cîine surîde. Jucătorul roşu la faţă, aplecat deasupra mesei, îl pîndeşte pe ascuns, gata să atace.

— Şi iată !

Mîna tînărului se iveşte din umbră, planează o clipă, albă, indolentă, apoi cade brusc, asemeni unei păsări de pradă şi lipeşte o carte pe faţa de masă. Roşcovanul gras sare în sus :

— Drace ! Taie.

Silueta regelui de cupă apare printre degetele crispate, apoi e întoarsă pe dos şi jocul continuă. Grozav rege, venit de atît de departe, pregătit cu atîtea combinaţii, cu atîtea gesturi dispărute. Iată că dispare şi el, ca să se nască alte combinaţii şi alte gesturi, atacuri, riposte şi răsturnări de şansă, o sumedenie de mici aventuri.

Sînt emoționat, îmi simt trupul ca o mașinărie de precizie în repaos. Eu am avut aventuri adevărate. Nu regăsesc din ele nici un amănunt, dar sesizez înlănțuirea riguroasă a împrejurărilor. Am străbătut mări, am lăsat orașe în urma mea și am urcat cursul unor fluvii sau în sfîrșit am pătruns în păduri, și m-am îndreptat necontenit spre alte orașe. Am avut femei și m-am bătut cu mai mulți indivizi și niciodată nu puteam să mă întorc, așa cum un disc nu poate să se învîrtească în sens contrar. Și toate acestea mă duceau *unde* ? La clipa aceasta, la bancheta, la bula aceasta de lumină, bîzîind de muzică.

And when you leave me. [1]

Da eu, căruia îmi plăcea atît de mult, la Roma, să mă așez pe malul Tibrului, să cobor și să urc seara la Barcelona bulevardul Ramblas, eu care în apropiere de Angkor, în micul ostrov Baray de Prah-Kan am văzut cum un banian își înnoda rădăcinile în jurul capelei Nagas, eu mă aflu aici, trăiesc în aceeași clipă cu jucătorii ăștia de *manille*, ascult cum cîntă o negresă în timp ce afară dă tîrcoale noaptea lipsită de vlagă.

Discul s-a oprit.

Noaptea a intrat, mieroasă, ezitantă. Nu o putem vedea, dar e prezentă, voalează lămpile, respirăm în aer ceva dens : ea e. Se simte frigul. Unul din jucători împinge cărțile în dezordine spre altul care le adună. Una a rămas deoparte. Oare jucătorii n-o văd ? E nouă de cupă. Unul din ei o ia în cele din urmă, o dă omului cu cap de cîine.

— Ah ! E nouă de cupă !

E bine, am să plec. Bătrînul vînăt la față se apleacă pe o foaie de hîrtie sugînd vîrful unui creion. Madeleine se uită la el cu o privire limpede și goală. Tînărul tot sucește și răsucește între degete acel nouă de cupă. Dumnezeule !

Mă scol cu greutate ; în oglindă, pe deasupra căpățînei veterinarului, văd alunecînd un chip inuman.

Așa, deodată, am să mă duc la cinema.

[1] Și cînd mă vei părăsi (n.t.).

Aerul îmi face bine : nu are gust de zahăr, nici mirosul spirtos al vermutului. Dar ce frig e, Dumnezeule !

E şapte şi jumătate, nu mi-e foame, iar cinematograful începe abia la orele nouă, ce am să fac ? Trebuie să merg repede, ca să mă încălzesc. Ezit : în spatele meu, bulevardul duce în centrul oraşului, spre marile podoabe de foc ale străzilor centrale, spre Palatul Paramount, spre Imperial, spre marile magazine Jàhan. Dar asta nu mă ispiteşte cîtuşi de puţin : e ora aperitivului ; lucrurile vii, cîinii, oamenii, toate masele molatice care se pun în mişcare spontan le-am văzut îndestul pentru moment.

O iau la stînga, am să mă înfund în gaura aceasta, acolo la capătul şirului de becuri de gaz, am s-o iau pe bulevardul Victor Noir pînă la şoseaua Galvani. În gaură suflă un vînt îngheţat : acolo nu sînt decît pietre şi pămînt.

Pietrele sînt ceva tare şi nu se clintesc din loc.

E o porţiune de drum plicticoasă : pe trotuarul din dreapta, o masă gazoasă, cenuşie cu dîre de foc face un zgomot de cochilie : e vechea gară. Prezenţa ei a fecundat prima sută de metri ai bulevardului Noir — începînd de la bulevardul Redoute pînă la strada Paradis — a făcut să se nască acolo vreo zece felinare şi, una lîngă alta, patru cafenele. Întîlnirea feroviarilor şi alte trei, care lîncezesc toată ziua, dar se aprind seara şi proiectează pe şosea dreptunghiuri de lumină. Mai iau trei băi de lumină gălbuie, văd ieşind din băcănia-mercerie Rabache o bătrînă care-şi potriveşte basmaua pe cap şi începe să alerge : acum s-a sfîrşit. Mă aflu pe marginea trotuarului străzii Paradis, lîngă ultimul felinar. Panglica de bitum se întrerupe brusc. Pe cealaltă parte a străzii domneşte negrul şi noroiul. Traversez strada Paradis. Intru cu piciorul drept într-o băltoacă, şoseta mi se udă ; plimbarea începe.

Regiunea aceasta a bulevardului Noir *nu e populată*. Climatul e prea aspru, solul prea sărac pentru ca viaţa să se fixeze şi să se dezvolte pe el. Cele trei joagăre ale fraţilor Soleil (fraţii Soleil au furnizat bolta în lambriuri a bisericii Sainte-Cécile-de-la-Mer, care a costat o sută de mii de franci) dau spre vest cu toate porţile şi ferestrele lor, spre liniştita stradă Jeanne-Berthe-Coeuroy, pe care o umplu cu duduitul surd al motoarelor. Pe bulevardul Victor-Noir ele îşi arată spatele, lipite de zid. Clădirile

trebuie să se fi înroşit. Dar am încetat să mă mai simt ; sînt contaminat de puritatea lucrurilor ce mă înconjoară ; acestea mărginesc trotuarul din stînga pe o porţiune de patru sute de metri : nici un fel de fereastră, nici măcar vreo lucarnă.

De data aceasta am intrat cu ambele picioare în apă. Traversez şoseaua ; pe celălalt trotuar un singur bec de gaz, ca un far pe piscul cel mai înalt al uscatului, luminează un gard de uluci desfundat, pe alocuri cu şipcile desfăcute.

Bucăţi de afişe se află încă lipite de scînduri. Un chip frumos plin de ură se strîmbă pe un fond verde sfîşiat în formă de stea : sub nas cineva a desenat o mustaţă în furculiţă. Pe altă fîşie, se mai poate descifra cuvîntul *purâtre* cu litere albe din care se preling nişte picături, poate picături de sînge. Se poate ca figura şi cuvîntul să fi făcut parte din acelaşi afiş. În clipa de faţă, afişul e sfîşiat, legăturile simple şi voite care le uneau au dispărut, dar s-a stabilit de la sine o altă legătură între gura crispată, picăturile de sînge, literele albe şi desinenţa *âcre ;* s-ar zice că o pasiune criminală şi continuă caută să se exprime graţie acestor semne misterioase. Între şipci, se pot vedea strălucind luminile căii ferate. Un zid lung continuă gardul de uluci. Un zid fără spărturi, fără porţi, fără ferestre, care se opreşte două sute de metri mai încolo, într-o casă. Am depăşit cîmpul de acţiune al felinarului ; pătrund într-o fundătură neagră. Văzînd cum umbra mea, la picioarele mele, se adînceşte în întuneric, am impresia că mă cufund în apă îngheţată. În faţă, tocmai în fund, prin desişul de negru, disting ceva de o paloare trandafirie : e bulevardul Galvani. Mă întorc, în spatele lămpii de gaz aerian, foarte departe, licăre ceva : e gara cu cele patru cafenele. În spatele meu, în faţă sînt oameni care joacă cărţi în braserii. Aici totul e negru. Vîntul mi-aduce cu intermitenţe glasul unei mici sonerii singuratice, venind de departe. Zgomotele domestice, bîzîitul automobilelor, ţipetele, lătrăturile nu se depărtează aproape deloc de străzile luminate, rămîn vii. Dar zgomotul soneriei străbate tenebrele şi ajunge pînă aici : e mai aspru, mai puţin uman, decît toate celelalte. Mă opresc să-l ascult. Mi-e frig, urechile mă dor,

nimic nu trăiește ; vîntul fluieră, linii aspre aleargă în noapte. Bulevardul Noir nu are înfățișarea lipsită de decență a străzilor burgheze, care fac grații trecătorilor. Nimeni nu s-a gîndit să-l împodobească : e un revers al străzii Jeanne-Berthe-Coeuroy, al bulevardului Galvani. În jurul gării Les Bouvillois, îl mai îngrijesc în oarecare măsură ; îl mătură din cînd în cînd, datorită călătorilor. Dar imediat mai apoi, îl părăsesc și șoseaua merge drept înainte, orbește, pentru a se izbi în șoseaua Galvani. Orașul l-a uitat. Uneori, un camion enorm, de culoarea pămîntului, îl străbate cu un vacarm de tunet. Pe bulevardul acesta nu se produc asasinate, din lipsă de asasini și de victime. Bulevardul Noir este inuman. Ca un mineral. Ca un triunghi. Existența unui astfel de bulevard e un noroc în orașul Bouville. De obicei astfel de bulevarde nu se găsesc decît în capitale, la Berlin, pe la Neukölln sau la Friedrichshain — la Londra, dincolo de Greenwich. Niște coridoare drepte și murdare, bătute de curenți, cu trotuare largi, lipsite de arbori. Ele se află aproape totdeauna dincolo de linia de incintă, în cartierele acelea ciudate unde se fabrică orașe, aproape de gările de mărfuri, de depourile de tramvaie, de abatoare, de gazometre. La două zile după cîte o aversă, atunci cînd întregul oraș e jilav în lumina soarelui și strălucește de căldură umedă, ele sînt încă reci, încă pline de noroi și de băltoace. Ba au chiar băltoace care nu se usucă niciodată, cu excepția unei luni pe an, în august.

Greața a rămas acolo, în lumina gălbuie. Sînt fericit : frigul e atît de pur, seara aceasta e atît de pură ; nu sînt eu însumi un val de aer înghețat ? Să nu ai nici sînge, nici limfă, nici carne. Să te scurgi pe canalul acesta lung spre paloarea din depărtare. Să nu fii decît frig.

Iată și oameni. Două umbre. Ce nevoie aveau să vină aici ?

E o femeie mărunță, care trage pe un bărbat de mînecă. Vorbește cu o voce grăbită și scăzută. Din cauza vîntului, nu înțeleg ce spune.

— Ai s-o închizi nu ?, zice bărbatul.

Femeia continuă să vorbească. Deodată, bărbatul o respinge. Cei doi se privesc, ezitînd, apoi bărbatul își vîră mîinile în buzunare și pleacă fără a întoarce capul.

S-a făcut nevăzut. Acum nu mă mai separă de femeie decît trei metri. Deodată, sunete aspre şi grave o sfîşie, se rup din ea şi umplu toată strada, cu o violenţă extraordinară.

— Charles, te rog, ştii ce ţi-am spus ? Charles, întoarce-te, sînt sătulă, sînt prea nefericită !

Trec aşa de aproape de ea, încît aş putea s-o ating. E... dar cum să-mi vină să cred că trupul acesta aprins, faţa aceasta strălucind de durere ?... Şi totuşi recunosc basmaua, paltonul şi o pată mare roşu-închis pe care o are pe braţul drept ; e ea, e Lucie, femeia de serviciu. Nu îndrăznesc să-i ofer ajutor, dar trebuie să-i dau posibilitatea de a mi-l cere ea la nevoie : trec încet în faţa ei, privind-o. Ochii i se fixează asupra mea, dar nu par să mă vadă ; parcă nu s-ar recunoaşte în suferinţa ei. Fac mai mulţi paşi. Mă întorc...

Da, ea e, Lucie. Numai că transfigurată, ieşită din fire, suferind de o generozitate nebună. O invidiez. Stă acolo, dreaptă, cu braţele îndepărtate, ca şi cum ar aştepta stigmatele ; deschide gura, se îneacă. Am impresia că zidurile au crescut, pe ambele laturi ale străzii, că s-au apropiat, că se află în fundul unui puţ. Aştept cîteva clipe : mi-e teamă să nu cadă inertă : Lucie e prea slăbuţă pentru a suporta durerea aceasta neobişnuită. Dar ea nu se mişcă, are aerul mineralizat, ca tot ceea ce o înconjoară. O clipă mă întreb dacă nu cumva m-am înşelat asupra ei, dacă nu cumva adevărata ei fire mi s-a revelat dintr-o dată...

Lucie scoate un geamăt stins. Îşi duce mîna la gît căscînd ochii miraţi. Nu, nu din ea scoate forţa de a suferi atît. Îi vine din afară... e bulevardul. Ar trebui să o ia cineva de umeri, să o ducă la lumină, în mijlocul lumii, pe străzile dulci şi trandafirii : acolo nimeni nu suferă atît de tare ; s-ar ostoi, şi-ar recăpăta aerul pozitiv şi nivelul obişnuit al suferinţelor ei.

Îi întorc spatele. La urma urmelor, are noroc. Eu sînt mult prea calm, de trei ani încoace. Nu mai pot primi nimic din solitudinile acestea tragice, doar puţină puritate goală. Mă duc.

Orele $11\frac{1}{2}$

Am lucrat două ore în sala de lectură. Am ieșit în curtea Hypothèzues pentru a putea fuma o pipă. Piață pavată cu cărămizi trandafirii. Locuitorii din Bouville sînt mîndri de ea, pentru că datează din veacul al XVIII-lea. La intrarea spre strada Chamade și spre strada Suspédard, cîțiva stejari bătrîni barează accesul mașinilor. Cîteva doamne în negru, care-și plimbă cîinii, trec pe sub arcade, de-a lungul zidurilor. Ele înaintează arareori în plină lumină, dar aruncă priviri piezișe, de domnișoare, pe ascuns și cu satisfacție, asupra statuii lui Gustave Impétraz. Nu cunosc numele acestui gigant de bronz, dar știu bine, după redingota și jobenul lui, că a aparținut lumii bune. Își ține pălăria cu mîna stîngă, iar dreapta și-o odihnește pe un teanc de volume *in-folio*, e întrucîtva ca și cum propriul lor bunic s-ar afla acolo, pe acel soclu, turnat în bronz. N-am nevoie să-l examinez prea mult timp pentru a înțelege că și el gîndea ca și ele, exact ca și ele, cu privire la orice subiect. El și-a pus în serviciul ideilor lor înguste și solide propria autoritate, precum și imensa erudiție extrasă din acele tomuri *in-folio* pe care mîna sa grea le strivește. Doamnele în negru se simt ușurate, ele pot să-și vadă în liniște de treburile lor casnice, pot să-și plimbe cîinii ; nu mai au răspunderea apărării ideilor sfinte, a ideilor bune pe care le dețin de la părinții lor ; un om de bronz s-a făcut paznicul acestora.

Marea Enciclopedie consacră cîteva rînduri acestui personaj ; le-am citit anul trecut. Pusesem volumul pe antablamentul unei ferestre ; prin geam puteam vedea craniul verzui al lui Impétraz. Am aflat că epoca lui de glorie a fost pe la 1890. Era inspectorul unei academii. Picta o serie de fleacuri delicate și a scris trei cărți : *Despre popularitate la grecii antici* (1887), *Pedagogia lui Rollin* (1891) și un *Testament poetic* (1899). A murit în 1902, ducînd cu el regretele concetățenilor și ale oamenilor de gust.

M-am rezemat de fațada bibliotecii. Trag din pipa care amenință să se stingă. Zăresc pe o doamnă bătrînă care iese cu teamă din galeria cu arcade și-l privește pe

Impétraz cu un aer fin şi obstinat. Capătă brusc curaj, străbate curtea cu toată viteza labelor ei şi se opreşte o clipă în faţa statuii mişcîndu-şi mandibulele. Apoi o şterge, neagră pe pavajul trandafiriu şi se face nevăzută într-o crăpătură a zidului.

Poate că pe la 1800 piaţa aceasta era plină de veselie, cu cărămizile trandafirii şi cu casele ei. În clipa de faţă are ceva sec şi rău, o mică doză delicată de oroare. Asta vine de la omul de sus, de pe soclu. Turnîndu-l în bronz pe acest universitar, au făcut din el un vrăjitor.

Îl privesc în faţă pe Impétraz. Nu are ochi, abia dacă are nas, o barbă mîncată de acea ciudată lepră care se abate uneori, ca o epidemie, pe toate statuile unui cartier. Salută ; jiletca, în dreptul inimii, are o pată mare de culoare verde deschis. Are un aer suferind şi rău. Nu, nu trăieşte, dar nu e nici neînsufleţit. Din el emană o vigoare surdă : e ca o pală de vînt care mă dă înapoi ; Impétraz ar vrea să mă izgonească din curtea Hypothègues. Nu voi pleca înainte de a-mi fi consumat pipa.

O umbră mare şi slabă se iveşte brusc în spatele meu. Tresar.

— Scuzaţi-mă, domnule, nu voiam să vă deranjez. Am văzut că vi se mişcau buzele. Fără îndoială că repetaţi fraze din cartea dumneavoastră. Rîde. Urmăreaţi alexandrinii.

Îl privesc pe Autodidact cu stupoare. Are aerul că e surprins de surprinderea mea :

— Nu cumva, domnule, trebuie să evităm cu grijă utilizarea alexandrinilor în proză ?

Am coborît întrucîtva în stima lui. Îl întreb ce face aici, la ora aceasta. Mă lămureşte că patronul lui i-a dat liber şi că a venit direct la bibliotecă, că nu va lua dejunul, că va citi pînă la închidere. Nu-l mai ascult, dar a trebuit să se depărteze de subiectul iniţial aşa că, deodată, aud :

— ...să ai, ca dumneavoastră, fericirea de a scrie o carte.

Trebuie să zic şi eu ceva.

— Fericirea... spun cu un aer de îndoială.

Autodidactul se înşală asupra sensului răspunsului meu şi se corectează în grabă :

— Domnule, ar fi trebuit să-i spun : meritul.

Urcăm scările. N-am nici un chef să lucrez. Cineva a lăsat *Eugénie Grandet* pe masă, cartea e întredeschisă la pagina douăzeci şi şapte. O iau în mînă maşinal, mă apuc să citesc pagina douăzeci şi şapte, apoi pagina douăzeci şi opt, nu am curajul să încep cu începutul. Autodidactul s-a îndreptat spre biblioteca uzuală cu un pas rapid ; scoate două volume pe care le aşază pe masă, cu aerul unui cîine care a găsit un os.

— Ce citiţi ?

Mi se pare că-i repugnă să-mi spună : ezită puţin, îşi roteşte ochii mari şi rătăciţi, apoi îmi întinde cărţile cu un aer jenat. E vorba de *Turba şi depozitele de turbă* de Larbalétrier şi *Hitopadèsa sau Instrucţiunea utilă* de Lastex. Ei bine ? Nu-mi dau seama ce-l jeneză : lecturile acestea mi se par foarte decente. Pentru a fi cu conştiinţa împăcată, frunzăresc *Hitopadèsa* şi totul în ea mi se pare înălţător.

Orele 3

Am abandonat lectura *Eugéniei Grandet*. M-am apucat de lucru, dar fără curaj. Autodidactul, care mă vede că scriu, mă urmăreşte cu o respectuoasă concupiscenţă. Din cînd în cînd, ridic puţin capul, îi văd imensul guler tare din care-i iese gîtul de pui de găină. Poartă nişte haine mult uzate, dar cămaşa e de o albeaţă uluitoare. Din acelaşi raft a luat un alt volum, pe al cărui titlu îl descifrez pe de-andoaselea : *Săgeata lui Caudebec*, cronică normandă de domnişoara Julie Lavergne. Lecturile Autodidactului mă deconcertează totdeauna.

Dintr-o dată, numele ultimilor autori ale căror lucrări le-a consultat îmi revin în minte : Lambert, Langlois, Larbalétrier, Lastex, Lavergne. E o iluminare ; am priceput metoda Autodidactului : se instruieşte în ordine alfabetică.

Mă uit la el cu un soi de admiraţie. Cîtă voinţă îi trebuie ca să realizeze încetul cu încetul, cu obstinaţie, un plan de o atît de vastă anvergură ? Cîndva, cu şapte

ani în urmă (mi-a spus că studiază de şapte ani), a intrat plin de solemnitate în sala aceasta. A parcurs cu privirea nenumăratele cărţi care tapetează pereţii şi trebuie să-şi fi spus, oarecum asemeni lui Rastignac : „Care pe care, ştiinţă umană". Apoi s-a dus să ia prima carte, din primul raft din extrema dreaptă ; a deschis-o la prima pagină, cu un sentiment de respect şi de teamă unit cu o hotărîre de neclintit. Azi a ajuns la litera L. K după J, L după K. A trecut cu violenţă de la studiul coleopterelor la cel al teoriei cuantelor, de la o lucrare despre Tamerlan la un pamflet catolic împotriva darwinismului ; nici o clipă nu a fost deconcertat. A citit totul ; a înmagazinat în cap jumătate din ceea ce se ştie despre partenogeneză, jumătate din argumentele împotriva vivisecţiei. În urma lui, în faţa lui se află un univers. Şi se apropie ziua în care, închizînd ultimul volum, de pe ultimul raft din extrema stîngă, va spune : „Şi acum ?"

E ora cînd îşi ia gustarea, consumă cu un aer candid pîine şi o tabletă de Gala Pater. Pleoapele lui sînt coborîte aşa că-i pot contempla în voie genele frumoase şi răsucite, — sprîncene de femeie. Degajă un iz de tutun vechi, în care, atunci cînd răsuflă, se amestecă mireasma dulce a ciocolatei.

Vineri, orele 3

Puţin mai înainte, eram prins în cursa oglinzii. O evit, dar cad în cursa geamului : neavînd de lucru, cu braţele legănînd, mă apropii de fereastră. Şantierul, Gardul de uluci, Vechea Gară. Vechea Gară, Gardul de uluci, Şantierul. Casc atît de puternic încît îmi dau lacrimile. Ţin cu mîna dreaptă pipa şi cu mîna stîngă pachetul de tutun. Ar trebui să îndes pipa în tutun. Dar nu am curajul s-o fac. Braţele îmi atîrnă, îmi sprijin fruntea de ochiul de geam. Bătrîna aceasta mă enervează. Merge cu paşi mărunţi, obstinată, cu privirea pierdută. Uneori se opreşte cu un aer speriat, ca şi cum ar fi venit în contact cu un pericol invizibil. Iat-o sub fereastra mea, vîntul îi lipeşte fustele de genunchi. Se opreşte, îşi

aranjează basmaua. Mîinile îi tremură. Se pune din nou în mișcare ; acum o văd din spate. Gînganie bătrînă ! Bănuiesc că o s-o facă la dreapta pe bulevardul Noir. Trebuie să parcurgă vreo sută de metri, cu mersul ei o să aibă nevoie de cel puțin zece minute, zece minute în care timp o să rămîn așa, urmărind-o cu privirea, lipit cu fruntea de geam. Bătrîna se va opri de douăzeci de ori, va porni din nou, se va opri...

Eu *văd* viitorul. E acolo, așezat pe stradă, doar ceva mai palid decît prezentul. Ce nevoie are să se realizeze ? Întrucît aceasta îi va adăuga ceva ? Bătrîna se îndepărtează mergînd șontîc, se oprește, își potrivește o șuviță de păr căruntă, scăpată de sub basma. Merge, adineaori era acolo, acum e aici... Nu mai știu dacă sînt sigur : oare *văd* gesturile ei sau le *prevăd* ? Am încetat de a mai distinge prezentul de viitor și totuși lucrurile continuă, încetul cu încetul se realizează ; bătrîna înaintează pe strada pustie ; își deplasează pantofii mari, bărbătești. Așa e timpul, timpul gol-goluț, se realizează cu încetul, se lasă așteptat, iar atunci cînd vine, sîntem scîrbiți dîndu-ne seama că se afla deja aici de multă vreme. Bătrîna se apropie de un colț al străzii, a rămas doar o mică grămăjoară de stofe negre. Ei bine, da, sînt de acord, e ceva nou, cu o clipă mai înainte nu se afla acolo. Dar e o noutate ștearsă, fără prospețime, care nu poate nicicînd surprinde. Bătrîna va lua colțul străzii, îl ia timp de o vecie.

Mă smulg de la fereastră și străbat camera clătinîndu-mă ; mă las momit de oglindă, mă privesc, îmi provoc dezgust : încă o veșnicie. În cele din urmă, mă desprind de imaginea mea și mă prăbușesc în pat. Privesc tavanul, aș vrea să dorm calm. Calm. Am încetat de a simți alunecarea, atingerile timpului. Văd imagini pe tavan. Cercuri de lumină mai întîi, apoi cruci. Totul flutură. Și apoi, iată formîndu-se, altă imagine în adîncul ochilor mei, aceasta. E un animal mare, îngenunchiat. Îi văd labele din față și samarul. Restul e încețoșat. Cu toate acestea îl recunosc bine : e o cămilă pe care am văzut-o la Marrakech, legată de o piatră. A îngenunchiat și s-a ridicat de șase ori la rînd ; niște copii rîdeau și o întărîtau cu strigăte.

Acum doi ani, era o minunăție și mintea mea începea numaidecît să zumzăie ca un stup, revedeam figurile, copacii, casele, o japoneză de Kamaishi care se spăla goală într-o putină, un rus mort, cu sîngele scurs printr-o rană imensă larg deschisă și care forma o băltoacă alături de el. Regăseam gustul cuscusului, mirosul de ulei care umplea, la amiază, străzile din Burgos, mirosul de anason care plutește pe străzile din Tetuan, cîntecele din fluier ale ciobanilor greci ; eram emoționat. E mult de cînd fericirea asta s-a consumat. Oare va renaște astăzi ?

Un soare arzător alunecă inflexibil pe capul meu, ca o placă de lanternă magică. E urmat de o porțiune de cer albăstrui ; după cîteva scuturături, se fixează, pe dinăuntru sînt cu totul poleit de el. Oare din ce zi petrecută în Maroc (sau în Algeria ? sau în Siberia ?) s-a desprins soarele acesta, așa deodată ? Mă las să alunec în trecut.

Meknès. Cum era oare munteanul acela care ne-a înspăimîntat într-o uliță, între moscheia Berdaine și piața aceea fermecătoare pe care o umbrește un dud ? Venea spre noi, Anny era la dreapta mea. Sau la stînga.

Soarele acesta și cerul albastru erau o simplă înșelătorie. E a suta oară că mă las păcălit. Amintirile mele sînt ca bănuții din punga diavolului : cînd o deschideai, nu găseai în ea decît frunze uscate.

Din munteanul acela văd numai un ochi mare, scos, de culoarea laptelui. Ochiul acesta să fie oare cu adevărat al lui ? Medicul care îmi expunea la Baku principiul unui sistem de avortări, dirijat de stat, era și el chior și, atunci cînd vreau să-mi amintesc fața lui, îmi apare înaintea ochilor tot globul acela alburiu. Oamenii aceștia doi n-au decît un ochi, ca și Nornele, și și-l împrumută pe rînd.

Cît privește piața aceea din Meknès unde mă duceam totuși în fiecare zi, e și mai simplu : nu o mai văd absolut deloc. Îmi rămîne sentimentul vag că era fermecătoare, precum și următoarele cinci cuvinte indisolubil legate : o piață fermecătoare din Meknès. Negreșit, dacă închid ochii și mă uit vag în tavan, pot reconstitui scena : un arbore în depărtare, o formă întunecată și scundă alergînd spre mine. Dar toate acestea le inventez pentru nevoile cauzei. Marocanul acela era mare și slab, dealtminteri l-am văzut doar atunci cînd m-a atins. De aceea, continui

să știu că era mare și slab : unele cunoașteri simplificate continuă să-mi persiste în amintire. Dar am încetat de a mai *vedea* ceva : zadarnic îmi scotocesc trecutul, nu mai scot din el decît rămășițe de imagini și nu știu prea precis ce reprezintă acestea, nici dacă sînt amintiri sau ficțiuni.

Dealtminteri, în multe cazuri înseși aceste rămășițe au dispărut, nu mai rămîn decît cuvinte ; aș mai putea să povestesc întîmplări, să le povestesc prea bine (cît privește anecdotele, nu mă tem de nimeni, decît de ofițerii de marină și de profesioniști), dar ele sînt doar niște schelete. În ele e vorba de un tip care face cutare sau cutare lucru, dar ăsta nu sînt eu, nu am nimic comun cu el. Se plimbă prin țări despre care eu nu știu nimic mai mult decît dacă n-aș fi fost niciodată pe acolo. Uneori, în povestirea mea, se întîmplă să pronunț unele din acele frumoase nume, pe care le citim în atlase, Aranjuez sau Canterbury. Ele fac să se nască în mine imagini cu totul noi, așa cum își formează imagini, după lectura atlaselor, oamenii care n-au călătorit niciodată : eu visez pe baza cuvintelor, asta-i tot.

La o sută de întîmplări moarte, rămîn totuși una sau două întîmplări vii. Pe acestea le evoc cu precauție uneori, nu prea des, de teama de a nu le uza. Pescuiesc dintre ele una, revăd decorul, personajele, atitudinile. Deodată, mă opresc : am simțit uzura, am văzut cum un cuvînt își ridică capul sub trama senzațiilor. Ghicesc că acest cuvînt va lua curînd locul mai multor imagini care-mi plac. Imediat mă opresc, mă gîndesc repede la altceva ; nu vreau să-mi obosesc amintirile. În zadar ; la prima ocazie cînd am să le evoc, o bună parte din ele vor fi împietrite.

Schițez o vagă mișcare de a mă ridica, pentru a mă duce să caut fotografiile mele din Meknès, în caseta pe care am împins-o sub masă. La ce bun ? Afrodiziacele acestea nu mai au nici un efect asupra memoriei mele. Mai deunăzi, am găsit sub o hîrtie sugativă o fotografie mică, îngălbenită. O femeie surîdea lîngă un bazin. Am contemplat-o o clipă pe femeia aceea, fără a o recunoaște. Apoi, am citit pe verso : „Anny. Portsmouth, 7 aprilie 27."

Niciodată n-am simțit atît de tare ca astăzi sentimentul că sînt lipsit de dimensiuni secrete, limitat la trupul

meu, la gîndurile uşoare care se înalţă din el ca nişte balonaşe. Îmi construiesc amintirile cu ajutorul prezentului. Sînt respins, abandonat în prezent. Zadarnic încerc să regăsesc trecutul : nu sînt în stare să evadez.

Ciocăne cineva. E Autodidactul : îl uitasem. I-am promis că-i arăt fotografiile făcute în voiaj. Să-l ia dracul.

Se aşază pe un scaun ; fesele lui întinse ating spătarul iar bustul rigid se înclină înainte. Mă dau jos din pat şi aprind lumina :

— Dar de ce, domnule ? Ne era foarte bine.

— Nu puteam vedea fotografiile...

Îi iau pălăria cu care nu ştie ce să facă.

— Adevărat, domnule ? Chiar vreţi să mi le arătaţi ?

— Dar bineînţeles.

E un calcul : sper că o să tacă din gură cît timp o să le privească. Mă bag sub masă, împing caseta spre pantofii lui lustruiţi, îi pun pe genunchi un vraf de cărţi poştale şi de fotografii : Spania şi Marocul spaniol.

Dar îmi dau bine seama după aerul lui surîzător şi deschis că m-am înşelat grozav socotind că am să-l reduc la tăcere. Îşi aruncă privirea asupra unei vederi a oraşului San Sébastian luată de pe muntele Igueldo, o pune la loc pe masă cu precauţie şi rămîne tăcut o clipă. Apoi oftează :

— Ah, domnule ! Aveţi noroc. Dacă e adevărat ce se spune, călătoriile acestea reprezintă cea mai bună şcoală. Sînteţi de aceeaşi părere, domnule ?

Fac un gest vag. Din fericire, nu a terminat.

— Trebuie să fie o grozavă răsturnare. Dacă am să fac vreodată o călătorie, cred că aş vrea înainte de plecare să notez în scris cele mai mici trăsături ale mele de caracter, pentru a putea să compar, la întoarcere, ce eram şi ce am devenit. Am citit că există călători care s-au schimbat în asemenea măsură sub raport fizic şi moral, încît la întoarcere rudele lor cele mai apropiate nu i-au mai recunoscut.

Ţine în mînă distrat un pachet mare de fotografii. Ia o fotografie şi o pune pe masă fără a o privi ; apoi fixează cu intensitate fotografia următoare, care reprezintă pe sfîntul Ieronim, sculptat pe un scaun din catedrala din Burgos.

— Aţi văzut statuia aceea a lui Hristos din piele de animal, care se află la Burgos ? Există o carte foarte interesantă, domnule, despre statuile acestea din piele de animal şi chiar şi din piele de om. Şi Fecioara neagră ? Asta nu e la Burgos, e la Zaragoza ? Dar poate că e una şi la Burgos ? Pelerinii o sărută, nu ? Vreau să spun : pe cea de la Zaragoza. Şi există, oare, o urmă a piciorului ei pe o dală ? E într-o criptă ? În care-şi împing mamele copiii ?

Aşa rigid cum e, împinge cu ambele mîini un copil imaginar. S-ar zice că refuză darurile lui Artaxerxes.

— Ah ! Obiceiurile, domnule, ce... ce interesant.

Pierzîndu-şi puţin răsuflarea, îşi îndreptă spre mine marele lui maxilar de măgar. Miroase a tutun şi a apă clocită. Ochii frumoşi şi rătăciţi strălucesc ca nişte globuri de foc şi părul rar îi nimbează craniul cu aburi. Sub un astfel de craniu, samoyezii, nyam-nyamii, malgaşii, fuegienii îşi celebrează solemnităţile cele mai stranii, îşi mănîncă părinţii bătrîni, copiii, se răsucesc în sunetul tam-tamului pînă-şi pierd cunoştinţa, se dedau la frenezia amokului, îşi ard morţii, îi expun pe acoperişuri, îi abandonează pe cursul apelor pe cîte o bancă luminată de o torţă, se împerechează la întîmplare, mamă şi fiu, tată şi fiică, frate şi soră, se mutilează, se scopesc, îşi întind buzele cu talere, pun să li se sculpteze pe pîntece animale monstuoase.

— Putem spune, împreună cu Pascal, că obişnuinţa e a doua natură ?

Şi-a plantat ochii lui negri în ochii mei, imploră un răspuns.

— Depinde, zic eu.

Autodidactul respiră.

— Asta-mi spuneam şi eu, domnule. Dar am atît de puţină încredere chiar în mine însumi, ar trebui să fi citit totul.

Dar la fotografia următoare se produce un adevărat delir. Scoate un strigăt de bucurie.

— Segovia ! Segovia ! Dar am citit o carte despre Segovia.

Şi adăugă cu oarecare cavalerism :

— Domnule, nu-mi mai amintesc numele autorului. Uneori am astfel de scăpări. N... No... Nod...

— Imposibil, îi spun eu însufleţit, sînteţi abia la Lavergne...

În secunda următoare regret ce am spus, la urma urmei el nu mi-a vorbit niciodată de metoda aceasta de lectură, trebuie să fie un delir ascuns. Într-adevăr, îşi pierde stăpînirea de sine şi buzele sale groase se ţuguie cu un aer plîngăreţ. Apoi îşi înclină fruntea şi priveşte vreo zece cărţi poştale fără a scoate o vorbă.

Dar după vreo treizeci de secunde, îmi dau seama că un entuziasm puternic îl cuprinde şi că o să plesnească dacă nu vorbeşte :

— Cînd am să termin învăţătura, cred că pentru asta mai am nevoie de şase ani, am să plec, dacă mi-e permis, cu studenţii şi profesorii care fac anual o croazieră în Orientul Apropiat. Aş vrea să-mi precizez unele cunoştinţe, spune el onctuos, şi mi-ar place să mi se întîmple ceva neaşteptat, ceva nou, nişte aventuri, ca să mă exprim pe şleau.

A coborît vocea şi a luat un aer ştrengăresc.

— Ce fel de aventuri ? i-am spus eu mirat.

— De toate felurile, domnule. Greşeşti trenul. Cobori într-un oraş necunoscut. Îţi pierzi portofelul, eşti arestat din greşeală, îţi petreci noaptea la puşcărie. Domnule, am crezut că aventura poate fi definită astfel : un eveniment care iese din comun, fără să fie neapărat extraordinar. Se vorbeşte de magia aventurilor. Vi se pare oare justă expresia asta ? Aş vrea să vă pun o întrebare, domnule.

— Anume ?

Omul roşeşte şi surîde.

— Poate că sînt indiscret...

— Spuneţi totuşi..

Se înclină spre mine şi mă întrebă cu ochii pe jumătate închişi :

— Aţi avut multe aventuri, domnule ?

Răspund maşinal :

— Cîteva.

lăsîndu-mă pe spate pentru a mă feri de răsuflarea lui

infectă. Da, am spus aceasta mașinal, fără să mă gîndesc. De obicei, într-adevăr, sînt mai degrabă mîndru că am avut atîtea aventuri. Dar acum, imediat după ce am pronunțat aceste cuvinte, am fost apucat de o teribilă indignare față de mine însumi : mi se pare că mint, că n-am avut în toată viața mea nici cea mai mică aventură sau, mai curînd, că am ajuns să ignor ceea ce vrea să spună acest cuvînt. În același timp, asupra umerilor mei apasă aceeași descurajare care m-a apucat la Hanoi, acum aproape patru ani, cînd Mercier insista să mă alătur lui, iar eu fixam o statuetă khmeră fără să răspund. Și IDEEA e acolo, masa aceea voluminoasă și albă, care m-a dezgustat atît de mult atunci, nu am mai văzut-o de patru ani.

— Aș putea să vă întreb..., spune Autodidactul.

Drace ! Să-i povestesc vreuna din aventurile mele grozave. Dar nu vreau să mai scot nici un cuvînt despre subiectul acesta.

— Aici, spun eu, aplecat peste umerii lui înguști, și punînd un deget pe una din fotografii, aici e Santillana, cel mai frumos sat din Spania.

— Santillana a lui Gil Blas ? Nu credeam că există. Ah, domnule, cît de profitabilă e conversația cu dumneavoastră. Se vede bine că ați călătorit.

L-am dat afară pe Autodidact, după ce i-am umplut buzunarul cu cărți poștale, cu gravuri și fotografii. A plecat încîntat, iar eu am stins lumina. Acum sînt singur. Nu absolut singur. Mai e în fața mea ideea aceea care așteaptă. S-a enervat, stă acolo ca o pisică mare ; nu explică nimic, nu se clintește și se mulțumește să spună nu. Nu, nu am avut aventuri.

Îmi umplu pipa, o aprind, mă întind pe pat, punîndu-mi un palton pe picioare. Ceea ce mă surprinde e că mă simt atît de trist și de plictisit. Chiar dacă ar fi adevărat că n-am avut nici un fel de aventură, ce importanță are pentru mine ? În primul rînd, mi se pare că e o pură chestiune de cuvinte. Afacerea aceea de la Meknès, de exemplu, la care mă gîndeam adineaori : un marocan s-a repezit la mine și a vrut să-mi dea o

lovitură cu un briceag mare. Dar l-am lovit cu pumnul sub tîmplă... Atunci a început să strige în arabă, şi o mulţime de nenorociţi au apărut şi ne-au urmărit pînă la souk Attarin. Ei bine, poţi să numeşti asta cum vrei dar, oricum, e un eveniment care *Mi s-a întîmplat.*

S-a întunecat cu totul şi aproape că nu-mi mai dau bine seama dacă pipa mea e aprinsă. Trece un tramvai : fulger roşu pe tavan. Apoi un camion greu care face să se cutremure casa. Trebuie să fie ora şase.

Nu am avut aventuri. Mi s-au întîmplat păţanii, evenimente, incidente, tot ce vrei. Dar nu aventuri. Nu e o chestiune de cuvinte, încep să înţeleg. Exista ceva la care ţineam mai mult decît la orice — fără să-mi dau prea bine seama de aceasta. Nu era vorba de dragoste, în nici un caz : nici de glorie, sau de avere. Era... În sfîrşit, îmi închipuisem că în unele clipe viaţa mea ar fi putut dobîndi o calitate rară şi preţioasă. Nu era nevoie de împrejurări ieşite din comun : pretindeam doar puţină rigoare. Viaţa mea actuală nu are nimic foarte strălucitor : dar, din cînd în cînd, de exemplu atunci cînd prin cafenele cîntă muzică, reveneam în trecut şi-mi spuneam : pe vremuri, la Londra, în Meknès, la Tokio, am cunoscut momente admirabile, am avut aventuri. Astea îmi sînt răpite în clipa de faţă. Chiar acum mi-am dat seama, aşa deodată, fără vreo cauză aparentă, că m-am minţit pe mine însumi timp de zece ani. Aventurile sînt în cărţi. Şi, firește, tot ceea ce se povesteşte în cărţi se poate întîmpla în realitate, dar nu în acelaşi mod. Iar eu ţineam aşa de tare tocmai la modul acesta în care aventurile se întîmplau.

Ar fi trebuit în primul rînd ca începuturile să fie adevărate începuturi. Vai ! Acum văd atît de limpede ce am vrut. Adevăratele începuturi apar ca un sunet de trompetă, ca primele note ale unei arii de jaz, în mod brusc, întrerupînd dintr-o dată plictisul, consolidînd durata ; acele seri excepţionale, despre care spui mai apoi : „Mă plimbam, era o seară de mai". Te plimbi, luna tocmai răsare, eşti inactiv, vacant, puţin vid. Şi apoi, dintr-o dată, te gîndeşti : „S-a întîmplat ceva". Nu contează ce : o uşoară troznitură în umbră, o siluetă

ușoară traversînd strada. Dar evenimentul acesta mărunt nu e asemenea cu altele, numaidecît îți dai seama că precede o mare formă, al cărei contur se pierde în ceață, și-ți spui : „Începe ceva".

Ceva începe pentru a se sfîrși, aventura nu acceptă să fie prelungită ; ea nu are sens decît prin faptul că moare. Spre moartea aceasta care poate va fi și a mea. Sînt antrenat fără pùtință de întoarcere. Fiecare clipă apare numai pentru a le aduce pe cele care urmează. Țin din toată inima la fiecare clipă : știu că este unică ; de neînlocuit — și totuși nu aș face nici un gest pentru a o împiedica să se nimicească. Minutul acesta ultim pe care-l petrec — la Berlin, la Londra — în brațele cutărei femei întîlnită cu o zi mai înainte — minut pe care-l iubesc cu patimă, femeie de care sînt pe punctul de a mă îndrăgosti — minutul acesta va lua sfîrșit, știu. N-am să mai regăsesc nici femeia aceasta, nici noaptea, niciodată. Mă concentrez asupra fiecărei secunde, încerc să o epuizez ; nimic nu trece fără ca eu să nu-l sesizez, să nu-l fixez pentru totdeauna în mine, nimic, nici tandrețea trecătoare a ochilor acestora frumoși, nici zgomotele străzii, nici lumina falsă a zorilor ; și cu toate acestea, minutul se scurge și nu-l reține, îmi place că se duce.

Și, deodată, ceva întrerupe totul. Aventura s-a sfîrșit, timpul își reia moliciunea lui de fiecare zi. Îmi întorc capul ; în urma mea, forma aceea melodică frumoasă se cufundă cu totul în trecut. Se micșorează, apunînd se contractă, în clipa de față sfîrșitul se confundă cu începutul. Urmărind cu privirea punctul acesta de aur, mă gîndesc că aș fi dispus să accept — chiar dacă ar fi fost să mor, să-mi pierd o avere, un prieten — să retrăiesc totul, în aceleași împrejurări, de la început pînă la sfîrșit. Dar o aventură nu reîncepe niciodată și nici nu se prelungește.

Da, asta voiam — vai ! Asta continui să vreau. Sînt așa de fericit cînd o negresă cîntă : ce culmi aș atinge dacă *propria mea viață* ar constitui materia acelei melodii.

Ideea se află mereu acolo, imposibil s-o numesc. Așteaptă în liniște. În clipa de față parcă spune :

„Da ? *Asta* voiai ? Ei bine, tocmai asta nu ai avut niciodată (amintește-ți : te înșelai cu cuvinte, numeai aventură fleacuri de călătorie, amor cu femei ușoare, bătăi, mărgele de sticlă) și nici nu vei avea vreodată o aventură — nici altcineva decît tine."

Dar de ce ? DE CE ?

Sîmbătă la amiază

Autodidactul nu m-a văzut cînd am intrat în sala de lectură. Stătea așezat la capătul mesei din fund ; își pusese o carte în față, dar nu citea. Privea surîzînd pe vecinul său din dreapta, un licean jegos care vine adeseori la bibliotecă. Celălalt s-a lăsat privit o clipă, apoi și-a scos brusc limba făcînd o strîmbătură oribilă. Autodidactul a roșit, și-a vîrît în grabă nasul în carte și s-a cufundat în citit.

Am revenit asupra reflexiilor mele de ieri. Eram complet sec : mi-era absolut egal faptul că nu există aventuri. Eram doar curios să știu dacă *n-ar putea exista* aventuri.

Iată ce gîndesc : ca întîmplarea cea mai banală să devină aventură, trebuie și e de ajuns să te apuci să *o povestești*. Tocmai aceasta îi înșală pe oameni : un om e totdeauna un povestitor de întîmplări, trăiește înconjurat de povestirile sale și de mediul lor ; și încearcă să-și trăiască viața ca și cum ar povesti-o.

Dar trebuie să aleg : să trăiesc sau să povestesc. De exemplu, pe vremea cînd mă aflam la Hamburg, cu acea Erna, în care nu aveam nici o încredere și care se temea de mine, duceam o existență ciudată. Dar mă aflam implicat în ea, nu mă gîndeam la ea nici o clipă. Și, apoi, într-o seară, într-o cafenea mică din San Pauli, ea m-a părăsit pentru a se duce la lavabou. Am rămas singur, era un gramofon care cînta *Blue Sky*. M-am pus să-mi povestesc ceea ce se întîmplase de la debarcarea mea încoace. Mi-am spus : „În cea de a treia seară, pe cînd intram într-un dancing numit *Grota Albastră*, am observat o femeie înaltă, pe jumătate beată. Și femeia aceea e toc-

mai cea pe care o aştept în clipa de faţă, ascultînd melodia *Blue Sky* şi care va veni din nou să se aşeze la dreapta mea şi să-şi încolăcească braţele de gîtul meu." Atunci, am simţit cu violenţă că am o aventură. Dar Erna e visătoare, ea s-a aşezat alături de mine, mi-a încolăcit gîtul cu braţele, iar eu am urît-o fără a şti prea bine de ce. Acum înţeleg : trebuia să reîncep să trăiesc, şi impresia de aventură dispărea.

Atunci cînd trăieşti, nu se întîmplă nimic. Decorul se schimbă, oamenii intră sau ies, asta e totul. Începuturi nu există niciodată. Zilele se adaugă la alte zile fără rimă şi fără motiv, e o adiţiune interminabilă şi monotonă. Din cînd în cînd, făceam cîte un bilanţ parţial, spunem : iată, sînt trei ani de cînd călătoresc, trei ani de cînd mă aflu la Bouville. Nici sfîrşit nu există ; nimeni nu părăseşte vreodată o femeie, un prieten, un oraş dintr-o dată. Şi apoi, toate se aseamănă : Shanghai, Moscova, Alger, după două săptămîni, devine aproape acelaşi lucru. În unele clipe — arareori — îţi faci bilanţul, îţi dai seama că eşti legat de o femeie, că ai intrat într-o poveste murdară. Timp de o clipită. După care, scurgerea reîncepe, te apuci din nou să aduni orele şi zilele. Luni, marţi, miercuri. Aprilie, mai, iunie. 1924, 1925, 1926.

Asta înseamnă să trăieşti. Dar cînd întîlneşti viaţa, totul se schimbă ; numai că e o schimbare pe care n-o bagă nimeni în seamă : dovada e că se vorbeşte de poveşti adevărate. Ca şi cum ar putea exista poveşti adevărate ; evenimentele se petrec într-un sens şi noi le povestim în sens invers. S-ar zice că începem cu începutul : „Era într-o seară frumoasă din toamna anului 1922. Eram ajutor de notar la Marommes." În realitate, am început cu sfîrşitul. Sfîrşitul se află acolo, nevăzut şi prezent, numai el dă celor cîteva cuvinte prestigiul şi valoarea unui început. „Mă plimbam, ieşeam din sat fără să-mi dau seama, mă gîndeam la încurcăturile mele băneşti." Fraza aceasta, luată pur şi simplu drept ceea ce este, vrea să spună că individul acela era absorbit, morocănos, la sute de leghe de o aventură, exact în acea stare în care laşi să treacă evenimentele fără a le lua în seamă. Dar sfîrşitul e acolo şi el transformă totul. Pentru noi,individul respec-

tiv este deja eroul povestirii. Mahmureala, supărările lui băneşti sînt mult mai preţioase decît cele ale noastre, ele sînt poleite de lumina pasiunilor viitoare. Şi povestirea se desfăşoară în sens invers : clipele au încetat de a se mai îngrămădi la întîmplare una peste alta, sînt înghiţite de sfîrşitul povestirii care le atrage, şi fiecare dintre ele atrage la rîndul ei clipa care o precede : „Era noapte, strada era pustie". Fraza e aruncată neglijent, are un aer superfluu, dar nu ne lăsăm duşi de ea şi o punem deoparte : e o informaţie a cărei valoare o vom pricepe mai tîrziu. Şi avem sentimentul că eroul a trăit toate amănuntele acestei nopţi asemeni unor vestiri, unor fărădelegi, ba chiar că el le trăia doar pe acelea care reprezentau nişte făgăduieli, orb şi surd faţă de tot ceea ce nu vestea aventura. Uităm că viitorul nu era încă acolo ; individul nostru se plimba într-o noapte de semne prevestitoare, care-i ofereau claie peste grămadă tezaurele ei monotone, în timp ce el nu alegea nimic.

Am vrut ca toate clipele vieţii mele să se succeadă şi să se orînduiască asemeni celor dintr-o viaţă de care-ţi aminteşti. E ca şi cum ai vrea să încerci a prinde timpul de coadă.

Duminică

În dimineaţa asta am uitat că e duminică. Am plecat de acasă şi am pornit-o pe străzi ca de obicei. Am luat cu mine pe *Eugénie Grandet*. Şi, apoi, dintr-o dată, împingînd poarta de fier a grădinii publice, am avut impresia că ceva îmi face un semn. Grădina era pustie şi goală. Dar... cum să vă spun ? Nu avea aspectul ei obişnuit, îmi surîdea. Am rămas o clipă sprijinit în poartă şi apoi, în mod brusc, am înţeles că era duminică. Pe arbori, pe peluze, se afla ceva, ca un surîs uşor. Era de nedescris, ar fi trebuit să pronunţ foarte repede : „E o grădină publică, iarna, într-o duminică dimineaţă".

Am abandonat poarta, m-am întors spre casele şi străzile burgheze şi am pronunţat cu jumătate de glas : „E duminică".

E duminică : în spatele docurilor, de-a lungul mării, aproape de gara de mărfuri, în jurul orașului se află hangare goale și mașini imobilizate în tenebre. În toate casele, în spatele ferestrelor, bărbații se rad ; au capul înclinat pe spate, se uită cînd la oglindă cînd la cerul rece pentru a afla dacă se va face frumos. Bordelurile se deschid pentru primii lor clienți, țărani și soldații. În biserică, la lumina lumînărilor, un bărbat bea vin în fața unor femei în genunchi. În toate mahalalele, între zidurile interminabile ale uzinelor, s-au pus în mișcare șiruri lungi și negre, care înaintează încet spre centrul orașului. Pentru a le primi, străzile și-au luat înfățișarea din zilele de răzmeriță : toate magazinele, cu excepția celor de pe strada Tournebride, și-au lăsat în jos obloanele de fier. Curînd, în liniște, coloanele negre vor năvăli pe străzile acestea care fac pe moartele ; mai întîi vor veni feroviarii de la Tourville împreună cu soțiile lor care lucrează la fabrica de săpunuri de la Saint-Symphorin, apoi micii burghezi din Jouxtebouville, apoi muncitorii de la filatura Pinot, apoi toți bricoleurii din cartierul Saint-Maxence ; oamenii de la Thiérache vor sosi ultimii cu tramvaiul de la orele unsprezece. Curînd se va forma mulțimea de duminică, între magazinele închise și ușile ferecate.

Un orologiu sună ora zece și jumătate, și pornesc la drum ; duminica, la ora aceasta, poți să vezi la Bouville un spectacol de calitate, dar trebuie să nu întîrzii prea mult după ieșirea de la marea liturghie.

Străduța Joséphine-Soulary e moartă, miroase a pivniță. Dar, ca în fiecare duminică, o umple un zgomot somptuos, rumoarea unei maree. O cotesc pe strada Président-Chamart, ale cărei case au trei etaje, cu lungi jaluzele albe. Strada aceasta de notari este în întregime stăpînită de ampla rumoare a duminicii. În peisajul Gillet, zgomotul sporește și-l recunosc, e un zgomot făcut de bărbați. Apoi, dintr-o dată, pe stînga, se produce asemeni unei izbucniri de lumină și de sunete. Am ajuns : iată strada Tournebride, n-am decît să intru în rîndurile semenilor mei și am să văd pe domnii din înalta societate schimbînd între ei saluturi cu pălăria.

Nu mai mult decît acum șaizeci de ani, nimeni n-ar fi îndrăznit să prevadă miraculosul destin al străzii Tour-

nebride, pe care actualii locuitori din Bouville o numesc acum micul Prado. Am văzut un plan datat din 1847 în care strada nici măcar nu figura. Probabil că pe atunci era o uliţă strîmtă, neagră şi rău mirositoare, cu o rigolă pe care se scurgeau, între pavaje, capete şi maţe de peşte. Dar, la sfîrşitul anului 1873, Adunarea naţională a declarat de utilitate publică edificarea unei biserici pe colina Montmartre. Cîteva luni mai tîrziu, soţia primarului din Bouville a avut o vedenie : sfînta Cecilia, patroana ei, a venit să-i facă mustrări. Era oare admisibil ca elita oraşului să se umple de noroi în fiecare duminică pentru a se duce la Saint-Ré sau la Saint-Claudien pentru a asculta liturghia la un loc cu toţi prăvăliaşii ? Adunarea naţională n-a dat oare un exemplu ? În clipa de faţă Bouville avea, graţie Cerului, o situaţie economică de prima mînă ; nu se cuvenea să construiască o biserică pentru a-i mulţumi lui Dumnezeu ?

Viziunile acestea au fost bine primite : Consiliul municipal a ţinut o şedinţă istorică, iar episcopul a acceptat să adune subscripţiile. Rămînea că fie ales locul. Vechile familii de negustori şi de armatori erau de părere să se ridice clădirea pe culmea Coteau Vert, unde locuiau ele, „pentru ca sfînta Cecilia să vegheze asupra oraşului Bouville, aşa cum Sacré-Coeur a lui Iisus veghează asupra Parisului". Domnii mai noi de pe bulevardul Maritime încă puţin numeroşi, dar extrem de bogaţi, s-au lăcat greu : ar da ce trebuie, dar biserica să fie construită în piaţa Marignan ; dacă dădeau bani pentru o biserică, înţelegeau să se folosească de ea ; nu ezitau să-şi facă simţită puterea faţă de burghezia aceea mîndră care-i trata ca pe nişte parveniţi. Episcopul a imaginat un compromis : biserica fu construită la jumătatea drumului dintre Coteau Vert şi bulevardul Maritime, în piaţa Halle-aux-morues, care ulterior a fost botezată piaţa Sainte-Cécile-de-la-Mer. Acest monstruos edificiu, care a fost terminat în 1887, a costat nu mai puţin de patrusprezece milioane de franci.

Strada Tournebride, iată, dar murdară şi rău famată, a trebuit să fie reconstruită în întregime, iar locuitorii ei au fost împinşi hotărît dincolo de piaţa Sainte-Cécile ; micul Prado a devenit — îndeosebi duminica dimineaţa — locul de întîlnire a elegaţilor şi notabililor. Unul cîte

unul, s-au deschis o serie de magazine pe acest drum de trecere al elitei. Sînt deschise și luni a doua zi de Paște, toată noaptea de Crăciun, în fiecare duminică pînă la amiază. Alături de Julien, mezelarul, ale cărui pateuri calde sînt renumite, cofetarul Foulon expune faimoasele lui specialități, admirabilii săi pozmeciori conici cu unt violet, peste care e cocoțată o violetă de zahăr. În vitrina librarului Dupaty, se pot vedea noutățile editurii Plon, unele lucrări tehnice, precum o teorie a Navei sau un tratat asupra Velaturii, o voluminoasă istorie ilustrată a orașului Bouville și ediții de lux etalate elegant : *Koenigsmark* legat în piele albastră, *Le Livre de mes Fils*, de Paul Doumer, legat în piele bej cu flori purpurii. Ghislaine „Croitorie de lux, modele pariziene" desparte pe Piégeois, florarul, de Paquin, anticarul. Coaforul Gustave, care are angajate patru manichiuriste, ocupă primul etaj al unui imobil cu totul nou, zugrăvit în galben.

Acum doi ani, la colțul fundăturii Moulins-Gémeaux cu strada Tournebride, o prăvălioară lipsită de rușine continua să etaleze o reclamă pentru Tu-pu-nez, produs insecticid. Înflorea pe vremea în care se vindea morun în piața Sainte-Cécile, avea o sută de ani. Geamurile vitrinei erau arareori spălate : îți trebuia un efort ca să distingi prin praf și noroi o mulțime de personaje mici de ceară îmbrăcate cu veste scurte cu mîneci de culoarea focului, care înfățișau șobolani și șoareci. Animalele acestea debarcau de pe o navă cu puntea înaltă sprijinindu-se în bastoane ; abia puneau piciorul pe pămînt și o țărancă, îmbrăcată cochet, dar lividă și neagră de murdărie, le punea pe fugă stropindu-le cu Tu-pu-nez. Mie îmi plăcea mult dugheana aceasta, avea un aer cinic și încăpățînat, amintea cu insolență drepturile paraziților și ale jegului la doi pași de cea mai costisitoare biserică din Franța.

Bătrîna vînzătoare de plante medicinale a murit anul trecut și nepotul ei a vîndut casa. I-a fost de ajuns să dărîme cîteva ziduri : acum a devenit o mică sală de conferințe, „Bomboniera". Anul trecut, Henry Bordeaux a avut aici o întîlnire cu publicul despre Alpinism.

Pe strada Tournebride nu trebuie să te grăbeşti : familiile merg încet. Uneori e ieşi înaintea unui întreg rînd pentru că o familie întreagă a intrat la Foyon sau la Piégeois. Dar, alteori, eşti obligat să te opreşti şi să baţi pasul pe loc pentru că două familii, aparţinînd una coloanei care urcă şi cealaltă coloanei care coboară s-au întîlnit şi s-au luat zdravăn de mîini. Înaintez cu paşi mărunţi. Domin cele două coloane cu un cap şi văd pălăriile, o mare de pălării. Cele mai multe sînt negre şi tari. Din cînd în cînd, se vede cîte una înălţîndu-se la capătul vreunui braţ şi descoperind luciul tandru al vreunei căpăţîne ; apoi, după cîteva clipe de zbor greoi, se aşază la loc. La numărul 16 al străzii Tournebride, pălărierul Urbain, specialist în chipie, face să planeze ca un simbol o imensă pălărie roşie de arhiepiscop ai cărei ciucuri de aur atîrnă la doi metri de pămînt.

Ne oprim : exact sub ciucuri se formează un grup. Vecinul meu aşteaptă nerăbdător, cu braţele atîrnînd : bătrînelul acesta palid şi fragil ca o statuetă de porţelan cred că e Coffier, preşedintele Camerei de comerţ. Se pare că izbuteşte să intimideze pentru că nu spune niciodată nimic. Locuieşte pe culmea Coteau Vert, într-o casă mare de cărămidă, ale cărei ferestre sînt totdeauna larg deschise. Gata : grupul s-a dezagregat, toată lumea se pune în mişcare. Alt grup s-a format, dar ocupă un loc mai redus : abia constituit, s-a proptit în vitrina magazinului Ghislaine. Coloana nu se opreşte ; abia dacă face un mic ocol ; defilăm prin faţa a şase persoane care se ţin de mîini : „Bună ziua, domnule, bună ziua, dragă domnule, ce mai faceţi ; dar puneţi-vă pălăria, domnule, o să răciţi ; mulţumesc, doamnă, nu e prea cald. Draga mea, îţi prezint pe doctorul Lefrançois ; doctore, sînt foarte bucuroasă că vă cunosc, soţul meu îmi vorbeşte mereu de doctorul Lefrançois care l-a îngrijit atît de bine, dar acoperiţi-vă odată, doctore, pe frigul ăsta o să răciţi. Dar doctorul s-ar vindeca repede ; vai ! doamnă, tocmai doctorii sînt cel mai puţin îngrijiţi ; doctorul e un muzician remarcabil. Dumnezeule, cum de n-am ştiut, doctore, cîntaţi la vioară ? Doctorul e foarte talentat."

Bătrînelul de lîngă mine e desigur Coffier ; una din femeile din grup, cea brună, îl mănîncă din ochi. conti-

nuînd să surîdă spre doctor. Are aerul că gîndește : „Iată-l pe domnul Coffier, [illegible] de comerț ; ce aer intimidant are, parcă e un om atît de rece.“ Dar domnul Coffier n-a catadicsit să vadă nimic : sînt oameni de pe bulevardul Maritime, nu sînt din înalta societate. De cînd tot vin pe această stradă, ca să văd cum se salută scoțîndu-și pălăria oamenii duminica, am învățat să-i disting pe cei de pe Bulevard de cei din Coteau. Cînd un ins poartă un palton nou, o pălărie de fetru moale, o cămașe strălucitoare, cînd pășește deplasînd aerul, nu te poți înșela : e cineva de pe bulevardul Maritime. Oamenii din Coteau Vert se disting prin nu știu ce element jalnic și gîrbovit. Au umerii înguști și un aer de insolență pe chipurile uzate. Domnul acesta gras care ține de mînă un copil aș jura că e din Coteau : figura sa e complet cenușie iar cravata înnodată ca o sfoară.

Domnul cel gras se apropie de noi : îl privește fix pe domnul Coffier. Dar puțin înainte de a se încrucișa cu el, își întoarce capul și începe să glumească părintește cu micul său băiețel. Mai face cîțiva pași, aplecat asupra fiului său, cu ochii în ochii acestuia, ca un tată desăvîrșit ; apoi, deodată, întorcîndu-se brusc spre noi, aruncă o privire iute bătrînelului și execută un salut amplu și sec, rotindu-și brațul. Băiețelul, deconcertat, nu se descoperi : e o treabă care-i privește numai pe oamenii mari.

La colțul străzii Basse-de-Vieille, coloana noastră se lovește de o coloană de credincioși care ies de la biserică : vreo zece inși se ciocnesc și se salută învolburîndu-se, dar saluturile cu pălăria se produc prea repede ca să le pot detalia ; pe deasupra acestei mulțimi grase și palide, biserica Sainte-Cécile își înalță monstruoasa ei masă albă : un banc de cretă pe un cer sumbru ; în spatele zidurilor strălucitoare, reține pe laturile ei ceva din negrul nopții. Ne punem din nou în mișcare, într-o ordine ușor schimbată. Domnul Coffier a fost împins în urma mea. O doamnă în bleumarin s-a lipit de șoldul meu stîng. Vine de la liturghie. Clipește din ochi, puțin mirată că regăsește dimineața. Domnul acela care merge înaintea ei și are o ceafă atît de slabă e soțul ei.

Pe celălalt trotuar, un domn care-și ține soția de braț, tocmai i-a șoptit ceva la ureche și a surîs. Numai-

decît, ea își schimbă fața ca smîntîna într-o inexpresivitate totală și face cîțiva pași ca o oarbă. Semnele acestea nu înșală : cei doi vor saluta pe cineva. Într-adevăr, după o clipă, domnul își lansează mîna în aer. Cînd degetele au ajuns aproape de pălărie, ele ezită o secundă înainte de a se așeza pe ea. În timp ce-și scoate încet pălăria, înclinînd puțin capul pentru a ajuta extragerea, soția sa execută un mic salt înscriind pe figură un surîs fraged. O umbră îi depășește înclinîndu-se, dar cele două surîsuri gemene nu se șterg numaidecît, le rămîn cîteva secunde pe buze, grație unui soi de remanență. Cînd domnul și doamna se încrucișează cu mine, și-au reluat impasibilitatea, dar continuă să păstreze un aer vesel în jurul gurii.

S-a sfîrșit : mulțimea e mai puțin densă, saluturile cu pălăria devin mai rare, vitrinele magazinelor sînt ceva mai puțin distinse : mă aflu la capătul străzii Tournebride. Să traversez și s-o iau înapoi pe celălalt trotuar al străzii ? Cred că mi-e de ajuns, am văzut destule cranii trandafirii, destule fețe mici, distinse, șterse. Am să traversez piața Marignan. În timp ce mă dezlipeam cu precauție de coloană, un cap de adevărat domn face să țîșnească foarte aproape de mine o pălărie neagră. E soțul doamnei în bleumarin. Ah ! Ce craniu frumos și lung de dolicocefal, plin de peri scurți și aspri, ce frumoasă mustață de tip american, presărată cu fire argintii. Și surîsul îndeosebi, admirabilul surîs studiat. Apare și un lorgnon undeva, pe vreun nas.

Domnul se întoarce spre soția lui și-i spune :

— E un nou desenator de la uzină. Mă întreb ce poate să facă pe aici. E un băiețaș de treabă, e timid, mă amuză.

În fața oglinzii mezelarului Julien, tînărul desenator care tocmai și-a pus din nou pălăria pe cap, încă trandafiriu la față, cu privirea coborîtă, cu aerul obstinat, continuă să aibă aerul unei intense voluptăți. Fără îndoială că e vorba de prima duminică cînd îndrăznește să străbată strada Tournebride. Are aerul unui tînăr la vîrsta primei comuniuni. Și-a încrucișat mîinile la spate și și-a întors fața spre vitrină cu un aer de pu-

doare cu totul excitant ; privește fără a-i vedea patru cîrnăciori de porc strălucind de aspicul care se lăfăie pe garnitura lor de pătrunjel.

O femeie iese din magazinul de mezeluri și-l ia de braț. E soția lui, o femeie foarte tînără în ciuda pielii ei zbîrcite. Zadarnic se învîrtește în jurul străzii Tournebride, nimeni nu o va lua drept o doamnă ; o trădează strălucirea cinică a privirii, aerul ei rezonabil și prevenit. Adevăratele doamne nu cunosc prețul lucrurilor, lor le plac strălucitele fantezii ; ochii lor sînt niște flori candide și frumoase, niște flori de seră.

Ajung, fix la unu, la braseria Vézelize. Bătrînii se află acolo, ca de obicei. Doi dintre ei au și început să-și ia masa. Patru joacă cărți, în timp ce-și consumă aperitivele. Ceilalți stau în picioare și-i privesc cum joacă, în timp ce li se pun fețele de masă. Cel mai înalt, care are o barbă abundentă, e agent de schimb. Altul e comisar în retragere la Înregistrarea navelor. Mănîncă și beau ca la douăzeci de ani. Dimineața mănîncă varză acră. Ultimii veniți îi întreabă pe ceilalți care mănîncă deja :

— Ei ? Tot varza acră de duminică ?

Se așază și suspină de satisfacție :

— Mariette, micuțo, o halbă fără guler și varză acră.

Această Mariette e o fată plină de bună dispoziție. În timp ce m-așed la o masă din fund, un bătrîn stacojiu începe să tușească violent cînd ea îi servește un vermut.

— Toarnă-mi mai mult, spune el tușind.

Dar și ea se supără la rîndul ei, nu terminase de turnat :

— Dar lăsați-mă să torn, cine v-a spus ceva ? Sînteți ca ăla care se necăjește înainte ca să i se întîmple ceva.

Ceilalți izbucnesc în rîs.

— Ți-a zis-o.

Ducîndu-se să se așeze, agentul de schimb o ia pe Mariette de umeri :

— E duminică, Mariette. Te duci după-amiază la cinema cu iubițelul tău ?

— Pe dracu ! Antoinette are liber. Ce iubiţel ! Tot greul zilei eu îl duc.

Agentul de schimb s-a aşezat în faţa unui bătrîn cu faţa în întregime rasă şi cu un aer trist. Bătrînul ras la faţă începe numaidecît că povestească plin de însufleţire ceva. Agentul de schimb nu-l ascultă, se strîmbă şi se trage de barbă. Niciodată nu se ascultă unul pe celălalt.

Îmi recunosc vecinii : sînt mici negustori de prin vecini. Duminica, servitoarele lor au „liber". Atunci vin în această braserie şi se aşază mereu la aceeaşi masă. Soţul mănîncă o costiţă de vacă trandafirie. Se uită la ea cu atenţie şi, din cînd în cînd, îi aspiră mirosul. Soţia mestecă mîncarea cu vîrful dinţilor. E o blondă zdravănă de patruzeci de ani cu obrajii roşi şi moi. Are nişte sîni frumoşi şi viguroşi sub bluza de saten. Bea ca un bărbat o sticlă de vin de Bordeaux la fiecare masă.

Am să mă apuc să citesc *Eugénie Grandet*. Nu că asta mi-ar produce mare plăcere, dar trebuie neapărat să fac ceva. Deschid cartea la întîmplare, mama şi fiica vorbesc de dragostea incipientă a Eugéniei :

Eugénie îi sărută mîna spunîndu-i :

„Cît eşti de bună, scumpă mamă !"

Cuvintele acestea făcură ca bătrînul chip al mamei, ofilit de lungi dureri să strălucească :

„Îl găseşti un om bine ? întrebă Eugénie."

Doamna Grandet răspunse cu un simplu surîs, apoi, după o clipă de tăcere, rosti cu voce scăzută :

„Îl şi iubeşti ? Ar fi rău."

„Rău, reluă Eugénie, de ce ? Îţi place dumitale, îi place lui Nanon, de ce nu mi-ar place şi mie ? Hai, mamă, să punem masa pentru prînz."

Eugénie îşi puse lucrul de-o parte, mama ei făcu la fel zicînd :

„Eşti nebună !"

Dar dădu justificare nebuniei fiicei sale, împărtăşind-o.

„Eugénie o cheamă pe Nanon."

„Ce mai vreţi, domnişoară ?"

„Nanon, o să ai strîngere la ora prînzului ?"

„Ah ! La ora prînzului, da, răspunse bătrîna servitoare."

„Ei bine, dă-i o cafea foarte tare, l-am auzit spunîndu-i domnului des Corsains, că la Paris cafelele se fac foarte tari. Pune cafea multă."

„Dar de unde vreţi să iau cafea ?"

„Cumpără."

„Şi dacă mă întîlnesc cu domnul ?"

„Domnul e dus pe cîmp..."

Vecinii mai rămăseseră tăcuţi de la venirea mea, dar, dintr-o dată, vocea soţului m-a distras din lectură.

Soţul, cu un aer amuzant şi misterios :

— Ia zii, ai văzut ?

Soţia tresare şi-l priveşte, trezindu-se dintr-un vis. Bărbatul mănîncă şi bea, apoi reia cu acelaşi aer răutăcios :

— Ha, ha !

Urmează o pauză, femeia recade în visul ei.

Deodată, e cuprinsă de un fior şi întreabă :

— Ce spui ?

— Suzanne, ieri.

— Ah ! da, spune femeia, s-a dus să-l vadă pe Victor.

— Ce-ţi spusesem ?

Femeia împinge farfuria cu un aer neliniştit.

— Nu e bună.

Marginea farfuriei e garnisită cu bucăţele de carne cenuşie pe care femeia le-a scuipat din gură. Soţul îşi continuă ideea.

— Femeiuşca aia...

Se opreşte din vorbă şi surîde vag. În faţa noastră, bătrînul agent de schimb mîngîie cu respiraţia puţin precipitată braţul Mariettei. După încă o clipă :

— Ţi-am spus-o mai deunăzi.

— Ce mi-ai spus ?

— Victor, că o să se ducă să-l vadă. Ce se întîmplă, întreabă el brusc, cu un aer speriat, nu-ţi place mîncarea ?

— Nu e bună.

— Nu mai e ce era, rosteşte el cu un aer important, nu mai e ca pe vremea lui Hécart. Ştii unde se află Hécart acum ?

— E la Domremy, nu ?

— Da, da, cine ţi-a spus ?

— Tu, mi-ai spus-o duminică.

Femeia mănîncă o bucăţică de pîine rămasă pe faţa de masă de hîrtie. Apoi, netezind cu palma hîrtia pe marginea mesei, ezitînd :

— Să ştii, te înşeli, Suzanne e mai...

— Poate, fetiţa mea, poate, răspunde bărbatul distrat. O caută cu privirea pe Mariette, îi face un semn.

— E cald.

Mariette se apleacă pe marginea mesei, cu familiaritate.

— Oh ! da, e cald, spune femeia oftînd, te sufoci aici, şi apoi carnea de vacă nu e bună, o să-i spun patronului, nu mai e ca înainte, deschide puţin oberlihtul, mica mea Mariette.

Soţul îşi reia aerul său amuzat :

— Şi zii, nu i-ai văzut ochii ?

— Dar cînd, iubiţelule ?

El o imită nerăbdător :

— Dar cînd iubiţelule ? Aşa eşti tu, astă vară, la Crăciun...

— Ieri vrei să spui ? Ah ! Bine.

Bărbatul rîde, priveşte în depărtare, recită foarte repede cu oarecare pricepere :

— Ochi de pisică care-şi face nevoia în jar.

E atît de satisfăcut încît pare să fi uitat ce voia să spună. Şi ea e cuprinsă de veselie, fără nici o idee ascunsă.

— Ha, ha, mare şmecher.

Femeia îl bate uşor pe umăr.

— Mare şmecher, mare şmecher.

Bărbatul repetă cu şi mai multă certitudine :

— Ochi de pisică care-şi face nevoia în jar.

Dar ea a încetat să mai rîdă :

— Nu, serios, ştii doar e o femeie serioasă.

Bărbatul se apleacă spre ea, îi şuşoteşte o lungă poveste la ureche. Femeia priveşte o clipă cu gura căscată, cu faţa puţin umflată şi veselă, asemeni feţei cuiva care va izbucni în rîs, apoi, dintr-o dată, se lasă pe spate şi-i zgîrie mîinile cu unghiile.

— Nu e adevărat, nu e adevărat.

Bărbatul vorbeşte pe un ton rezonabil şi grav :

— Ascultă-mă, mititico, din moment ce a spus-o : dacă n-ar fi adevărat de ce ar fi spus-o ?

— Nu, nu.

— Dar din moment ce a spus-o ; ascultă-mă, admite că...

Femeia începe să rîdă :

— Rîd pentru că mă gîndesc la René.

— Da.

Rîde şi el. Femeia reia cu voce joasă şi plină de importanţă :

— Atunci, înseamnă că şi-a dat seama marţi.

— Joi.

— Nu, marţi, ştii bine că din cauza...

Şi schiţează în aer un soi de elipsă.

Lungă tăcere. Soţul înmoaie bucăţele de pîine în sos. Mariette schimbă farfuriile şi le aduce nişte tarte. Am să iau şi eu o tartă. Deodată, femeia uşor visătoare, cu un surîs mîndru şi puţin scandalizat pe buze, vorbeşte cu o voce tărăgănată.

— Oh ! nu, ştii !

Este atîta senzualitate în glasul ei, încît bărbatul e cuprins de emoţie, îi mîngîie ceafa cu mîna lui grasă.

— Charles, taci din gură, mă exciţi, dragule, murmură ea surîzînd, cu gura plină.

Încerc să-mi reiau lectura :

„Dar de unde vreţi să iau cafea ?“

„Cumpără.

„Şi dacă mă întîlnesc cu domnul ?“

Dar o aud din nou pe femeie vorbind :

— Spune, am s-o fac să rîdă pe Marthe, am să-i povestesc...

Vecinii mei au tăcut. După tartă, Mariette le-a dat prune uscate şi femeia e ocupată cu depusul graţios al sîmburilor în lingură. Soţul, cu privirea în tavan, bate cu palma un marş pe tăblia mesei. S-ar zice că starea lor normală e tăcerea, iar vorbitul reprezintă o febră uşoară care-i apucă din cînd în cînd.

„Dar de unde vreţi să iau cafea ?“

„Cumpără.“

Închid cartea, am să mă duc să mă plimb.

Cînd am ieşit din braseria Vézelize, era aproape ora trei ; simţeam după-amiaza în întregul meu corp îngreuiat. Nu după-amiaza mea, după-amiaza lor, aceea pe care o sută de mii de locuitori din Bouville şi-o vor petrece în comun. Chiar în clipa aceasta, după prînzul lung şi copios de duminică, se ridicau de la masă şi, pentru ei ceva murise. Duminica îşi uzase uşoara ei tinereţe. Trebuiau să digere puiul de găină şi tarta, să se îmbrace pentru a pleca în vizită.

Soneria Cinematografului Eldorado răsuna în aerul clar. Soneria aceasta în plină zi e un zgomot familiar duminica. Mai mult de o sută de inşi stăteau la coadă, de-a lungul zidului verde. Ei aşteptau cu aviditate ora dulcilor tenebre, a destinderii, a abandonului, ora în care ecranul, strălucind ca o pietricică albă sub unde, vă vorbi şi va visa pentru ei. Zadarnică dorinţă : ceva în ei ar rămîne contractat ; le era prea tare teamă să nu li se strice duminica lor frumoasă. Foarte curînd, ca în fiecare duminică, oamenii vor fi decepţionaţi : filmul va fi idiot, vecinul lor va fuma din pipă şi va scuipa între genunchi, sau Lucien va fi atît de urîcios, nu va spune nici o vorbă drăguţă sau, anume, tocmai astăzi, tocmai cînd se duc la cinema, junghiul lor intercostal se va manifesta din nou. Foarte curînd, ca în fiecare duminică, în sala întunecată vor creşte o serie întreagă de mici mînii surde.

Am luat-o pe liniştita stradă Bressan. Soarele risipise norii, era frumos. O familie tocmai ieşea din vila „Valul". Fata îşi încheia mănuşile pe trotuar. Putea să aibă treizeci de ani. Mama, stînd pe prima treaptă a peronului, privea drept înainte, cu un aer sigur de sine, respirînd adînc. Din soţul ei nu vedeam decît spatele enorm. Încovoiat asupra încuietoarei, încuia poarta cu cheia. Casa va rămîne goală pînă cînd se vor întoarce. În casele vecine, deja zăvorîte şi goale, mobilele şi parchetele troznesc uşor. Înainte de a pleca, locatarii au stins focul în şemineul sufrageriei. Tatăl le-a ajuns pe cele două femei şi familia a pornit la drum fără o vorbă. Unde se îndreptau ? Duminica unii se duc în cimitirul monumental, sau fac vizite rudelor, sau, în sfîrşit, cei care n-au absolut liberi se duc să se plimbe pe promenade. Nu eram liber : am luat-o pe strada Bressan care dă în Jetée-Promenade.

Cerul era de un albastru palid : pe ici pe colo aburi, egrete, din cînd în cînd un nor trecea în voia vîntului prin fața soarelui. Vedeam în depărtare balustrada de ciment alb care se întinde de-a lungul Promenadei Jetée marea care strălucea printre găurelele balustradei. Familia a luat-o la dreapta pe strada l'Aumônier-Hilaire, care se cațără pe Coteau Vecrt. Îi vedeam urcînd cu pași lenți, făceau trei pete negre pe luciul asfaltului. Am luat-o la stînga și am intrat în mulțimea care defila pe malul mării.

Era mai amestecată decît în cursul dimineții. Părea că toți oamenii aceștia și-au pierdut forța de a mai susține frumoasa lor ierarhie socială de care, înainte de prînz, erau atît de mîndri. Negustorii și funcționarii mergeau cot la cot ; se lăsau atinși, izbiți și chiar dați într-o parte de micii funcționari cu aerul sărăcăcios. Aristocrații, elitele, grupările profesionale s-au topit în mulțimea aceasta călduță. Rămîneau oameni, aproape singuri, care nu mai reprezentau nimic.

O pată de lumină în depărtare era marea în timpul refluxului. Cîteva stînci abia ieșind din apă găureau cu piscurile lor suprafața aceasta de lumină. Pe nisip zăceau bărci de pescari, nu departe de cuburile de piatră lipicioasă aruncate unul peste altul la picioarele falezei, pentru a o proteja de valuri și care lasă între ele găuri colcăitoare. La intrarea avanportului, pe cerul albit de soare, o dragă își sfîrtecă propria sa umbră. În fiecare seară, pînă la miezul nopții, urlă și geme, făcînd un vacarm infernal. Dar duminica, muncitorii se plimbă pe uscat, la bord rămîne un singur paznic : draga stă amuțită.

Soarele era limpede și diafan, ca vinul alb. Lumina lui abia mîngîia trupurile, nu le dădea umbre, relief ; fețele și mîinile făceau pete de aur palid. Toți bărbații aceștia în padesie parcă pluteau ușor la cîțiva centimetri de sol. Din cînd în cînd, vîntul împingea spre noi umbre tremurătoare ca undele ; fețele își pierdeau o clipă strălucirea, deveneau cretoase.

E duminică ; prinsă între balustradă și grilajul cabanelor de agrement, mulțimea se scurgea în valuri mărunte, pentru a se pierde în mii de pîrîiașe în spatele marelui hotel al Companiei transatlantice. Ce de copii !

Copiii în cărucuri, ţinuţi în braţe, ţinuţi de mînă sau mergînd cîte doi, cîte trei, înaintea părinţilor lor, cu un aer afectat. Văzusem toate figurile acestea cîteva ore mai devreme, aproape triumfătoare, în frăgezimea unei dimineţi de duminică. Acum, inundate de soare, ele încetaseră de a mai exprima altceva decît calm, destindere, un soi de obstinaţie.

Gesturi puţine : cîteva saluturi cu pălăria, dar fără amploare, fără veselia nervoasă din timpul dimineţii. Oamenii se lăsau întrucîtva duşi de soartă înapoi, cu capetele sus, cu privirea în depărtări, abandonaţi vîntului care-i împingea, umflîndu-le paltoanele. Din cînd în cînd, un rîs sec, repede înăbuşit ; strigătul vreunei mame, Jeannot, Jeannot, nu vrei să... Şi, apoi, tăcerea. Uşor iz de tutun blond : fumează funcţionarii comerciali. Şalammbô, Aïcha, ţigări de duminică. Pe unele chipuri, ceva mai pierdute, am crezut că pot citi o oarecare tristeţe, dar nu, oamenii aceştia nu erau nici trişti, nici veseli : se odihneau. Ochii lor larg deschişi şi ficşi reflectau în mod pasiv marea şi cerul. Curînd aveau să se întoarcă acasă, să bea o ceaşcă de ceai, în familie, pe masa din sufragerie. Pentru moment, voiau să trăiască cu minimum de cheltuială, să-şi economisească gesturile, cuvintele, gîndurile, voiau să pluteasscă ; nu aveau la dispoziţie decît o zi pentru a-şi şterge ridurile, zbîrciturile de la coada ochiului, cutele amare pe care le provoacă o săptămînă de muncă. Numai o zi. Simţeau cum minutele li se scurg printre degete ; oare vor avea suficient timp ca să acumuleze destulă tinereţe pentru ca luni dimineaţa s-o pornească din nou la orele nouă ? Respirau din adîncul plămînilor pentru că aerul mării dă vigoare : numai respiraţia lor, regulată şi adîncă, asemeni celor care dorm, dovedeşte că mai sînt în viaţă. Mergeam cu paşi de lup, nu ştiam ce să fac cu trupul meu dur şi proaspăt în mijlocul acestei mulţimi tragice care se repauza.

Marea devenise de culoarea ardeziei ; nivelul ei urca încet. La noapte va atinge nivelul maxim ; în noaptea aceasta Promenada Jetée va fi mai pustie decît bulevardul Victor-Noir. Înainte şi la stînga, pe canal, va străluci o lumină roşiatică.

Soarele cobora încet în mare. Incendia în trecere fereastra unui şalet normand. Orbită, o femeie şi-a dus cu un gest lent mîna la ochi şi şi-a mişcat capul.

— Gaston, soarele mă orbeşte, spune ea cu un rîs ezitant.

— Ei ! E un soare bun, fără putere, îi răspunde soţul, nu încălzeşte, dar e totuşi plăcut.

Ea adaugă, întorcîndu-se spre mare :

— Credeam că o s-o putem vedea.

— Nici o şansă, zice bărbatul, e în soare.

Probabil că vorbeau despre insula Caillebotte, din care ar fi trebuit să se vadă extremitatea sudică, între dragă şi cheiul avanportului.

Lumina şi-a pierdut din intensitate. La ora aceasta instabilă, ceva vestea înserarea. Duminica aceasta avea deja un trecut. Vilele şi balustrada cenuşie păreau nişte amintiri foarte recente. Unul cîte unul, chipurile oamenilor îşi pierdeau aerul de destindere, mai multe dintre ele au devenit aproape tandre.

O femeie tînără, însărcinată se sprijinea de un tînăr blond, care avea un aer brutal.

— Ia te uită, spune ea.

— Ce ?

— Uite, pescăruşii.

Tînărul dădu din umeri, nu erau pescăruşi. Cerul devenise aproape pur, în zare puţin irizat.

— I-am auzit. Ascultă-i, ţipă.

Bărbatul răspunse :

— A scrîşnit ceva.

Un bec de gaz aerian sclipea. Am crezut că trecuse lampagiul. Copiii îl pîndesc, căci el dă semnalul reîntoarcerii. Dar nu fusese decît un ultim reflex al soarelui. Cerul continua să fie limpede, dar pămîntul era scufundat în penumbră. Mulţimea se lumina, se auzea distinct vuietul mării. O femeie tînără sprijinită cu ambele mîini pe balustradă, îşi ridică spre cer faţa ei albastră, dungată de negru graţie fardului buzelor. O clipă m-am întrebat dacă nu cumva voi începe să-i iubesc pe oameni. Dar, la urma urmei, asta era duminica lor, nu duminica mea.

Prima lumină care se aprinse fu cea a farului Caillebotte ; un băiețel s-a oprit alături de mine și a exclamat extaziat :

— Oh ! Farul !

În clipa aceea mi-am simțit inima umflată de un mare sentiment al aventurii.

O iau la stînga și, prin strada des Voilliers, ajung în Micul Prado. Obloanele metalice au fost coborîte în fața vitrinelor. Strada Tournebride e luminoasă, dar pustie, ea și-a pierdut scurta glorie din cursul dimineții ; la ora aceasta, nimic nu o mai deosebește de străzile învecinate. S-a stîrnit un vînt destul de puternic. Aud scîrțîind pălăria de tablă a arhiepiscopului.

Am rămas singur, majoritatea oamenilor s-au întors acasă, citesc ziarul de seară ascultînd emisiunile postului de radio. Duminica aceasta care se sfîrșește le-a lăsat un gust de cenușă și gîndurile lor au și început să se îndrepte spre ziua de luni. Dar pentru mine nu există nici luni, nici duminică : există zile care-și croiesc drum în dezordine și, apoi, dintr-o dată, se produc străfulgerări ca aceea de azi.

Nimic nu s-a schimbat, și cu toate acestea totul există într-alt fel. Nu sînt în stare să-l descriu ; e asemeni Greței și totuși e exact contrariul ; în sfîrșit mi se întîmplă o aventură și, cînd mă interoghez pe mine însumi, îmi dau seama că *mi se întîmplă că sînt eu și că mă aflu aici*, eu sînt cel care străbate noaptea, sînt fericit ca un erou de roman.

Ceva are să se întîmple : în umbra străzii Basse-de-Vieille, mă așteaptă ceva, acolo, exact la colțul acestei străzi calme, va începe viața mea. Mă văd înaintînd, stăpînit de sentimentul fatalității. În colțul străzii se află un soi de stîlp alb. De departe pare complet negru și, cu fiecare pas pe care-l fac spre el, culoarea i se schimbă cîte puțin, mai în alb. Corpul acesta întunecat, care se luminează din ce în ce mai mult, îmi face o impresie extraordinară : cînd va fi complet clar, complet alb, am să mă opresc exact lîngă el și atunci va începe aventura. În clipa

de față, farul acesta alb care iese din umbră e atît de aproape încît mi se face aproape frică ; mă gîndesc o clipă să mă întorc pe unde am venit. Dar nu e cu putință să rup farmecul. Înaintez, întind o mînă, ating stîlpul.

Iată și strada Basse-de-Vieille și enorma masă a bisericii Sainte-Cécile pitulată în umbră și ale cărei vitralii strălucesc. Pălăria de tablă scîrțîie. Nu știu dacă lumea s-a restrîns dintr-o dată sau dacă eu sînt acela care stabilesc între sunete și forme o unitate atît de tare ; am ajuns să nu mai concep că vreun lucru care mă înconjoară e altminteri decît este.

Mă opresc o clipă, ascult, simt cum îmi bate inima ; scormonesc cu privirea piața pustie. Nu văd nimic. S-a iscat un vînt destul de puternic. M-am înșelat, strada Basse-de-Vieille era un simplu popas : *faptul* mă așteaptă în adîncul pieții Ducoton.

Nu simt nici o grabă de a porni din nou la drum. Mi se pare că am atins culmea fericirii. La Marsilia, la Shanghai, la Meknès, ce am făcut oare pentru a dobîndi un sentiment atît de plenar ? Astăzi nu mai aștept nimic, mă întorc acasă, la sfîrșitul unei duminici goale, și el e prezent.

Pornesc din nou. Vîntul îmi aduce țipătul sirenei. Sînt absolut singur, dar merg ca o trupă care descinde într-un oraș. În clipa aceasta, există vaporul pe mare care răsună de muzică ; se aprind lumini în toate orașele Europei ; pe străzile Berlinului comuniști și naziști trag focuri de armă, șomeri rătăcesc pe trotuoarele New Yorkului, femei, care-și pun rimel pe gene, în fața coafezelor lor, în camere calde. Iar eu mă aflu aici, pe strada aceasta pustie și fiecare foc de armă tras de la o fereastră din New Kölln, fiecare sughiț însîngerat al răniților care sînt duși de acolo, fiecare gest precis și mărunt al femeilor care se gătesc răspunde fiecăruia din pașii mei, fiecărei bătăi a inimii mele.

În fața pasajului Gillet, nu mai știu ce să fac. Oare nu sînt așteptat în fundul pasajului ? Dar mai e în piața Ducoton, la capătul străzii Tournebride, un anumit lucru

care, pentru a lua naștere, are nevoie de mine. Sînt cuprins de spaimă : cel mai mărunt gest mă angajează. Nu pot ghici ce se așteaptă de la mine. Totuși sînt obligat să aleg : sacrific pasajul Gillet, voi ignora pe veci ce-mi rezerva el.

Piața Ducoton e goală. Oare nu m-am înșelat cumva ? Mi se pare că nu mai pot suporta. Să fie adevărat că nu mi se va întîmpla nimic ? Mă apropii de luminile cafenelei Mably. Sînt dezorientat, nu știu dacă vreau să intru : arunc o privire prin marile geamuri aburite.

Sala e arhiplină. Aerul a devenit albastru din cauza fumului de țigară și a aburilor pe care-i degajă hainele ude. Casierița se află la tejgheaua ei. O cunosc bine : e roșcată ca și mine ; suferă de o boală de stomac. Putrezește încetul cu încetul sub fustele ei, cu un surîs melancolic, asemănător parfumului de violete pe care-l degajă uneori corpurile în descompunere. Un fior mă străbate din creștet pînă în tălpi : aceasta... pentru că mă aștepta. Se afla acolo înălțîndu-și bustul nemișcat pe deasupra tejghelei, surîdea. Din adîncul cafenelei ceva se întoarce înapoi asupra momentelor răzlețe ale acestei duminici și le sudează unul cu altul, le conferă un sens : am parcurs toată ziua de azi pentru a ajunge aici, cu fruntea lipită de geamul acesta, contemplînd figura aceasta fină care se deschide pe o draperie grenat. Totul s-a oprit ; viața mea s-a oprit : geamul acesta mare, aerul greu, albastru ca apa, planta aceea grasă și albă în adîncul apei, împreună cu mine însumi, formînd un tot imobil și plin ; sînt fericit.

Cînd mă aflam pe bulevardul Redoute nu-mi mai rămînea decît un regret amar. Îmi spuneam : „La nimic nu țin așa de mult pe lumea asta ca la sentimentul aventurii. Dar vine cînd vrea el ; pleacă așa de repede și cît de vid rămîn atunci cînd pleacă ! Oare îmi face aceste scurte vizite ironice pentru a-mi arăta că mi-am ratat viața ?“

În spatele meu, în oraș, pe străzile mari și drepte, cu luminile reci ale felinarelor, agoniza un formidabil eveniment social : era sfîrșitul duminicii.

Cum de am putut scrie ieri fraza asta absurdă și pompoasă : „Eram singur, dar mergeam ca o trupă care descinde într-un oraș."

Nu am nici o nevoie să fac fraze. Scriu pentru a clarifica unele împrejurări. Să nu mă încred în literatură. Trebuie să scriu în goana condeiului ; fără să caut cuvintele.

În fond, mă dezgustă că am fost sublim aseară. Pe vremea cînd aveam douăzeci de ani obișnuiam să mă îmbăt și, apoi, explicam că eram un tip de genul lui Descartes. Îmi dădeam foarte bine seama că mă umflam în pene cu eroism, mă abandonam acestui sentiment, îmi plăcea. După care, a doua zi eram atît de dezgustat de parcă m-aș fi trezit într-un pat în care aș fi vomitat. Cînd sînt beat nu vomit, dar ar fi mai bine. Ieri nu aveam nici măcar scuza beției. M-am exaltat ca un imbecil. Simt nevoia să mă purific cu gînduri abstracte, transparente ca apa.

Sentimentul acesta al aventurii nu vine desigur de la evenimente : dovada e făcută. E mai degrabă modul în care momentele se înlănțuie. Iată, gîndesc ceea ce se întîmplă : în mod brusc, îmi dau seama că timpul se scurge, că fiecare moment duce la altul, acela la altul și așa mai departe ; că fiecare moment moare, că nu merită să încercăm să-l reținem etc. Și atunci atribuim această proprietate evenimentelor care ne apar în acele momente ; raportăm asupra conținutului ceea ce aparține formei. Pe scurt, vorbim mult de acea faimoasă scurgere a vremii, dar nu o vedem aproape deloc. Vedem o femeie, ne gîndim că va fi bătrînă, numai că nu o *vedem* îmbătrînind. Dar, în anumite clipe, ni se pare că o *vedem* îmbătrînind și că simțim cum îmbătrînim împreună cu ea : acesta e sentimentul aventurii.

Dacă-mi amintesc bine, asta se numește ireversibilitatea timpului. Sentimentul aventurii ar fi, pur și simplu, cel al ireversibilității timpului. Dar pentru ce nu-l avem oare în permanență ? Poate, cumva, pentru că timpul nu e totdeauna ireversibil. În unele clipe ai im-

presia că poţi face orice vrei, să mergi înaintea lui sau să revii în urmă, că faptul acesta nu are importanţă, dar altădată s-ar zice că ochiurile s-au strîns şi, în asemenea cazuri, nu mai e vorba să ratezi încercarea pentru că nu mai poţi s-o mai iei de la cap.

Anny făcea ca timpul să dea tot ce putea da. Pe vremea cînd ea se afla la Djibouti iar eu la Aden, cînd mă duceam să o vad pentru douăzeci şi patru de ore, se străduia să sporească neînţelegerile dintre noi, pînă cînd nu-mi mai rămîneau decît exact şaizeci de minute pînă la plecare ; şaizeci de minute, exact timpul necesar ca să simt cum trec secundele una după alta. Îmi reamintesc una din serile acestea îngrozitoare. Trebuia să plec la miezul nopţii. Ne dusesem la un cinematograf în aer liber ; eram disperaţi, atît ea cît şi eu. Numai că ea conducea jocul. La orele unsprezece, la începutul filmului propriu-zis, Anny m-a apucat de mînă şi a strîns-o într-ale ei, fără să rostească un cuvînt. M-am simţit invadat de o bucurie amară şi am înţeles, fără să mai am nevoie de a-mi privi ceasul, că era ora unsprezece. Din clipa aceea, am început să simţim cum se scurg minutele. De data aceasta, urma să ne despărţim pentru trei luni. La un moment dat, pe ecran a apărut o imagine în întregime albă, întunericul s-a mai risipit şi am văzut că Anny plîngea. Apoi, la miezul nopţii, ea mi-a lăsat mîna, după ce a strîns-o cu violenţă ; m-am ridicat şi am plecat fără a-i spune un cuvînt măcar. Treaba fusese bine făcută.

Zi de lucru. N-am prea realizat cine ştie ce ; am scris şase pagini, cu oarecare plăcere. Cu atît mai mult cu cît era vorba de nişte consideraţii abstracte asupra domniei lui Pavel I. După orgia de ieri, am rămas toată ziua strict închis în mine însumi. N-aş fi avut nevoie să fac apel la inima mea ! Dar mă simţeam extrem de încîntat demonstrînd resorturile autocraţiei ruse.

Numai acest Rollebon mă irită. În cele mai mărunte chestiuni face pe misteriosul. Ce-o fi făcut în Ucraina în cursul lunii august a anului 1804 ? El vorbeşte de călătoria sa în termeni obscuri.

„Posteritatea va aprecia dacă eforturile mele, pe care nu succesul le putea răsplăti, nu meritau ceva mai bun

decît o renegare brutală și umilințele pe care a trebuit să le îndur fără vorbă, cînd aveam în mine însumi cu ce să reduc la tăcere pe cei care-și băteau joc de mine și să-i fac să fie cuprinși de spaimă.

Odată m-am lăsat indus în eroare : Rollebon se arăta plin de reticențe pompoase în legătură cu o scurtă călătorie pe care o făcuse la Bouville în 1790. Mi-am pierdut o lună ca să verific faptele și gesturile sale. În cele din urmă, a lăsat-o însărcinată pe o fată de țăran de pe moșia sa. Oare nu cumva e pur și simplu un cabotin ?

Mă simt foarte iritat împotriva acestui mic nerod atît de mincinos ; poate să fie la mijloc oarecare ciudă, eram încîntat că i-a mințit pe alții, dar aș fi vrut să facă o excepție cu mine ; credeam că ne-am putea înțelege de minune peste capetele tuturor acestor morți și că va ajunge să-mi spună, mie, adevărul ! N-a spus nimic, absolut nimic ; nici țarului Alexandru, nici lui Ludovic al XVIII-lea pe care-i înșela. Pentru mine contează mult că Rollebon a fost un tip bine. Un ticălos, fără îndoială, dar cine nu e ? Un ticălos mare sau unul mic ? Nu prețuiesc îndeajuns cercetările istorice, ca să-mi pierd vremea cu un mort căruia, dacă ar fi în viață, nu i-aș întinde mîna. Ce știu despre el ? Nimeni nu poate năzui la o viață mai frumoasă decît a sa, dar și-a realizat-o oare ? Măcar dacă scrisorile lui n-ar fi așa de afectate... Ah ! Ar fi trebuit să-i cunoaștem privirea, poate că avea un fel fermecător de a-și înclina capul pe umăr, sau de a-și duce la nas cu un gest ironic indexul lui lung, sau, în sfîrșit, ar trebui să cunoaștem uneori, între două mișcări politicoase, o scurtă izbucnire de mînie pe care și-o reprima numaidecît. Dar a murit ; rămîne de la el un *Tratat de strategie* și niște *Reflecții asupra virtuții.*

Dacă m-aș lăsa dus, l-aș imagina așa de bine : sub ironia lui strălucitoare care a făcut atîtea victime, e un om simplu, aproape un naiv. Gîndește puțin, dar în orice ocazie, datorită unui har profund, face exact ceea ce trebuie. Ticăloșia lui e candidă, spontană, cu totul generoasă, tot atît de sinceră pe cît îi e iubirea față de virtute. Și,

atunci cînd i-a trădat pe binefăcătorii și prietenii săi, se întoarce spre evenimente, cu gravitate, pentru a scoate din ele morala. Nicicînd nu s-a gîndit că ar avea cel mai mic drept asupra altora, nici alții asupra lui, darurile pe care i le face viața le consideră lipsite de justificare și gratuite. Se atașează puternic de orice lucru, dar se și detașează de el cu ușurință. Iar scrisorile, lucrările sale, nu le-a scris niciodată el însuși : a pus să le compună pe vreun scriitor public.

Numai că, dacă a fost să ajung aici, trebuia mai de grabă să scriu despre marchizul de Rollebon un roman.

Ora unsprezece noaptea

Am cinat la *Întîlnirea feroviarilor*. Patroana fiind acolo, a trebuit s-o sărut, dar era un gest de pură politețe. Patroana mă dezgustă puțin, e prea albă și miroase a nou-născut. Mi-ar strînge capul la piept într-o dezlănțuire de pasiune : ea crede că procedează cum se cuvine. Întrucît mă privește îi pipăiam distrat sexul sub cuverturi ; apoi brațul meu a înțepenit. Mă gîndeam la domnul de Rollebon : la urma urmei, ce mă împiedică să scriu un roman al vieții lui ? Mi-am lăsat brațul să alunece de-a lungul șoldului patroanei și, dintr-o dată, am văzut o grădiniță cu arbori scunzi și stufoși, în care atîrnau frunze imense, acoperite cu peri. Peste tot alergau furnici, miriapode și molii. Erau și animale încă mai îngrozitoare ; corpul lor era făcut dintr-o felie de pîine prăjită ca acelea care se pun sub friptura de porumbel, ele mergeau într-o parte cu labe de crab. Frunzele acestea late erau înnegrite de insecte. În spatele cactușilor și al smochinilor exotici, statuia Velledei din Grădina publică își arăta sexul cu degetul. „Grădina asta dă impresia de vomitură", am strigat eu.

— Nu aș fi vrut să te trezesc, spune patroana, dar îmi stă sub fund o cută a cuverturii și apoi trebuie să cobor în prăvălie pentru clienții care vin cu trenul de Paris.

I-am tras o bătaie la spate lui Maurice Barrès. Eram trei soldaţi şi unul dintre noi avea o gaură în mijlocul figurii. Maurice Barrès s-a apropiat de noi şi ne-a spus : „Bine !“ şi ne-a oferit fiecăruia un bucheţel cu violete. „Nu ştiu unde să-l pun“ a zis soldatul cu capul găurit. Atunci Maurice Barrès a spus : „Trebuie să-l pui în gaura pe care o ai în cap“. Soldatul i-a răspuns : am să ţi-o vîr în fund“. Şi l-am întors pe Maurice Barrès şi i-am scos pantalonii. Sub ei, avea o robă roşie de cardinal. I-am ridicat roba şi Maurice Barrès a început să ţipe : „Băgaţi de seamă, am pantaloni cu elastic sub tălpi“. Dar noi l-am bătut pînă la sînge şi pe spatele lui i-am desenat cu petale de violete capul lui Déroulède.

De la o vreme îmi amintesc prea des visele pe care le visez. Dealtminteri, văd că mă agit mult în timpul somnului, căci în fiecare dimineaţă îmi găsesc plapuma căzută din pat. Astăzi e lăsata secului, dar asta nu înseamnă mare lucru la Bouville ; nu ştiu dacă în tot oraşul sînt o sută de inşi care-şi pun măşti de carnaval.

Pe cînd coboram scările, patroana m-a chemat :

— Aveţi o scrisoare.

O scrisoare : ultima pe care am primit-o era de la conservatorul bibliotecii din Rouen în luna mai a acestui an. Patroana mă duce în biroul ei ; îmi întinde un plic galben, lung şi umflat : mi-a scris Anny. Sînt cinci ani de cînd nu am mai primit vreo veste de la ea. Scrisoarea ei m-a căutat la vechea mea locuinţă de la Paris, poartă timbrul cu data întîi februarie.

Ies ; ţin plicul între degete, dar nu îndrăznesc să-l deschid ; Anny nu şi-a schimbat hîrtia de scrisori, mă întreb dacă şi-o cumpără tot de la mica papetărie din Piccadilly. Mă gîndesc că şi-a păstrat şi coafura, părul ei greu şi blond pe care nu voia să şi-l taie. Probabil că trudeşte cu răbdare în faţa oglinzii pentru a-şi salva faţa ; nu e vorba de cochetărie nici de teama de îmbătrînire, vrea să rămînă aşa cum e, exact aşa cum e. Poate că tocmai asta îmi plăcea în mod deosebit la ea, fidelitatea

energică și severă față de cea mai neînsemnată trăsătură a imaginii ei.

Literele ferme ale adresei, scrise cu cerneală violetă (nici cerneala nu și-a schimbat-o) continuă să strălucească întrucîtva.

Domnul Antoine Roquentin

Cît de mult îmi place să-mi citesc numele pe plicuri. Prin ceață am regăsit unul din surîsurile ei, i-am ghicit ochii, capul ei înclinat : cînd stăteam așezat, Anny venea să se așeze în fața mea surîzînd. Mă domina cu tot pieptul, mă apuca de umeri și mă scutura cu brațele întinse.

Plicul e greu, trebuia să conțină cel puțin șase pagini. Scrisul încîlcit al fostei mele portărese se încalecă peste scrisul acesta frumos :

Hotel Printania — Bouville

Literele acestea mărunte nu strălucesc.

Cînd desfac scrisoarea, deziluzia mă întinerește cu șase ani :

„Nu știu cum de izbutește Anny să umfle în felul acesta plicurile : înăuntru nu se află niciodată nimic."

Am spus fraza asta de vreo sută de ori în primăvara anului 1924, căznindu-mă, ca și azi, să scot din căptușala plicului o bucată de hîrtie cu pătrățele. Dublura e o splendoare verde închis cu steluțe de aur ; s-ar zice o stofă grea și apretată. Ea singură cîntărea trei sferturi din greutatea plicului.

Anny a scris cu creionul :

Am să trec prin Paris peste cîteva zile. Vino să mă vezi la Hôtel d'Espagne, la 20 februarie. Te rog (a adăugat *te rog* pe deasupra rîndului și l-a legat de *să mă vezi* printr-o curioasă spirală). *Trebuie să te văd. Anny.*

La Meknès, la Tanger, cînd mă întorceam seara acasă, găseam uneori pe pat cîte un bilețel : „Vreau să te văd imediat". Alergam, Anny îmi deschidea, cu sprîncenele ridicate, cu aerul surprins : nu mai avea ce să-mi spună ; aproape că-i era necaz că am venit. Mă voi duce ; poate că Anny va refuza să mă primească. Sau chiar mi se va

spune la biroul hotelului : „Nimeni cu numele ăsta n-a tras la noi". Nu cred că va face așa ceva. Dar îmi va putea scrie, după opt zile că și-a schimbat intenția și întîlnirea noastră se amînă pentru altă dată.

Oamenii sînt la treburile lor. Se anunță o lăsata secului foarte banală. Strada Mutilaților miroase puternic a lemn umed, ca totdeauna cînd plouă. Nu-mi plac zilele astea caraghioase : cinematografele oferă matinee, copiii de școală sînt în vacanță ; pe străzi e o vagă atmosferă de sărbătoare care-și solicită mereu atenția și dispare deîndată ce îi dai atenție.

Negreșit că am s-o revăd pe Anny, dar nu pot afirma că această idee îmi provoacă propriu-zis bucurie. Din clipa în care am primit scrisoarea ei, mă simt fără nici un rost. Din fericire, e ora prînzului ; nu mi-e foame, dar am să mănînc, așa, ca să-mi treacă vremea. Intru la Camille, pe strada Ceasornicarilor.

E un local rezervat ; se servește varză acră sau iahnie de fasole toată noaptea. Lumea vine aici la ieșirea de la teatru ; sergenții de stradă îndrumă aici pe călătorii care sosesc noaptea și cărora le e foame. Opt mese de marmură. O banchetă căptușită cu piele se întinde de-a lungul pereților. Două oglinzi devorate de pete ruginii. Geamurile celor două ferestre și cele ale ușii sînt dintr-o sticlă care și-a pierdut lustrul. Tejgheaua se află într-un ranfort. Mai exista o încăpere, alături. Dar n-am intrat niciodată acolo ; e rezervată perechilor.

— Dați-mi o omletă cu șuncă.

Chelnerița, o fată enormă cu obrajii roșii, nu se poate abține să nu rîdă atunci cînd vorbește unui bărbat.

— N-am voie. Nu vreți să luați o omletă cu cartofi ? Șunca e închisă, numai patronul taie din ea.

Comand o iahnie de fasole. Patronul se numește Camille și e un om dur.

Chelnerița pleacă. Rămîn singur în camera aceasta veche și întunecoasă. În portofelul meu se află o scrisoare de la Anny. O falsă pudoare mă împiedică s-o recitesc. Încerc să-mi reamintesc frazele, una după alta.

„Dragul meu Antoine."

Surîd : desigur că nu, Anny n-a scris : „dragul meu Antoine".

Acum șase ani — tocmai ne despărțisem de comun acord — m-am hotărît să plec la Tokio. I-am scris cîteva cuvinte. Nu o mai puteam numi „scumpa mea dragoste" ; am început cît se poate de inocent cu „draga mea Anny".

„Îți admir dezinvoltura, mi-a răspuns ea ; n-am fost niciodată și nu sînt draga ta Anny. Iar tu, te rog să crezi că nu ești dragul meu Antoine. Dacă nu știi cum să-mi spui, nu-mi spune în nici un fel, ar fi mai bine."

Scot scrisoarea din portofel. Anny n-a scris „dragul meu Antoine". În josul scrisorii nu e nici formula de politețe : „Trebuie să te văd. Anny". Nimic care să mă poată edifica asupra sentimentelor ei. De asta nu mă pot plînge : recunosc aici dragostea ei pentru lucrul perfect. Anny ținea totdeauna să realizeze „momente perfecte". Dacă respectiva clipă nu s-ar preta, ea ar înceta să mai acorde interes vreunui lucru, viața ar dispare pentru ea, ar lîncezi alene, cu aerul unei fete la vîrsta ingrată. Sau, și mai sigur, mi-ar căuta ceartă :

„Îți ștergi nasul ca un burghez, în mod solemn, și tușești în batistă, cu satisfacție."

Nu trebuia să-i răspund, trebuia să aștept : deodată, la vreun semnal, pe care-l declanșam fără să-mi dau seama, Anny tresărea, își înăsprea trăsăturile ei frumoase și galeșe și își începea travaliul de furnică. Avea o magie imperioasă și fermecătoare ; începea să fredoneze printre dinți, privind în toate părțile, apoi se ridica surîzînd, venea să mă scuture de umeri și, timp de cîteva clipe, părea că dă ordine obiectelor ce o înconjurau. Îmi explica cu voce joasă și precipitată ce anume dorea de la mine.

„Ascultă-mă, vrei să faci un efort, nu ? Ai fost așa de prost ultima dată. Îți dai seama cît de frumoasă ar fi clipa asta ? Privește cerul, privește culoarea soarelui pe covor. Abia mi-am pus rochia mea verde și nu m-am fardat încă, sînt complet palidă. Dă-te înapoi, așază-te în umbră, înțelegi ce trebuie să faci ? Ei, să vedem ! Cît ești de prost ! Vorbește-mi."

Îmi dădeam seama că succesul acțiunii se afla în mîinile mele ; clipa aceea avea un înțeles obscur ce trebuia descifrat și desăvîrșit ; anumite gesturi trebuiau făcute, anumite vorbe trebuiau spuse ; eram copleșit de gravitatea responsabilității mele, îmi holbam ochii și nu vedeam nimic, mă zbăteam în mijlocul ceremonialului pe care Anny îl inventa pe moment și sfîșiam cu brațele mele lungi parcă niște pînze de păianjen. În clipele acelea, ea mă ura.

Desigur că am să mă duc s-o văd. O prețuiesc și o iubesc încă din tot sufletul. Doresc ca un altul să aibă mai multă șansă și mai multă îndemînare în jocul momentelor perfecte.

„Părul ăsta al tău blestemat strică totul, spunea ea. Ce e de făcut cu un bărbat roșcat ?"

Surîdea. Mai întîi am pierdut amintirea ochilor ei, apoi aceea a corpului ei lung. I-am reținut, cît am putut de mult, surîsul, dar, mai apoi, acum trei ani, l-am pierdut și pe el. Dintr-o dată, în mod brusc, în timp ce luam scrisoarea din mîinile patroanei, amintirea lui mi-a revenit ; am crezut că o văd pe Anny surîzînd. Încerc să-l mai revoc o dată ; am nevoie să simt toată afecțiunea pe care Anny mi-o inspiră, afecțiunea aceasta e prezentă, e foarte aproape, nu cere decît să ne nască. Dar zîmbetul nu revine cîtuși de puțin : s-a sfîrșit. Rămîn gol și uscat.

Un bărbat a intrat, zgribulit :

— Domnilor, doamnelor, bună ziua.

Se așază fără a-și scoate pardesiul înverzit. Își freacă una de alta mîinile lungi încurcîndu-și degetele între ele.

— Ce să vă servesc ?

Tresări, cu o neliniște în priviri :

— Ei ? Să-mi dai un Byrrh cu apă.

Fata nu face nici o mișcare. În oglindă, chipul ei pare că doarme. De fapt, ochii sînt deschiși, dar numai crăpați. Așa e ea, nu se grăbește să servească pe clienți, totdeauna face o pauză de o clipă pentru a visa la comenzile lor. Trebuie că se gîndește la sticla pe care o s-o ia de deasupra tejghelei, la eticheta albă cu litere roșii, la siropul concentrat și negru pe care-l va turna, e întrucîtva ca și cum ar bea ea însăși.

Vîr scrisoarea lui Anny în portofel, mi-a dat tot ceea ce-mi putea da ; nu mă pot întoarce înapoi la femeia care a ţinut-o în mînă, care a împăturit-o, a băgat-o în plic. Oare să fie cu putinţă să te gîndeşti la cineva în trecut ? Atîta vreme cît ne-am iubit, n-am permis nici celei mai infime clipe, nici celui mai uşor chin să se desprindă de noi şi să rămînă în urmă. Sunetele, aromele, nuanţele luminii, chiar şi gîndurile pe care nu ni le-am spus, totul îl luam cu noi şi totul rămînea pe viu : n-am încetat să ne bucurăm sau să suferim din cauza lor în prezent. Nici o amintire ; o iubire implacabilă şi arzătoare, fără umbră, fără dări înapoi, fără refugiu. Trei ani prezenţi simultan. Tocmai de aceea ne-am despărţit : nu mai aveam suficientă forţă ca să suportăm această povară. Şi apoi, cînd Anny m-a părăsit, dintr-o dată, dintr-o lovitură, cei trei ani s-au năruit în trecut. Nici măcar n-am suferit, mă simţeam vid. După aceea timpul a reînceput să se scurgă, iar vidul a sporit. Ulterior, la Saigon, cînd m-am hotărît să mă întorc în Franţa, tot ceea ce mai rămînea — figuri străine, pieţe, cheiuri de-a lungul marilor fluvii — totul a pierit. Şi, iată, trecutul, meu nu mai e decît o enormă prăpastie. Prezentul : fata aceasta cu corsajul negru care visează lîngă tejghea, omuleţul din faţa mea. Tot ceea ce ştiu din viaţa mea mi se pare că am învăţat în cărţi. Palatele din Bénarès, terasa regelui lepros, templele din Iava cu marile lor scări ruinate, s-au repetat o clipă în ochii mei, dar au rămas acolo, pe loc. Tramvaiul care trece prin faţa hotelului Printania nu ia cu sine, seara, pe geamuri, reflexul firmei de neon, se înflăcărează o clipă şi se îndepărtează cu geamurile negre.

Omul acesta mă priveşte fără încetare : mă plictiseşte. Îşi dă aere în ciuda staturii sale. Fata se hotărăşte în sfîrşit să-l servească. Îşi ridică alene braţul ei mare şi negru, ajunge sticla şi o aduce împreună cu un pahar.

— Poftim, domnule.

— Domnule Achille, spune acesta politicos.

Fata îi toarnă fără să-i răspundă ; deodată, bărbatul îşi scoate brusc degetul din nas şi îşi pune ambele mîini cu palmele pe masă. Şi-a lăsat capul pe spate şi ochii îi strălucesc. Rosteşte cu voce rece :

— Biata fată.

Zic, trecsar și eu : se produce o expresie indefinibilă, de surprindere poate, ca și cum un altul ar fi vorbit. Toți trei sîntem stînjeniți.

Fata cea voluminoasă își revine prima : e o fată lipsită de imaginație. Îl măsoară plină de demnitate pe domnul Achille din cap pînă în picioare, știe foarte bine că l-ar putea smulge de pe locul lui și l-ar putea arunca afară cu o singură mînă.

— Și de ce aș fi o biată fată ?

Domnul Achille ezită. O privește descumpănit, apoi începe să rîdă. Fața i se încrețește de mii de riduri, face gesturi ușoare cu încheietura mîinii :

— S-a supărat. Am zis așa, cum se spune ; se spune : biata fată. Fără nici o intenție.

Dar fata îi întoarce spatele și se duce în spatele tejghelei : e cu adevărat jignită. Domnul Achille continuă să rîdă :

— Ha ! Ha ! Mi-a scăpat așa, nu ? S-a supărat ? S-a supărat, spune el adresîndu-mi-se vag mie.

Îmi întorc privirea. Domnul Achille își ridică puțin paharul, dar nu se gîndește să bea ; clipește din ochi cu un aer surprins și intimidat ; s-ar zice că se străduiește să-și amintească ceva. Fata s-a așezat la casă ; ia ceva de lucru. Tăcerea domnește din nou, dar nu mai e aceeași tăcere. Iată că plouă ; ploaia lovește ușor geamurile lipsite de luciu ; dacă pe stradă mai sînt copii deghizați, are să le înmoaie și să le mînjească măștile de carton.

Fata aprinde luminile : e abia ora două, dar cerul a devenit complet negru, nu mai vede îndeajuns pentru a coase. O lumînă dulce ; oamenii stau în case, au aprins și ei, desigur, luminile. Citesc, privesc cerul pe fereastră. Pentru ei... e altceva. Au îmbătrînit altfel. Își duc viața în mijlocul moștenirilor, cadourilor și fiecare din mobilele lor e o amintire. Mici pendule, medalii, portrete, scoici, greutăți care se pun pe hîrtie, paravane, șaluri. Au dulapuri pline de sticle, de stofe, de haine vechi, de ziare ; pe toate le-au păstrat. Trecutul e un lux de proprietar.

Oare unde să mi-l păstrez pe al meu ? Nu poți să-ți bagi trecutul în buzunar ; trebuie să ai o casă ca să ți-l

poți instala acolo. Eu nu posed decît propriul meu trup ; un om absolut singur, doar cu trupul său, nu poate opri amintirile ; îl străbat de-a curmezișul. N-ar trebui să mă plîng : singurul lucru pe care l-am dorit a fost să fiu liber.

Omulețul se agită și oftează. E ghemuit în palton, dar din cînd în cînd își îndreaptă corpul și ia un aer omenesc. Nici el nu are trecut. Dacă am căuta bine, am găsi negreșit la veri care nu-l mai frecventează o fotografie înfățișîndu-l la vreo nuntă, cu guler cu vîrfuri resfrînte, o cămașă cu plastron și o mustață tare de tînăr. De la mine cred că nu va rămîne nici măcar atît.

Iată că din nou își îndreaptă privirea spre mine. De data aceasta are să-mi vorbească, mă simt cu totul inflexibil. Între noi nu există nici un fel de simpatie : sîntem asemănători, asta e. Ca și mine, e un om singur, dar mai cufundat în singurătate decît mine. Poate că-și așteaptă propria-i Greață, sau ceva de soiul acesta. Așadar, în clipa de față există oameni care mă *recunosc*, care, după ce m-au fixat îndelung, gîndesc : „Asta e dintre ai noștri". Ei bine ? Ce vrea ? Știe prea bine că nu putem face nimic unul pentru celălalt. Familiile se află acasă la ele, în mijlocul amintirilor lor. Și iată-ne aici, două epave fără memorie. Dacă s-ar ridica deodată, dacă mi-ar adresa cuvîntul, aș sări în sus.

Ușa se deschide cu zgomot : e doctorul Rogé.

— Bună ziua la toată lumea.

Intră fioros și bănuitor, bîțîindu-se un pic pe picioarele sale lungi care abia îi pot suporta trupul. Îl văd de multe ori duminica, la braseria Vézelize, dar el nu mă cunoaște. Are un corp ca al vechilor instructori de gimnastică din Joinville : brațele îi sînt cît coapsele, are o sută zece centimetri circumferința pieptului și nu poate sta pe picioare.

— Jeanne, mica mea Jeanne.

Se duce cu pași mărunți pînă la cuier ca să-și agațe de un cui pălăria mare de fetru. Fata și-a strîns lucrul și vine fără grabă, dormind, ca să-l extragă pe doctor din impermeabilul său.

— Ce luați, domnule doctor ?

Doctorul se uită la ea cu gravitate. Iată ce numesc eu un cap frumos de bărbat. Uzat, scofîlcit de viaţă şi de pasiuni. Dar doctorul a înţeles viaţa, şi-a dominat pasiunile.

— Nu ştiu absolut deloc ce vreau, spune el cu o voce gravă.

S-a lăsat să cadă pe bancheta din faţa mea ; îşi şterge fruntea. Din clipa în care nu mai stă în picioare, se simte în largul său. Ochii săi intimidează, nişte ochi negri şi imperioşi.

— Să fie... să fie, să fie : ţuică bătrînă de cidru, fetiţa mea.

Fata, fără a face vreo mişcare, se uită la faţa această enormă, brăzdată. Stă gînditoare. Omuleţul şi-a înălţat capul slobozind un surîs. Şi, într-adevăr : colosul acesta ne-a eliberat. Printre noi exista ceva îngrozitor, gata să ne cuprindă. Respir din plin : în clipa de faţă, sîntem între bărbaţi.

— Atunci, ţuica mea vine, nu ?

Fata tresare şi se duce. Doctorul şi-a întins braţele lungi şi a apucat masa de margini. Domnul Achille e plin de veselie ; ar vrea să atragă doctorului atenţia. Dar zadarnic îşi leagănă picioarele şi saltă pe banchetă, e atît de mărunt încît nu izbuteşte să facă zgomot.

Fata aduce ţuica. Cu o mişcare a capului îi arată doctorului pe vecinul său. Doctorul Rogé îşi răsuceşte cu greutate partea de sus a trupului : nu-şi poate mişca gîtul.

— Ia te uită, tu eşti, scîrbă bătrînă, exclamă el, aşadar n-ai murit ?

Se adresează fetei :

— Accepţi aşa ceva la dumneata ?

Îl priveşte pe omuleţ cu nişte ochi fioroşi. O privire directă, care pune lucrurile la locul lor. Explică :

— E un ţicnit bătrîn, asta e.

Nici măcar nu se osteneşte să arate că glumeşte. Ştie că bătrînul ţicnit nu se va supăra, că are să surîdă. Aşa se şi întîmplă : celălalt zîmbeşte cu umilinţă. Un bătrîn ţicnit : se destinde, se simte protejat împotriva sa însuşi, astăzi nu are să i se întîmple nimic. Ce-i mai grozav e că şi eu mă simt liniştit. Asta era deci, un bătrîn ţicnit, nimic mai mult.

Doctorul începe să rîdă, îmi aruncă o privire ademenitoare şi complice — din cauza staturii mele, fără îndoială — şi apoi am o cămaşă curată, vrea să mă ia drept tovarăş la distracţia sa.

Eu nu rîd, nu răspund avansurilor sale : atunci, fără a conteni din rîs, încearcă asupra mea focul teribil al privirii sale. Ne uităm unul la altul, în tăcere, timp de cîteva secunde ; mă măsoară din cap pînă în picioare făcînd pe miopul, mă clasează. În categoria ţicniţilor ? În cea a derbedeilor ?

Şi totuşi el întoarce capul : o mică decepţie în faţa unui ins singur, fără importanţă socială, de care nu merită să vorbeşti, pe care-l uiţi imediat. Îşi răsuceşte o ţigară şi o aprinde, apoi rămîne nemişcat, cu ochii lui ficşi şi duri, în felul bătrînilor.

Are toate felurile de riduri : bare transversale pe frunte, labe de gîscă, cute amare de ambele părţi ale gurii, fără a mai socoti funiile galbene care-i atîrnă sub bărbie. Iată un om cu noroc : oricît de departe l-ai privi, îţi spui că i-a fost dat să sufere şi că e un om care şi-a trăit viaţa. Îşi merită chipul de altădată, căci nu s-a înşelat nici măcar o clipă asupra felului de a-şi reţine şi utiliza trecutul, l-a împăiat pur şi simplu, a făcut din el o experienţă în folosul femeilor şi al tinerilor.

Domnul Achille e fericit, aşa cum nu trebuie să fi fost de multă vreme. Cască gura de admiraţie ; îşi bea Byrrhul cu înghiţituri mici umflîndu-şi obrajii. Ei bine, doctorul a ştiut cum să-l ia. Doctorul nu s-ar lăsa fascinat de un bătrîn ţicnit, pe punctul de a fi apucat de o criză ; o bruftuială bună, cîteva cuvinte violente şi biciuitoare, asta le trebuie. Doctorul are experienţă : medicii, preoţii, magistraţii şi ofiţerii cunosc pe om ca şi cum ei l-ar fi făcut..

Mi-e ruşine pentru domnul Achille. Sîntem din aceeaşi tagmă, ar trebui să facem bloc împotriva lor. Dar el m-a abandonat, a trecut de partea lor, crede în mod cinstit în Experienţă. Nu în experienţa sa şi nici în experienţa mea. În cea a doctorului Rogé. Dintr-o dată, domnul Achille s-a simţit caraghios, avea impresia că e absolut singur ; acum ştie că mai există şi alţii de acelaşi gen cu el, mulţi alţii, doctorul Rogé i-a înfăţişat, ar putea să-i spună domnului Achille povestea fiecăruia dintre ei şi să-i

spună cum a sfîrșit. Domnul Achille e un caz, pur și simplu, și care se lasă ușor redus la cîteva noțiuni comune.

Cît de mult aș voi să-i spun că oamenii îi înșală, că face jocul oamenilor importanți. Al profesioniștilor experienței ? Și-au tîrît viața în amorțeală și somnolență, s-au căsătorit în grabă, din nerăbdare și au făcut copii la întîmplare. Au întîlnit pe ceilalți oameni în cafenele, la nunți, la înmormîntări. Din cînd în cînd, prinși într-o vîltoare, s-au zbătut fără a înțelege ce li se întîmplă. Tot ceea ce s-a petrecut în jurul lor a început și s-a sfîrșit în afara vederii lor ; lungi forme obscure, evenimente care veneau de departe i-au atins ușor și repede și, cînd ei au vrut să le privească, totul se și isprăvise. Apoi, pe la patruzeci de ani, își botează micile lor încăpățînări și cele cîteva proverbe cu numele de experiență, încep să facă pe distribuitoarele automate : doi bani în deschizătura din stînga și iată anecdote ambalate în poleială ; doi bani în deschizătura din dreapta și primești cîteva sfaturi prețioase care ți se lipesc de dinți ca niște caramele moi. Și eu, dacă e pe așa, aș putea să provoc unele invitații de la niște oameni care ar putea spune între ei că sînt un mare călător în fața Celui Etern. Da : musulmanii urinează stînd pe vine ; moașele hinduse folosesc, în chip de ergotină, cticlă pisată în baligă de vacă ; în Borneo, cînd o fată are menstruație își petrece trei zile și trei nopți pe acoperișul casei ei. Am văzut la Veneția înmormîntări în gondolă, la Sevilla sărbătorile Săptămînii Mari, am văzut Patimile la Oberammergau. Firește, toate acestea nu reprezintă decît o palidă mostră de ceea ce știu eu : aș putea să mă las pe spate pe un scaun și să încep plin de chef :

— Cunoașteți orașul Jihlava, scumpă doamnă ? E un orășel interesant în Moravia și am stat cîtva timp acolo în 1924...

Și, la sfîrșitul povestirii mele, președintele tribunalului, care a văzut atîtea cazuri, ar lua cuvîntul :

— Cît e de adevărat, domnule, cît e de omenesc. Am văzut un caz asemănător pe la începutul carierei mele. Era în 1902. Eram judecător supleant la Limoges...

Numai că, iată, prea am fost bătut la cap cu asifel de lucruri în tinereţe. Cu toate acestea nu eram dintr-o familie de profesionişti. Dar mai există şi amatori. Sînt secretarii, funcţionarii, negustorii, cei care stau şi-i ascultă pe alţii la cafenea : se simt umflaţi, pe la patruzeci de ani, cu o experienţă pe care nu o pot debita în afară. Din fericire, au făcut copii şi-i obligă pe aceştia să le consume experienţa pe loc. Ar vrea să ne facă să credem că trecutul lor nu e pierdut, că amintirile lor s-au condensat, convertite alene în Înţelepciune. Comod trecut ! Trecut în format de buzunar, cărticică de aur plină de maxime frumoase. „Crede-mă, îţi vorbesc din experienţă, tot ce ştiu o ştiu din viaţă." Oare Viaţa să se fi însărcinat să gîndească pentru ei ? Ei explică ceea ce e nou prin ceea ce e vechi — iar ceea ce e vechi au explicat prin evenimente şi mai recente, asemeni acelor istorici care fac din Lenin un Robespierre rus şi din Robespierre un Cromwell francez iar în cele din urmă, n-au înţeles niciodată nimic... În dosul aerelor lor importante, se poate ghici o trîndăvie morocănoasă : văd cum defilează aparenţele, cască, gîndesc că nu e nimic nou sub soare. „Un bătrîn ţicnit" şi doctorul Rogé se gîndea vag la alţi bătrîni ţicniţi, fără să-şi mai poată aminti anume de vreunul. În clipa de faţă, nimic din ceea ce va face domnul Achille nu ne-ar putea surprinde : *din moment* ce e un bătrîn ţicnit !

Domnul Achille nu e un bătrîn ţicnit : îi e frică. De ce anume îi e frică ? Atunci cînd vrei să înţelegi un lucru, te aşezi în faţa lui, absolut singur, fără nici un ajutor ; întreg trecutul lumii nu ţi-ar putea servi la nimic. Atunci, acel lucru dispare şi ceea ce ai înţeles dispare odată cu el.

Ideile generale sînt un lucru mai măgulitor. Şi apoi, profesioniştii şi chiar şi amatorii sfîrşesc totdeauna prin a avea dreptate. Înţelepciunea lor ne recomandă să facem cît mai puţin zgomot cu putinţă, să trăim cît mai puţin posibil şi să lăsăm totul să fie uitat. Cele mai reuşite poveşti ale lor sînt acelea cu imprudenţi, cu originali care au fost pedepsiţi. Ei bine, da : în felul acesta decurg lucrurile şi nimeni nu va susţine contrariul. Poate că domnul Achille nu are conştiinţa prea limpede. Poate că-şi

spune că nu ajungea aici dacă ar fi ascultat sfaturile tatălui său, ale străbunilor săi mai mari. Doctorul are dreptul să vorbească : el nu și-a irosit viața ; a știut să se facă util. El se înalță, calm și puternic, deasupra acestei mici epave ; e o stîncă.

Doctorul Rogé și-a băut țuica. Trupul lui mare se pleoștește, iar pleoapele îi cad greoi. Pentru prima oară îi văd chipul fără ochi : s-ar zice o mască de carton, asemeni celor care se vînd astăzi în prăvălii. Obrajii lui au o îngrozitoare culoare trandafirie... Adevărul îmi apare dintr-o dată : omul acesta are să moară curînd. Desigur că știe acest lucru ; e de ajuns să se fi privit într-o oglindă : pe zi ce trece seamănă din ce în ce mai mult cu viitorul lui cadavru. Iată ce înseamnă experiența lor, iată de ce mi-am spus atît de des că ea dă impresia de moarte : e ultima lor apărare. Doctorul ar vrea cu adevărat să creadă în ea, ar vrea să-și mascheze realitatea insuportabilă : că e singur, fără experiență, fără trecut, cu o inteligență care se închisează, cu un trup care se descompune. Atunci și-a construit, și-a amenajat, și-a capitonat foarte bine micul său delir al compensației : își zice că progresează. Are goluri de gîndire, momente în care totul se învîrtește în gol în capul lui ? Aceasta pentru că judecata lui nu mai funcționează cu rapiditatea din tinerețe. Nu mai înțelege ce citește prin cărți ? Aceasta pentru că se află așa de departe de cărți, în clipa de față. Nu mai poate face dragoste ? Dar a făcut. A fi făcut dragoste e mult mai bine decît a continua să mai facă : datorită distanțării poți să judeci, să compari și să reflectezi. Și, ca să poată suporta să vadă în oglinzi chipul acesta îngrozitor de cadavru, el se străduiește să creadă că pe acest chip se află gravate lecțiile de experiență.

Doctorul își întoarce puțin capul. Pleoapele lui se întredeschid, mă privește cu ochii trandafirii ai somnului. Îi surîd. Aș vrea ca zîmbetul acesta să revele tot ceea ce el încearcă să-și ascundă. Asta l-ar trezi, în cazul că și-ar putea spune : „Iată pe unul care *știe* că am să crăp !“ Dar pleoapele lui cad din nou : adoarme. Plec, îl las pe domnul Achille să-i vegheze somnul.

Ploaia a încetat, aerul e dulce, cerul rostogolește domol imagini negre și frumoase : e mai mult decît

necesar pentru a realiza cadrul unui moment perfect; pentru a reflecta [illegible], Anny ar face să se nască în inimile noastre [illegible] sumbre. Întrucît mă privește, eu nu știu să profit de ocazie: pășesc la întîmplare, gol și calm, sub cerul ăstui început.

Miercuri

Nu trebuie să-ți fie frică.

Joi

Scris patru pagini. Apoi, o lungă clină de fericire. A nu reflecta prea mult asupra valorii Istoriei. Riști să te dezgusti de ea. Să nu pui la îndoială faptul că domnul de Rollebon reprezintă, la ora actuală, singura justificare a existenței mele.

De azi în opt zile, am s-o văd pe Anny.

Vineri

Ceața era așa de deasă pe bulevardul Redutei, încît am socotit prudent să o iau de-a lungul zidurilor Cazărmii; la dreapta mea, farurile automobilelor mînau înaintea lor o lumină umedă și era cu neputință să-ți dai seama unde se termină trotuarul. În jurul meu se aflau oameni; le auzeam zgomotul pașilor sau, uneori, mormăitul scăzut al vorbelor pe care și le spuneau, dar nu vedeam pe nimeni. Dintr-o dată, un chip de femeie s-a format la nivelul umărului meu, dar pîcla l-a înghițit numaidecît; altă dată, cineva s-a atins ușor de mine, respirînd puternic. Nu știam unde mă duc, eram prea obosit: trebuia să înaintez cu prudență, să pipăi solul cu vîrful piciorului, ba chiar să-mi întind mîinile înainte. Exercițiul acesta nu-mi făcea, dealtminteri, nici o plăcere. Cu toate acestea nici

nu mă gîndeam să mă întorc acasă, îi dădeam înainte. În cele din urmă, după vreo jumătate de oră, am zărit în dreapta o abureală albăstrie. Orientîndu-mă după ea, am ajuns curînd aproape de o iluminație mare ; în mijloc, străbătînd cu strălucirea ei ceața, am recunoscut cafeneaua Mably.

Cafeneaua Mably are douăsprezece lămpi electrice, dar numai două erau aprinse, una pe deasupra casei, cealaltă la o plafonieră. Unicul chelner m-a împins cu forța într-un colț întunecos.

— Nu pe aici, domnule, mătur.

Era în vestă, fără sacou sau guler tare, cu o cămașă albă cu dungi violet. Căsca, mă privea cu un aer morocănos, trecîndu-și degetele prin păr.

— O cafea neagră și cornuri.

Își frecă ochii fără a-mi răspunde și se depărtă. Umbra îmi năpădise pînă și ochii, o umbră murdară și înghețată. Desigur că radiatorul nu era aprins.

Nu eram singur. O femeie cu tenul de ceară stătea așezată în fața mea și mîinile i se agitau necontenit, fie pentru a-și mîngîia bluza, fie pentru a reda pălăriei ei negre forma. Era întovărășită de un ins înalt și blond care mînca o brioșă fără să scoată o vorbă. Tăcerea mi s-a părut grea. Aș fi vrut să-mi aprind pipa, dar n-aș fi vrut să le atrag atenția cu trosnetul chibritului.

O sonerie de telefon. Mîinile se opresc : rămîn agățate de bluză. Chelnerul se distra. A sfîrșit cu sîrg măturatul, înainte de a se duce să ridice receptorul.

— Alo, domnul Georges ? Bună ziua, domnule Georges... Da, domnule Georges... Patronul nu e aici... Da, trebuie să fi ieșit... Ah ! Pe vremea asta cețoasă... De obicei vine pe la ora opt... Da, domnule Georges, am să-i transmit. La revedere, domnule Georges.

Ceața apăsa geamurile ca o perdea grea de catifea cenușie. Fața cuiva se lipi o clipă de ochiul ferestrei, apoi dispăru.

Femeia spuse pe un ton rugător :

— Încheie-mi pantoful.

— Nu e descheiat, spune bărbatul fără să se uite la ea. Femeia se enervă. Mîinile i se mișcară de-a lungul bluzei și al gîtului ca niște păianjeni enormi.

— Ba da, ba da, încheie-mi pantoful.

Bărbatul se aplecă plictisit şi-i atinse uşor piciorul pe sub masă :

— S-a făcut.

Femeia zîmbeşte cu satisfacţie. Bărbatul îl cheamă pe chelner.

— Băiete, cît face asta ?

— Cîte brioşe aţi avut ? întrebă chelnerul.

Coborîsem privirea pentru a nu avea aerul că-i urmăresc cu insistenţă. După cîteva clipe am auzit cîteva scîrţîituri şi am văzut cum apare marginea unei fuste şi două ghete murdărite de noroi uscat. Cele ale bărbatului urmară, lucii şi ascuţite. Înaintează spre mine se opresc şi se răsucesc pe jumătate : îşi punea paltonul. În clipa aceea, o mînă începu să se lase în jos, de-a lungul fustei, o mînă la capătul unui braţ rigid ; după o clipă de ezitare, începu să o rîcîie.

— Eşti gata ? spuse bărbatul.

Mîna îşi răşchiră degetele şi atinse o stea largă de noroi pe gheata dreaptă, apoi se făcu nevăzută.

— Uf ! spuse bărbatul.

Îşi luase o valiză lăsată lîngă cuier. Au ieşit, i-am văzut cufundîndu-se în ceaţă.

— Sînt nişte artişti, îmi spuse chelnerul aducîndu-mi cafeaua, joacă în antract la Ciné-Palace. Femeia îşi leagă o basma la ochi şi citeşte, prenumele şi vîrsta spectatorilor. Azi pleacă, pentru că e vineri şi se schimbă programele.

S-a dus să caute o farfurie cu cornuri pe masa pe care o părăsiseră artiştii.

— Nu te mai deranja.

Nu doream cîtuşi de puţin să consum tocmai cornurile acelea.

— Trebuie să sting lumina. Două lămpi pentru un singur client, la ora nouă dimineaţa : patronul o să-mi facă scandal.

Penumbra puse stăpînire pe cafenea. O lumină slabă mîzgălită cu cenuşiu şi cu brun cădea acum de la înălţimea geamurilor.

— Aş vrea să-l văd pe domnul Fasquelle.

N-am văzut-o pe bătrînă intrînd. O adiere de aer îngheţat mă făcu să mă înfior.

— Domnul Fasquelle n-a coborît încă.

— Sînt trimisă de doamna Florent, reluă ea, s-a întîmplat ceva. Azi n-o să vină.

Doamna Florent e casiera, femeia roşcată.

— Vremea de afară, spune bătrîna, îi face rău la burtă.

Chelnerul luă un aer important :

— Ceaţa e de vină, răspunse el, e ca domnul Fasquelle ; mă mir că n-a coborît. A fost chemat la telefon. De obicei coboară la ora opt.

Bătrîna îşi îndreptă maşinal privirea spre tavan :

— E sus ?

— Da, e camera lui.

Bătrîna spune cu voce tărăgănată, ca şi cum ar vorbi cu ea însăşi :

— Dacă din întîmplare, ar muri...

— Ah ! Da, mutra chelnerului exprimă cea mai vie indignare. Ah ! Da ! mulţumesc.

Dacă, din întîmplare ar muri... Gîndul acesta mi-a trecut fugitiv prin minte. E exact genul de idei care-ţi vin atunci cînd afară e ceaţă.

Bătrîna plecă. Aş fi putut s-o imit, era frig şi întuneric. Ceaţa se strecura pe sub uşă, avea să se înalţe încetul cu încetul. La biblioteca municipală aş fi putut găsi lumină şi căldură.

Din nou, faţa cuiva s-a lipit de geam ; se strîmba.

— Aşteaptă puţin, zice chelnerul mîniat şi ieşi în mare grabă.

Figura se făcu nevăzută, am rămas singur. Îmi reproşam amar că am ieşit din camera mea. În clipa de faţă, pîcla trebuie să fi umplut-o ; mi-ar fi fost teamă să mă întorc acasă.

În spatele casei, în umbră, a trosnit ceva. Venea de la scara privată : oare gerantul avea să coboare în sfîrşit ? Nu, nu s-a ivit nimeni ; treptele trosneau singure. Domnul Fasquelle îşi continua somnul. Sau murise pe deasupra capului meu. Găsit mort la el în pat, într-o dimineaţă cu ceaţă. Titlu cu litere mai mici : în cafenea, clienţii consumau fără să bănuiască nimic...

Dar, se mai afla oare în pat ? Nu cumva răvășise așternutul, tîrîndu-l cu sine și izbindu-se cu capul de podea ?

Îl cunosc foarte bine pe domnul Fasquelle ; uneori s-a interesat de sănătatea mea. E un bărbat vesel și corpolent, cu o barbă îngrijită ; dacă a murit, a murit de un atac de inimă. Va căpăta culoarea pătlăgelei vinete, cu limba ieșită din gură. Cu barba în sus ; gîtul violet sub cascada părului.

Scara privată se pierde în tenebre. Abia dacă puteam distinge măciulia rampei. Trebuia să străbat tenebrele acestea. Scara ar trosni. Sus aș găsi ușa camerei...

Corpul se află acolo, pe deasupra capului meu. Aș învîrti comutatorul : aș atinge pielea lui călduță, ca să văd. Nu mă mai pot stăpîni, mă ridic. Dacă băiatul mă surprinde pe scară, am să-i spun că am auzit zgomot.

Chelnerul se întoarce brusc, abia trăgîndu-și respirația.

— Da, domnule ! strigă el.

Imbecilul ! Vine spre mine.

— Face doi franci.

— Am auzit zgomot sus, îi spun.

— Nu e prea devreme !

— Da, dar cred că s-a întîmplat ceva : parcă horcăia cineva și apoi am auzit un zgomot surd.

În sala întunecoasă, cu ceața aceasta după geamuri, totul părea foarte firesc. N-am să uit niciodată ce ochi a făcut.

— Ar trebui să urci ca să vezi, am adăugat perfid.

— Ah ! Nu, spune el, apoi : Mi-ar fi teamă să nu mă certe. Cît e ceasul ?

— Zece.

— Am să mă duc la zece jumătate, dacă nu a coborît.

Am făcut un pas spre ușă.

— V-ați dus ? Nu rămîneți ?

— Nu.

— Era un horcăit adevărat ?

— Nu știu, îi spun eu ieșind, poate mi s-a părut, pentru că mă gîndeam la asta.

Ceața s-a ridicat întrucîtva. M-am grăbit să ajung pe strada Tournebride : aveam nevoie de luminile ei. A fost o decepție : era desigur lumină, lumina se prelingea

pe geamurile magazinelor. Dar nu era o lumină veselă : era o lumină albă, din cauza ceții, și asta-ți cădea pe umeri ca un duș.

Multă lume, mai cu seamă femei : servitoare, menajere, chiar și patroane, de genul celor care spun : „Îmi fac singură cumpărăturile, e mai sigur". Adulmecau puțin vitrinele și, pînă la urmă, intrau.

M-am oprit în fața magazinului de mezeluri Julien. Din cînd în cînd, vedeam prin oglindă cîte o mînă arătînd picioarele împănate și picioarele de porc. Atunci o fată voinică și blondă se apleca, cu pieptul înainte, și apuca bucata de carne moartă cu degetele. În camera sa, la cinci minute depărtare de aici, domnul Fasquelle murise.

Caut în jurul meu un sprijin ferm, o apărare împotriva gîndurilor mele. Nu există așa ceva ; încetul cu încetul, ceața se risipise, dar pe stradă continua să se tîrască ceva neliniștitor. Poate nu o adevărată amenințare, era ceva șters, transparent. Dar era exact ceva care pînă la urmă provoca teamă. Mi-am sprijinit fruntea de vitrină. Pe maioneza unui ou à la russe, am observat o picătură de un roșu întunecat : era sînge. Roșul acesta pe galben m-a dezgustat.

Dintr-o dată am avut o vedenie : cineva se prăbușise cu fața înainte și sîngele îi curgea în farfurii. Oul se rostogolise în sînge ; rondela de tomate, care se afla pe deasupra se desprinsese, căzuse în farfurie, roșu pe roșu. Maioneza se scursese puțin : o baltă de cremă galbenă care împărțea rigola de sînge în două brațe.

„E prea stupid, trebuie să-mi revin. Am să mă duc să lucrez la bibliotecă."

Să lucrez ? Știam bine că n-am să pot scrie un rînd. Încă o zi pierdută. Străbătînd grădina publică am văzut, pe banca unde stau de obicei, o pelerină mare, nemișcată. Iată cineva căruia nu-i e frig.

Cînd am intrat în sala de lectură, Autodidactul tocmai dădea să iasă. S-a repezit la mine :

— Trebuie să vă mulțumesc, domnule. Fotografiile dumneavoastră m-au făcut să petrec ore de neuitat.

Văzîndu-l, am avut o clipă de speranță : în doi poate că ar fi mai ușor să petreci o zi. Dar cu Autodidactul nu ești niciodată în doi decît în aparență.

Mi-a arătat un volum in-quarto. Era o *Istorie a religiilor.*

— Domnule, nimeni nu era mai calificat decît Nouçapié pentru a încerca această vastă sinteză. Nu-i adevărat ?

Avea un aer obosit şi mîinile îi tremurau :

— Arătaţi rău, i-am spus.

— Ah ! Domnule, cred şi eu ! Mi s-a întîmplat ceva îngrozitor.

Păznicul se apropia de noi : e un corsican mic de statură, mînios, cu nişte mustăţi de tambur-major. Ore întregi se plimbă printre mese, bătînd din călcîie. Iarna scuipă în batiste pe care şi le pune apoi la uscat pe sobă.

Autodidactul s-a apropiat de mine pînă la punctul de a-mi sufla în obraz :

— Nu vă pot vorbi în faţa acestui om, îmi spune el cu un aer confidenţial. Nu vreţi cumva, domnule ?...

— Ce anume ?

Roşeşte şi şoldurile lui se leagănă cu graţie :

— Domnule, ah ! Domnule, iată că am să îndrăznesc să vă spun. Mi-aţi face onoarea să luaţi masa cu mine miercuri la prînz ?

— Foarte bucuros.

Doream să iau masa cu el tot atît cît să mă spînzur.

— Ce bucurie îmi faceţi, spune Autodidactul. Adăugă în grabă : Am să vin la dumneavoastră să vă iau, dacă aveţi amabilitatea, şi dispăru, fără îndoială de teama că am să-mi schimb intenţia dacă mi-ar lăsa timp.

Era ora unsprezece şi jumătate. Am lucrat pînă la ora două fără un sfert. Am lucrat rău : aveam sub ochi o carte, dar gîndul meu revenea fără încetare la cafeneaua Mably. Oare domnul Fasquelle o fi coborît în clipa de faţă ? În fond, nu prea eram convins de moartea lui şi ceea ce mă agasa era tocmai o idee flotantă de care nu mă puteam nici convinge dar nici elibera. Pantofii corsicanului scîrţîiau pe parchet. De mai multe ori a venit să se posteze în faţa mea cu aerul că ar fi vrut să-mi vorbească. Dar se răzgîndea şi pleca mai departe.

Pe la ora unu, ultimii cititori şi-au dus. Nu mi-era foame ; mai cu seamă nu voiam să plec. Am continuat să lucrez o clipă apoi am tresărit : mă simţeam îngropat în tăcere.

Am ridicat capul : eram singur. Corsicanul trebuie să fi coborît la soţia sa care e portăreasa bibliotecii ; doream să-i aud zgomotul paşilor. Am auzit anume pe cel făcut de căderea unei bucăţi de cărbune în sobă. Ceaţa invadase încăperea ; nu adevărata ceaţă, care se risipise de mult, dar cealaltă, cea de care continuau să fie pline străzile, care ieşea din ziduri, din pavaje. Un fel de inconsistenţă a lucrurilor. Cărţile continuau să se afle acolo, firește, dispuse în ordine alfabetică pe secţii, cu cotoarele lor negre sau brune şi cu etichetele respective UP lf. 7996 (Uzaj public — Literatură franceză) sau UP sn (Uzaj public — Ştiinţe naturale). Dar... cum să spun ? De obicei voluminoase şi îndesate, ele zăgăzuiesc viitorul împreună cu soba, cu lămpile verzi, cu ferestrele mari, cu scările. Atîta timp cît te afli între aceşti pereţi, ceea ce se va întîmpla se va întîmpla la dreapta sau la stînga sobei. Însuşi Sfîntul Denis dacă ar intra ţinînd cheia sa în mînă, ar trebui să intre pe la dreapta, să treacă între secţia consacrată literaturii franceze şi masa rezervată cititoarelor. Şi dacă nu atinge pămîntul, dacă plutește la douăzeci de centimetri deasupra solului, gîtul lui însîngerat va fi exact la înălţimea celei de a treia polițe de cărţi. În felul acesta, obiectele servesc cel puţin la fixarea limitelor verosimilului.

Ei bine, azi, ele nu mai fixau absolut nimic : părea că însăşi existenţa lor e pusă sub semnul întrebării, că le era extrem de greu să treacă de la o clipă la alta. Strîngeam cu putere în mînă volumul pe care-l citeam, dar senzaţiile cele mai violente erau atenuate. Nimic nu avea aerul autentic ; mă simţeam înconjurat de un decor de carton care putea fi dezrădăcinat în mod brusc. Lumea aştepta ţinîndu-şi răsuflarea, făcîndu-se mică — aştepta criza, Greaţa, ca deunăzi domnul Achille.

M-am ridicat. Nu mai puteam sta locului în mijlocul acestor lucruri slăbite. Aveam să mă duc să arunc o privire pe fereastră la craniul lui Impétraz. Murmuram : *Totul* se poate produce *totul* se poate întîmpla. Evident, nu genul de oribil pe care l-au născocit oamenii. Impétraz n-avea să înceapă să joace pe soclul său : altceva avea să se întîmple.

Priveam cu groază la ființele acestea lipsite de stabilitate, care, peste o oră, peste un minut poate se vor prăbuși ; ei bine, da, eram acolo, trăiam în mijlocul acestor cărți pline de cunoștințe, dintre care unele descriau formele imuabile ale speciilor animale, iar altele explicau că în univers cantitatea de energie se conservă în întregime ; mă aflam acolo, în picioare, în fața unei ferestre ale cărei geamuri aveau un anume indice de refracție. Dar ce slabe bariere ! Lumea se adună de pe o zi pe alta, bănuiesc, din comoditate. Astăzi, lumea avea aerul că ar dori o schimbare. Și atunci *totul*, *totul* putea surveni.

Nu am timp de pierdut : la originea acestei tulburări e povestea de la cafeneaua Mably. Trebuie să mă întorc acolo, să-l văd pe domnul Fasquelle în viață, la nevoie să-i ating barba și mîinile. Poate că atunci voi fi eliberat.

Mi-am luat în grabă pardesiul și l-am aruncat pe umeri fără să-l îmbrac și am fugit. Străbătînd grădina publică, l-am regăsit în același loc pe omul cu pelerina ; avea o față enormă și albă ca varul între două urechi înroșite de frig.

Cafeneaua Mably strălucea de departe ; de data aceasta, cele douăsprezece becuri trebuie să fi fost aprinse. Am grăbit pasul, hotărît să termin cu treaba asta. Am aruncat mai întîi o privire prin marele cadru de sticlă ; sala era pustie. Casiera nu se afla acolo, nici chelnerul —nici domnul Fasquelle.

A trebuit să fac un mare efort ca să intru ; nu m-am așezat la vreo masă. Am strigat : „Chelner". Nu mi-a răspuns nimeni. O ceașcă goală pe o masă. O bucățică de zahăr pe o farfurie.

— Nu e nimeni aici ?

Un palton atîrna într-un cuier. Pe o măsuță, cîteva reviste erau rînduite în cartoane negre. Am pîndit cel mai mic zgomot, ținîndu-mi răsuflarea. Scara privată pîrîi ușor. Afară, sirena unui vapor. Am ieșit cu spatele, fără să las din ochi scara.

Știu : la ora două după-amiază clienții sînt rari. Domnul Fasquelle era grăbit ; trebuie să-l fi trimis pe chelner cu diferite comisioane — poate pentru a căuta un medic. Da, dar iată că aveam *nevoie* să-l văd pe domnul

Fasquelle. La intrarea în strada Tournebride, m-am întors, am privit cu dezgust cafeneaua strălucitoare și pustie. La primul etaj, perdelele erau lăsate.

O adevărată panică puse stăpînire pe mine. Nu mai știam unde mă duc. Am mers de-a lungul Docurilor, m-am întors pe străzile pustii ale cartierului Beauvoisis ; casele mă privesc fugind, cu ochii lor posomorîți. Îmi repetam cu spaimă : unde să mă duc ? unde să mă duc ? *Totul* se poate întîmpla. Din cînd în cînd, zvîcnindu-mi inima, mă întorceam brusc pe jumătate : ce se petrece în spatele meu ? Poate că ceva începe în urma mea și atunci cînd m-aș întoarce brusc, totul va fi prea tîrziu. Atîta timp cît pot să fixez obiectele, nu se va produce nimic ; priveam mai multe obiecte decît mi-era cu putință, priveam pavajul, casele, becurile de gaz ; ochii mei alergau de la una la alta pentru a le surprinde și a le opri în mijlocul metamorfozei lor. Nu aveau aerul prea firesc, dar îmi spuneam cu hotărîre : e un bec de gaz, e o cișmea, și încercam, grație privirii mele, să le reduc la aspectul lor de fiecare zi. De mai multe ori am întîlnit în calea mea baruri : *Cafeneaua Bretonilor, Barul Marinei.* Mă opream, ezitam în fața perdelelor lor de tul trandafiriu : poate că localurile astea de noapte, bine închise, au scăpat, poate că închid încă în ele o parcelă din lumea de ieri, izolată, uitată. Dar ar fi trebuit să împing ușa, să intru. Nu am îndrăznit ; am pornit din nou. Îndeosebi ușile caselor îmi provocau spaimă. Mă temeam să nu se deschidă singure. Am sfîrșit prin a merge prin mijlocul drumului.

Am dat brusc de cheiul Bazinelor din Nord. Bărci de pescuit, mici iahturi. Călcam pe cîte un inel prins în piatră. Aici, departe de case, departe de uși, aveam să cunosc o clipă de răgaz. Pe apa calmă, împestrițată de mici pete negre, plutea un dop.

„Și *sub* apă ? Nu te-ai gîndit ce anume poate fi *sub* apă ?“

Un animal ? O carapace enormă pe jumătate înfundată în noroi ? Douăsprezece perechi de labe brăzdează în mers fundul mării. Animalul se ridică puțin, din cînd în cînd. În fundul apei. M am apropiat, rîndind un vîrtej,

o ondulație slabă. Dopul rămînea nemișcat printre petele negre.

În clipa aceea, am auzit niște voci. Era timpul. M-am întors și mi-am reluat mersul.

Am ajuns din urmă pe cei doi oameni care vorbeau, pe strada Castiglione. La zgomotul pașilor mei, au tresărit cu violență și s-au întors amîndoi. Le-am văzut ochii neliniștiți care s-au îndreptat spre mine, apoi în urma mea pentru a vedea dacă nu veneau de la altceva. Erau așadar ca și mine, le era deci frică ? Cînd i-am depășit, ne-am privit ; încă puțin și ne spuneam ceva. Dar privirile au exprimat brusc neîncrederea, într-o zi ca asta, nimeni nu vorbește indiferent cui.

Am ajuns cu răsuflarea tăiată, pe strada Boulibet. Ei bine, zarurile au fost aruncate : aveam să mă întorc la bibliotecă, să iau un roman, să încerc să-l citesc. Uitîndu-mă la grilajul grădinii publice, am zărit pe omul cu pelerina. Se afla tot acolo, în grădina pustie ; nasul îi devenise la fel de roșu ca și urechile.

Am vrut să împing poarta, dar expresia feței sale m-a oprit pe loc : își încrețea ochii și rînjea pe jumătate, cu un aer stupid și dulceag. Dar, în același timp, fixa drept în fața lui ceva ce eu nu puteam vedea, cu o privire atît de dură și de intensă încît m-am întors brusc.

În fața lui, cu un picior în aer, cu gura întredeschisă, o fetiță de vreo zece ani îl privea fascinată trăgînd cu un gest nervos de basma și întinzîndu-și înainte fața ascuțită.

Omul își zîmbea sie însuși, asemeni cuiva care are să facă o glumă bună. Deodată, se ridică în picioare, cu mîinile în buzunarele pelerinei care îi cădea pînă la călcîie. Făcu doi pași și ochii i se dădură peste cap. Am crezut că are să cadă. Dar a continuat să surîdă, cu un aer somnolent.

Am înțeles dintr-o dată : pelerina ! Aș fi vrut să împiedic asta. Mi-ar fi fost de ajuns să tușesc sau să împing poarta. Dar eram și eu fascinat, la rîndul meu, de chipul fetiței. Avea trăsăturile încordate de spaimă, inima îi bătea îngrozitor, iar eu citeam pe botul ei de șoarece ceva puternic și rău. Nu era vorba de curiozitate ci mai degrabă de un soi de așteptare sigură pe sine. M-am sim-

ţit neputincios ; mă aflam afară, la gardul grădinii, pe marginea micii lor drame, dar ei, erau legaţi unul de celălalt graţie forţei obscure a dorinţelor lor, formau un cuplu. Mi-am ţinut răsuflarea, voiam să văd ce are să se ivească pe chipul acesta vestejit, atunci cînd omul, în spatele meu, avea să îndepărteze aripele pelerinei.

Dar dintr-o dată, eliberată, fetiţa îşi scuturâ capul şi începu să fugă. Tipul cu pelerină mă văzuse, asta îl făcu să se oprească. O secundă a rămas nemişcat în mijlocul aleii, apoi s-a dus, cu umerii încovoiaţi. Pelerina îi lovea pulpele picioarelor.

Am împins poarta şi l-am ajuns dintr-un salt.

— Hei ! am strigat.

A început să tremure.

— Asupra oraşului planează o mare ameninţare, i-am spus politicos, trecînd pe lîngă el.

Am intrat în sala de lectură şi am luat, pe o masă, *Mănăstirea din Parma*. Încercam să mă las absorbit de lectură, să găsesc un refugiu în limpedea Italie a lui Stendhal. Şi izbuteam în mod discontinuu, prin scurte halucinaţii, apoi recădeam în ziua aceasta ameninţătoare, în faţa unui bătrînel care-şi dregea glasul, în faţa unui tînăr care visa răsturnat pe scaun.

Orele se scurgeau, ferestrele deveniseră negre. Eram patru, fără a-l mai pune la socoteală pe corsican care ştampila la biroul lui ultimele achiziţii ale bibliotecii, bătrînelul acela, tînărul blond, o femeie tînără care-şi pregăteşte licenţa şi cu mine. Din cînd în cînd, unul dintre noi îşi înalţa capul, arunca o privire rapidă şi bănuitoare asupra celorlalţi trei, ca şi cum i-ar fi fost teamă de dînşii. La un moment dat, bătrînelul a început să rîdă : am văzut-o pe tînăra femeie înfiorîndu-se din cap pînă în picioare. Dar descifrasem pe dos titlul romanului pe care-l citea bătrînul, era un roman vesel.

Ora şapte fără zece. Mi-a trecut brusc prin minte că biblioteca se închide la ora şapte. Din nou am să fiu azvîrlit afară, în oraş. Unde am să mă duc ? Ce am să fac ?

Bătrînul îşi terminase romanul. Dar nu pleca. Izbea cu degetul în masă, dînd lovituri seci şi regulate.

— Domnilor, zice corsicanul, închidem curînd.

Tînărul trecu și-mi aruncă o privire scurtă. Tînăra se întoarse spre corsican, apoi îi reluă cartea, părînd a se cufunda în lectură.

— Închidem, spune corsicanul, cinci minute mai tîrziu.

Bătrînul clătină din cap cu un aer nehotărît. Tînăra împinse cartea din fața ei, fără a se ridica.

Corsicanul nu mai insistă. Făcu cîțiva pași nehotărîți, apoi întoarse comutatorul. Pe mesele de lectură lămpile se stinseră. Numai becul din centru rămase aprins.

— Trebuie să plecăm ? întrebă încet bătrînul.

Tînărul se ridică, domol, cu regrete. Lui îi trebuia cel mai mult timp ca să-și pună paltonul. Cînd am ieșit, femeia continua să stea la masă cu o mînă pusă pe carte.

Jos, poarta de la intrare se căsca asupra nopții. Tînărul, care pășea înainte, se întoarse, coborî încet scara, străbătu vestibulul ; în prag întîrzie o clipă, apoi se aruncă în noapte și se făcu nevăzut.

Ajuns în josul scării, am ridicat capul. După o clipă, bătrînelul a părăsit sala de lectură încheindu-și pardesiul. Cînd a coborît primele trei trepte, mi-am luat elan și m-am aruncat înainte închizînd ochii.

Am simțit pe față o ușoară mîngîiere proaspătă. În departare, cineva fluiera. Mi-am ridicat pleoapele : ploua. O ploaie dulce și calmă. Piața era luminată pașnic de cele patru felinare. O piață de oraș de provincie sub ploaie. Tînărul se depărta cu pași mari îi fluiera pe ceilalți doi, care nu știau încă, mi-a venit să le strig că puteau ieși fără teamă, că amenințarea trecuse.

Bătrînelul apăru în prag. Și-a scărpinat obrazul cu un aer încurcat, apoi surîse larg și-și deschise umbrela.

Sîmbătă dimineața

Un soare fermecător, cu o ceață ușoară care promite timp frumos în cursul zilei. Mi-am luat micul dejun la cafeneaua Mably.

Doamna Florent, casierița, mi-a surîs cu grație. Am strigat de la masa mea :

— Domnul Fasquelle e bolnav ?

— Da, domnule, are o [illegible], trebuie să stea la pat cîteva zile. Fata lui a sosit azi dimineață de la Dunkerque. Se instalează aici, ca să-l îngrijească.

Pentru prima dată de cînd am primit scrisoarea ei, sînt cu adevărat fericit că o revăd pe Anny. Ce a făcut oare în ultimii șase ani ? O să fim stînjeniți cînd ne vom vedea ? Anny nu știe ce e aceea să fii stînjenit. Mă va primi ca și cum aș fi părăsit-o ieri. Numai să nu fac pe prostul, să nu o indispun, de la început. Să-mi amintesc să nu-i întind mîna, la sosire : Anny detestă gestul ăsta.

Cîte zile vom rămîne împreună ? Poate am s-o aduc la Bouville. Ar fi de ajuns ca să petreacă aici cîteva ore ; să doarmă o noapte la hotel Printania. După care, totul va înceta să mai fie ca acum ; nu-mi va mai fi teamă.

După-amiază

Anul trecut, cînd am vizitat pentru prima oară muzeul din Bouville, m-a frapat portretul lui Olivier Blévigne. Erorile de proporții ? De perspectivă ? N-aș fi putut spune, dar ceva mă jena : deputatul acesta nu stătea parcă drept pe pînza lui.

Ulterior, am revenit de mai multe ori ca să-l văd. Dar jena persista. Nu voiam să admit că Bordurin, laureat al premiului Romei și medaliat de șase ori, a putut face vreo eroare de desen.

Or, în după-amiaza asta, frunzărind o veche colecție din *Satirique Bouvillois,* foaie de șantaj al cărei proprietar a fost acuzat în timpul războiului de înaltă trădare, am ajuns să întrevăd adevărul. Imediat, am părăsit biblioteca și m-am dus să fac un tur prin muzeu.

Am străbătut în grabă penumbra vestibulului. Pe dalele albe și negre, pașii mei nu făceau nici un zgomot. În jurul meu, un întreg popor de lut ars își răsucea brațele. În tăcere, am întrevăzut prin două mari deschideri niște vaze crestate, farfurii, un satîr albastru și galben pe un soclu. Era sala Bernard-Palissy, consacrată ceramicii și artelor minore. Dar ceramica nu m-a făcut

să rîd. Un domn și o doamnă în doliu contemplau plini de respect obiectele acestea arse.

Pe deasupra intrării, în salonul cel mare — sau salonul Bordurin-Renaudas — stătea atîrnată, fără îndoială de curînd, o pînză mare pe care nu o știam. Era semnată Richard Séverand și se numea *Moartea celibatarului.* Era o donație a statului.

Gol pînă la brîu, cu torsul puțin verzui, așa cum se cuvine morților, celibatarul zăcea pe un pat desfăcut. Cearceafurile și cuverturile în dezordine atestau o agonie lungă. Am surîs gîndindu-mă la domnul Fasquelle. Nu era singur : fiica sa îl îngrijea. Pe pînză, femeia de serviciu, o slujnică-amantă, cu trăsături marcate de viciu, trăsese deja un sertar al comodei și număra banii. O ușă deschisă lăsa să se vadă în penumbră, un bărbat cu o șapcă în cap, așteptînd cu un trabuc lipit de buza inferioară. Lîngă perete, o pisică lipăia lapte cu indiferență.

Omul acesta trăise doar pentru sine însuși. Își primise o pedeapsă aspră și meritată : la căpătîiul lui de mort nimeni nu venise să-i închidă ochii. Tabloul acesta îmi dădea un ultim avertisment : mai era timp, puteam să o iau din nou pe drumul parcurs. Dacă n-aș fi ținut seama de aceasta, trebuia să știu bine că în marele salon în care aveam să intru, mai mult de o sută cincizeci de portrete se aflau atîrnate pe pereți ; cu excepția cîtorva tineri răpiți prea devreme din mijlocul familiilor lor și cu excepția maicii stareță a unui orfelinat, nici unul dintre cei reprezentați pe pînze nu murise celibatar, nici unul nu murise fără copii sau fără să lase testament, nici fără să primească sfînta împărtășanie. Fiind în regulă, si în ziua respectivă ca și în oricare alta, cu Dumnezeu și cu lumea, oamenii aceștia alunecaseră lin în moarte, pentru a se duce să-și reclame partea de viață veșnică la care aveau dreptul. Căci avuseseră drept la toate : la viață, la muncă, la bucurie, la conducere, la respect și, în cele din urmă, la nemurire.

M-am recules o clipă și am intrat. Un paznic dormea lîngă o fereastră. O lumină blondă, care cădea din ferestre făcea pete pe tablouri. Nimica viu în sala aceasta mare și dreptunghiulară, cu excepția unei pisici care s-a speriat

de venirea mea şi a fugit. Dar am simţit asupră-mi privirile a o sută cincizeci de ochi.

Toţi cei care au făcut parte din elita oraşului Bouville între 1875 şi 1910 se aflau acolo, bărbaţi şi femei, pictaţi în mod scrupulos de Renaudas şi de Bordurin.

Bărbaţii au construit biserica Sainte-Cécile-de-la-Mer. În 1882 au întemeiat Federaţia Armatorilor şi Comercianţilor din Bouville „pentru a-i grupa într-un mănunchi viguros pe toţi oamenii de bună voinţă, pentru a coopera la opera de redresare naţională şi a ţine în şah partidele dezordinei...". Au făcut din Bouville portul comercial francez cel mai bine utilat pentru descărcarea cărbunilor şi lemnului. Lungirea şi lărgirea cheiurilor a fost opera lor. Au extins cît a fost necesar gara maritimă şi, prin dragări perseverente, au făcut să sporească de la 10 m la 70 adîncimea apei de ancorare în timpul refluxului. Graţie lor, în douăzeci de ani, tonajul vaselor de pescuit care în 1869 era de 5000 de tone a sporit la 18000 de tone. Neezitînd în faţa nici unui sacrificiu pentru a uşura ascensiunea celor mai buni reprezentanţi ai clasei muncitoare, au creeat, din iniţiativă proprie, diferite centre de învăţămînt tehnic şi profesional care sub înalta lor protecţie au prosperat. Au înfrînt faimoasa grevă a docherilor din 1898 şi şi-au dat patriei fiii în 1914.

Femeile, demne tovarăşe a acestor luptători, au întemeiat cea mai mare parte a instituţiilor de patronaj, a creşelor, a aşezămintelor care dau de lucru femeilor sărace. Dar, mai presus de orice, femeile acestea au fost soţii şi mame. Au crescut copii frumoşi, i-au învăţat datoriile şi drepturile lor, religia, respectul tradiţiilor care au făcut Franţa.

Nuanţa generală a portretelor bătea în brun închis. Culorile vii fuseseră excluse datorită unui exces de decenţă. Şi totuşi în portretele executate de Renaudas, care picta de preferinţă bătrîni, zăpada părului şi a favoriţilor contrasta pe fondurile negre ; artistul excela în redarea mîinilor. În portretele executate de Bordurin, care avea mai puţină îndemînare, mîinile erau întrucîtva sacrificate, dar gulerele tari străluceau ca marmora albă.

Era foarte cald şi mănuncul sforăia uşor. Mi-am aruncat o privire circulară asupra pereţilor : am văzut mîini şi

ochi, pe ici pe colo o pată de lumină devora o figură. Îndreptîndu-mă spre portretul lui Olivier Révigne, ceva m-a oprit : de pe simeză, negustorul Pacôme îmi trimitea o privire limpede.

Stătea în picioare, cu capul ușor înclinat pe spate, ținea într-o mînă, lipită de pantalonul gris-perle, un joben și mănuși. Nu am izbutit să-mi reții un sentiment de oarecare admirație ; mi-era imposibil să văd în el ceva mediocru, ceva care să justifice critica : picioare mici, mîini fine, umeri largi de luptător, eleganță discretă, cu o nuanță de fantezie. Oferea în mod politicos vizitatorilor claritatea fără riduri a obrazului său, ba chiar pe buze îi flutura umbra unui surîs. Dar ochii cenușii nu surîdeau. Putea să aibă cincizeci de ani : era tînăr și proaspăt ca la treizeci. Era frumos.

Am renunțat să-i mai descopăr vreun cusur. Dar el nu m-a părăsit. I-am citit în privire o judecată calmă și implacabilă.

Am înțeles atunci tot ceea ce ne despărțea ; ce puteam gîndi eu despre el nu-l atingea cîtuși de putin ; asta era exact psihologie, așa cum se face în romane. Dar judecata lui mă străpungea ca o spadă și punea sub semnul întrebării pînă și dreptul meu la existență. Și era adevărat, îmi dădusem seama de asta dintotdeauna ; nu aveam dreptul să exist. Apăruseem din întîmplare, existam ca o piatră, ca o plantă, ca un microb. Viața mea se dezvolta la întîmplare și în toate sensurile. Uneori îmi trimetea semnale vagi ; alteori nu simțeam decît un zumzet fără urmări.

Dar în privința bărbatului acestuia frumos și fără defecte, astăzi mort, pentru Jean Pacôme, fiul lui Pacôme de la Apărarea națională, lucrurile stăteau cu totul altfel ; bătăile inimii și zgomotele surde ale organelor lui ajungeau sub forma unor mici drepturi instantanee și pure. Timp de șaizeci de ani, fără nici o slăbiciune, făcuse uz de dreptul de a trăi. Ochii lui magnifici și cenușii ! Niciodată nu au fost străbătuți de cea mai mică îndoială. Niciodată Pacôme nu se înșelase.

Întotdeauna își făcuse datoria, întreaga datorie, datoria de fiu, de soț, de tată, de șef. Își [illegible] drepturile fără șovăială ; copil fiind, dreptul de a fi bine crescut,

într-o familie unită, dreptul de moştenitor al unui nume fără pată, al unei afaceri prospere ; soţ fiind, dreptul de a fi îngrijit, înconjurat de afecţiune tandră ; tată fiind, cel de a fi venerat ; şef fiind, dreptul de a fi ascultat fără crîcnire. Căci totdeauna un drept nu e decît un alt aspect al unei datorii. Reuşita sa excepţională (familia Pacôme este astăzi cea mai bogată din Bouville) nu trebuie să-l fi surprins. Niciodată nu-şi va fi spus că era fericit şi cînd se întîmpla să aibă vreo plăcere, i se abandona cu moderaţie spunînd : „Mă relaxez". În felul acesta, plăcerea, ajungînd şi ea la rang de drept, îşi pierdea futilitatea-i agresivă. În partea stîngă, puţin pe deasupra părului de un gri albăstriu, am observat nişte cărţi pe o etajeră. Legăturile erau frumoase ; erau desigur nişte clasici. Fără îndoială, Pacôme recitea în fiecare seară, înainte de a adormi, cîteva pagini din „bătrînul său Montaigne" sau o odă de Horaţiu într-o ediţie latină. Uneori mai trebuia să citească şi cîte o lucrare contemporană, pentru a se informa. În felul acesta i-a cunoscut pe Barrès şi pe Bourget. După o clipă, punea cartea jos. Zîmbea. Privirea lui, pierzîndu-şi vigilenţa admirabilă, devenea aproape visătoare. Spunea : „E mult mai simplu şi mai greu să-ţi faci datoria !"

Niciodată nu şi-a mai făcut un alt examen de conştiinţă, era un şef.

Mai erau şi alţi şefi care atîrnau pe pereţi : ba chiar atîrnau numai şefi. Era un şef bătrînul acela voinic şi palid verzui, şezînd într-un fotoliu. Jiletca lui albă se potrivea în modul cel mai fericit cu părul argintiu. (În portretele acestea, pictate mai ales cu scopul edificării morale, şi în care exactitatea era cît se poate de scrupuloasă, preocuparea pentru artă nu era exclusă.) Îşi ţinea mîna lungă şi fină pe capul unui băieţaş. O carte deschisă i se odihnea pe genunchii acoperiţi cu un pled. Dar privirea lui rătăcea în depărtări. Vedea toate acele lucruri pe care tinerii nu le văd. Numele lui era scris pe rombul de lemn aurit, sub portret : se numea Pacôme sau Parrottin sau Chaigneau. Nu mi-a venit ideea de a mă duce să văd ; pentru ruşinea lui, pentru copilul acesta, pentru sine însuşi, era pur şi simplu Bouvard ; în clipa în care i-ar fi trecut prin gînd să divulge nepotului său

cît de mari sînt datoriile lui viitoare, i-ar fi vorbit despre sine însuşi la persoana a treia.

— Ai să promiţi bunicului tău că o să fii cuminte, scumpul meu, că o să înveţi bine la anul. Poate că la anul, bunicul tău n-o să mai fie aici.

În amurgul vieţii, risipea asupra tuturor bunătatea lui indulgentă. Eu însumi, dacă m-ar fi văzut — dar pentru privirile lui eram transparent — aş fi aflat milă în ochii săi, s-ar fi gîndit că am avut şi eu, pe vremuri, bunici. El nu cerea nimic, la vîrsta asta nimeni nu mai doreşte nimic. Doar ca atunci cînd intră undeva, lumea să coboare puţin tonul, dorea numai ca atunci cînd trece, surîsurile să capete o nuanţă de tandreţe şi de respect, dorea numai ca nora sa să spună din cînd în cînd : „Tata e extraordinar, e mai tînăr decît noi toţi" ; dorea să fie singurul care calmează crizele nepoţelului său punîndu-i mîna pe creştet şi putînd apoi să spună : „Numai tata mare ştie să mîngîie supărările astea grozave" ; dorea ca numai fiul său să vină de mai multe ori pe an să-i ceară sfaturi în probleme delicate ; dorea doar să se simtă senin, potolit, nespus de înţelept. Mîna bătrînului domn abia atingea buclele nepoţelului său : era apoape o binecuvîntare. La ce se putea gîndi, oare ? La trecutul său onorabil, care-i dădea dreptul să vorbească despre orice şi să aibă în orice chestiune ultimul cuvînt. Deunăzi nici eu nu am fost prea departe : experienţa era cu adevărat ceva mai mult decît o armă de apărare împotriva morţii ; era un drept : dreptul bătrînilor.

Generalul Aubry, atîrnat la simeză, cu sabia sa mare, era un şef. Era de asemenea un şef preşedintele Hébert, un fiu literat, prieten al lui Impétraz. Chipul lui era lung şi simetric, cu o bărbie interminabilă, punctată exact sub buză de un cioc, maxilarul ieşea puţin în faţă, cu aerul amuzat că face un distinguo, că pregăteşte o obiecţie de principiu, ca o uşoară rîgîială. Visa, ţinea în mînă o pană de gîscă şi el se relaxa. Vai făcînd versuri ! Însă avea ochiul de vultur al şefilor.

Iar soldaţii ? Mă aflam în mijlocul încăperii, ţinta tuturor acestor priviri grave. Nu eram un bunic, nici un tată, nici măcar un soţ. Nu votam, abia dacă plăteam un mic impozit : nu mă puteam mîndri nici cu dreptu-

rile contribuabilului, nici cu cele ale alegătorului, nici chiar cu umilul drept la onorabilitatea pe care-l conferă unui funcţionar douăzeci de ani de supunere. Existenţa mea începea să mă surprindă în mod serios. Nu cumva eram o simplă aparenţă ?

„Ei, mi-am zis eu deodată, eu sînt soldatul ?“ Asta m-a făcut să rîd, fără vreun gînd rău.

Un bărbat de cincizeci de ani, grăsuliu, mi-a răspuns cu politeţe, surîzînd amabil. Renaudas îl pictase cu dragoste, nu precupeţise tuşele afectuoase cînd fusese vorba de urechile mici şi cizelate, de mîinile lui îndeosebi, lungi, nervoase, cu degete subţiri : adevărate mîini de savant sau de artist. Chipul lui mi-era necunoscut : trebuie să fi trecut adeseori prin faţa acestei pînze fără să o observ. M-am apropiat, am citit : „Rémy Parrottin, născut la Bouville, în 1849, profesor la Şcoala de medicină din Paris“.

Doctorul Wakefield îmi vorbise de Parrottin : „O singură dată în viaţa mea am întîlnit un om mare. Rémy Parrottin. Am urmat cursurile lui în iarna lui 1904 (ştii că am fost doi ani la Paris ca să studiez obstretica). El m-a făcut să înţeleg ce e aceea un şef. Avea fluidul, ţi-o jur. Ne electriza, ne-ar fi dus pînă la capătul lumii. Şi, în plus, era un gentleman : avea o avere imensă, din care consacra o bună parte ajutorării studenţilor săraci.“

În felul acesta, prima dată că auzeam vorbindu-se despre el, prinţul acesta al ştiinţei îmi inspirase unele sentimente puternice. În clipa de faţă, mă aflam înaintea lui şi el îmi zîmbea. Cîtă inteligenţă şi afabilitate în surîsul lui ! Corpul grăsuţ se odihnea alene în adîncitura unui fotoliu de piele. Savantul acesta fără pretenţii îi făcea numaidecît pe oameni să se simtă în largul lor. Fără spiritualitatea privirii l-ai fi luat drept un oarecare om cumsecade.

Nu-ţi trebuia mult timp ca să descoperi cauza acestui prestigiu : era iubit pentru că înţelegea totul, i se putea spune totul. Semăna puţin cu Renan, în definitiv, cu ceva mai multă distincţie. Era dintre cei care afirmă :

— Socialiştii ? Ei bine, eu merg mult mai departe decît ei ! Cînd îl urneai pe calea aceasta plină de pri-

mejdii, trebuia foarte curînd să-ţi abandonezi familia, patria, dreptul la proprietate, valorile cele mai sacre. Ajungeai chiar să te îndoieşti o clipă de dreptul elitei burgheze de a comanda. Un pas în plus şi, deodată, totul se restabilea, minunat de bine întemeiat pe motive solide, ca mai înainte. Întorceai capul, îi zăreai în urma ta pe socialişti, rămaşi deja în spate, deveniţi mici, fluturîndu-şi batistele şi strigînd : „Aşteaptă-ne".

Dealtminteri, graţie lui Wakefield ştiam că Maestrului îi plăcea, după cum spunea el însuşi zîmbind, să „moşească sufletele". Rămas tînăr, se înconjura de tineri : adeseori primea pe tinerii de familii bune care se destinau medicinii. Wakefield fusese de mai multe ori invitat de el la dejun. După masă, conmesenii treceau în fumoar. Patronul îi trata ca pe nişte bărbaţi pe studenţii aceştia care nu erau prea departe de experienţa primelor ţigări fumate, le oferea ţigări de foi. Se întindea pe un divan şi vorbea mult, cu ochii pe jumătate închişi, înconjurat de mulţimea avidă a discipolilor. Evoca amintiri, povestea anecdote, scoţînd din ele o morală picantă şi profundă. Şi dacă printre tinerii aceştia binecrescuţi se găsea şi unul care părea mai recalcitrant, Parrottin îi arăta un interes deosebit. Îl făcea să vorbească, îl asculta cu atenţie, îi oferea idei, subiecte de meditaţie. Prin forţa lucrurilor, într-o zi tînărul cu capul plin de idei generoase, excitat de ostilitatea celor din jurul său, sătul să tot gîndească singur şi împotriva tuturor, ajungea să ceară Patronului să-l primească singur şi, bîlbîindu-se din cauza timidităţii, să-i dezvăluie gîndurile sale cele mai intime, indignările, speranţele sale. Parrottin îl strîngea la piept. Îi spunea : „Te înţeleg, te-am înţeles din prima zi". Stăteau de vorbă, Parrottin mergea departe şi mai departe, atît de departe încît tînărul îl urmărea cu greutate. Graţie cîtorva convorbiri de acest gen, se putea constata o ameliorare sensibilă la tînărul revoltat. Vedea limpede în sine însuşi, se deprindea să cunoască legăturile profunde care-l legau de familia, de mediul său ; în cele din urmă, înţelegea rolul admirabil al elitei. Şi, în cele din urmă, oaia rătăcită care-l urmase pas cu pas pe Parrottin, revenea ca

prin farmec la stînă, clarificată, pocăită. „Parrottin a vindecat mai multe suflete, conchidea Wakefield, decît am vindecat eu trupuri."

Rémy Parrottin îmi surîdea afabil. Ezita, încerca să-mi înţeleagă poziţia pentru a mi-o corecta cu blîndeţe şi a mă readuce la tîrlă. Dar nu mi-era teamă de el : nu eram o oaie. Îi priveam fruntea frumoasă şi calmă, fără riduri, pîntecul lui mic, mîna lipită cu palma de genunchi. I-am răspuns la surîs şi l-am părăsit.

Jean Parrottin, fratele său, preşedinte al S.A.B.-ului se sprijinea cu ambele mîini pe marginea unei mese încărcate de hîrtii ; prin întreaga lui atitudine arăta vizitatorului că audienţa a luat sfîrşit. Privirea lui extraordinară era parcă abstractă şi licărea de ideea justiţiei. Ochii strălucitori îi devorau întreaga faţă. Dedesubtul acestei înflăcărări am zărit două buze subţiri şi strînse de mistic. „E nostim, mi-am spus, seamănă cu Rémy Parrottin." M-am întors spre Marele Patron : examinîndu-l în lumina acestei asemănări, făceai ca pe chipul lui dulce să răsară dintr-o dată nu ştiu ce element arid şi dezolat, aerul de familie. Revin la Jean Parrottin.

Omul acesta avea simplitatea unei idei. În el nu mai rămăseseră decît oasele, cărnurile moarte şi Dreptul Pur. Un adevărat caz de posesiune, mă gîndeam. Cînd Dreptul a pus stăpînire pe cineva, nici un descîntec nu-l mai poate izgoni ; Jean Parrottin îşi consacrase întreaga viaţă meditaţiei asupra Dreptului său : altceva nimic. În locul uşoarei dureri de cap ce simţeam că mă apucă şi acum, ca ori de cîte ori vizitez un muzeu, el ar fi simţit la tîmple dreptul dureros de a fi îngrijit. Nu trebuia cîtuşi de puţin să-l faci să se gîndească prea mult, să-i atragi atenţia asupra unor realităţi neplăcute, asupra morţii sale posibile, asupra suferinţelor aproapelui. Negreşit, pe patul morţii, acolo unde de la Socrate încoace se obişnuieşte să se pronunţe cîteva cuvinte sublime, el spusese soţiei sale, ca şi un unchi de-al meu soţiei sale, care-l veghease douăsprezece nopţi de-a rîndul : „Ţie, Thérèse, nu-ţi mulţumesc ; tu aici, ţi-ai făcut datoria". Cînd un om a ajuns aici, trebuie să-ţi scoţi pălăria în faţa lui.

Ochii săi, pe care i-am fixat stupefiat, îmi arătau că a terminat cu mine. N-am plecat, am fost cu toată fermitatea indiscret. Știam, pentru că contemplasem îndelung un portret al lui Filip al II-lea la biblioteca din Escorial, că atunci cînd privești în față o figură strălucind de toate drepturile ei, la un moment dat, strălucirea aceasta pălește, rămîne un reziduu ca cenușa ; acest reziduu mă interesa.

Parrottin oferea o frumoasă rezistență. Dar dintr-o dată, privirea lui păli, tabloul deveni tern. Ce a mai rămas din el ? O privire oarbă, gura subțire ca un șarpe mort și obrajii. Obrajii palizi și rotunjori, de copil, se etalau pe pînză. Funcționarii de la S.A.B. nici nu le bănuiseră vreodată existența : ei nu întîrziau prea mult în biroul lui Parrottin. Cînd intrau, întîlneau teribila lui privire, asemeni unui zid. În spatele privirii, obrajii se aflau la adăpost, albi și moi. Oare după cîți ani, ajunsese să-i vadă soția lui ? După doi ani ? După cinci ? Îmi închipui că într-o zi, pe cînd soțul ei dormea alături de ea și o rază de lună îi mîngîia nasul, sau pe cînd își făcea siesta cu greutate, după prînz, răsturnat într-un fotoliu, cu ochii pe jumătate închiși, cu o pată de lumină pe bărbie, ea a îndrăznit să-l privească în față : toată carnația aceasta i-a apărut lipsită de apărare, buhăită, băloasă, vag obscenă. Din ziua aceea, fără îndoială, doamna Parrottin a luat conducerea.

M-am dat cîțiva pași înapoi, am cuprins într-o singură privire pe toate personajele acestea importante : Pacôme, președintele Hébert, pe cei doi Parrottin, pe generalul Aubry. Toți purtaseră jobene ; duminica o întîlneau pe strada Tournebride pe doamna Gratien, soția primarului, cea care o văzuse în vis pe sfînta Cecilia. Îi adresau mari saluturi ceremonioase al căror secret s-a pierdut ulterior.

Fuseseră pictați cu exactitate ; cu toate acestea, chipurile lor își pierduseră misterioasa slăbiciune a feței bărbătești. Fețele lor, chiar și cele mai lipsite de vlagă, erau nete ca niște faianțe ; în zadar căutam în ele vreo înrudire cu arborii și animalele, cu ideile de pămînt sau de apă. M-am gîndit că nu simțiseră o asemenea nevoie.

în timpul vieții. Dar, în clipa trecerii în posteritate, se încredințaseră unui pictor renumit ca să efectueze în mod discret pe chipurile lor dragajele, forajele ; irigațiile acestea, grație cărora ei înșiși transformaseră marea și cîmpiile din jurul orașului Bouville. Astfel, cu concursul lui Bordurin, izbutiseră să subjuge Natura : în afara și înlăuntrul lor. Ceea ce pînzele acestea sumbre ofereau privirilor mele era omul regîndit de om, avînd drept unică podoabă cea mai frumoasă cucerire a omului : banchetul Drepturilor Omului și ale Cetățeanului. Admiram fără nici un gînd ascuns neamul omenesc.

Un domn și o doamnă intraseră în sală. Erau îmbrăcați și căutau să treacă neobservați. Se opriră încremeniți în prag și domnul își scoase mașinal pălăria.

— Ah ! Grozav ! spuse doamna puternic emoționată.

Domnul își recăpătă mai repede sîngele rece. Rosti pe un ton respectuos :

— E o întreagă epocă !

— Da, zise doamna, e epoca bunicii mele.

Făcură cîțiva pași și întîlniră privirea lui Jean Parrottin. Doamna rămase cu gura căscată, dar domnul își pierduse mîndria : avea un aer umil, cunoștea desigur foarte bine privirile care intimidează și audiențele scurtate. O trase ușor pe soția sa de braț :

— Uită-te la ăsta, spuse.

Surîsul lui Rémy Parrottin îi făcuse totdeauna pe cei umili să se simtă în largul lor. Femeia se apropie și citi cu atenție :

— Portretul lui Rémy Parrottin, născut la Bouville, în 1849. Profesor la Școala de medicină din Paris, executat de Renaudas.

— Parrottin, de la Academia de științe, spuse soțul ei, executat de Renaudas, membru al Institutului. Asta e Istorie !

Doamna dădu ușor din cap, apoi se uită la Marele Patron.

— Ce bine e, spuse ea, ce aer inteligent are !

Soțul făcu un gest larg.

— Ăștia au făcut orașul Bouville, spuse el simplu.

— Bine au făcut că i-au pus aici, pe toți laolaltă, spuse doamna plină de emoție.

În sala aceasta imensă, ne aflam ca trei soldați care execută niște manevre. Soțul doamnei, care rîdea din politețe, în tăcere, îmi aruncă o privire neliniștită și încetă brusc de a mai rîde. M-am întors și m-am dus să mă plantez în fața portretului lui Olivier Blévigne. Mă năpădi o dulce satisfacție : ei bine, aveam dreptate. Era într-adevăr prea nostim.

Femeia se apropiase de mine.

— Gaston, spuse ea căpătînd brusc curaj, vino încoa !

Soțul veni spre noi.

— Spune-mi, continuă ea, Olivier Blévigne are o stradă. O știi, străduța aceea care urcă pe Coteau Vert, exact înainte de a ajunge la Jouxtebouville.

Și, după o clipă adăugă :

— Nu prea avea un aer agreabil.

— Nu ! Cei veșnic nemulțumiți trebuiau să aibă cui se adresa.

Fraza mi-era adresată mie. Domnul mă privi cu coada ochiului și începu să rîdă ceva mai zgomotos de data aceasta, cu un aer nerod și chițibușar, ca și cum el însuși ar fi fost Olivier Blévigne.

Olivier Blévigne nu rîdea. Își îndrepta spre noi maxilarul contractat și mărul lui Adam proeminent.

Fu un moment de liniște și de extaz.

— S-ar zice că o să se miște, spuse doamna.

Soțul explică plin de bunăvoință :

— A fost un mare negustor de bumbac. Apoi a făcut politică, a fost deputat.

Știam acest lucru. Cu doi ani înainte, am consultat în legătură cu el *Micul dicționar al Marilor oameni din Bouville*, de abatele Morellet. Am copiat articolul.

Blévigne, *Olivier-Martial, fiul precedentului, născut și mort la Bouville (1849 — 1908), a făcut studii de drept la Paris și a dobîndit titlul de licențiat în 1872. Puternic impresionat de insurecția Comunei, care l-a silit, ca pe mulți parizieni, să se refugieze la Versailles, sub protecția Adunării naționale, a jurat, la vîrsta la care tinerii se gîndesc numai la plăceri, «să-și consacre viața restabilirii Ordinei». Și-a ținut cuvîntul : imediat după întoarcerea*

în oraşul nostru, a întemeiat faimosul club al Ordinei, care a reunit în fiecare seară, în decursul iernilor, pe principalii comercianţi şi armatori din Bouville. Acest cerc aristocratic, despre care s-a putut spune în glumă că era mai închis decît Jockey-Club-ul, a exercitat pînă în 1908 o influenţă salutară asupra destinelor marelui nostru port comercial. Olivier Blévigne s-a căsătorit în 1880 cu Marie-Louise Pacôme, fiica cea mai mică a comerciantului Charles Pacôme (vezi acest nume) şi a întemeiat la moartea acestuia casa Pacôme-Blévigne şi fiul. Ceva mai tîrziu, s-a îndreptat spre politică şi şi-a pus candidatura de deputat.

„Ţara, a afirmat el într-un discurs celebru, suferă de cea mai gravă maladie : clasa conducătoare nu mai vrea să conducă. Şi cine va conduce, domnilor, dacă aceia pe care ereditatea, educaţia, experienţa i-a făcut cei mai apţi pentru exerciţiul puterii refuză să mai conducă, din resemnare sau din plictiseală ? Am spus-o adeseori : a conduce nu e un drept al elitei, e prinţipala ei datorie. Domnilor, vă rog din tot sufletul : să răsturnăm prinţipiul autorităţii !»

Ales la primul tur în alegerile din 4 octombrie 1885, de atunci a fost reales în mod constant. Dotat cu o elocvenţă energică şi redutabilă, a pronunţat numeroase şi strălucite discursuri. Se afla la Paris în 1888 cînd a izbucnit teribila grevă. A venit în mare grabă la Bouville, unde a fost animatorul rezistenţei. A iniţiat tratative cu greviştii. Aceste tratative, inspirate de un spirit de largă conciliere, au fost întrerupte de înăsprările de la Jourtebouville. Se ştie că o intervenţie discretă a armatei a făcut ca spiritele să se calmeze.

Moartea prematură a fiului său Octave, intrat de tînăr în Şcoala politehnică şi din care voia „să facă un şef", a reprezentat pentru Olivier Blévigne o lovitură teribilă. Nu avea să-şi mai revină şi a murit doi ani mai tîrziu în februarie 1908.

Culegeri de discursuri : Forţele Morale *(1894 — epuizat).* Datoria de a pedepsi *(1899. Discursurile din culegerea aceasta au fost pronunţate în întregime în legătură cu afacerea Dreyfus. Epuizat).* Voinţă *(1902. Epuizat). După*

moartea sa, ultimele discursuri și cîteva scrisori adresate unor intimi de ai săi au fost adunate într-un volum cu titlul Labor improbus *(editura Plon, 1910). Iconografie : există un excelent portret al său executat de Bordurin la muzeul din Bouville.*

Un excelent portret, fie. Olivier Blévigne purta o mustăcioară neagră iar fața lui măslinie semăna puțin cu aceea a lui Maurice Barrès. Cei doi oameni s-au cunoscut negreșit : stăteau pe aceleași bănci în Cameră. Dar deputatul de Bouville nu avea nonșalanța președintelui Ligii patrioților. Era rigid ca o bîtă și țîșnea de pe pînză ca un drac din cutia lui. Ochii lui străluceau : pupila era neagră, iar corneea roșiatică. Își strîngea cu dispreț buzele lui mici și cărnoase și-și apăsa pieptul cu mîna dreaptă.

Cît de mult mă sîcîise portretul acesta. Uneori Blévigne mi s-a părut prea mare, iar alteori prea mic. Dar astăzi, eram perfect edificat.

Aflasem adevărul frunzărind revista *Le Satirique Bouvillois*. Numărul din 6 noiembrie 1905 era consacrat în întregime lui Blévigne. Era înfățișat pe copertă, agățat de coama președintelui Combes, cu următoarea legendă : *Păduchele Leului*. Și chiar de la prima pagină, totul se lămurea : Olivier Blévigne măsura un metru cincizeci și trei. Revista ironiza statura lui măruntă și glasul de brotac, care făcuse nu o dată ca întreaga Cameră a deputaților să se prăpădească de rîs. Îl mai acuza că-și vîră branțuri de cauciuc în ghete. Dimpotrivă, doamna Blévigne, născută Pacôme, era un cal. „E cazul să spunem, adăuga cronicarul, că Blévigne are dublul drept jumătate."

Un metru cincizeci și trei ! Ei, da : Bordurin avusese speciala grijă să-l înconjoare de acel gen de obiecte care nu riscau să-l facă și mai mic : un puf, un fotoliu jos, o etajeră cu cărți de format redus, un mic gheridon persan. Numai că-i atribuise aceeași statură ca și vecinului său Jean Parrottin, iar cele două pînze aveau aceleași dimensiuni. Rezulta de aici că gheridonul din prima pînză era aproape la fel de mare ca imensa masă din cealaltă și că puful ar fi ajuns la umărul lui Parrottin. Între cele două

portrete, ochiul făcea instinctiv comparaţia : de aici îmi venise acea tulburare.

Acum doream să rîd : un metru cincizeci şi trei ! Dacă aş fi voit să stau de vorbă cu Blévigne, ar fi trebuit să mă aplec sau să îndoi genunchii. Nu mă mai surprindea faptul că înălţa într-un mod atît de impetuos nasul în sus : destinul oamenilor aşa de mărunţi se desfăşoară totdeauna la cîţiva centimetri pe deasupra capului lor.

Admirabilă forţă a artei. Din omuleţul acesta cu o voce mai mult decît ascuţită, nu mai rămînea pentru posteritate decît o faţă ameninţătoare, un gest superb şi nişte ochi sîngeroşi de taur. Studentul terorizat de Comună, deputatul minuscul şi coleric fuseseră luaţi de moarte. În schimb, graţie lui Bordurin, preşedintele clubului Ordinei, oratorul Forţelor morale era nemuritor.

— Oh ! Bietul Pipo !

Doamna scosese un strigăt înăbuşit : sub portretul lui Octave Blévigne, „fiul precedentului", o mînă pioasă scrisese următoarele cuvinte :

„Mort la Şcoala Politehnică în 1904."

— A murit ! E ca băiatul lui Arondel. Avea un aer inteligent. Cît de amărîtă trebuie să fi fost mama lui ! În Şcolile astea înalte studenţii muncesc prea mult. Creierul lucrează şi în timpul somnului. Mie îmi plac foarte mult bicornurile. Se numesc cazuare, nu ?

— Nu ; cazuare se poartă la Saint-Cyr.

M-am uitat şi eu la politehnicianul mort atît de tînăr. Tenul lui de ceară şi mustaţa conformistă ar fi fost de ajuns ca să trezească ideea unei morţi apropiate. Dealtminteri îşi prevăzuse destinul : în ochii care priveau departe se putea citi o oarecare resemnare. Dar în acelaşi timp îşi purta fruntea sus ; sub această uniformă, el reprezenta Armata franceză.

Tu Marcellus eris ! Manibus date lilia plenis...

Un trandafir tăiat, un politehnician mort ; ce putea fi mai trist ?

Am parcurs fără grabă lunga galerie, salutînd în treacăt, fără a mă opri, figurile distinse care ieşeau din penumbră : domnul Bessaire, preşedinte al tribunalului comercial, domnul Faby, preşedinte al consiliului de

administrație al portului autonom Bouville. Domnul Boulange, comerciant, cu familia, domnul Rannequin, primar al orașului Bouville, domnul de Lucien, născut la Bouville, ambasador al Franței în Statele Unite și poet, un necunoscut în uniformă de prefect, Maica Sainte-Marie-Louise stareță a Marelui Orfelinat, domnul și doamna Théréson, domnul Thiboust-Gouron, președintele general al consiliului de conciliere a conflictelor de muncă, domnul Bobot, administrator principal al înregistrărilor maritime, domnii Brion, Minette, Grelot, Lefebvre, doctorul și doamna Pain, Bordurin însuși, pictat de fiul său Pierre Bordurin. Priviri limpezi și reci, trăsături fine, guri tivite, domnul Boulange era enorm și calm, Maica Sainte-Marie-Louise de o pietate industrioasă. Domnul Thiboust-Gouron era aspru cu sine ca și cu semenii săi. Doamna Théréson lupta cu tărie împotriva unei boli profunde. Gura ei nespus de obosită îi trăda limpede suferința. Dar niciodată femeia aceasta evlavioasă n-ar fi spus : „Mi-e rău". Totdeauna ieșea biruitoare, alcătuia meniuri și prezida societăți de binefacere. Uneori, în mijlocul unei fraze, își închidea încet pleoapele și viața îi părăsea figura. Dar slăbiciunea aceasta nu dura aproape niciodată mai mult decît o secundă ; doamna Théréson își deschidea numaidecît ochii, își relua fraza. Și muncitoarele din atelierele de binefacere a femeilor sărace șopteau : „Sărmana doamnă Théréson ! Nu se plînge niciodată !"

Străbătusem sala Bordurin-Renaudas pe toată lungimea ei. M-am întors. Adio, crini frumoși, atît de distinși în micile voastre sanctuare pietate, adio, crini frumoși, mîndria și rațiunea noastră de a fi, adio. Ticăloșilor.

Luni

Am renunțat să mai scriu cartea mea despre Rollebon ; gata, nu mai *pot* s-o scriu. Ce am să fac cu viața mea ? Era ora trei. Stăteam la masa mea ; îmi pusesem alături pachetul de scrisori pe care le furasem la Moscova ; scriam :

„În mod intenționat au fost răspîndite zvonurile cele mai sinistre. Domnul de Rollebon trebuie să se fi lăsat prins în aceste mașinații, pentru că la data de 13 septembrie scria nepotului său că și-a redactat testamentul."

Marchizul era prezent ; așteptînd să-l instalez definitiv în existența istorică, i-am dat viața mea. Îl simțeam ca pe o ușoară căldură în golul stomacului.

Mi-am dat seama brusc de o obiecție care în mod cert avea să mi se aducă : Rollebon era departe de a fi sincer cu nepotul său, de care, dacă lovitura nu reușea, voia să se folosească, ca de un martor justificator pe lîngă Pavel I. Era foarte posibil să fi inventat povestea cu testamentul pentru a simula naivitatea.

Era o obiecție foarte măruntă ; nu merita nici cea mai mică discuție. Dar a fost totuși suficientă ca să mă facă să mă cufund într-o mohorîtă visare. Am revăzut dintr-o dată chelnerița cea voinică de la braseria *La Camille*, capul buimac al domnului Achille, sala în care simțisem atît de clar că fusesem uitat, abandonat în prezent. Cuprins de plictiseală, mi-am zis :

„Cum adică, eu, care n-am fost în stare să-mi reții propriul meu trecut, să pot spera că am să salvez trecutul altuia ?"

Am pus mîna pe toc și am încercat să mă apuc din nou de lucru ; eram excedat de atîtea gînduri asupra trecutului, asupra prezentului, asupra lumii. Voiam un singur lucru : să fiu lăsat în pace să-mi termin cartea.

Dar cum privirile mele căzură pe blocul de coli albe, am fost surprins de aspectul lui și am rămas cu tocul în aer, uitîndu-mă la hîrtia aceasta uluitoare : cît era de dură și de bătătoare la ochi, pe cît era de prezentă ! În ea totul era doar prezentul. Literele pe care tocmai le scrisesem nu se uscaseră încă și încetaseră deja a-mi aparține.

„În mod intenționat au fost răspîndite zvonurile cele mai sinistre..."

Fraza aceasta eu o gîndisem, inițial ea fusese ceva din mine însumi. În clipa de față, fraza se gravase pe hîrtie, făcea bloc împotriva mea. Nu o mai recunoșteam. Nici nu o mai puteam regîndi. Se afla acolo, în fața mea ; în

zadar i-aş fi căutat o marcă de origine. Oricine altcineva ar fi putut-o scrie. Dar eu, *eu* nu eram sigur că am scris-o. Acum, literele au încetat de a mai străluci, ele se uscaseră. Pînă şi asta dispăruse : nu mai rămînea nimic din strălucirea lor efemeră.

Mi-am aruncat o privire îngrijorată în jur ; era doar prezent, nimic altceva decît prezent. Mobile uşoare şi solide, anchilozate în prezentul lor, o masă, un pat, un şifonier cu oglindă — şi eu însumi. Adevărata natură a prezentului se dezvăluia : era ceea ce există, şi tot ceea ce nu era prezent nu exista. Trecutul nu exista. Cîtuşi de puţin. Nici în lucruri nici chiar în gîndirea mea. Desigur, de multă vreme înţelesesem că prezentul meu îmi scăpase. Dar, pînă atunci, credeam că se retrăsese pur şi simplu dincolo de înţelegerea mea. Pentru mine, trecutul era doar o ieşire la pensie, era un alt mod de a exista, o stare de vacanţă şi de inacţiune ; fiecare eveniment, atunci cînd rolul său lúase sfîrşit, se rînduia cuminte, de la sine, într-o cutie şi devenea eveniment onorific : într-atît e de greu să ne imaginăm neantul. Acum ştiam : lucrurile sînt în întregime ceea ce par — iar *în spatele lor...* nu e nimic.

Cîteva minute, această idee a continuat să mă absoarbă. Apoi, am dat cu violenţă din umeri pentru a mă elibera şi am tras spre mine blocul de hîrtie.

„...că şi-a redactat testamentul..."

O imensă sfîşiere m-a invadat dintr-o dată şi tocul mi-a căzut dintre degete risipind cerneala. Ce se întîmplase? Mă apucase Greaţa ? Nu, nu era asta, camera continua să aibă aerul ei patern de totdeauna. Abia dacă masa mi se părea mai grea, mai compactă, iar stiloul meu mai dur. Numai că domnul de Rollebon murea pentru a doua oară.

Adineaori se afla încă acolo, în mine, liniştit şi cald şi din cînd în cînd îl simţeam mişcîndu-se. Era cu adevărat viu, mai viu pentru mine decît Autodidactul sau patroana restaurantului *Întîlnirea feroviarilor*. Negreşit avea capricii, putea sta mai multe zile fără a se arăta ; dar, de multe ori, cînd în mod misterios era vreme frumoasă, îşi scotea nasul afară, ca şi drăcuşorul higrometric,

îi vedeam chipul palid şi obrajii albaştri. Chiar şi atunci cînd nu se arăta, îmi apăsa greu pe suflet şi mă simţeam plin de el.

Acum, din toate acestea nu mai rămînea nimic. Exact aşa cum nu mai rămînea pe urmele astea de cerneală uscată amintirea strălucirii lor proaspete. Era vina mea, am pronunţat anume cuvintele pe care nu trebuia să le rostesc, am spus că trecutul nu exista. Şi dintr-o dată, fără zgomot, domnul de Rollebon se întoarse în neantul său.

I-am luat în mînă scrisorile, le-am pipăit cu un soi de disperare :

„El, mi-am spus, e totuşi cel care a trasat semnele astea unul după altul. S-a aplecat asupra acestei hîrtii, şi-a pus degetul pe foile astea, pentru a le împiedica să se mişte în timp ce scria."

Prea tîrziu : cuvintele mele nu mai aveau nici un sens. Nu mai exista decît un vraf de file galbene pe care le strîngeam în mîini. Mai era şi istoria asta încurcată : nepotul lui Rollebon asasinat în 1810 de poliţia ţarului, hîrtiile lui confiscate şi transportate la Arhivele secrete, apoi, o sută zece ani mai tîrziu, depuse de Soviete, care preluaseră puterea, la Biblioteca de Stat de unde le fur eu în 1923. Dar toate astea nu aveau un aer verosimil şi din furtul comis de mine însumi nu mai păstram nici o adevărată amintire. Pentru a explica prezenţa hîrtiilor în camera mea, nu mi-ar fi fost greu să găsesc o sută de alte istorii mai credibile : în faţa acestor file zgrunţuroase, ele ar părea găunoase şi uşoare ca nişte bule. Decît să contez pe ele pentru a intra în legătură cu Rollebon, aş face mai bine să mă adresez numaidecît meselor de spiritism. Rollebon nu mai exista. Absolut deloc. Dacă mai rămîneau din el cîteva oase, ele existau pentru ele însele, cu totul independente, nu mai erau decît puţin fosfat şi carbonat de calciu cu unele săruri şi ceva apă.

Am făcut o ultimă încercare ; mi-am repetat cuvintele doamnei de Genlis prin care-l evoc — de obicei — pe marchiz : „chipul său mic şi ridat, curat şi net, complet ciupit de vărsat, în care era o deosebită maliţie care

sărea în ochi, oricîte eforturi ar fi făcut să şi-o ascundă".

Chipul lui mi-a apărut, cu docilitate, nasul ascuţit, obrajii albaştri, surîsul. Puteam să-i alcătuiesc trăsăturile după voie, poate chiar cu mai multă uşurinţă ca mai înainte. Numai că era doar o imagine în mine, o ficţiune. Am oftat, m-am lăsat pe spate pe spătarul scaunului, cu impresia unei intolerabile lipse.

A bătut ora patru. E o oră de cînd mă aflu pe scaun cu braţele atîrnînd. Începe să se întunece. În afară de asta, nimic nu s-a schimbat în cameră : hîrtia albă continuă să se afle pe masă, alături de stilou şi de sticluţa cu cerneală... Dar niciodată nu am să mai scriu pe fila începută. Niciodată nu am să mă mai duc pe strada Mutilaţilor şi pe bulevardul Redutei, la bibliotecă, pentru a consulta arhivele.

Aş vrea să sar în picioare şi să ies, să fac indiferent ce pentru a-mi schimba gîndurile. Dar dacă ridic un deget, dacă nu stau absolut liniştit, ştiu bine ce are să mi se întîmple. *Nu vreau* ca asta să mi se întîmple deja. Ea va veni totdeauna prea devreme. Nu fac nici o mişcare ; citesc maşinal pe foaia de hîrtie a blocului paragraful pe care l-am lăsat neterminat :

„În mod intenţionat au fost răspîndite zvonurile cele mai sinistre. Domnul de Rollebon trebuie să se fi lăsat prins în aceste maşinaţii, pentru că la data de 13 septembrie scria nepotului său că şi-a redactat testamentul."

Marea afacere Rollebon a luat sfîrşit, asemeni unei mari pasiuni. Va trebui să găsesc altceva. Acum cîţiva ani, la Shanghai, în biroul lui Marcier, m-am dezmeticit brusc dintr-un vis, m-am trezit. Apoi, am visat altceva, trăiam la curtea ţarilor, în nişte palate vechi, atît de reci încît iarna se formau stalactite sub porţi. Astăzi, mă trezesc în faţa unui bloc de hîrtie albă. Făcliile, serbările glaciale, uniformele, frumoşii umeri tremurători au dispărut. În locul lor rămîne *ceva* în camera călduţă, ceva ce nu vreau să văd.

Domnul de Rollebon era asociatul meu : avea nevoie de mine pentru a exista, iar eu aveam nevoie de el pentru a nu-mi resimţi fiinţa. Eu furnizam materia brută, acea

materie din care îmi rămînea să o revînd, cu care nu știam ce să fac : existența, existența *mea*. Întrucît îl privea, rolul lui era de a reprezenta. Stătea în fața mea și pusese stăpînire pe viața mea pentru a mi-o putea *reprezenta* pe a lui. Nu-mi mai dădeam seama dacă existam sau nu, nu mai existam în mine, ci în el ; pentru el mîncam, pentru el respiram, toate mișcările mele își aveau sensul în afară, acolo, exact în fața mea, în el ; încetasem de a-mi mai vedea mîna cu care trasam literele pe hîrtie, nu mai vedeam nici măcar fraza pe care o scrisesem — ci, în spate, dincolo de hîrtie, îl vedeam pe marchiz, care pretinsese acest gest și a cărui existență se prelungea, era consolidată prin acest gest. Eu eram un simplu mijloc de a-l face să trăiască, el era rațiunea mea de a fi, mă eliberase de mine. Ce am să fac acum ?

Să nu mă mișc, mai ales, *să nu mă mișc*... Ah !

Nu m-am putut reține să nu scutur din umeri...

Lucrul, care aștepta, s-a pus în stare de alarmă, a năvălit asupra mea, se scurge în mine, sînt plin de el. Nu-i nimic : Lucrul sînt eu. Existența, eliberată, degajată, se reîntoarce asupra mea. Exist.

Exist. E ceva atît de plăcut, de plăcut, de încet. Și de ușor : s-ar zice că plutește în aer. Se mișcă. Sînt niște atingeri pretutindeni, care se topesc și dispar. Totul e plăcut, totul e plăcut. În gura mea e o apă spumoasă. O înghit, îmi alunecă pe gît, mă mîngîie — și iat-o renăscînd în gura mea — am veșnic în gură o mică băltoacă de apă albicioasă, discretă, care-mi atinge ușor gura. Și băltoaca asta sînt tot eu. Și limba. Și gîtul sînt eu.

Îmi văd mîna, care se întinde pe masă. Trăiește — sînt eu. Se deschide, degetele se desfășoară și se ridică în sus. Mîna e întoarsă pe spate. Îmi arată pîntecele ei gras. Seamănă cu un animal întors pe spate. Degetele sînt labele. Mă amuz să le mișc, foarte repede, ca labele unui crab care a căzut pe spate. Crabul a murit : labele se chircesc, se strîng pe pîntecul mîinii mele. Văd unghiile — singurul lucru din mine care nu trăiește. Și, încă. Mîna mea se răsucește, se etalează pe burtă, acuma îmi oferă spatele. Un spate argintiu, puțin strălucitor —

s-ar zice un peşte, dacă n-ar fi perii roşcaţi la rădăcinile degetelor. Îmi simt mîna. Eu sînt aceste două animale care se agită la capetele braţelor mele. O mînă scarpină una din labele sale cu unghia altei labe. Durează, impresia de greutate durează, nu trece. Nu e nici un motiv ca să treacă. Cu timpul, devine intolerabil... Îmi retrag mîna, o vîr în buzunar. Dar, imediat apoi, simt prin stofă căldura coapsei mele. Numaidecît îmi scot mîna din buzunar ; o las să atîrne pe spătarul scaunului. Acum îi simt greutatea la capătul braţului. Se întinde puţin, mîna mea abia există, alene, moale. Nu mai insist, unde o pun va continua să existe, iar eu voi continua să simt că există ; nu pot s-o suprim, nici să suprim restul trupului meu, căldura umedă care-mi murdăreşte cămaşa, nici toată grăsimea asta caldă care se învîrteşte alene, ca şi cum ai învîrti-o cînd fierbe, nici toate senzaţiile care se plimbă prin ea, care se duc de colo colo, care se înalţă de la şold la subsuoară, sau care vegetează în ascuns, de dimineaţa pînă seara, în colţul lor obişnuit.

Mă ridic brusc ; dacă aş putea măcar să mă opresc din gîndit, ar fi deja ceva mai bine. Cel mai fad lucru sînt gîndurile. Mai fade chiar decît carnea. Se întind la nesfîrşit şi lasă un gust ciudat. Şi apoi sînt cuvintele, înlăuntrul gîndurilor, cuvintele neterminate, schiţele de frază care revin tot timpul : „Trebuie să term... Ex... Mort... Domnul de Roll a murit... Eu n-am murit... Ex...“ Totul merge înainte şi nu se mai sfîrşeşte niciodată. E mai rău decît restul pentru că mă simt răspunzător şi complice. De exemplu, genul acesta de rumegat dureros : *exist,* eu îl întreţin. Eu. Trupul trăieşte absolut singur, din moment ce treaba a început. Dar gîndirea, *eu* sînt cel care o continui, care o desfăşoară. Exist. Gîndesc că exist. Oh ! Ce drum şerpuit e sentimentul acesta de a exista — şi-l desfăşor, alene... Dacă m-aş putea împiedica de a gîndi ! Încerc, reuşesc : mi se pare că mi s-a umplut capul de fum... şi iată că totul reîncepe : „Fum... să nu gîndesc... Nu vreau să gîndesc. Nu trebuie să gîndesc că nu vreau să gîndesc. Pentru că şi aşa ceva e o gîndire.“ Deci, n-are să se termine niciodată cu asta ?

Gîndirea mea sînt *eu* : iată de ce nu pot să mă opresc. Exist prin ceea ce gîndesc... Şi nu mă pot împiedica să nu

gîndesc. Chiar în clipa asta — e îngrozitor — dacă exist, exist *pentru că* mi-e groază de a exista. Eu, *eu sînt acela* care mă scot din neantul spre care năzuiesc : ura, dezgustul de a exista sînt tot atîtea moduri de *a mă face* să exist, de a mă cufunda în existenţă. Gîndurile mi se nasc pe la spate, ca o ameţeală, le simt născîndu-se în spatele capului... Dacă cedez, ele vor veni în faţa mea, între ochi — şi cedez totdeauna, gîndul se amplifică, se amplifică şi, iată-l, imens, cum mă umple în întregime şi-mi reînnoieşte existenţa.

Saliva mea e dulce, corpul e călduţ ; mă simt fad. Briceagul e pe masă. Îl deschid. De ce nu ? Oricum, va aduce o schimbare. Îmi pun mîna stîngă pe bloc-notes şi mă lovesc straşnic cu cuţitul în palmă. Gestul a fost prea precipitat ; lama a alunecat, rana e superficială. Sîngerează. Şi, mai apoi ? Ce schimbare a intervenit ? Cu toate acestea, privesc plin de satisfacţie, pe pagina albă, de-a curmezişul rîndurilor pe care le-a trasat puţin mai înainte, mica băltoacă de sînge care a încetat în sfîrşit să mai fie eu însumi. Patru rînduri pe o pagină albă, o pată de sînge, asta constituie o excelentă amintire. Va trebui să scriu sub ea : „În ziua asta am renunţat să mai scriu cartea despre marchizul de Rollebon".

Oare am să-mi îngrijesc mîna ? Ezit. Privesc uşoara scurgere monotonă a sîngelui. Iată-l tocmai cum se coagulează. S-a terminat. Pielea are un aspect ruginit în jurul tăieturii. Sub piele rămîne doar o senzaţie redusă, asemeni cu celelalte, poate chiar şi mai fadă.

E ora cinci şi jumătate. Mă ridic. Cămaşa rece mi se lipeşte de trup. Ies. De ce ? Ei bine pentru că nu am nici un motiv ca să nu fac acest lucru. Chiar dacă rămîn, dacă mă ghemuiesc tăcut într-un colţ, nu am să mă uit pe mine însumi. Voi fi aci, greutatea mea va apăsa pe podea. Exist.

Cumpăr pe drum un ziar. Senzaţional. Corpul micuţei Lucienne a fost găsit ! Mirosind a cerneală, hîrtia se boţeşte între degetele mele. Ticălosul a izbutit să fugă. Fetiţa a fost violată. I s-a găsit corpul cu degetele crispate în noroi. Fac din ziar un ghemotoc, cu degetele crispate

pe ziar ; mirosul de cerneală ; ah, ce existență exacerbată au lucrurile azi, Doamne. Micuța Lucienne a fost violată. Strangulată. Trupul ei continuă să existe, carnea ei contuzionată. *Ea* nu mai există. Mîinile ei. Ea nu mai există. Casele. Trec printre case, sînt printre case, drept, pe pavaj ; sub picioarele mele, pavajul există, casele se închid peste mine, așa cum apa se închide peste mine și peste ghemotocul de hîrtie imaculată, eu sînt. Sînt, exist, gîndesc deci exist ; exist pentru că gîndesc, pentru ce gîndesc ? Nu mai pot gîndi, exist pentru că gîndesc că nu vreau să exist, gîndesc că... pentru că... ptiu ! Fug, ticălosul a izbutit să fugă, trupul ei violat. A simțit trupul celălalt care se strecura în al ei. Eu... iată că eu... Violată. O dorință plăcută și sîngeroasă de a viola mă cuprinde pe la spate, încetișor, pe după urechi, urechile îmi zboară în spate, părul roșcat, e roșcat pe capul meu, o iarbă udă, o iarbă roșcată, tot eu sînt ? Și ziarul acesta tot eu sînt ? Să țin ziarul, existență lîngă existență, lucrurile există unele lîngă altele, las ziarul din mînă. Casa răsare, există ; înaintea mea, de-a lungul zidului trec eu, de-a lungul zidului exist eu, în fața zidului, un pas, zidul există în fața mea, un, doi, în urma mea, un deget îmi rîcîie chiloții, rîcîie, rîcîie și trage degetul fetiței murdar de noroi, noroiul pe degetul meu care ieșea din pîrîiașul noroios și cade încet, încet, slăbind, rîcîia mai încet decît degetele fetiței pe care ticălosul o sugruma, rîcîiau noroiul, pămîntul, mai încet, degetul alunecă încetișor, își lasă în jos capul mai întîi și mîngîie, rostogolindu-se cald de-a lungul coapsei ; existența e lipsită de vlagă și se rostogolește, și se clatină, eu mă clatin printre case, sînt, exist, gîndesc, deci mă clatin, sînt, existența e o cădere căzută, nu va cade, va cade, degetul rîcîie lucarna, existența e o imperfecțiune. Domnul. Domnul cel frumos există. Domnul simte că există. Nu, domnul cel frumos care trece, mîndru și blînd ca o zorea, nu simte că există. Să înfloreștî ; mă doare mîna tăiată, există, există, există. Domnul cel frumos Legiunea de onoare, există mustață, asta-i tot ; cît trebuie să fii de fericit că ești doar o Legiune de onoare și o mustață și că restul nu-l vede nimeni, să-ți vezi cele două sîrcuri ascuțite ale mustății

pe ambele laturi ale nasului ; nu gîndesc, așadar sînt o mustață. Nu-și vede nici corpul slab, nici picioarele mari, explorînd în fundul pantalonilor, ai descoperi o pereche de mici gume cenușii. Are Legiunea de onoare, Ticăloșii au dreptul de a exista : „Exist, pentru că e dreptul meu". Am dreptul de a exista, deci am dreptul de a nu gîndi : degetul se înalță. Nu care cumva am să... ? Mîngîi, acolo unde se dau de o parte cearceafurile albe, carnea albă desfăcută care cade ușor, să ating jilăveala înflorită a subțiorilor, elixirurile și florescențele cărnii, să intru în existența altuia, în mucoasele roșii, în greaua, dulcea, dulcea mireasmă a existenței, să simt că exist între dulcile buze ude, buzele roșii de sînge palid, buzele palpitînde care se întredeschid umede de existență, umede de un puroi limpede, între buzele umede și dulcege care lăcrimează ca niște ochi ? Trupul meu de carne vie, carnea care colcăie și dezagregă încet liqueururi, care dezagregă smîntînă, carnea care dezagregă într-una, apa dulce și zaharată a cărnii mele, sîngele mîinii, mi-e rău, dulce trupului meu contuzionat care dezagregă, merge, merg, fug, sînt un ticălos cu trupul contuzionat, contuzionat de existență. Mi-e frig, fac un pas, mi-e frig, un pas, mă întorc la stînga, el se întoarce la stînga, se gîndește că se întoarce la stînga, nebun, sînt oare nebun ? El spune că îi e teamă că e nebun, existența, vezi tu puțin în existență, se oprește, corpul se oprește, se gîndește că se oprește, de unde vine, oare ? Ce face ? Se pune din nou în mișcare, îi e teamă, îi e grozav de teamă, ticălos, dorința ca o ceață, dorința, dezgustul, spune că e dezgustat că există, e într-adevăr dezgustat ? obosit de dezgustul de a exista. Aleargă. Ce nădăjduiește oare ? Aleargă pentru a scăpa, pentru a se arunca în bazin ? Aleargă, inima, inima care bate, e o sărbătoare. Inima există, picioarele există, suflul există, există alergînd, gîfîind, bătînd foarte domol, foarte încet se îneacă, mă înec, spune că se îneacă ; existența mea îmi ia gîndurile pe la spate și încetul cu încetul le face să se desfacă *pe la spate ;* sînt luat pe la spate, sînt silit pe la spate să gîndesc, deci să fiu ceva, în spatele meu care respiră

bule ușoare de existență, e o bulă de ceață de dorință, e palid în oglindă ca un mort, Rollebon a murit, Antoine Roquetin n-a murit, am să dispar : el spune că are să dispară, aleargă, aleargă indiscretul (pe la spate) pe la spate *pe la spate*, micuța Lucille atacată pe la spate violată în existență pe la spate, el cere iertare, îi e rușine să ceară iertare, milă, strig după ajutor, ajutor deci exist, intră la *Barul Marinei*, micile oglinzi ale micului bordel, e palid în micile oglinzi ale micului bordel roșcovanul cel mare și bleg care se prăbușește pe banchetă, pick-up-ul care cîntă, există, totul se dezagregă, există pick-up-ul, inima bate : dezagregați-vă, dezagregați-vă, liqueururi ale vieții, dezagregați-vă piftii, siropuri ale trupului meu, desfătări... pick-up-ul.

When the low moon begins to beam
Every night I dream a little dream. [1]

Vocea gravă și răgușită apare brusc, iar lumea dispare, lumea existențelor. O femeie de carne a avut vocea aceasta, a cîntat în fața unui disc, îmbrăcată cu toaleta ei cea mai frumoasă și vocea ei a fost înregistrată. Femeia : aș ! ea există ca și mine, ca Rollebon, nu doresc deloc s-o cunosc. Dar asta e. Nu se poate afirma că asta există. Discul care se învîrtește există, aerul lovit de voce și care vibrează există, vocea care s-a înregistrat pe disc a existat. Eu, cel care ascult, exist. Totul e plin, existența pretutindeni, densă și grea și blîndă. Dar dincolo de această desfătare, inaccesibilă, foarte aproape, atît de departe, vai, proaspătă, nemiloasă și senină e... rigoarea, rigoarea aceasta.

Marți

Nimic. Am existat.

[1] Cînd luna micșorată începe să-și reverse razele / În fiecare noapte încep să visez (n.t.).

Miercuri

Pe fața de masă de hîrtie e o pată rotundă a unei raze de soare. Pe pata aceasta se tîrăște o muscă, înțepenită, se încălzește și-și freacă labele din față una de cealaltă. Am să-i fac serviciul de a o strivi. Musca nu vede apărînd indexul meu gigantic ai cărui peri aurii strălucesc în soare.

— Nu o omorî, domnule! strigă Autodidactul.

Musca se face bucăți, micile ei intestine îi ies din pîntece; am debarasat-o de existență. Îi spun sec Autodidactului:

— Trebuia să-i fac serviciul ăsta.

De ce mă aflu aici? Și de ce n-aș fi? E amiaza, aștept să se facă ora de culcare. (Din fericire, somnul nu-mi lipsește.) Peste patru zile am s-o revăd pe Anny; pentru moment, iată, singura mea rațiune de a fi. Iar după? Cînd Anny mă va fi părăsit? Știu bine ce sper în ascuns: ca ea să nu mă mai părăsească niciodată. Ar trebui totuși să știu că Anny nu va accepta nicicînd să îmbătrînească în fața mea. Eu sînt slab și singur, am nevoie de ea. Aș fi vrut s-o revăd aflîndu-mă în plenitudinea forțelor: Anny e nemiloasă cu epavele:

— Ți-e bine, domnule? Te simți bine?

Autodidactul mă privește pieziș cu ochii surîzători. Gîfîie puțin, cu gura deschisă, ca un cîine cu răsuflarea tăiată. Mărturisesc: azi dimineață eram aproape fericit să-l revăd, simțeam nevoia să vorbesc.

— Sînt fericit că vă am la masa mea, spune el, dacă vă e frig ne putem așeza lîngă calorifer. Domnii aceia vor pleca curînd, au cerut nota de plată.

Cineva se preocupă de mine, se întreabă dacă mi-e frig; vorbesc cu un alt om: de ani de zile nu mi s-a întîmplat așa ceva.

— Pleacă, nu vreți să ne schimbăm locul?

Cei doi domni și-au aprins țigări. Ies, iată-i în aerul curat, la soare. Trec de-a lungul marilor ferestre, ținîndu-și pălăriile cu ambele mîini. Rîd; vîntul le umflă paltoanele. Nu, nu vreau să-mi schimb locul. La ce bun?

Și apoi, prin geamuri, între acoperișurile albe ale cabinelor de baie, văd marea, verde și compactă.

Autodidactul a scos din portofel două dreptunghiuri de carton violet. Le va da imediat mai apoi la casă. Descifrez pe dos, pe unul din ele

Casa Bottanet, bucătărie burgheză.
Meniu fix : 8 franci.
Gustare la alegere.
Friptură cu garnitură
Brînză sau desert
140 de franci 20 de bonuri

Pe individul acela care mănîncă la masa rotundă, lîngă intrare, îl recunosc acum : de multe ori trage la hotelul Printania, e un călător comercial. Din cînd în cînd se uită la mine cu o privire atentă și surîzătoare, dar nu mă vede ; e prea absorbit să urmărească ceea ce mănîncă. De partea cealaltă a cercului doi bărbați roșcați și îndesați degustă niște scoici, bînd vin alb. Cel mai mic, care are o mustăcioară blondă, povestește o întîmplare de care se amuză singur. Povestește pe îndelete și rîde, arătîndu-și dantura strălucitoare. Celălalt nu rîde ; ochii săi sînt duri. Dar adeseori face un „da" din cap. Lîngă fereastră, un bărbat slab și brun, cu trăsături distinse, cu părul frumos și alb dat pe spate, își citește gînditor ziarul. Pe bancheta alăturată el, și-a pus o servietă de piele. Bea apă de Vichy. Peste o clipă, toți oamenii aceștia vor ieși, îngreuiați de mîncare, mîngîiați de briză, cu pardesiele larg deschise, cu capul cam încins, cam fremătător, vor merge de-a lungul balustradei uitîndu-se la copiii de pe plajă și la vapoarele de pe mare ; se vor duce la muzica lor. Eu nu mă voi duce nicăieri, eu nu lucrez.

Autodidactul rîde cu inocență, și soarele se joacă în părul lui rar.

— Vreți să vă alegeți meniul ?

Îmi întinde lista, am drept la o gustare la alegere : cinci bucățele de cîrnați de vidiței de creveți cenușii sau o farfurie de țelină cu rădăcină. Melcii de Burgundia sînt suplimentați,

— Daţi-mi un cîrnat, spun eu chelneriţei.

Autodidactul îmi smulge lista din mînă :

— Nu e altceva mai bun ? Uitaţi-vă, melci de Burgundia.

— Nu-mi prea plac melcii.

— Ah ! Atunci, stridii domnişoară şi ridichi pentru mine.

Îmi explică, roşindu-se :

— Îmi plac mult ridichile.

Şi mie.

— Şi apoi ? mă întreabă.

Parcurg lista de feluri cu carne. Friptura de vacă înăbuşită m-ar tenta. Dar ştiu dinainte că o să am şi o porţie de pui vînătoresc, e singurul fel de mîncare cu carne suplimentat.

— Domnului îi daţi o porţie de pui vînătoresc, spune Autodidactul. Mie o friptură de vacă la capac, domnişoară.

Întoarce pagina listei de bucate : lista de vinuri e pe verso :

— Vom lua un vin, rosteşte el cu un aer întrucîtva solemn.

— Bine, spune chelneriţa, dar vă face rău ! Nu beţi vin niciodată.

— Dar pot suporta foarte bine un pahar de vin la o ocazie. Domnişoară, vrei să ne dai o cană de rosé d'Anjou ?

Autodidactul pune lista pe masă, îşi rupe pîine în bucăţele mici şi-şi şterge faţa de masă cu şervetul. Aruncă o privire asupra omului cu părul alb care-şi citeşte ziarul, apoi îmi surîde :

— De obicei vin la restaurantul ăsta cu o carte, deşi medicul m-a sfătuit să nu mai fac aşa ceva : mănînc prea repede, nu mestec îndestul. Dar am un stomac de struţ, pot să înghit indiferent ce. În timpul iernii lui 1917, cînd eram prizonier, hrana era atît de proastă încît toată lumea s-a îmbolnăvit. Bineînţeles m-am prefăcut şi eu bolnav ca şi ceilalţi, dar nu aveam nimic.

A fost prizonier de război... E pentru prima oară că-mi vorbeşte de asta ; nu-mi vine să cred : nu pot să mi-l imaginez altminteri decît autodidact.

— Unde aţi fost prizonier ?

Nu răspunde. Şi-a pus jos furculiţa şi mă priveşte cu o intensitate extraordinară. Are să-mi povestească necazurile lui : acum, îmi amintesc că, la bibliotecă, ceva nu era cu el în regulă. Sînt numai ochi şi urechi : nu cer decît să mă înduioşez de necazurile altora, lucrul acesta mă va schimba. Eu nu am necazuri, am bani ca un rentier, nu mai am nici un şef, nici femei, nici copii ; exist şi atîta tot. Şi necazul acesta e atît de vag, atît de metafizic, încît îmi provoacă ruşine.

Autodidactul nu are aerul că ar vrea să vorbească. Ce privire curioasă îmi aruncă : nu e o privire care urmăreşte să vadă, ci mai degrabă care caută comuniunea sufletelor. Sufletul Autodidactului s-a înălţat pînă la magnificii lui ochi de orb, răzbătînd prin ei. Să facă şi sufletul meu la fel, să ajungă să-şi lipească nasul de geamuri : ambele vor face între ele schimb de amabilităţi.

Nu doresc nici un fel de comuniune a sufletelor, nu am căzut atît de jos. Dau înapoi, dar Autodidactul îşi ridică partea de sus a corpului peste masă, fără a mă lăsa din priviri. Din fericire, chelneriţa îi aduce ridichi. Se lasă înapoi pe scaun, sufletul îi dispare din ochi, se apucă să mănînce supus.

— Necazurile alea ale dumitale, te-ai scăpat de ele ?

Tresare :

— Care necazuri, domnule ? mă întreabă cu un aer zăpăcit.

— Ştii bine, mai deunăzi mi-ai vorbit de ele.

Autodidactul roşeşte cu violenţă.

— Ah ! rosteşte el cu o voce seacă. A ! da, deunăzi. Ei bine, domnule, e vorba de corsicanul, de corsicanul de la bibliotecă.

Ezită pentru a doua oară, cu un aer îndărătnic, asemeni unui berbec.

— Sînt nişte fleacuri, domnule, nu vreau să vă inoportunez.

Nu insist. Mănîncă, fără să se vadă, cu o viteză extraordinară. Şi-a terminat deja ridichile în clipa cînd mie mi-au fost aduse stridiile. Pe farfurie i-a rămas doar o legătură de cozi verzi şi puţină sare udă.

Afară, doi tineri s-au oprit în fața meniului pe care un bucătar de carton li-l prezintă cu mîna stîngă (în dreapta ține o tigaie de prăjit). Ezită. Femeii îi e frig, își vîră bărbia în gulerul de blană. Tînărul se decide primul, deschide ușa și se dă la o parte pentru a-și lăsa partenera să treacă.

Fata intră. Privește în jur cu un aer binevoitor și se înfioară ușor :

— E cald, spune, cu o voce gravă.

Tînărul închide ușa.

— Domnilor, doamnelor, spune el.

Autodidactul se întoarce și spune cu amabilitate :

— Domnilor, doamnelor.

Ceilalți clienți nu răspund, dar domnul cel distins își lasă puțin în jos ziarul și se uită la noii sosiți cu o privire adîncă.

— Mulțumesc, nu e nevoie.

Înainte ca fata, venită să-l ajute, să fi putut face vreun gest, tînărul își scoase cu un gest plin de suplețe impermeabilul. Ca haină poartă un bluzon de piele închis cu fermoar. Chelnerița, puțin dezamăgită, s-a întors spre tînăra femeie. Dar și de data aceasta, el i-o ia înainte și, cu gesturi amabile și precise, o ajută pe tovarășa sa să-și scoată mantoul. Se așază în apropierea noastră, față în față. Nu par a se cunoaște de multă vreme. Tînăra are o față obosită și pură, puțin cam îmbufnată. Își scoate brusc pălăria și-și scutură surîzînd părul negru.

Autodidactul îi contemplă îndelung, cu bunătate ; apoi se întoarce spre mine și-mi face un semn cu ochiul ca și cum ar vrea să-mi spună : „Ce frumoși sînt !".

Nu sînt deloc urîți. Tac, sînt fericiți că se află împreună, fericiți că sînt văzuți împreună. Uneori, cînd intram în vreun restaurant de pe Piccadilly, Anny și cu mine, simțeam că sîntem obiectul unor priviri înduioșate. Pe Anny asta o agasa, dar eu, mărturisesc, mă simțeam întrucîtva mîndru. Mai ales eram mirat ; n-am avut niciodată acel aer curățel care-i stă atît de bine tînărului din seara asta și nici măcar nu se poate afirma că urîțenia mea e emoționantă. Doar atît, eram tineri ; acum, am ajuns la vîrsta cînd să mă înduioșeze tinerețea altora.

Nu m-am înduioşat. Femeia are ochii întunecaţi şi blînzi ; tînărul are o piele portocalie, puţin cam granuloasă şi cu o bărbie fermecătoare, mică şi voluntară. Mă emoţionează e adevărat, dar mă şi dezgustă puţin. Îi simt atît de departe de mine ; căldura îi moleşeşte, urmăresc amîndoi, cu inima lor, acelaşi vis, atît de dulce, atît de slab. Se simt în largul lor, privesc încrezători pereţii galbeni, oamenii, consideră că lumea e bună aşa cum e, exact aşa cum e şi, fiecare dintre ei, dobîndeşte sensul vieţii proprii din viaţa celuilalt. Curînd, amîndoi vor face o singură viaţă, o viaţă lentă şi lipsită de elanuri care nu va mai avea absolut nici un sens, dar ei nu-şi vor da seama de aceasta.

Parcă s-ar intimida unul pe celălalt. Ca să termine, tînărul, cu un aer stîngaci şi hotărît, ia în vîrful degetelor mîna partenerei sale. Ea respiră puternic, şi amîndoi se apleacă împreună asupra listei. Da, sînt fericiţi. Şi apoi, după aceea ? Autodidactul face o mutră amuzată, puţin misterioasă :

— V-am văzut alaltăieri.

— Unde ?

— Ha ! Ha ! face el tachinîndu-mă politicos

Mă lasă să aştept o clipă, apoi :

— Ieşeaţi de la muzeu.

— Ah ! da, spun, dar nu alaltăieri, sîmbătă.

Alaltăieri nu-mi ardea desigur să umblu prin muzee.

— Aţi văzut reproducerea aceea grozavă în lemn sculptat a atentatului lui Orsini ?

— Nu o cunosc.

— Se poate ? E într-o sală mică, cînd intri, pe dreapta. E o lucrare executată de un om care a participat la Comună, care a trăit la Bouville pînă la amnistie, ascunzîndu-se într-un pod. Voise să se îmbarce pentru America, dar aici, poliţia portului e foarte vigilentă. Un om admirabil. Şi-a folosit timpul liber care-i fusese impus sculptînd o scîndură mare de stejar. Singurele lui unelte erau briceagul şi o pilă de unghii. Cu pila lucra părţile delicate : mîinile, ochii. Scîndura are un metru cincizeci lungime pe un metru lăţime ; toată lucrarea e dintr-o singură bucată ; sînt şaptezeci de personaje, fiecare de mă-

rimea palmei mele, fără a mai pune la socoteală cei doi cai care trag trăsura împăratului. Și chipurile, domnule, chipurile acelea făcute cu pila de unghii, au toate o fizionomie și un aer omenesc. Domnule, dacă-mi dați voie, e o lucrare care merită să fie văzută.

Nu vreau să promit nimic :

— Eu voisem doar să revăd tablourile lui Bordurin.

Autodidactul se posomorî dintr-o dată :

— Portretele acelea din salonul cel mare, domnule ? spune el, cu un surîs tremurător, nu mă pricep deloc la pictură. Bineînțeles îmi dau seama că Bordurin e un pictor mare, văd că are tușă, e îndemînatic, cum se spune ? Dar plăcerea, domnule, plăcerea estetică mi-e străină.

Îi spun cu simpatie :

— La mine e același lucru cu sculptura.

— Ah, domnule ! Vai, și la mine e la fel. Și în ceea ce privește muzica și dansul. Cu toate acestea, știu unele lucruri. Ei bine, e de neconceput : am văzut tineri care nu știau nici jumătate din cîte știam eu și care, așezați în fața unui tablou, păreau că le făcea plăcere.

— Se prefăceau, desigur, spun eu cu un aer încurajator.

— Poate că...

Autodidactul se gîndește o clipă :

— Ceea ce mă consternează nu e atît faptul că sînt privat de un anume fel de plăcere, ci mai degrabă că o întreagă ramură a activității omenești îmi rămîne străină... Sînt totuși un om, și tablourile astea au fost făcute de oameni...

Reia brusc, cu glasul schimbat :

— Domnule, odată am îndrăznit să gîndesc că frumosul e doar o chestie de gust. Nu există, oare, reguli diferite pentru fiecare epocă ? Îmi dai voie, domnule ?

Am avut surpriza să văd că-și scoate din buzunar un carnet de piele neagră. Îl frunzărește o clipă : multe pagini albe, și foarte rar, din cînd în cînd, cîteva rînduri scrise cu cerneală roșie. A devenit complet palid. A pus carnetul pe fața de masă și și-a lipit palma lui mare pe pagina deschisă. Tușește încurcat.

— Uneori îmi vin în minte niște — nu îndrăznesc să spun — niște idei. E foarte curios : mă aflu acolo, citesc și, dintr-o dată, nu sînt în stare să înțeleg de unde-mi vine, parcă sînt iluminat. La început nu le luam în seamă, apoi m-am hotărît să-mi cumpăr un carnet.

Se oprește și se uită la mine : așteaptă.

— Ah ! Ah ! fac eu.

Domnule, maximele acestea sînt firește provizorii : nu mi-am terminat încă instrucția.

Ia carnetul cu mîinile tremurînde, e foarte emoționat :

— Uite tocmai ceva despre pictură. Aș fi fericit dacă mi-ați îngădui să vă citesc.

— Foarte bucuros, spun eu.

Autodidactul citește :

— Nimeni nu mai crede ceea ce veacul al XVIII-lea considera adevărat. De ce am vrea să ne placă lucrările pe care el le considera frumoase ?

Mă privește cu un aer rugător.

— Ce să credem despre asta, domnule ? Nu-i cumva puțin cam paradoxal ? Am crezut că pot să dau ideii mele forma unei glume.

— Ei bine, o... găsesc foarte interesantă.

— Ați mai citit-o cumva în altă parte ?

— Nu, absolut sigur.

— Sigur, niciodată, nicăieri ? Atunci domnule, zice el întristîndu-se, înseamnă că nu e adevărată. Dacă ar fi adevărată, cineva ar fi gîndit-o deja.

— Stai puțin, îi spun, acum că mă gîndesc, cred că am citit ceva în genul ăsta.

Ochii îi strălucesc, își scoate creionul.

— În ce autor ? mă întreabă cu un ton precis.

— În... în Renan.

E în culmea fericirii.

— Ați fi bun să-mi citați pasajul exact ? spune, vîrîndu-și în gură vîrful creionului.

— Știi, am citit asta foarte demult.

— Oh ! nu face nimic, nu face nimic.

Scrie numele lui Renan în carnet, sub maxima sa.

— M-am întîlnit cu Renan ! I-am scris numele cu creionul, îmi explică el plin de fericire, dar am să-l scriu din nou pe deasupra, cu cerneală roșie, deseară.

Se uită o clipă în carnet extaziat şi aştept ca să-mi citească şi alte maxime. Dar el îl închide cu grijă şi-l bagă în buzunar. Se gîndeşte fără îndoială că-i ajunge atîta fericire o dată.

— Ce plăcut e, spune cu un aer intim, să poţi să stai uneori de vorbă, aşa, deschis.

Lovitura asta, cum era de bănuit, turteşte lînceda noastră convorbire. Urmează o lungă tăcere.

De la sosirea celor doi tineri, atmosfera restaurantului s-a schimbat. Cei doi bărbaţi roşii au tăcut, urmăresc fără ruşine, insistent, farmecele tinerei femei. Domnul cel distins şi-a lăsat ziarul jos şi priveşte perechea cu complezenţă, aproape cu complicitate. Gîndeşte că bătrîneţea e înţeleaptă, că tinereţea e frumoasă, clatină din cap cu oarecare cochetărie : îşi dă bine seama că e un bărbat încă frumos, admirabil conservat, că poate încă seduce cu tenul său brun şi corpul zvelt. Se preface că se simte părinte. Sentimentele chelneriţei par mai simple : s-a plantat în faţa celor doi tineri şi-i priveşte cu gura căscată.

Vorbesc cu glas scăzut. Li s-au servit aperitive, dar nu se ating de ele. Trăgînd cu urechea, pot surprinde fragmente din conversaţia lor. Înţeleg mai bine ce spune femeia, cu vocea ei puternică şi voalată.

— Nu, Jean, nu.

— De ce nu ? murmură tînărul cu o vioiciune pasionată.

— Ţi-am spus de ce.

— Asta nu e un motiv.

Intervin cîteva cuvinte care-mi scapă, apoi tînăra face un gest fermecător şi obosit.

— Am încercat de prea multe ori. Nu mai am vîrsta la care-ţi poţi reîncepe viaţa. Sînt bătrînă, doar ştii.

Tînărul rîde ironic. Ea reia :

— N-aş mai putea suporta o... decepţie.

— Trebuie să ai încredere, spune tînărul ; aici, aşa cum eşti în momentul ăsta, dumneata nu trăieşti.

Femeia oftează :

— Ştiu !

— Uită-te la Jeannette.

— Da, răspunde ea strîmbîndu-se.

— Ei bine, găsesc foarte frumos ceea ce a făcut. A avut curaj.

— Știi, spune tînăra, Jeannette mai curînd s-a repezit asupra unei ocazii. Am să-ți spun că eu, dacă aș fi vrut, aș fi avut sute de ocazii de genul ăsta. Am preferat să aștept.

— Ai făcut bine, spune tînărul cu afecțiune, ai făcut bine că m-ai așteptat.

Femeia rîde la rîndul ei :

— Cît e de încrezut ! N-am spus așa ceva.

Nu-i mai ascult, mă agasează. Se vor culca împreună. Ei o știu. Fiecare dintre ei știe că și celălalt știe. Dar cum sînt tineri, caști și decenți, cum fiecare ține să-și păstreze stima proprie și stima celuilalt, cum iubirea e un lucru important și poetic pe care nu trebuie să-l înspăimînți, se duc de mai multe ori pe săptămînă la baluri și la restaurante pentru a oferi spectacolul micilor lor dansuri rituale și mecaniče...

La urma urmei, trebuie să-ți omori timpul. Sînt tineri și bine făcuți, mai au înaintea lor vreo treizeci de ani. Așa că nu se grăbesc, își irosesc timpul și au dreptate. Cînd se vor culca împreună, vor trebui să găcească altceva pentru a-și voala imensa absurditate a existenței. Și totuși... e absolut necesar să se mintă ?

Străbat cu privirile sala. E o farsă ! Toți oamenii aceștia stau așezați cu aere serioase ; mănîncă. Nu, nu mănîncă : își repară forțele pentru a duce la bun sfîrșit sarcina care le revine. Fiecare își are propria sa mică încăpățînare personală care-l împiedică să bage de seamă că există ; cu toții se cred indispensabili cuiva sau la ceva. Nu-mi spunea Autodidactul mai deunăzi : „Nimeni nu era mai calificat decît Nouçapié pentru a întreprinde sinteza aceasta vastă ?“ Fiecare dintre ei face un lucru mărunt oarecare și nimeni nu e mai calificat decît el ca să-l facă. Nimeni nu e mai calificat decît comis-voiajorul să plaseze în cutare loc pasta de dinți Swan. Nimeni nu e mai calificat decît acest interesant tînăr să umble pe sub fustele vecinei sale. Iar eu mă aflu în mijlocul lor și, dacă mă privesc, ei trebuie să creadă că nimeni nu e mai calificat decît mine să facă ceea ce fac.

Dar eu *știu*. Am aerul că nu fac doi bani, dar știu că exist și că ei există. Și, dacă aș cunoaște arta persuasiunii, m-aș duce să mă așez lîngă domnul acela frumos cu părul alb și i-aș explica ce anume e existența. Gîndindu-mă la mutra pe care ar face-o, izbucnesc în rîs. Autodidactul se uită la mine mirat. Aș vrea într-adevăr să mă opresc, dar nu sînt în stare, rîd cu lacrimi.

— Sînteți vesel, domnule, îmi spune Autodidactul cu un aer circumspect.

— Pentru că mă gîndesc, îi spun eu rîzînd, că iată-ne, pe toți cei care ne aflăm aici, mîncînd și bînd pentru a ne conserva existența prețioasă cînd nu există nimic, nimic, nici un motiv ca să existăm.

Autodidactul a devenit grav, face un efort ca să mă înțeleagă. Am rîs prea tare, am văzut mai multe capete întorcîndu-se spre mine. Apoi regret că am spus atîtea. La urma urmei, asta nu privește pe nimeni.

Autodidactul repetă cu glas scăzut.

— Nici un motiv ca să existăm... Desigur, domnule, vreți să spuneți că viața este lipsită de țel ? Asta nu se numește, oare, pesimism ?

Se mai gîndește o clipă, apoi spune cu blîndețe :

— Acum cîțiva ani am citit o carte de un autor american, se numea *Viața merită să fie trăită ?* Nu-i asta întrebarea pe care vi-o puneți dumneavoastră ?

Desigur că nu ; nu întrebarea aceasta mi-o pun. Dar nu vreau să dau nici o explicație.

— Cartea se încheia, îmi spune Autodidactul, cu un ton consolator, în favoarea optimismului voluntar. Viața are un sens dacă ținem într-adevăr să-i conferim unul. Trebuie mai întîi să acționezi, să te lansezi într-o acțiune. Dacă ajungi să reflectezi mai apoi, zarurile sînt aruncate, ești angajat. Nu știu ce credeți dumneavoastră despre asta, domnule ?

— Nimic, răspund.

Sau, mai degrabă, cred că aceasta e tocmai genul de minciună pe care și-o întreține tot timpul comis-voiajorul, cei doi tineri și domnul cu părul alb.

Autodidactul surîde cu oarecare șiretenie și cu multă solemnitate :

— Nu e și părerea mea. Eu cred că nu trebuie să căutăm atît de departe sensul vieții noastre.

— Da ?

— Există un țel, domnule, există un țel... sînt oamenii. E drept : uitam că Autodidactul e umanist. Rămîne o clipă tăcut, exact cît să facă să dispară cu adevărat, în mod inexorabil, jumătatea lui de friptură de vacă înăbușită și o întreagă felie de pîine. „Sînt oamenii...“ cu asta s-a zugrăvit perfect omul acesta delicat. Da, numai că nu știe s-o spună bine. Suflet are îndeajuns, dar indiscutabil, sufletul nu ajunge. Am frecventat pe vremuri cîțiva umaniști parizieni și i-am auzit de o sută de ori spunînd „sînt oamenii“, și era cu totul altceva ! Virgan era incomparabil. Își scotea ochelarii, parcă pentru a se arăta gol, cu trupul său de om, mă fixa cu ochii emoționați, cu o privire grea și obosită care părea că mă dezbracă pentru a-mi surprinde esența umană, apoi murmura melodios : „Sînt oameni, dragul meu, sînt oameni“, dînd lui „sînt“ un soi de putere deviată, ca și cum dragostea lui de oameni, veșnic nouă și surprinsă, se împiedica de aripile lui uriașe.

Schimele Autodidactului nu au căpătat asemenea catifelări ; dragostea lui de oameni e naivă și barbară : un umanist de provincie.

— Oamenii, îi spun eu, oamenii... în orice caz dumneata nu prea ai aerul că te preocupi mult de ei : ești mereu singur, mereu cu nasul într-o carte.

Autodidactul dă din palme, începe să rîdă cu răutate :

— Greșiți. Ah ! Domnule, dați-mi voie să vă spun cît de mult greșiți !

Se reculege o clipă și termină, în mod discret, de înghițit. Chipul lui radios ca un răsărit de soare. În spatele lui, femeia cea tînără izbucnește într-un rîs ușor. Tovarășul ei s-a aplecat asupra ei și-i vorbește la ureche.

— Greșeala dumneavoastră e cît se poate de firească, spune Autodidactul, ar fi trebuit să vă spun, de multă vreme... Dar sînt așa de timid, domnule : căutam un prilej !

— L-ai găsit, îi spun eu politicos.

— Şi eu cred că da. Şi eu cred că da ! Domnule, ce am să vă spun... Se întrerupe şi roşeşte : Dar poate că vă deranjez ?

Îl asigur că nu. Scoate un oftat de fericire.

— Nu întîlneşti în fiecare zi oameni ca dumneavoastră, domnule, la care amploarea vederilor se uneşte cu pătrunderea inteligenţei. Sînt luni de zile de cînd aş voi să vă vorbesc, să vă explic ce am fost, ce am devenit...

Farfuria lui e goală şi curată ca şi cum acum i-ar fi fost adusă. Descopăr deodată alături de farfuria mea, una mai mică de cositor în care un copan de pui pluteşte într-un sos închis la culoare. Trebuie să-l mănînc.

— Vă vorbeam adineaori de captivitatea mea în Germania. De acolo a început totul. Înainte de război eram singur şi nu-mi dădeam seama de acest lucru ; trăiam cu părinţii mei care erau nişte oameni buni, dar nu mă înţelegeam cu ei. Cînd mă gîndesc la anii aceia... Cum de am putut trăi astfel ? Eram mort, domnule, şi nu-mi dădeam seama de aceasta ; aveam o colecţie de timbre poştale.

Mă priveşte şi se întrerupe :

— Domnule, sînteţi palid, aveţi un aer obosit. Chiar nu vă plictisesc ?

— Mă interesezi mult.

— A venit războiul şi m-am angajat fără a şti de ce. Doi ani am stat fără să înţeleg, pentru că viaţa de pe front lăsa puţin timp de gîndire şi apoi soldaţii erau prea grosolani. La sfîrşitul lui 1916 am fost făcut prizonier. Mi s-a spus ulterior că mulţi soldaţi şi-au regăsit în captivitate credinţa din copilărie. Domnule, spune Autodidactul coborîndu-şi pleoapele peste pupilele înflăcărate, eu nu cred în Dumnezeu ; existenţa lui e dezminţită de Ştiinţă. Dar, în lagărul de concentrare, am învăţat să cred în oameni.

— Îşi suportau soarta cu curaj ?

— Da, spune el cu un aer vag, era şi asta. Dealtfel eram bine trataţi. Dar voiam să vorbesc de altceva ; în ultimele luni de război, nu ni se mai dădea aproape deloc de lucru. Cînd ploua, ne băgau într-un hangar mare de scîndură în care înghesuindu-ne încăpeam aproape

două sute de inşi. Închideau uşa şi ne lăsau acolo înghesuiţi unul într-altul, într-o obscuritate aproape completă.

Ezită o clipă.

— N-aş putea să vă explic, domnule. Toţi oamenii aceia se aflau acolo, abia îi puteai vedea, dar îi simţeai lipiţi de tine, le auzeai respiraţia... Într-una din primele dăţi cînd ne-au închis în hangarul acela, apăsarea era atît de puternică încît am crezut la început că o să mă sufoc, apoi, dintr-o dată, o bucurie puternică a pus stăpînire pe mine, era cît pe ce să cad jos ; atunci am simţit că-i iubeam pe oamenii aceia ca pe nişte fraţi, aş fi vrut să-i îmbrăţişez pe toţi. De atunci, de cîte ori reveneam în hangar, încercam aceeaşi bucurie.

Trebuie să mănînc porţia de pui, care s-a răcit desigur. Autodidactul a terminat demult, şi fata aşteaptă să schimbe farfuriile.

— Hangarul acela a dobîndit în ochii mei un caracter sacru. De cîteva ori am izbutit să înşel vigilenţa paznicilor noştri, m-am strecurat singur în el şi, acolo, în umbră, amintindu-mi de bucuriile pe care le cunoscusem, cădeam într-un fel de extaz. Orele treceau, dar eu nu le mai băgam în seamă. Mi s-a întîmplat să izbucnesc în hohote de plîns.

Probabil că sînt bolnav : altminteri nu-mi pot explica formidabila mînie care mă răscoleşte. Da, o mînie de bolnav : mîinile îmi tremură, sîngele mi s-a ridicat în obraji şi, pe deasupra, şi buzele au început să-mi tremure. Toate acestea numai pentru faptul că puiul era rece. Dealtfel şi eu eram rece şi asta era mai penibil : vreau să spun că fondul a rămas aşa cum e de treizeci şi şase de ore, absolut rece, îngheţat. Mînia m-a străbătut într-un vîrtej, era ceva asemeni unui fior, un efort al conştiinţei mele pentru a provoca reacţia, pentru a lupta împotriva acestei scăderi de temperatură. Efort zadarnic : desigur, pentru o nimica toată, aş fi putut să-i snopesc în bătaie pe Autodidact sau pe chelneriţă, copleşindu-i cu injurii. Dar nu am intrat cu totul în acest joc. Furia mea se zbătea la suprafaţă şi, pentru o clipă, am avut impresia penibilă că sînt un bloc de gheaţă înconjurat de flăcări, o omletă surpriză. Agitaţia aceasta

superficială a dispărut și l-am auzit pe Autodidact spunîndu-mi :

— În fiecare duminică asistam la slujba religioasă. Domnule, n-am fost niciodată un credincios. Dar nu s-ar putea spune că adevărata taină a liturghiei e comuniunea între oameni ? Un preot francez, care nu avea decît un braţ, celebra slujba. Aveam un armonium. Ascultam în picioare, cu capetele descoperite și, în timp ce sunetele armoniumului mă încîntau la culme, simţeam că mă fac una cu toţi oamenii care mă înconjurau. Ah ! domnule, cît de mult mi-au plăcut slujbele acestea. Chiar și acum, în amintirea lor mă duc uneori la biserică, duminica dimineaţa. La biserica Sainte-Cécile avem un organist remarcabil.

— Ai regretat de multe ori viaţa aceea ?

— Da, domnule, în 1919. E anul în care am fost eliberat. Am trăit cîteva luni foarte dificile. Nu știam ce să fac, mă prăpădeam. Oriunde vedeam oameni adunaţi, mă strecuram în grupul lor. Mi s-a întîmplat, adăugă el cu surîs, să conduc la groapă pe un necunoscut. Într-o zi, de disperare, mi-am aruncat colecţia de timbre în foc... Dar mi-am găsit drumul.

— Adevărat ?

— Cineva m-a sfătuit... Domnule, știu că pot conta pe discreţia dumneavoastră. Eu sînt, poate că dumneavoastră nu împărtășiţi asemenea idei, dar sînteţi un om cu spiritul atît de larg ; eu sînt socialist.

Și-a coborît privirea, iar genele lui lungi tremură :

— Din luna septembrie a anului 1921, sînt înscris în partidul socialist S.F.I.O. Iată ce voiam să vă spun.

Radiază de mîndrie. Mă privește cu capul dat pe spate, cu ochii pe jumătate închiși, cu gura întredeschisă, are aerul unui martir.

— Foarte bine, zic eu, e foarte frumos.

— Domnule, știam că m-aţi aproba. Și cum am putea blama pe un om care v-a spus : am dispus de viaţa mea în cutare sau cutare fel și, în clipa de faţă, sînt perfect fericit ?

Și-a îndepărtat braţele și-mi arată palmele, cu degetele îndreptate spre pămînt ca și cum ar urma să pri-

mească stigmatele. Ochii lui sînt sticloşi, în gură văd că i se răsuceşte o masă întunecată şi trandafirie.

— Ah ! îi spun eu, din moment ce sînteţi fericit...

— Fericit ? Privirea lui e stînjenitoare, şi-a ridicat pleoapele şi mă fixează cu un aer sever. O să puteţi judeca, domnule. Înainte de a fi luat hotărîrea aceasta, mă simţeam atît de îngrozitor de singur încît m-am gîndit la sinucidere. Ceea ce m-a reţinut e ideea că nimeni, dar absolut nimeni nu ar fi impresionat de moartea mea, că voi fi şi mai singur în moarte decît am fost în viaţă.

Se îndreaptă, obrajii i se umflă.

— Nu mai sînt singur, domnule. Pentru totdeauna.

— Ah ! Cunoşti multă lume ? spun eu.

Surîde şi îmi dau seama numaidecît de naivitatea mea.

— Vreau să spun că nu mă mai *simt* singur. Dar firește, domnule, nu e nevoie ca să fiu neapărat cu cineva.

— Cu toate acestea, zic, în organizaţia partidului socialist...

— Ah ! Acolo cunosc pe toată lumea. Dar pe majoritatea doar după nume. Domnule, spune el glumeţ, să fiu obligat să-mi aleg tovarăşii într-un mod atît de rigid ? Prietenii mei sînt toţi oamenii. Cînd mă duc dimineaţa la birou, în faţa mea, în spatele meu, sînt alţi oameni care se duc la munca lor. Îi văd, dacă aş îndrăzni, le-aş zîmbi, gîndesc că sînt socialist, că ei sînt cu toţii scopul vieţii mele, al eforturilor mele şi că ei nu au aflat încă acest lucru. Pentru mine e o sărbătoare, domnule.

Mă întreabă cu privirea ; aprob dînd din cap, dar simt că e puţin decepţionat, că voia mai mult entuziasm. Ce pot să fac ? Sînt eu de vină că în tot ceea ce spune recunosc un împrumut, un citat ? Că-i văd reapărînd, în timp ce-mi vorbeşte, pe toţi umaniştii pe care i-am cunoscut ? Vai, am cunoscut atît de mulţi umanişti ! Umanismul radical e îndeosebi amicul funcţionarilor. Umanismul zis „de stînga“ se preocupă în primul rînd să conserve valorile umane ; nu aparţine nici unui partid, pentru că nu vrea să trădeze umanul, dar simpatiile sale se îndreaptă spre cei umili ; celor umili le consacră el frumoasa lui cultură clasică. În general e un văduv cu ochii încă seducători şi mereu umezi de lacrimi. Iu-

beşte de asemenea pisicile, cîinii, toate mamiferele superioare. Scriitorul comunist îi iubeşte pe oameni începînd cu al doilea plan cincinal ; el pedepseşte pentru că iubeşte. Pudic, asemeni tuturor celor puternici, el ştie să-şi ascundă sentimentele, dar tot el ştie, graţie unei priviri, unei inflexiuni a vocii, să facă să se presimtă, în dosul cuvintelor aspre de justiţiar, pasiunea lui severă şi dulce pentru fraţii săi. Umanistul catolic, ultimul venit, veniaminul, vorbeşte de oameni cu un aer minunat. Ce basm frumos, spune el, e cea mai umilă dintre vieţi, aceea a docherului londonez, aceea a unei muncitoare de la o fabrică de pantofi ! A ales umanismul îngerilor ; scrie pentru edificarea îngerilor lungi romane triste şi frumoase, care obţin adeseori premiul Femina.

Acestea sînt marile roluri principale. Dar mai există o puzderie de alte roluri : filozoful umanist, care se apleacă asupra fraţilor săi ca un frate mai mare şi are simţul responsabilităţii sale ; umanistul care-i iubeşte pe oameni aşa cum sînt, cel care-i iubeşte aşa cum ar trebui să fie, cel care ţine să-i salveze cu aprobarea lor şi cel care-i va salva în ciuda voinţei lor, cel care vrea să creeze mituri noi şi cel care se mulţumeşte cu miturile vechi, cel care iubeşte în om moartea acestuia, cel care iubeşte în om viaţa acestuia ; umanistul vesel care are totdeauna cuvîntul glumeţ pe buze ; umanistul sumbru pe care-l întîlnim îndeosebi la veghile funebre. Toţi se urăsc între ei, ca indivizi fireşte, nu ca oameni. Dar Autodidactul ignoră toate acestea : i-a închis în sine însuşi ca pe nişte pisici într-un sac de piele, unde se sfîşie între ei fără ca el să bage de seamă.

Omul începe să se uite la mine cu mai puţină încredere.

— Dumneavoastră, domnule, nu simţiţi oare lucrurile astea ca şi mine ?

— Dumnezeule...

În faţa figurii lui neliniştite, puţin ostile, regret o clipă că l-am decepţionat. Dar el reia cu amabilitate :

— Ştiu, dumneavoastră aveţi cercetările, cărţile dumneavoastră, slujiţi aceeaşi cauză în felul dumneavoastră.

Cărţile *mele*, cercetările *mele*, imbecilul. Nu putea să facă o gafă mai grozavă.

— Nu pentru asta scriu eu.

Într-o clipită, figura Autodidactului se schimbă, s-ar zice că a adulmecat inamicul, niciodată nu i-am mai văzut această expresie. Între noi doi ceva a murit.

Mă întreabă, simulînd surpriza :

— Dar... dacă nu sînt indiscret, atunci de ce scrieți dumneavoastră, domnule ?

— Ei, bine... nu-mi dau seama, așa, ca să scriu.

Degeaba zîmbește, crede că m-a pus în încurcătură :

— Ați scrie dacă v-ați afla pe o insulă pustie ? Nu scriem oare totdeauna pentru a fi citiți ?

A dat frazei sale forma interogativă doar din obișnuință. În realitate, afirmă. Zmaltul de blîndețe și timiditate a căzut ; nu-l mai recunosc. Trăsăturile acestea lasă să se vadă o încăpățînare apăsătoare, e un zid de înfumurare. Nici nu mi-am revenit încă din surprindere, și-l aud că-mi spune :

— Să mi se spună : scriu pentru o anumită categorie socială, pentru un grup de prieteni. Fie și așa. Poate că dumneavoastră scrieți pentru posteritate... Dar, domnule, chiar fără voia dumneavoastră, scrieți pentru cineva.

Așteaptă un răspuns. Cum răspunsul nu sosește, surîde ușor.

— Poate că sînteți mizantrop ?

Știu ce ascunde efortul acesta amăgitor de împăcare. Îmi cere în fond mai nimica : doar să accept o etichetă. Dar e o cursă ; dacă consimt, Autodidactul triumfă, eu sînt numaidecît păcălit, apucat din nou, depășit, căci umanismul ia în stăpînire și topește la un loc toate atitudinile omenești. Dacă i te opui direct, îi faci jocul ; el există de pe urma potrivnicilor săi. Există o rasă de oameni încăpățînați și mărginiți, o rasă de briganzi care pierd mereu împotriva lui ; toate violențele lor, toate gravele necumpătări, el le digeră, făcînd din ele o limfă albă și spumoasă. A digerat antiumanismul, maniheismul, misticismul, pesimismul, anarhismul, egotismul : acestea sînt simple etape, gînduri incomplete care nu-și află justificarea decît în el. Și mizantropia își are un loc în acest concert : e doar o disonanță necesară armoniei totului.

Mizantropul este om : e absolut necesar ca umanistul să fie într-o oarecare măsură mizantrop. Dar e un mizantrop ştiinţific, care a ştiut să-şi dozeze ura, care începe prin a-i urî pe oameni pentru a-i putea iubi mai bine, mai apoi.

Nu vreau să fiu integrat, nici ca frumosul meu sînge roşu să contribuie la îngrăşarea acestui animal limfatic : nu voi comite prostia de a-mi zice „antiumanist". Eu *nu sînt* umanist, asta e totul.

— Găsesc, îi spun Autodidactului, că e la fel de eronat să-i iubim pe oameni sau să-i urîm.

Autodidactul mă priveşte cu un aer protector şi îndepărtat. Murmură ca şi cum n-ar lua seama la ceea ce spune :

— Trebuie să-i iubim, trebuie să-i iubim...

— Pe cine trebuie să iubim ? Pe oamenii care se află aici ?

— Şi pe aceştia. Pe toţi.

Se întoarce spre perechea aceea plină de strălucitoare tinereţe : iată pe cine trebuie să iubim. O clipă se uită la domnul cu părul alb. Apoi îşi întoarce privirile asupra mea ; citesc pe chipul lui o întrebare mută. Fac un „nu" cu capul. Are aerul că i se face milă de mine.

— Nici dumneata, îi spun eu enervat, nici dumneata nu-i iubeşti.

— Adevărat, domnule ? Îmi daţi voie să fiu de altă părere ?

A redevenit politicos pînă în vîrful unghiilor, dar privirea e plină de ironie — ca privirea cuiva care se amuză imens. Mă urăşte. Aş fi comis o mare eroare dacă m-aş fi lăsat înduioşat de acest maniac. Îl întreb la rîndul meu :

— Aşadar dumneata îi iubeşti pe tinerii aceia doi, din spatele dumitale ?

Continuă să-i privească, se gîndeşte :

— Vreţi să mă faceţi să spun, reia el lămuritor, că-i iubesc fără să-i cunosc. Ei bine, domnule, mărturisesc că nu-i cunosc... Firesţe, numai în cazul că dragostea e adevărata cunoaştere, adăugă el cu un rîs nerod.

— Dar ce iubeşti dumneata ?

— Văd că sînt tineri, şi în ei iubesc tinereţea. Printre alte lucruri, domnule.

Se întrerupe şi trage cu urechea :

— Dumneavoastră înţelegeţi ce spun ?

Dacă înţeleg ! Tînărul, încurajat de simpatia care-i înconjură, povesteşte cu glas tare un meci de fotbal pe care echipa lui l-a cîştigat anul trecut împotriva unui club din Le Hâvre.

— Îi povesteşte o întîmplare, îi spun Autodidactului.

— Ah ! Nu aud bine. Dar aud vocile, vocea înceată, vocea gravă : ele alternează. E... aşa de simpatic.

— Numai că, din nenorocire, eu aud şi ce spun.

— Ei bine ?

— Ei bine, joacă o comedie.

— Adevărat ? Comedia tinereţii, poate ? întreabă el ironic. Îmi daţi voie, domnule, să o găsesc foarte profitabilă. Să fie, oare de ajuns să o joci pentru a te întoarce la vîrsta lor ?

Rămîn insensibil la ironia lui ; continui :

— Le întorci spatele, ceea ce vorbesc îţi scapă... Ce culoare are părul femeii ?

Autodidactul se tulbură :

— Ei bine, eu... — îşi aruncă o privire spre cei doi tineri şi redevine sigur de sine — negru !

— Dumneata vezi bine !

— Cum ?

— Vezi bine că nu-i iubeşti pe cei doi. Poate că n-ai fi în stare să-i recunoşti pe stradă. Pentru dumneata ei nu sînt decît nişte simboluri. Nu din cauza lor eşti dumneata pe punctul de a te înduioşa ; te vei înduioşa de soarta Tinereţii Omului, de soarta Iubirii Bărbatului şi a Femeii, de soarta Vocii omeneşti.

— Ei şi ? Astea nu există oare ?

Desigur că nu, astea nu există ! Nici Tinereţea, nici Maturitatea, nici Bătrîneţea, nici Moartea...

Chipul Autodidactului, galben şi dur ca o gutuie, a fost cuprins de o crispare reprobatoare. Cu toate acestea, continui :

— E ca şi cazul domnului aceluia bătrîn din spatele dumitale, care bea apă de Vichy. Oare dumneata iubeşti în el Omul matur, bănuiesc ; Omul matur, care se în-

dreaptă, fără teamă, spre declin şi care-şi îngrijeşte ţinuta pentru că nu vrea să se lase în voia soartei ?

— Exact, îmi răspunde el sfidător.

— Şi nu-ţi dai seama că e un ticălos ?

Autodidactul începe să rîdă, mă crede zăpăcit, aruncă o scurtă privire asupra chipului frumos încadrat de păr alb :

— Dar, domnule, admiţînd că pare ceea ce spuneţi dumneavoastră, cum puteţi să-l judecaţi pe omul ăsta după înfăţişare ? O figură, domnule, nu spune nimic atunci cînd e în repaos.

Ce umanişti orbi ! Figura aceasta e atît de *grăitoare,* atît de clară, dar niciodată sufletul lor tandru şi abstract nu s-a lăsat impresionat de sensul unei figuri.

— Cum puteţi dumneavoastră, zice Autodidactul, să *fixaţi* un om, să spuneţi că *e* aşa sau altminteri. Cine poate oare epuiza un om ? Cine poate cunoaşte resursele unui om ?

A epuiza un om ! Salut în treacăt umanismul catolic de la care Autodidactul a împrumutat fără să ştie această formulă.

— Ştiu, zic, ştiu că toţi oamenii sînt admirabili. Dumneata eşti admirabil. Eu sînt admirabil. În calitate de creaturi ale lui Dumnezeu, fireşte.

M-a privit fără să înţeleagă, apoi, cu un surîs subtil ;

— Glumiţi, desigur, domnule, dar e adevărat că toţi oamenii au drept la admiraţia noastră. E greu, domnule, e foarte greu să fii om.

Fără să-şi dea seama a părăsit iubirea de oameni întru Hristos ; îşi scutură capul şi, printr-un curios fenomen de mimetism, seamănă cu bietul Guéhenno.

— Scuză-mă, îi spun, dar în acest caz nu prea mai e sigur că sînt un om : niciodată n-am găsit că asta ar fi foarte greu. Mi se părea că n-avem decît să ne lăsăm în voia soartei.

Autodidactul rîde sincer, dar privirea îi rămîne rea :

— Sînteţi prea modest, domnule. Pentru a vă suporta condiţia, condiţia umană, aveţi, ca toată lumea, nevoie de mult curaj. Domnule, clipa care urmează poate fi clipa în care veţi muri, ştiţi asta şi puteţi zîmbi : ei ! nu e ad-

mirabil ? În cea mai neînsemnată acțiune a dumneavoastră, adăugă el cu amărăciune, există un imens eroism.

— Și ca desert, domnilor ? spune chelnerița.

Autodidactul a pălit cu totul, pleoapele i s-au coborît pe jumătate peste ochii de piatră. Face un gest slab cu mîna , ca și cum m-ar invita să aleg.

— Brînză, spun eu cu eroism.

— Și domnul ?

Tresare.

— Ei ? Ah ! da : ei bine, n-am să iau nimic, am terminat.

— Louise !

Cei doi bărbați voinici plătesc și pleacă. Unul dintre ei șchioapătă. Patronul îi conduce la ușă : sînt doi clienți de seamă, li s-a servit o sticlă de vin într-o găleată cu gheață.

Îl contemplu pe Autodidact cu oarecari remușcări : s-a complăcut întreaga săptămînă să-și imagineze dejunul acesta, în care ar fi putut să împărtășească altui om dragostea sa față de oameni. Are atît de rar ocazia să vorbească. Și iată : i-am stricat plăcerea. În fond, e tot atît de singur ca și mine ; nimeni nu se ocupă de el. Numai că nu-și dă seama de propria sa singurătate. Ei bine, da : doar nu era treaba mea să-i deschid ochii. Mă simt foarte stînjenit, sînt furios, dar nu împotriva lui, împotriva lui Virgan și a altora, împotriva tuturor celor care i-au otrăvit bietul creier. Dacă i-aș putea avea aici, în fața mea, aș avea să le spun atîtea. Autodidactului nu-i voi spune nimic, pentru el resimt doar simpatie ; e un ins în genul domnului Achille, un ins din tagma mea, care a trădat din neștiință, din bunăvoință !

Un hohot de rîs al Autodidactului mă scoate din gîndurile mele sumbre :

— Scuzați-mă, dar cînd mă gîndesc la cît de profund îi iubesc pe oameni, la puterea elanurilor care mă împing spre ei și cînd mă văd cu dumneavoastră aici, pe punctul de a judeca, de a argumenta... Asta mă face să încep să rîd.

Tac, zîmbesc jenat. Chelnerița îmi pune înainte o farfurie cu o bucățică de camembert cretos. Parcurg sala cu privirea și mă apucă un dezgust violent. Ce fac aici ?

Ce m-am apucat să pălăvrăgesc despre umanism ? De ce se află aici oamenii aceştia ? De ce mănîncă ? E adevărat că ei nu ştiu că există ? Aş vrea să plec, să mă duc în altă parte unde aş fi cu adevărat *la locul meu*, unde m-aş potrivi cu alţii. Dar locul meu nu e nicăieri ; sînt de prisos.

Autodidactul se domoleşte. Se temuse de o rezistenţă mai mare din partea mea. Vrea să şteargă cu buretele tot ceea ce am spus. Se apleacă asupra mea cu un aer confidenţial :

— În fond, dumneavoastră îi iubiţi, domnule, îi iubiţi ca şi mine : sîntem despărţiţi unul de celălalt doar prin cuvinte.

Nu mai sînt în stare să vorbesc, înclin capul. Faţa Autodidactului e exact în faţa mea. Surîde cu un aer fudul, exact în faţa mea, ca într-un coşmar. Mestec cu greutate o bucată de pîine pe care nu mă pot hotărî s-o înghit. Oamenii. Trebuie să-i iubim pe oameni. Oamenii sînt admirabili. Îmi vine să vărs ; şi iată dintr-o dată, Greaţa.

O criză straşnică : mă cutremură de sus în jos. De o oră o vedeam venind, numai că nu voiam să recunosc. Gustul ăsta de brînză în gură... Autodidactul pălăvrăgeşte şi vocea lui îmi zumzăie uşor în auz. Dar nu mai ştiu absolut deloc despre ce vorbeşte. Aprob maşinal cu capul. Mîna mea e crispată pe mînerul cuţitului de desert. *Simt* mînerul acesta de lemn negru. Mîna mea îl ţine. Mîna mea. Personal aş lăsa mai degrabă cuţitul în pace : la ce bun să tot pun mîna pe ceva ? Obiectele nu sînt făcute pentru a fi atinse. Trebuie să ne strecurăm printre ele, evitîndu-le pe cît posibil. Uneori iei un obiect în mînă şi eşti obligat să-l laşi cît mai repede. Cuţitul cade pe farfurie. Zgomotul îl face pe domnul cu părul alb să tresară şi să se uite la mine. Apuc din nou cuţitul, îi sprijin lama de masă şi o fac să se îndoaie.

Aşadar asta e Greaţa : o evidenţă orbitoare ? Mi-am bătut capul ! Am scris despre ea ! Acuma ştiu : Exist — lumea există — şi ştiu că lumea există. Asta-i totul. Dar mi-e egal. E ciudat că totul mi-e la fel de egal, faptul mă înspăimîntă. S-a întîmplat din ziua aceea de

neuitat în care am vrut să dau contralovituri. Aveam să arunc galetul acela, l-am privit şi atunci a început totul : am simţit că galetul *există*. Şi, după asta, Greaţa a reapărut în mai multe ipostaze ; din cînd în cînd obiectele începeau să-ţi existe în mînă. A fost Greaţa de la *Întîlnirea feroviarilor* şi apoi alta, înainte, într-o noapte cînd mă uitam pe fereastră ; şi apoi alta, în Grădina publică, într-o duminică, şi apoi altele. Dar niciodată nu s-a întîmplat cu atîta forţă ca azi.

— ...al Romei antice, domnule ?

Autodidactul mă întreabă ceva, după cîte bănuiesc. Mă întorc spre el şi-i zîmbesc. Ei bine ? Ce-o fi avînd ? De ce s-o fi chircit pe scaun ? Îi provoc spaimă, acum ? Totul trebuie să se termine aşa. Dealtminteri, mi-e egal. Nu degeaba li se face frică : simt într-adevăr că aş putea face indiferent ce. De exemplu să înfig cuţitul ăsta pentru brînză în ochiul Autodidactului. După care, toţi oamenii din jur m-ar călca în picioare, mi-ar scoate dinţii cu lovituri de picior. Dar nu asta mă opreşte ; un gust de sînge în gură în locul gustului de brînză n-ar fi prea diferit. Numai că ar trebui să fac un gest, să dau naştere unui eveniment inutil, ţipătul pe care l-ar scoate Autodidactul — şi sîngele care i s-ar scurge pe obraz şi tresărirea bruscă a tuturor acestor oameni ar fi zadarnice. Simt prea multe lucruri de genul acesta care există aşa.

Toată lumea mă priveşte, cei doi reprezentanţi ai tinereţii şi-au întrerupt dulcea lor convorbire. Femeia a rămas cu gura deschisă ca un fund de găină. Ar trebui totuşi să-şi dea seama că sînt inofensiv.

Mă ridic, totul se roteşte în jurul meu. Autodidactul mă fixează cu ochii lui mari pe care n-am să i-i scot.

— Aţi şi plecat ? murmură el.

— Sînt puţin obosit. Eşti foarte drăguţ că m-ai invitat. La revedere.

Plecînd, îmi dau seama că mai am în mîna stîngă cuţitul de desert. Îl arunc pe farfurie care începe să zăngăne. Străbat încăperea în mijlocul tăcerii. Nimeni nu mai mănîncă : toţi mă privesc, şi-au pierdut pofta de mîncare. Dacă m-aş îndrepta spre tînăra femeie şi aş face „Hon !“ ar începe să urle, sînt sigur. Şi nu merită.

Cu toate acestea, înainte de a ieși, mă întorc și-i las să-mi vadă figura, ca să și-o poată grava în memorie.

— La revedere, domnilor, doamnelor.

Nu răspunde nimeni. Mă duc. Acum obrajii lor își vor redobîndi culoarea, vor începe să trăncănească.

Nu știu unde să mă duc, rămîn plantat alături de bucătarul de carton. Nu e nevoie să mă întorc pentru a afla că mă privesc prin geamuri ; se uită la spatele meu cu surprindere și dezgust ; își închipuiau că sînt ca și ei, că sînt un om, și eu i-am înșelat. Dintr-o dată, mi-am pierdut înfățișarea de om și au văzut un crab care o ștergea de-andaratelea din sala aceasta atît de omenească. Acum, intrusul demascat a fugit : ședința continuă. Mă agasează să simt în spatele meu toată colcăiala asta de priviri și gînduri uluite. Trec pe partea cealaltă a șoselei. Celălalt trotuar se întinde de-a lungul plajei și a cabinelor de baie.

O mulțime de oameni se plimbă pe malul mării, întorc spre mare chipuri primăvăratice, poetice ; din cauza soarelui sînt în sărbătoare. Sînt femei în culori deschise care și-au pus rochiile din primăvara trecută ; trec lungi și albe ca mănușile de șevro glasat ; mai sînt și băieți mari care merg la liceu, la școala de comerț, bătrîni cu decorații. Nu se cunosc, dar se uită unii la alții cu un aer de înțelegere secretă, pentru că vremea e așa de frumoasă și ei sînt oameni. Oamenii se îmbrățișează fără a se cunoaște, în ziua cînd se declară un război ; își surîd în fiecare primăvară. Un preot înaintează cu pași înceți, citindu-și breviarul. Din cînd în cînd își înalță capul și se uită la mare cu un aer aprobator ; și marea e un breviar, ea vorbește despre Dumnezeu. Culori ușoare, parfumuri ușoare, suflete primăvăratice. „E vreme frumoasă, marea e verde, îmi place mai mult frigul ăsta uscat decît umezeala.“ Poeți ! Dacă l-aș lua pe vreunul de gulerul paltonului, dacă i-aș spune „vino în ajutorul meu“, ar gîndi : „ce e și cu crabul ăsta ?“ și ar fugi lăsîndu-mi paltonul între mîini.

Le întorc spatele, mă sprijin cu amîndouă mîinile de balustradă. *Adevărata* mare e rece și neagră, plină de vieţuitoare ; se tîrîie sub pelicula subțire de culoare verde, anume făcută pentru a-i înșela pe oameni. Silfii

care mă înconjoară s-au lăsat păcăliți : nu văd decît această peliculă subțire, ca dovedește existența lui Dumnezeu. Eu văd dedesubtul ! Lustrul se topește, micile și strălucitoarele piei catifelate, micile piei catifelate ale bunului Dumnezeu trosnesc în toate părțile sub privirea mea, se crapă și se cască. Iată tramvaiul de Saint-Elémir, mă învîrtesc în jurul meu și lucrurile se învîrtesc odată cu mine, palide și verzi ca niște stridii. Inutil, inutil să mai sar în tramvai din moment ce nu vreau să mă duc nicăieri.

În dosul geamurilor, obiectele albăstrii defilează sacadat, rigide și friabile. Oameni, ziduri ; prin ferestrele deschise, o casă îmi oferă inima ei neagră ; iar geamurile palidifică, învinețesc construcția aceea mare din cărămidă galbenă care înaintează ezitînd, fremătînd și se oprește dintr-o dată în fața lui. Un domn se urcă și se așează în fața mea. Construcția galbenă pornește din nou, alunecă dintr-un salt spre geamuri, e atît de aproape încît nu se mai vede decît o parte din ea, s-a întunecat la culoare. Geamurile vibrează. Tramvaiul se înalță, zdrobitor, mult mai sus decît pot vedea, cu sute de ferestre deschise asupra unor inimi negre ; alunecă de-a lungul cutiei, o atinge ușor ; s-a făcut noapte, între geamurile care vibrează. Alunecă la nesfîrșit, galben ca o clisă, și geamurile sînt albastre ca cerul. Și, dintr-o dată, nu se mai află acolo, a rămas în urmă ; o puternică lumină cenușie năvălește asupra cutiei și se răspîndește pretutindeni, cu o echitate inexorabilă : e cerul ; prin geamuri, continuă să se vadă densități și densități de cer, pentru că urcăm coasta Eliphar și putem vedea clar pe ambele laturi, la dreapta, pînă la mare și la stînga pînă la aerodrom. Fumatul, chiar al unei gitane, este interzis.

Îmi sprijin mîna pe banchetă, dar mi-o retrag în grabă : bancheta există. Lucrul acesta pe care mă aflu așezat, pe care îmi sprijineam mîna se numește o banchetă. Au făcut-o anume pentru ca oamenii să poată sta pe ea, au luat piele, arcuri, stofă, s-au pus pe lucru, cu gîndul de a face un scaun și cînd au isprăvit, făcuseră *acest lucru*. L-au adus aici, în cutia asta și cutia merge

şi se hurducăie acum, cu geamurile ei tremurătoare, şi poartă în pîntecele ei obiectul acesta roşu. Murmur, întrucîtva ca o formulă magică : e o banchetă. Dar cuvîntul îmi rămîne pe buze : refuză să se ducă şi să se aşeze pe lucru. Rămîne ceea ce este, cu plusul lui roşu, cu miile de mici labe roşii în aer, rigide, mici labe moarte. Pîntecele acesta enorm, întors în sus, sîngerînd, umflat — buhăit cu toate labele lui moarte, abdomen care plutește în cutia asta, pe cerul acesta cenuşiu, nu e decît o banchetă. Ar putea fi tot aşa de bine un măgar mort, de exemplu, umflat cu apă şi plutind la întîmplare, cu burta în sus, pe un mare fluviu cenuşiu, un fluviu de inundaţie ; iar eu m-aş afla pe burta măgarului, în timp ce picioarele mi s-ar cufunda în apa limpede. Lucrurile s-au eliberat de propriile lor nume. Se află acolo, groteşti, tenace, gigantice, şi ar părea ceva imbecil să le numeşti banchete sau să spui indiferent ce despre ele : mă aflu în mijlocul Lucrurilor, imposibil de numit. Singur, lipsit de cuvinte, lipsit de apărare, lucrurile mă înconjoară, sub mine, în spatele meu, pe deasupra mea. Ele nu pretind nimic, nu se impun deloc : se află acolo. Sub perna banchetei, pe peretele de lemn se află o liniuţă de umbră, o liniuţă neagră care merge de-a lungul banchetei cu un aer misterios şi zburdalnic, aproape ca un zîmbet. Ştiu foarte bine că nu e un zîmbet şi totuşi el există, trece pe sub geamurile alburii, sub zdrăngăneala geamurilor, se obstinează, sub imaginile albastre care defilează dincolo de geamuri şi se opresc şi o iau din nou din loc, se obstinează asemeni amintirii imprecise a unui zîmbet, asemeni unui cuvînt pe jumătate uitat, din care nu-ţi mai aminteşti decît prima silabă, aşa că cel mai bun lucru pe care-l poţi face e să-ţi abaţi privirea şi să te gîndeşti la altceva, la bărbatul acesta pe jumătate culcat pe banchetă, acolo, în faţa mea. Capul lui de lut ars cu ochii albaştri. Partea dreaptă a trupului i s-a prăbuşit în întregime, braţul drept e lipit de trup, latura dreaptă abia mai trăieşte, cu greu, cu economie, ca şi cum ar fi paralizat. Pe întreaga parte stîngă, se află o mică existenţă parazitară, care proliferează, o ulceraţie ; braţul a început să tremure şi apoi s-a înălţat, în timp ce mîna,

la capătul lui, rămînea ţeapănă. Apoi şi mîna a început să tremure şi, cînd a ajuns la înălţimea craniului, un deget s-a întins şi a început să scarpine cu unghia pielea acoperită cu păr. Un soi de strîmbătură de voluptate s-a instalat în partea dreaptă a gurii în timp ce partea stîngă rămînea moartă. Geamurile tremură, braţul tremură, unghia scarpină, gura surîde sub ochii ficşi, iar omul suportă fără a-şi da seama această mică existenţă care-i umflă partea dreaptă, care i-a luat cu împrumut braţul drept şi partea dreaptă pentru a se realiza. Taxatorul mă opreşte din drum.

— Aşteptaţi oprirea.

Dar eu îl împing şi sar afară din tramvai. Nu mai puteam. Nu mai puteam suporta ca lucrurile să fie aşa de aproape. Împing o grilă, intru, existenţe uşoare sar dintr-o dată şi se caţără pe culmi. În clipa de faţă, mă recunosc, ştiu unde mă aflu : sînt în Grădina publică. Mă las pe bancă între trunchiurile mari şi negre, între mîinile negre şi noduroase care se întind spre cer. Un arbore rîcîie pămîntul sub picioarele mele cu o unghie neagră. Aş vrea atît de mult să mă las în voia soartei, să mă dau uitării, să dorm. Dar nu sînt în stare, mă sufoc : existenţa mă pătrunde de pretutindeni, prin ochi, prin nas, prin gură...

Şi deodată, dintr-o singură lovitură, vălul e sfîşiat, am înţeles, am văzut.

Orele 6 seara

Nu pot spune că mă simt uşurat sau mulţumit ; dimpotrivă totul mă striveşte. Numai că mi-am atins scopul : ştiu ceea ce voiam să ştiu ; am înţeles tot ceea ce mi s-a întîmplat începînd din luna ianuarie. Greaţa nu m-a părăsit şi nu cred că mă va părăsi prea curînd, dar am încetat de a o mai suferi, nu mai e o boală şi nici o toană trecătoare : sînt eu însumi.

Deci mă aflam mai adineaori în Grădina publică. Rădăcina castanului se înfigea în pămînt, exact sub banca

mea. Nu-mi mai aminteam că e o rădăcină. Cuvintele dispăruseră şi, odată cu ele, înţelesul lucrurilor, modul lor de folosire, slabele repere pe care oamenii le-au trasat pe suprafaţa acestora. Eram aşezat, puţin adus din spate, cu capul în jos, singur în faţa acelei mase negre şi noduroase, cu totul grosolane şi care-mi provoca teamă. Şi apoi am avut această iluminare.

Ceea ce mi-a tăiat respiraţia. Niciodată, pînă acum cîteva zile, nu presimţisem ce anume vrea să spună „a exista". Eram ca şi ceilalţi, asemeni celor care se plimbă pe ţărmul mării în hainele lor de primăvară. Spuneam ca şi ei „marea e verde ; punctul acela alb, acolo sus, e un pescăruş", dar nu-mi dădeam seama că el exista, că pescărușul era „un pescăruş-existent" ; de obicei, existenţa se ascunde. Existenţa se află aici, în jurul nostru, în noi, ea sîntem *noi,* nu poţi pronunţa două cuvinte fără să vorbeşti despre ea şi, în cele din urmă, nu poţi s-o atingi. Cînd credeam că mă gîndesc la ea, trebuie să cred că nu mă gîndeam la nimic, capul mi-era gol, sau aveam în cap doar un singur cuvînt, cuvîntul „a exista". Sau, atunci, gîndeam... cum să spun ? Gîndeam *apartenenţa,* îmi spuneam că marea aparţine clasei obiectelor verzi sau că verdele făcea parte dintre calităţile mării. Chiar şi atunci cînd priveam lucrurile, mă aflam la sute de leghe de a-mi închipui că ele există : îmi aparţineau ca un decor. Le luam în mîini, îmi serveau drept unelte, le prevedeam existenţa. Dar toate acestea se petreceau la suprafaţă. Dacă m-ar fi întrebat cineva ce anume e existenţa, aş fi răspuns de bună credinţă că nu era nimic, o simplă formă goală care venea să se adauge din afară lucrurilor, fără să le schimbe nimic din natură. Apoi, dintr-o dată iată : era aici, era limpede ca lumina zilei : existenţa se dezvăluise brusc. Îşi pierduse alura inofensivă de categorie abstractă : era însuşi aluatul lucrurilor, rădăcina aceea frămîntată în existenţă. Sau mai curînd, rădăcina, porţile grădinii, banca, iarba rară a peluzei, totul dispăruse ; diversitatea lucrurilor, individualitatea lor era doar o aparenţă, un lustru. Lustrul acesta se topise, rămăseseră mase monstruoase şi moi, în

dezordine — goale, de o nuditate înspăimîntătoare și obscenă.

Mă feream să fac cea mai mică mișcare, dar nu era nevoie să mă mișc pentru a vedea, în spatele arborilor, coloanele albastre și lampadarul chioșcului de muzică, și statuia Velledei, în mijlocul unei tufe de lauri. Toate obiectele acestea... cum să spun ? Mă incomodau ; aș fi dorit să existe cu mai puțină intensitate, într-un fel mai sec, mai abstract, cu mai multă reținere. Castanul se lipea de ochii mei. O rugină verde îl acoperea pînă la jumătatea trunchiului, scoarța neagră și umflată părea o piele fiartă. Micul susur al fîntînii Masqueret îmi pătrundea în urechi și-și făcea un cuib, umplîndu-l cu suspine ; nările îmi erau înecate de o mireasmă verde și putredă. Încet, ușor, toate lucrurile se lăsau în voia existenței asemeni acelor femei obosite care se lasă în voia rîsului și zic cu o voce înmuiată : „E bine să rîzi" ; se etalau, unele în fața celorlalte, își făceau reciproc abjecta confidență a propriilor lor existențe. Am înțeles că nu există ceva intermediar între inexistență și abundența aceasta leșinată. Dacă existai, trebuia *să existi pînă la :* pînă la mucegai, pînă la umflare, pînă la obscenitate. Într-o altă lume, cercurile, ariile de muzică își păstrează liniile pure și rigide. Dar existența e o cedare. Arbori, stîlpii albaștri ai nopții, horcăitul fericit al unei fîntîni, miresmele vii, micile cețuri de căldură plutind prin aerul rece, un bărbat roșcat care mînca pe o bancă ; toate somnolențele acestea, toate digestiile făcute împreună ofereau un aspect vag hazliu. Hazliu... nu : lucrurile nu ajungeau chiar acolo, nimic din ceea ce există nu poate fi hazliu ; era ca un soi de analogie plutitoare, aproape insesizabile cu unele situații de vodevil. Eram o îngrămădire de existenți stînjeniți, încurcați de noi înșine, fiecare existent, confuz, vag neliniștit, se simțea inutil în raport cu ceilalți. *Inutil :* era singurul raport pe care l-am putut stabili între arborii, porțile metalice, pietricelele astea. În zadar încercam să *număr* castanii și să-i situez în raport cu statuia Velledei, să compar înălțimile lor cu cele ale platanilor : fiecare dintre ei evada din relațiile în care căutam să-i închid, se izola, ieșea din aceste

cadre. Simțeam caracterul arbitrar al acestor relații (pe care mă încăpățînam să le mențin pentru a întîrzia prăbușirea omenirii, a măsurilor, a cantităților, a direcțiilor) ele încetaseră de a mai avea priză asupra lucrurilor. Inutil, castanul, aici în fața mea, puțin mai la stînga. Inutilă, Velleda...

Iar *eu* — lipsit de vlagă, moleșit, obscen, digerînd, legănînd gînduri sumbre — *și eu eram inutil.* Din fericire, nu o simțeam, înțelegeam mai ales, dar mă simțeam stingherit pentru că mă temeam că o simt și acum mi-e teamă de asta — mi-e teamă să nu mă apuce pe la ceafă și să nu mă ridice ca pe o lamă. Visam în mod vag să mă omor, pentru a nimici măcar una din existențele astea inutile. Dar însăși moartea mea ar fi fost inutilă. Inutil, cadavrul meu, sîngele pe pietricelele dintre plante, în adîncul grădinii acesteia surîzătoare. Și trupul meu putrezit ar fi fost inutil în pămîntul care l-ar fi primit, iar oasele mele, în sfîrșit, curățate, jupuite, curate și fără pete, ca și dinții, ar fi fost la rîndul lor inutile : eram inutil pentru vecie.

Sub pana mea se naște acum cuvîntul Absurditate ; adineaori, în grădină, nu l-am găsit, dar nici nu-l căutam, nu aveam nevoie de el : gîndeam fără cuvinte, *asupra* lucrurilor, *cu* lucrurile. Absurditatea nu era o idee în capul meu, nici un suflu al vocii, ci acel șarpe lung și mort la picioarele mele, șarpele acela de lemn. Șarpe sau gheară, sau rădăcină, sau gheară de vultur, puțin contează. Și fără a formula ceva limpede, înțelegeam că aflasem cheia existenței, cheia Greșurilor mele, a propriei mele vieți. De fapt, tot ceea ce am putut sesiza ulterior se reduce la această absurditate fundamentală. Absurditate : încă un cuvînt ; mă lupt cu cuvintele ; acolo atingeam lucrul. Dar aș fi vrut să fixez aici caracterul absolut al acestei absurdități. Un gest, un eveniment din mica lume colorată a oamenilor, nu e niciodată decît relativ absurd ; în raport cu situația în care se găsește ; în raport cu circumstanțele care-l întovărășesc. Felul de a vorbi al unui nebun, de exemplu, e absurd în raport cu situația în care se află și nu în raport cu delirul său.

Dar eu, acum, am făcut experiența absolutului ; a absolutului sau a absurdului. Cît privește rădăcina aceasta, nu există nimic în raport cu care ea să nu fi fost absurdă. Oh ! Cum aș putea fixa toate acestea prin cuvinte ? Absurdă : în raport cu pietricelele, cu tufele de iarbă galbenă, cu noroiul uscat, cu copacul, cu cerul, cu băncile verzi. Absurdă, ireductibilă ; nimic — nici chiar un delir profund și tainic al naturii — nu putea să o explice. Evident, nu știam totul, nu văzusem germenele dezvoltîndu-se, nici arborele crescînd. Dar în fața acestei labe mari și zgrunțuroase, nici ignoranța nici știința nu aveau importanță : lumea explicațiilor și a cauzelor nu e aceea a existenței. Un cerc nu e absurd, el se explică foarte bine prin rotația unui segment de dreaptă în jurul uneia dintre extremități. Dar, în același timp, un cerc nu există. Dimpotrivă, rădăcina aceasta exista în măsura în care eu nu puteam să o explic. Noduroasă, inertă, lipsită de nume, ea mă fascina, îmi umplea privirea, mă readucea necontenit la propria ei existență. În zadar repetam : „E o rădăcină" — nu mai avea nici un efect. Îmi dădeam bine seama că era imposibil să fac abstracție de funcția ei de rădăcină, de pompă aspiratoare, *de asta*, de pielea aceasta tare și compactă de focă, de aspectul ei uleios, aspru, obstinat. Funcția nu explica nimic : ea îmi îngăduia să înțeleg în linii mari ce e o rădăcină, dar cîtuși de puțin să o înțeleg pe *aceasta*. Rădăcina aceasta, cu culoarea ei, cu forma, cu mișcarea ei încremenită, era... sub orice explicație. Fiecare calitate era întrucîtva independentă de ea, se scurgea în afara ei, se solidifica pe jumătate, devenea aproape un lucru ; fiecare calitate era *inutilă în* rădăcină, și întregul trunchi îmi dădea în clipa de față impresia că se rostogolește întrucîtva în afara lui, că se neagă, că se pierde într-un exces straniu. Am rîcîit cu călcîiul gheara aceasta neagră : aș fi vrut s-o jupoi puțin. Fără nici un motiv, pentru a o sfida, pentru a face să apară pe pielea tăbăcită trandafiriul absurd al unei zgîrieturi superficiale : pentru a mă *juca* cu absurditatea lumii. Dar cînd mi-am retras piciorul, am observat că scoarța rămăsese neagră.

Neagră ? Am simţit cuvîntul care se dezumfla, care se golea de înţelesul lui cu o repeziciune extraordinară. Neagră ? Rădăcina nu *era* neagră, pe bucata aceea de lemn nu exista *negru* — era... altceva — negrul, ca şi cercul, nu exista. Mă uitam la rădăcină : era *mai mult decît neagră* sau *aproximativ* neagră ? Dar curînd am încetat să mă întreb pentru că aveam impresia că mă aflu printre cunoscuţi. Da, scrutasem deja, cu aceeaşi nelinişte, nenumărate obiecte, căutasem deja — zadarnic — să gîndesc ceva *despre ele* şi văzusem deja cum calităţile lor, reci şi inerte, îmi scapă, îmi alunecă printre degete. Braţele lui Adolphe, seara trecută, la *„Întîlnirea feroviarilor"*. Ele *nu erau* violete. Revăd cele două pete imposibil de definit pe cămaşă. Şi galetul, acel faimos galet, originea întregii poveşti : nu era.. nu-mi aminteam bine ce anume refuza el să fie. Dar nu-i uitasem rezistenţa pasivă. Şi mîna Autodidactului, o luasem şi o strînsesem, odată, la bibliotecă şi apoi avusesem impresia că nu era tocmai o mînă. Mă gîndisem la un vierme mare şi alb, dar nici asta nu era exact. Iar transparenţa dubioasă a paharului de bere, la cafeneaua Mably. Dubioase : aşa erau şi sunetele şi parfumurile şi gusturile. Cînd îţi treceau repede pe sub nas, ca nişte iepuri scoşi din bîrlog, şi nu le acordai mare atenţie, puteai să vezi că sînt simple şi liniştitoare, puteai să crezi că pe lume există albastru adevărat, roşu adevărat, un miros adevărat de migdale sau de violete. Dar deîndată ce le reţineai puţin, senzaţia aceasta de confort şi de securitate ceda locul unei profunde indispoziţii : culorile, gusturile, mirosmele nu erau niciodată autentice, nu erau niciodată pur şi simplu ele însele şi nimic altceva decît ele însele. Calitatea cea mai simplă, cea mai cu neputinţă de descompus, avea ceva inutil în ea, în raport cu ea însăşi în inima ei. Negrul acesta, lîngă piciorul meu, nu avea aerul că e negru, ci mai degrabă că e efortul confuz de a-şi închipui negrul din partea cuiva care n-ar fi văzut niciodată negru şi care n-ar fi ştiut să se oprească, care ar fi imaginat o fiinţă ambiguă, dincolo de culori. *Semăna* cu o culoare, dar şi cu o contuzie sau cu o secreţie, cu o lanolină şi cu altceva, cu un miros de pildă, se ţopea

într-un miros de pămînt ud, de lemn călduț și ud, într-un miros negru întins ca un verniu pe lemnul acesta nervos, într-o mireasmă de fibră mestecată, zaharată. *Nu vedeam* pur și simplu acest negru, vederea e o invenție abstractă, o idee purificată, simplificată, o idee de om. Negrul acesta, prezență amorfă și lipsită de vlagă, deborda, de departe, văzul, simțul mirosului și al gustului. Dar bogăția lui provoca confuzie și în cele din urmă totul nu mai era nimic pentru că era inutil.

Clipa aceasta a fost extraordinară. Eram acolo, nemișcat și înghețat, căzut într-un extaz îngrozitor. Dar chiar în sînul acestui extaz apărea ceva nou ; înțelegeam Greața, o posedam. La drept vorbind, nu-mi formulam descoperirile. Dar cred că acum mi-ar fi ușor să le transpun în cuvinte. Esențialul este contingența. Vreau să spun că, prin definiție, existența nu e necesitate. A exista înseamnă *a fi acolo*, pur și simplu ; cei ce există se lasă *întîlniți*, dar niciodată nu-i putem *deduce*. Cred că există oameni care au înțeles asta. Numai că au încercat să depășească această contingență inventînd o ființă necesară și cauză de sine. Or, nici o ființă necesară nu poate explica existența ; contingența nu este o aparență înșelătoare, o aparență pe care o poți risipi, e absolutul, prin urmare gratuitatea perfectă. Totul e gratuit, grădina aceasta, orașul și eu însumi. Cînd se întîmplă să-ți dai seama de aceasta, ți se face greață și totul începe să plutească, ca aseară la *Întîlnirea feroviarilor ;* iată Greața ; iată ce încearcă să ascundă cu ideea lor despre drept Nemernicii — cei de pe Coteau Vert și ceilalți. Dar ce minciună lamentabilă : nimeni nu are dreptul ; și ei sînt cu totul gratuiți, asemeni celorlalți oameni, nu ajung să se simtă inutili. Și, în ei înșiși, în mod tainic, sînt *inutili*, adică sînt amorfi și vagi, triști.

Oare cîtă vreme a durat fascinația aceasta ? *Mă aflam* la rădăcina castanului. Sau mai curînd eram în întregime conștiință a existenței ei. Continuam să fiu detașat de ea — din moment ce aveam conștiința ei — și totuși pierdut în ea, nimic altceva decît ea. O conștiință stingherită și care totuși se lăsa dusă cu toată greutatea ei, într-un echilibru precar, pe bucata asta de lemn inert.

Timpul se oprise : o băltoacă mică și neagră la picioarele mele ; era imposibil să mai vină ceva după acest moment. Aș fi vrut să mă smulg din această atroce voluptate, dar nu-mi puteam nici măcar imagina ca un asemenea lucru să fie posibil ; mă aflam înăuntru ; trunchiul negru *nu trecea*, rămînea acolo, în ochii mei, așa cum o bucată prea mare rămîne cuiva în gît. Nu puteam nici să-l accept, nici să o refuz. Cu prețul cărui efort mi-am ridicat privirea ? Dar, oare, am ridicat-o ? Mai degrabă nu cumva m-am nimicit pentru o clipită pentru a renaște în clipa următoare, cu capul dat pe spate și cu ochii îndreptați în sus ? De fapt, nu am avut conștiință de o trecere. Dar, dintr-o dată, mi-a devenit cu neputință să gîndesc existența rădăcinii. Se făcuse nevăzută, în zadar îmi repetasem : există, se află încă acolo, sub bancă, lîngă piciorul meu drept, asta nu mai voia să spună nimic. Existența nu e ceva care se lasă gîndit de departe, trebuie ca ea să te invadeze brusc, să se oprească asupra ta, să ți se lase cu toată greutatea pe inimă asemeni unui animal mare și nemișcat — sau atunci nu mai e absolut nimic.

Nu mai exista nimic, aveam privirea goală și eram încîntat de eliberarea mea. Și, apoi, dintr-o dată, totul a început să se miște înaintea ochilor mei, cu mișcări ușoare și incerte : vîntul scutura coroana copacului.

Nu-mi displăcea să văd ceva mișcîndu-se, era o variație după toate existențele acestea nemișcate care se uitau la mine ca niște priviri fixe. Urmărind legănatul crengilor, îmi ziceam : mișcările nu există niciodată absolut sigur, sînt treceri, intermediari între două existențe timpi neaccentuați. Mă pregăteam să-i văd ieșind din neant, crescînd progresiv, înflorind : în sfîrșit aveam să surprind niște existențe pe cale de a se naște.

Au fost de ajuns trei secunde ca toate speranțele mele să fie măturate. Pe crengile acelea ezitante, care bîjbîiau în jur ca niște orbi, nu parveneam să sesizez „trecerea" spre existență. Și ideea aceasta de trecere era o născocire a oamenilor. O idee prea clară. Toate agitațiile acestea mărunte se izolau, își dădeau importanță. Din toate părțile ele covîrșeau crengile și ramurile. Se

învîrtejau în jurul acestor mîini uscate, le înconjurau cu mici cicloane. Bineînțeles, o mișcare e altceva decît un arbore. Dar era totuși un absolut. Un lucru. Totdeauna ochii mei nu întîlneau decît plinul. Colcăia de existențe în vîrful crengilor, de existențe care se reînnoiau necontenit și care nu se nășteau niciodată. Vîntul existent se așeza pe arbore ca o muscă enormă și arborele fremăta. Dar freamătul nu era o calitate născîndă, o trecere de la potențialitate la act ; era un lucru ; un lucru-freamăt se scurgea în arbore, punea stăpînire pe el, îl scutura, și deodată îl părăsea, pleca mai departe pentru a se învîrti în jurul său însuși. Totul era plin, totul era în act, nu existau timpi neaccentuați, totul, chiar și cea mai imperceptibilă tresărire, era făcut cu existență. Și toți existenții aceștia care forfoteau în jurul arborelui nu veneau de nicăieri și nu se duceau niciunde. Dintr-o dată, existau și, apoi, dintr-o dată, nu mai existau ; existența e lipsită de memorie ; ea nu păstrează nimic de la cei dispăruți — nici măcar amintirea. Existența pretutindeni, la infinit, inutilă, mereu și pretutindeni ; existența — care nu e limitată niciodată decît la existență. M-am lăsat dus pe bancă, zăpăcit, copleșit de mulțimea aceasta de ființe fără început : pretutindeni apariții, înfloriri, urechile îmi țiuiau de existențe, însuși trupul îmi palpita și se întredeschidea, se abandona înmuguririi universale, era respingător. „Dar de ce, gîndeam, de ce atîtea existențe, din moment ce se aseamănă toate ?“ La ce bun atîția arbori, cu toții asemănători între ei ? Atîtea existențe eșuate — asemeni eforturilor stîngace ale unei insecte căzute pe spate ? (Eu eram unul dintre aceste eforturi.) Abundența aceasta nu făcea efectul generozității, dimpotrivă. Era sumbră, bolnăvicioasă, stînjenită de ea însăși. Arborii, trupurile acestea mari și stîngace... Am început să rîd, pentru că mi-a venit dintr-o dată în minte primăverile formidabile, descrise în cărți, pline de trosnete, de izbucniri, de ecloziuni gigantice. Erau imbecili care veneau să vă vorbească despre voința de putere și despre lupta pentru viață. Oare nu priviseră niciodată vreun animal sau vreun arbore ? Ar fi vrut să mă facă să iau drept forțe tinere și aspre care țîșnesc spre ceruri

platanul acesta cu plăcile lui de peladă, stejarul acesta pe jumătate putrezit. Și rădăcina de sub bancă ? Ar fi trebuit oare să mi-o reprezint ca o gheară vorace, sfîșiind pămîntul, zmulgîndu-i hrana ?

Mi-era imposibil să văd lucrurile astfel. Moliciuni, slăbiciuni, da. Arborii pluteau. O țîșnire spre ceruri ? O cădere mai degrabă ; în fiecare clipă mă așteptam să văd trunchiurile ridicîndu-se ca niște penise obosite, chircindu-se și prăbușindu-se la pămînt într-o grămadă neagră și moale, plină de zbîrcituri. *Nu doreau* să existe, numai că nu puteau să evite aceasta ; asta era tot. Așadar își făceau micile lor combinații în liniște, fără zel ; seva urca încet în vase, împotriva voinței lor, iar rădăcinile se înfigeau încet în pămînt. Dar în fiecare clipă păreau pe punctul de a lăsa totul baltă și de a se nimici. Obosiți și bătrîni, continuau să existe, fără nici o plăcere, numai pentru că erau prea slabi ca să moară, pentru că moartea nu le putea veni decît din afară ; numai ariile muzicale conțin în ele însele, cu mîndrie propria lor moarte, ca pe o necesitate internă ; numai că ele nu există. Orice existent se naște fără nici o noimă, se prelungește grație slăbiciunii și moare întîmplător. M-am lăsat pe spate și am închis pleoapele. Dar imaginile, puse imediat, în alarmă, au dat năvală și au umplut cu existențe ochii mei închiși : existența e un plin pe care omul nu-l poate părăsi.

Ciudate imagini. Ele reprezentau o mulțime de cuvinte. Nu lucruri adevărate, altele care semănau cu acestea. Obiecte de lemn care semănau cu scaune, cu saboți, alte obiecte care semănau cu plante. Și apoi două fețe : era perechea care lua masa lîngă mine, duminică, la braseria Vézelize. Grași, calzi, senzuali, absurzi, cu urechile roșii. Vedeam umerii și gîtul femeii. Existență goală. Cei doi — asta mi-a provocat brusc oroare — cei doi continuau să existe undeva prin Bouville ; undeva — în mijlocul căror mirosuri ? — gîtlejul acesta dulce continua să se mîngîie de stofe proaspete, să se ghemuiască în dantele, iar femeia continua să-și simtă gîtul existînd în corsajul lui, continua să gîndească : „sînii mei, fructele mele

frumoase", să surîdă tainic, atentă la înflorirea sînilor ei care o măgulește și apoi am scos un strigăt și m-am trezit cu ochii mari deschiși.

Prezența asta enormă, oare am visat-o ? Ea era acolo așezată pe grădină, degringolată în arbori, moale, năclăind totul, densă, o dulceață. Iar eu mă aflam oare înăuntru, cu întreaga grădină ? Mi-era teamă, dar mai cu seamă eram mînios, găseam totul atît de idiot, atît de deplasat, uram marmelada asta ignobilă. Și era destulă, era destulă ! Urca pînă la cer, circula peste tot, umplea totul în căderea ei gelatinoasă și vedeam profunzimi și profunzimi, mult mai departe decît limitele grădinii și decît locuințele și decît orașul Bouville, nu mă mai aflam la Bouville, nici altundeva, pluteam. Nu eram surprins, știam prea bine că era Lumea, Lumea complet goală, care se arăta dintr-o dată, și mă înecam de mînie împotriva acestei ființe voluminoase și absurde. Nici nu te puteai întreba de unde ieșea asta, totul, nici cum de se făcea că exista o lume mai curînd decît nimic. Asta nu avea sens, lumea era pretutindeni prezentă, înainte, înapoi. Nu existase nimic *înainte* de ea. Nimic. Nu existase nici un moment în care s-ar fi putut ca lumea să nu fi existat. Tocmai asta mă irita, bineînțeles nu era *nici un motiv* ca această larvă scurgătoare să existe. *Dar nu mai era posibil ca ea să nu existe.* Era imposibil de gîndit : pentru a-ți imagina neantul, trebuia să te găsești deja acolo, în mijlocul lumii, cu ochii deschiși și să fii viu; neantul nu era decît o idee în capul meu, o idee existentă care plutea în această imensitate : neantul acesta nu venise *înainte* de existență, era o existență ca oricare alta și apărută după multe altele. Am țipat : „ce porcărie, ce porcărie !" și m-am scuturat ca să mă debarasez de porcăria aceasta lipicioasă, dar ea nu ceda și mai erau atîtea altele, tone și tone de existență, la nesfîrșit : mă sufocam în adîncul acestei imense plictiseli. Și apoi, dintr-o dată, grădina se goli ca printr-o gaură mare, lumea dispăru tot așa cum venise, sau poate m-am trezit — în orice caz, nu am mai văzut-o ; în jurul meu a rămas pămîntul galben, din care ieșeau crengile moarte înălțate în văzduh.

M-am ridicat, am plecat. Ajuns la poarta metalică, m-am întors. Atunci grădina mi-a surîs. M-am sprijinit de grilă și am privit-o îndelung. Surîsul arborilor, al tufei de laur, *voia să spună* ceva ; acesta era adevăratul secret al existenței. Mi-am amintit de o duminică, cu nu mai mult de trei săptămîni în urmă, observasem deja în lucruri un soi de aer complice. Oare mi se adresa mie ? Îmi dădeam enervat seama că nu puteam înțelege nicidecum. Nicidecum. Cu toate acestea era acolo, în așteptare, semăna cu o privire. Era acolo, pe trunchiul castanului... era *tocmai* castanul. Lucrurile, s-ar fi putut spune gînduri oprite la jumătatea drumului, care se uitau pe ele însele, care uitau ce anume au vrut să gîndească și care rămîneau așa, legănîndu-se, cu un mic înțeles nostim care le depășea. Și înțelesul acesta mic mă irita : *nu puteam* să-l înțeleg, chiar dacă aș fi rămas rezemat de grilă o sută șapte ani, învățasem despre existență tot ceea ce puteam ști. Am plecat, m-am întors la hotel și, iată, am scris.

În timpul nopții

M-am hotărît : nu mai am nici un motiv să rămîn la Bouville, din moment ce am renunțat să mai scriu cartea ; am să mă duc să trăiesc la Paris. Vineri, am să iau trenul de la cinci, sîmbătă am s-o văd pe Anny ; cred că o să petrecem împreună cîteva zile. Apoi o să mă întorc aici pentru a-mi aranja unele treburi și a-mi face bagajele. La 1 martie, cel tîrziu, voi fi instalat definitiv la Paris.

Vineri

La Întîlnirea feroviarilor. Trenul meu pleacă peste douăzeci de minute. Patefonul. Puternică impresie de aventură.

Sîmbătă

Anny mi-a deschis într-o rochie lungă și neagră. Firește nu-mi întinde mîna, nu-mi spune bună ziua. Nu mi-am scos mîna dreaptă din buzunarul pardesiului. Îmi vorbește pe un ton îmbufnat și foarte grăbit, ca să se scape de formalități :

— Intră și așează-te unde vrei, dar nu pe fotoliul de lîngă fereastră.

E ea, e într-adevăr ea. Își lasă brațele în jos ; are fața posomorîtă care pe vremuri îi dădea aerul unei fetițe la vîrsta ingrată. Dar acum nu mai seamănă cu o fetiță. S-a îngrășat, are un piept voluminos.

Anny închide ușa, își spune cu un aer gînditor :

— Nu știu dacă o să mă așez pe pat...

În cele din urmă, se lasă să cadă pe un soi de cufăr acoperit cu un covor. Nu mai merge ca înainte, se deplasează cu o încetineală maiestuoasă și nu lipsită de grație, are aerul încurcat al unei corpolențe tinerești. Și totuși, în ciuda tuturor acestora, e cu adevărat ea, e Anny.

Anny izbucnește în rîs.

— De ce rîzi ?

Nu-mi răspunde numaidecît, așa cum îi e obiceiul, și adoptă o atitudine de sîcîială.

— Spune, de ce ?

— Din cauza zîmbetului tău larg, pe care-l abordezi de cînd ai intrat. Ai mutra unui tată care tocmai și-a măritat fata. Hai, nu mai sta în picioare. Pune-ți undeva paltonul, și așează-te. Da, acolo, dacă vrei.

Urmează o pauză și Anny nu caută să o întrerupă. Cît de goală e camera asta ! Pe vremuri, Anny ducea în toate călătoriile ei o imensă valiză plină cu șaluri, cu turbane, cu mantile, cu măști japoneze, cu poze de Epinal. Abia descindea la un hotel — chiar dacă nu avea să rămînă decît o noapte — prima ei grijă era să deschidă valiza aceea și să-și scoată din ea toate comorile, pe care le atîrna pe pereți, le agăța de lămpi, le întin-

dea pe mese sau pe podea într-o ordine variabilă şi complicată ; în mai puţin de o jumătate de oră, camera cea mai banală căpăta o personalitate greoaie şi senzuală, aproape intolerabilă. Poate că valiza s-a rătăcit, poate că a rămas la biroul de bagaje... Camera aceasta rece, cu uşa întredeschisă spre un cabinet de toaletă, are ceva sinistru. Seamănă, avînd o nuanţă în plus de lux şi de tristeţe, cu camera mea din Bouville.

Anny continuă să rîdă. Recunosc foarte bine rîsul ei scurt, pe un ton înalt şi puţin nazal.

— Ei bine, nu te-ai schimbat. Ce cauţi cu mutra asta înnebunită ?

Anny zîmbeşte, dar privirea ei mă descoase cu o curiozitate aproape ostilă.

— Mă gîndeam doar că încăperea asta nu are aerul că e locuită de tine.

— Ah ! da ? îmi răspunde cu un ton vag.

O nouă tăcere. Acum Anny stă aşezată pe pat, foarte palidă în rochia ei neagră. Nu şi-a tuns părul. Continuă să mă privească, cu un aer calm, înălţîndu-şi puţin sprîncenele. Oare n-o fi avînd nimic să-mi spună ? Pentru ce m-a pus să vin ? Tăcerea asta e insuportabilă.

Rostesc brusc, pe un ton jalnic :

— Sînt bucuros că te văd.

Ultimul cuvînt mi se îneacă în gîtlej : decît să invent aşa ceva mai bine tăceam. Desigur că Anny are să se supere. Mă gîndeam într-adevăr că primul sfert de oră va fi penibil. Pe vremuri, cînd o revedeam, chiar şi după o absenţă de douăzeci şi patru de ore, chiar şi dimineaţa cînd mă sculam, niciodată nu eram în stare să găsesc cuvintele aşteptate de ea, cele care se potriveau cu rochia ei, cu vremea de afară, cu ultimele cuvinte pe care le pronunţasem în ajun. Dar ce-o fi vrînd, oare ? Mi-e imposibil să ghicesc.

Îmi ridic ochii. Anny mă priveşte cu un soi de afecţiune.

— Aşadar, nu te-ai schimbat deloc ? Eşti tot aşa de prost ?

Chipul ei exprimă satisfacţie. Dar ce aer obosit are !

— Ești un indicator, spune ea, un indicator pe marginea unui drum. Explici imperturbabil și ai să explici toată viața că orașul Melun e la douăzeci și șapte de kilometri și Montargis la paruzeci și doi. Iată de ce am atîta nevoie de tine.

— Nevoie de mine ? Ai avut tu nevoie de mine în acești patru ani cît nu te-am văzut ? Ei bine, ai fost foarte discretă.

Am vorbit surîzînd, ar putea crede că-i port pică. Simt că zîmbetul ăsta e foarte fals pe buzele mele, că sînt stînjenit.

— Cît ești de prost ! Firește, n-am nevoie să te văd, dacă asta vrei să spui... Știi că n-ai nimic deosebit de înveselitor pentru privire. Am nevoie ca tu să exiști și să nu te schimbi. Ești ca metrul acela de platină care e conservat nu știu unde la Paris sau prin împrejurimi. Nu cred că există cineva care să fi simțit vreodată nevoia să-l vadă.

— Tocmai din cauza asta te înșeli.

— În sfîrșit, nu contează, și nu contează pentru mine. Ei bine, sînt mulțumită să știu că există, că măsoară exact a zecea milioana parte din sfertul de meridian terestru. Mă gîndesc uneori la el atunci cînd se măsoară dimensiunile unui apartament sau cînd mi se vinde stofa cu metrul.

— Ah, da ? zic eu cu răceală.

— Știi că aș putea foarte bine să nu mă mai gîndesc la tine decît ca la o virtute abstractă, ca la un soi de limită. Poți să-mi mulțumești că de fiecare dată îmi amintesc de figura ta.

Iată deci că au revenit acele discuții alexandrine pe care trebuia să le susțin pe vremuri, cînd aveam în suflet dorințe mai simple și mai vulgare, precum aceea de a-i spune că o iubesc, de a o lua în brațe. Astăzi n-am nici un fel de dorință. Poate numai aceea de a tace și de a o privi, de a înțelege în liniște întreaga importanță a acestui eveniment extraordinar : prezența lui Anny în fața mea. Și pentru ea, oare ziua aceasta e asemeni cu celelalte ? Mîinile ei nu tremură. Trebuie să fi avut să-mi spună ceva în ziua în care mi-a scris — sau, poate,

pur și simplu, era un capriciu. Acum, nu mai e vorba de mult de așa ceva.

Anny îmi surîde dintr-o dată cu o afecțiune atît de vizibilă încît îmi dau lacrimi în ochi.

— M-am gîndit la tine mult mai des decît la metrul de platină. N-a fost zi în care să nu mă fi gîndit la tine. Și-mi aminteam distinct persoana ta chiar și în cele mai mici amănunte.

Anny se scoală și vine să-și pună mîinile pe umerii mei.

— Îndrăznește să spui că îți amintești figura mea, tu care te plîngi.

— E complicat, spun, tu știi foarte bine că am o memorie proastă.

— Recunoști : m-ai uitat de tot. M-ai fi recunoscut pe stradă ?

— Firește. Nu de asta e vorba.

— Îți aminteai măcar culoarea părului meu ?

— Dar bineînțeles ! E blond.

Anny începe să rîdă.

— Spui asta foarte mîndru. Acum că poți să-l vezi, nu e mare scofală.

Își risipește părul cu o mișcare a mîinii.

— Și tu, tu ai părul roșcat, spune ea imitîndu-mă ; prima oară cînd te-am văzut, aveai, n-am să uit niciodată, o pălărie de fetru moale care bătea în mov și care se potrivea ca dracul cu părul tău roșcat. Era cu adevărat penibil să te primesc. Unde ți-e pălăria ? Vreau să văd dacă mai ai tot așa gusturi proaste.

— Nu o mai port.

Fluieră ușor, căscîndu-și ochii.

— Nu ți-a dat singur prin cap ! Ba da ? Ei bine, te felicit. Firește ! Numai că trebuia să te gîndești la așa ceva. Părul ăsta nu suportă nimic, se potrivește ca dracul cu pălăriile, cu pernele de fotolii, chiar și cu tapiseria de pe pereți care îi servește drept fundal. Sau trebuia atunci să-ți înfuzi pălăria pînă la urechi, ca pălăria aceea de fetru englezesc pe care ai cumpărat-o la Londra. Îți vîrai smocul de păr sub ea, nici nu se mai știa dacă nu ești chel.

Adăugă pe tonul hotărît cu care se încheie certurile vechi :

— Nu-ţi venea bine deloc.

Nu mai ţin minte despre ce pălărie e vorba.

— Şi ziceam eu că-mi stătea bine ?

— Sînt sigură că spuneai aşa ! Ba chiar vorbeai numai despre asta. Şi te priveai pe ascuns în oglinzi, cînd credeai că nu te văd.

Felul în care Anny cunoaşte trecutul mă copleşeşte. Nici măcar n-are aerul că evocă amintiri, tonul ei nu are nuanţa înduioşată şi îndepărtată care se potriveşte cu acest soi de ocupaţie. Ea pare a vorbi de ziua de azi, cel mult de ziua de ieri ; şi-a păstrat intacte opiniile, încăpăţînările, rancunele de pe vremuri. În ceea ce mă priveşte, dimpotrivă, totul e înecat într-un vag poetic ; sînt gata la toate concesiile.

Îmi vorbeşte brusc, cu o voce fără intonaţie :

— Vezi, eu m-am îngrăşat, am îmbătrînit, trebuie să mă îngrijesc.

Da. Şi ce aer obosit are ! Întrucît vreau să spun ceva, adaugă imediat :

— Am făcut teatru la Londra.

— Cu Candler ?

— Nu, nu cu Candler. Te recunosc bine în asta. Îţi vîrîseşi în cap că am să fac teatru cu Candler. De cîte ori să trebuiască să-ţi spun că acest Candler e un dirijor ? Nu, într-un teatru mic, din Soho Square. Am jucat *Emperor Jones,* piese de Sean O'Casey, de Synge, şi *Britannicus.*

— *Britannicus* ? întreb eu mirat.

— Ei bine, da, *Britannicus.* Din cauza asta am plecat. Eu le dădusem ideea să monteze *Britannicus* ; şi ei au vrut să mă pună s-o joc pe Junie.

— Da ?

— Ei bine, eu nu puteam s-o joc, firește, decît pe Agripina.

— Şi ce faci acum ?

Am făcut rău că am întrebat-o. Viaţa se retrage cu totul din figura ei. Totuşi, îmi răspunde imediat :

— Nu mai joc. Călătoresc. Am un tip care mă întreţine.

Surîde :

— Oh ! Nu mă privi aşa de rugător, nu e ceva tragic. Ţi-am spus totdeauna că nu mi-ar păsa dacă m-ar întreţine cineva. Dealtminteri e un tip bătrîn, nu e jenant.

— Un englez ?

— Dar ce te poate interesa ? spune ea agasată. N-o să ne apucăm să vorbim despre moşneagul ăsta. N-are nici o importanţă nici pentru tine, nici pentru mine. Vrei un ceai ?

Intră în cabinetul de toaletă. O aud mişcîndu-se de colo-colo, deplasînd crătiţi şi vorbind singură ; un murmur ascuţit şi ininteligibil. Pe noptieră, lîngă pat, se află, ca totdeauna, un volum din *Istoria Franţei* de Michelet. Pe deasupra patului, disting acum că a agăţat o fotografie, una singură, o reproducere a portretului lui Emily Brontë de fratele ei.

Anny se întoarce şi-mi spune brusc :

— Acum să-mi vorbeşti de tine.

Apoi dispare din nou în cabinetul de toaletă. De asta îmi amintesc, în ciuda memoriei mele proaste : Anny punea, aşa, întrebări directe care mă jenau grozav pentru că simţeam în ele un interes sincer şi, în acelaşi timp, dorinţa de a termina cît mai repede cu ele. În orice caz, după întrebarea asta, nu mai ţi-e îngăduit să te îndoieşti : Anny vrea ceva de la mine. Pentru moment, nu sînt decît preliminarii, se debarasează de tot ceea ce ar putea-o jena, îşi pune la punct definitiv întrebările secundare : „Acum, să-mi vorbeşti de tine". Imediat apoi are să-mi vorbească despre ea. Dintr-o dată, nu mai doresc cîtuşi de puţin să-i povestesc ceva. La ce bun ? Greaţa, teama, existenţa... E mai bine să păstrez toate astea pentru mine.

— Hai grăbeşte-te, îmi strigă de dincolo de peretele despărţitor.

Se întoarce cu un ceainic.

— Ce faci ? Locuieşti la Paris ?

— Locuiesc la Bouville.

— La Bouville ? De ce ? Sper că nu eşti căsătorit ?

— Căsătorit ? spun eu tresărind.

Îmi face mare plăcere că Anny s-a putut gîndi la aşa ceva. Îi spun :

— E absurd. E exact în genul de închipuiri naturaliste pe care mi le reproşai pe vremuri. Ştii, cînd te imaginam văduvă şi mamă a doi băieţi. Şi toate poveştile pe care ţi le spuneam în legătură cu ceea ce o să devenim. Tu detestai toate acestea.

— Şi ţie îţi făcea plăcere, răspunde fără a se tulbura. Spuneai aşa ca să faci pe grozavul. Dealtminteri te indignezi aşa în conversaţie, dar eşti destul de laş ca într-o bună zi să te căsătoreşti pe ascuns. Ai protestat un an de zile, cu indignare, zicînd că nu ai să te duci să vezi filmul *Violete imperiale*. Apoi, o dată, pe cînd eram bolnavă, te-ai dus să-l vezi singur la un cinematograf mic, de cartier.

— Mă aflu la Bouville, spun eu cu demnitate, pentru că scriu o carte despre domnul de Rollebon.

Anny mă priveşte cu o curiozitate atentă.

— Domnul de Rollebon ? A trăit în secolul al XVIII-lea ?

— Da.

— Mi-ai pomenit de asta, într-adevăr, spune ea vag. Atunci, e o carte de istorie ?

— Da.

— Ha ! Ha !

Dacă îmi mai pune o întrebare, am să-i povestesc totul. Dar Anny nu mă mai întreabă nimic. Îşi închipuie pare-se că ştie suficiente lucruri despre mine. Anny se pricepe foarte bine să asculte, dar numai cînd vrea ea. O privesc : şi-a coborît pleoapele, se gîndeşte la ceea ce are să-mi spună, la felul în care va începe. S-o întreb şi eu, la rîndul meu ? Nu cred că doreşte aşa ceva. O să vorbească atunci cînd va socoti ea că e bine s-o facă. Inima îmi bate foarte puternic.

Spune brusc :

— Eu, eu m-am schimbat.

Iată începutul. Dar Anny tace, acum. Serveşte ceaiul în ceşti de porţelan alb. Aşteaptă să vorbesc eu : trebuie

să spun ceva. Nu indiferent ce, ci ceea ce aşteaptă ea. Mă simt torturat. S-a schimbat oare cu adevărat ? S-a îngrăşat, are un aer obosit : desigur că nu asta vrea să spună.

— Nu ştiu, nu găsesc. Ţi-am regăsit deja rîsul, felul tău de a te ridica şi de a-mi pune mîna pe umeri, mania de a vorbi singură. Continui să citeşti *Istoria* lui Michelet. Şi apoi o grămadă de alte lucruri...

Interesul profund pe care Anny îl arată esenţei mele eterne, precum şi indiferenţa totală faţă de tot ceea ce mi se poate întîmpla în viaţă — şi preţiozitatea ei nostimă, pedantă şi în acelaşi timp fermecătoare — şi apoi felul de a suprima dintru început toate formulele mecanice de politeţe, de prietenie, tot ceea ce uşurează raporturile oamenilor între ei, felul de a-i obliga pe interlocutori să inventeze mereu.

Anny ridică din umeri :

— Eu, în schimb, m-am schimbat, rosteşte sec, m-am schimbat cu totul. Nu mai sînt acelaşi om. Credeam că o să-ţi dai seama de la prima privire. Şi tu îmi vorbeşti despre *Istoria* lui Michelet.

Se aşează în faţa mea :

— O să vedem dacă omul ăsta e atît de puternic pe cît o pretinde. Caută : în ce privinţă m-am schimbat ?

Ezit ; Anny dă uşor din picior, continuînd să surîdă, dar sincer agasată.

— Era ceva care pe vremuri te chinuia. Cel puţin, aşa pretindeai. Şi, acum s-a terminat, s-a dus. Ar fi trebuit să-ţi dai seama. Nu te simţi mai în largul tău ?

Nu îndrăznesc să-i spun că nu : stau, exact ca şi altădată, aşezat pe colţul scaunului, cu gîndul de a evita capcanele, de a înlătura enervări inexplicabile.

Anny s-a aşezat din nou.

— Ei bine, spune dînd din cap plină de convingere, nu înţelegi pentru că ai uitat o mulţime de lucruri. Mai multe decît îmi închipuiam. Ia să vedem, nu-ţi mai aminteşti de toate supărările de pe vremuri ? Veneai, vorbeai, plecai : totul în contratimp. Închipuieşte-ţi că nu s-a schimbat nimic ; ai fi intrat, pe pereţi ar fi fost aceleaşi măşti şi şaluri, aş fi fost întinsă pe pat şi ţi-aş fi spus

(îşi dă capul pe spate, îşi dilată nările şi vorbeşte cu un glas ca la teatru, ca şi cum şi-ar bate joc de ea însăşi) : „Ei bine ? Ce aştepţi ? Aşază-te.“ Şi, firește, aş fi evitat cu grijă să-ţi spun : „numai pe fotoliul de lîngă fereastră nu.“

— Îmi întindeai capcane... Atunci, tu, firește, te-ai fi dus să te aşezi exact pe acel fotoliu.

— Şi ce mi s-ar fi întîmplat ? spun, întorcîndu-mă şi privind curios fotoliul.

— Numai rele, răspunse scurt Anny.

Nu insist : Anny e totdeauna înconjurată de obiecte tabu.

— Cred, îi spun eu brusc, că ghicesc ceva. Dar ar fi atît de extraordinar. Ascultă-mă, lasă-mă să descopăr : într-adevăr, camera asta e complet goală. O să-mi recunoşti meritul că am observat acest lucru imediat. Bun, aş fi intrat, aş fi văzut într-adevăr măştile astea pe pereţi, şi şalurile şi tot restul. Hotelul se oprea totdeauna la uşa ta. Camera ta era altceva... Nu ai fi venit să-mi deschizi. Te-aş fi zărit pitită într-un colţ, poate stînd pe podea, pe mocheta aceea roşie pe care o aduceai cu tine totdeauna, privindu-mă fără indulgenţă, aşteptînd... Abia aş fi pronunţat un cuvînt, abia aş fi făcut un gest, abia mi-aş fi reluat respiraţia normală şi ai fi început să-ţi încrunţi sprîncenele şi m-aş fi simţit profund vinovat, fără a şti de ce. Apoi, din minut în minut, aş fi acumulat stîngăcii, m-aş fi cufundat în greşeala mea...

— De cîte ori s-a întîmplat asta ?

— De o sută de ori.

— Cel puţin ! Şi acum eşti mai îndemînatic, mai subtil ?

— Nu !

— Îmi place să te aud spunîndu-mi-o. Atunci !

— Atunci, din moment ce nu mai există...

— Ha ! Ha ! ţipă ea cu o voce teatrală, abia dacă îndrăzneşte să creadă !

Reia pe un ton mai blînd.

— Ei bine, poţi să mă crezi : nu mai există.

— Nu mai există momente perfecte ?

— Nu.

Sînt buimăcit. Insist.

— În sfîrșit, nu te... S-a isprăvit cu... tragediile, cu tragediile acelea de moment în care măștile, șalurile, mobilele și eu însumi aveam fiecare micul nostru rol — iar tu pe cel mare ?

Anny surîde.

— Ingratul ! I-am dat uneori roluri mai importante decît mie însumi, dar nici măcar nu a bănuit acest lucru. Ei bine da : s-a isprăvit. Ești surprins ?

— Ah ! Da, sînt surprins ! Credeam că asta face parte din tine însăți, că dacă ți s-ar lua asta, ar fi fost ca și cum ți s-ar fi smuls inima.

— Și eu credeam la fel, spune pe un ton care nu trădează nici un regret. Și adaugă cu un soi de ironie care-mi provoacă o impresie foarte dezagreabilă.

— Dar vezi că pot trăi și fără asta.

Și-a încrucișat degetele și-și ține un genunchi cu mîna. Se uită în sus, cu un surîs vag care-i întinerește întreaga față. Are aerul unei fetițe mari, misterioasă și satisfăcută.

— Da, sînt mulțumită că ai rămas același. Dacă te-ar fi mutat, dacă te-ar fi pictat din nou, dacă te-ar fi înfipt pe marginea altui drum, n-aș mai avea nimic fix ca să mă orientez. Îmi ești indispensabil ; eu mă schimb, tu, se înțelege că rămîi neschimbat, iar eu îmi măsor schimbările în raport cu tine.

Mă simt totuși întrucîtva jignit.

— Ei bine, e foarte inexact, spun cu însuflețire. Dar în ultima vreme am evoluat ; în fond, eu...

— Oh ! spune Anny cu un dispreț strivitor, schimbări intelectuale ! Eu m-am schimbat pînă în albul ochilor.

Pînă în albul ochilor... Oare ce m-a tulburat atît de profund în glasul ei ? În orice caz, brusc, am făcut un salt ! Încetez de a mai căuta pe o Anny disperată. Mă emoționează și o iubesc pe fata asta, fata asta grasă cu figura ruinată.

— Am un soi de certitudine... fizică. Simt că nu există momente perfecte. O simt pînă în picioare, atunci cînd pășesc. O simt tot timpul, chiar și cînd dorm. Nu pot să uit. Nu s-a produs niciodată ceva în genul unei revelații. Nu pot spune că începînd din cutare zi, din

cutare oră, viața mea s-a transformat. Dar acum, sînt ca și cum aceasta mi s-ar fi revelat brusc, în ajun. Sînt uluită, stînjenită, nu mă pot obișnui.

Anny rostește cuvintele acestea cu o voce calmă în care mai persistă o urmă de mîndrie pentru faptul că s-a schimbat așa de mult. Se leagănă pe ladă, cu o grație extraordinară. De cînd am intrat, nici măcar o singură clipă n-a semănat atît de tare cu Anny cea de altădată, cea de la Marsilia. M-a recucerit, m-am cufundat din nou în universul ei straniu, dincolo de ridicol, de preţiozitate, de subtilitate. Mi-am regăsit pînă și acea febră ușoară care mă agita totdeauna în prezența ei și gustul acela amar în fundul gurii.

Anny își desface mîinile și dă drumul genunchiului. Tace. E o tăcere concertată, așa cum la Operă scena rămîne goală exact în timpul a șapte măsuri de orchestră. Își bea ceaiul. Apoi pune ceașca și rămîne înțepenită, sprijinindu-și palmele strînse pe marginea scaunului.

Deodată face să-i apară pe față chipul acela superb de Meduză care-mi plăcea așa de mult, plin de ură, contorsionat, veninos. Anny nu-și schimbă aproape deloc expresia, își schimbă figura ; așa cum actorii antici își schimbă masca dintr-o dată. Și fiecare dintre aceste măști e destinată să creeze atmosfera, să dea tonul celor ce vor urma. Masca aceasta apare și se menține fără a se modifica, atîta timp cît Anny vorbește. Apoi cade, se desprinde de ea.

Mă privește fără a părea că mă vede. Are să vorbească. Aștept un discurs tragic, la nivelul de demnitate al măștii ei, un cîntec funebru.

Îmi spune un singur cuvînt :

— Îmi supraviețuiesc.

Accentul nu corespunde cîtuși de puțin feței. Nu e tragic, e... oribil ; exprimă o disperare seacă, fără lacrimi, fără milă. Da, în ea e ceva iremediabil uscat.

Masca a căzut, Anny surîde.

— Nu sînt cîtuși de puțin tristă. De multe ori m-am mirat, dar n-aveam dreptate : de ce aș fi tristă ? Pe vremuri eram capabilă de pasiuni destul de frumoase.

Am urît-o cu pasiune pe mama. Dealtminteri, spune ea pe un ton sfidător, pe tine te-am iubit cu pasiune.

Așteaptă o replică. Nu scot o vorbă.

— Totul s-a terminat, bineînțeles.

— De unde poți ști ?

— Știu. Știu că n-am să mai întîlnesc niciodată pe cineva care să-mi inspire pasiune. Doar știi, ca să te apuci să iubești pe cineva e o întreagă acțiune. Trebuie să ai energie, curiozitate, să fii orbit... Ba, la început, e un moment în care trebuie să sari peste o prăpastie : dacă te apuci să gîndești, nu mai faci nimic. Știu că n-o să mai sar niciodată.

— De ce ?

Îmi aruncă o privire ironică și nu răspunde.

— Acum, spune ea, trăiesc înconjurată de pasiunile mele defuncte. Încerc să regăsesc elanul acela grozav care m-a făcut să sar de la etajul al treilea, pe vremea cînd aveam treisprezece ani, într-o zi cînd mama m-a bătut cu biciul.

Adaugă, fără aparentă legătură, cu un aer îndepărtat :

— Nici nu e prea bine să fixez prea îndelung obiectele. Le privesc pentru a le identifica, apoi trebuie să-mi întorc repede ochii de la ele.

— Dar de ce ?

— Mă dezgustă.

— Dar, nu cumva... ? Există în mod cert unele asemănări, în tot cazul. S-a mai întîmplat deja o dată, la Londra, fiecare dintre noi am gîndit, complet independent, aceleași lucruri despre aceleași subiecte, aproape în aceeași clipă. Mi-ar plăcea atît de mult să... Dar gîndirea lui Anny face numeroase ocolișuri ; nu ești niciodată sigur că ai înțeles-o cu adevărat..

În privința asta pot fi cu sufletul liniștit.

— Ascultă-mă, aș vrea să-ți spun : știi că niciodată n-am știut prea bine ce erau momentele acelea perfecte ; nu mi-ai explicat acest lucru niciodată.

— Da, știu, nu făceai nici un efort. Stăteai ca un par lîngă mine.

— Vai ! Știu cît m-a costat asta.

— Ai meritat din plin ceea ce ţi s-a întîmplat, erai foarte vinovat ; mă agasai cu aerul tău solid. Păreai a-mi spune : eu sînt normal şi te străduiai să respiri sănătate, gîlgîiai de sănătate morală.

— Şi totuşi ţi-am cerut de mai mult de o sută de ori să-mi explici ce înseamnă un...

— Da, dar pe ce ton, îmi răspunde ea mînioasă ; binevoiai să te informezi, ăsta e adevărul. Întrebai asta cu un fel de amabilitate distrată, ca bătrînele doamne care mă întrebau de-a ce mă jucam, cînd eram mică. În fond, spune ea visătoare, mă întreb dacă nu cumva cel mai mult nu te-am urît tocmai pe tine.

Face un efort asupra ei însăşi, îşi revine şi surîde, cu obrajii încă în flăcări. E foarte frumoasă.

— Vreau să-ţi explic clar ce e. În clipa de faţă am ajuns destul de bătrînă pentru a vorbi fără mînie unor femei bătrîne şi bune ca tine, despre jocurile copilăriei mele. Hai, vorbeşte, ce vrei să ştii ?

— Ce era.

— Nu ţi-am vorbit într-adevăr de situaţii privilegiate ?

— Nu cred.

— Ba da, spune ea cu convingere. Era la Aix, în piaţa aceea al cărui nume nu mi-l mai amintesc. Eram în grădina unei cafenele, în bătaia soarelui, sub nişte umbrele portocalii. Nu-ţi mai aminteşti : beam citronade şi eu am găsit nişte muşte moarte în zahărul tos.

— Ah ! Da, poate...

— Ei bine, ţi-am vorbit de asta, în cafenea. Ţi-am vorbit în legătură cu ediţia mare a *Istoriei* lui Michelet, cea pe care o aveam pe vremea cînd eram copil. Era mult mai mare decît aceasta şi filele aveau o culoare lividă, ca interiorul unei ciuperci şi chiar miroseau a ciupercă. La moartea tatălui meu, unchiul meu Joseph a pus mîna pe ele şi a luat toate volumele. În ziua aceea, cînd l-am făcut porc bătrîn, mama m-a bătut cu biciul şi eu m-am aruncat pe fereastră.

— Da, da... Trebuie să-mi fi vorbit de *Istoria Franţei* a lui Michelet... Nu o citeai într-un pod ? Vezi, îmi amin-

tesc. Vezi că erai nedreaptă adineaori cînd mă acuzai că am uitat totul.

— Taci. Aşadar aduceam în pod volumele alea enorme, după cum ţi-ai amintit foarte bine. Aveau foarte puţine poze, poate trei sau patru la un volum. Dar fiecare poză ocupa o pagină mare, numai ea singură, o pagină al cărei verso rămăsese alb. Faptul acesta mă impresiona cu atît mai mult cu cît, pe celelalte file, textul era dispus pe două coloane pentru a se cîştiga spaţiu. Gravurile acestea îmi plăceau extraordinar de mult ; le cunoşteam pe toate pe dinafară, şi cînd reciteam vreo carte de Michelet, le aşteptam cu cincizeci de pagini mai înainte ; mi se părea o minune să le regăsesc. Şi apoi în ele era ceva subtil : scena pe care o reprezentau nu se referea niciodată la textele paginilor vecine, trebuia să te duci să cauţi evenimentul treizeci de pagini mai încolo.

— Te implor, vorbeşte-mi despre momentele perfecte.

— Îţi vorbesc de situaţiile privilegiate. Ele erau reprezentate în acele gravuri. Eu le numeam privilegiate, îmi spuneam că trebuie să aibă o importanţă cu adevărat considerabilă ca să se admită să se facă din ele subiecte ale unor poze atît de rare. Fuseseră selecţionate dintre foarte multe, înţelegi ; totuşi existau o mulţime de episoade care aveau o mare valoare plastică iar altele care se deosebeau prin interesul lor istoric. De exemplu : pentru întreg secolul al şaisprezecelea, existau doar trei poze : una pentru moartea lui Henric al II-lea, alta pentru asasinarea ducelui de Guise şi una pentru intrarea lui Henric al IV-lea în Paris. Atunci mi-am închipuit că evenimentele acestea erau de o natură deosebită. Dealtminteri gravurile acestea îmi confirmau o idee : că desenul lor era frust, că braţele şi picioarele nu erau foarte bine ataşate de trunchi. Dar erau pline de măreţie. Cînd de exemplu, e asasinat ducele de Guise, privitorii îşi manifestă stupoarea şi indignarea întinzîndu-şi palmele înainte şi întorcîndu-şi capul ; era grozav de frumos, semăna cu un cor. Şi nu cred că puteai uita amănuntele amuzante sau anecdotice. Vedeai paji care se prăbuşeau la pămînt, căţei care o luau la goană, bufoni aşezaţi pe treptele tronului. Dar toate amănuntele astea

erau tratate cu atîta măreție și cu atîta stîngăcie încît erau în perfectă armonie cu restul imaginii, nu cred să fi întîlnit vreodată vreun tablou care să posede o unitate atît de riguroasă. Ei bine, de aici au venit.

— Situațiile privilegiate ?

— În sfîrșit, ideea pe care mi-o făceam despre ele. Erau niște situații care aveau o calitate cu totul rară și prețioasă, de stil, dacă vrei. A fi rege, de exemplu, pe vremea cînd aveam opt ani, mi se părea o situație privilegiată. Sau a muri. Rîzi, dar erau acolo desenați atîția oameni în clipa morții și există atîția care au rostit cuvinte sublime în acele clipe, încît eu, de bună credință, îmi închipuiam că... În sfîrșit, credeam că atunci cînd intri în agonie ești înălțat mai presus de tine însuți. De altfel, era de ajuns să fii în camera unui mort : moartea, fiind o situație privilegiată, din ea emana ceva și se transmitea tuturor celor de față. Un soi de măreție. Cînd a murit tatăl meu, am fost dusă să-l văd în camera lui pentru ultima dată. Urcînd scările, mă simțeam foarte nefericită, dar eram, în același timp, parcă beată de o bucurie religioasă ; intram în sfîrșit într-o situație privilegiată. M-am rezemat de perete, am încercat să fac gesturile cuvenite. Dar se aflau acolo mătușa mea și mama, care stăteau îngenuncheate la marginea patului și stricau totul cu gemetele lor.

Anny rostește ultimele cuvinte cu un anume ton, ca și cum amintirea ar fi continuat să o doară. Se întrerupe ; cu privirea fixă, cu sprîncenele înălțate, profită de ocazie pentru a mai retrăi o dată scena.

— Mai tîrziu, am extins toate acestea ; am adăugat mai întîi o situație nouă, dragostea (vreau să spun actul de a face dragoste). Vezi, dacă n-ai înțeles niciodată de ce te refuzam cînd... cînd îmi cereai anumite lucruri ai ocazia să înțelegi acum : pentru mine era ceva de salvat. Și, apoi, pe atunci îmi spuneam că trebuie să existe mult mai multe situații privilegiate pe care a-și fi putut conta, pînă la urmă am admis o infinitate.

— Da, dar în definitiv ce era ?

— Ei bine, doar ți-am spus, răspunde ea surprinsă, de un sfert de oră îți tot explic.

— În sfîrşit, trebuia de exemplu, ca oamenii să fie deosebit de pasionaţi, stăpîniţi de ură sau de iubire, sau ca aspectul exterior al evenimentelor să fie măreţ ; vreau să spun că ce puteai vedea...

— Amîndouă... depindea, răspunde ea în silă.

— Şi momentele perfecte ? Ce rol aveau ele ?

— Veneau mai apoi. Mai întîi erau o serie de semne prevestitoare. Apoi situaţia privilegiată intră încet, maiestuos, în viaţa oamenilor. Atunci se pune problema de a şti dacă vrem să facem din ele un moment perfect.

— Da, zic eu, am înţeles. În oricare situaţie privilegiată, există e serie de acte care trebuiesc îndeplinite, o serie de atitudini se trebuiesc adoptate, de cuvinte ce trebuiesc spuse — în timp ce alte atitudini, alte cuvinte sînt strict interzise. Asta e ?

— Dacă vrei...

În definitiv, situaţia e o materie, ea cere să fie tratată.

— Asta e, spune ea ; trebuia mai întîi să fii căzut în ceva excepţional şi să simţi că pui ordine în acel ceva. Dacă toate condiţiile erau îndeplinite, momentul ar fi fost perfect.

— În definitiv, e un fel de operă de artă.

— Mi-ai mai spus asta, face ea agasată. Dar nu, era... o datorie. Situaţiile privilegiate *trebuiau* transformate în momente perfecte. Era o problemă de morală. Da, degeaba rîzi : de morală.

Nu rîd absolut deloc.

— Ascultă-mă, îi zic eu cu promptitudine, şi eu am să-mi recunosc greşelile. Niciodată nu te-am înţeles prea bine, niciodată n-am încercat în mod sincer să te ajut. Dacă aş fi ştiut...

— Mulţumesc, mulţumesc mult, spune ea cu ironie. Sper că nu te aştepţi să-ţi fiu recunoscătoare pentru regretele astea tardive. Dealtminteri, nici nu sînt supărată pe tine ; nu ţi-am explicat niciodată ceva clar, eram prinsă, eram incapabilă să vorbesc cuiva despre asta, nici măcar ţie — mai ales ţie. Era ceva care suna totdeauna fals în clipele acelea. Atunci parcă eram tulburată. Şi

totuși aveam impresia că făceam tot ce stătea în puterile mele.

— Dar ce trebuia să facem ? Ce fapte anume ?

— Ce prost ești, nu se pot da exemple, asta depinde.

— Dar povestește-mi ce încercai tu să faci.

— Nu, nu am chef să vorbesc despre asta. Dar, dacă vrei, sa-ți spun o poveste care m-a impresionat mult pe vremea cînd mergeam la școală. A fost odată un rege care pierduse o bătălie și fusese făcut prizonier. Se afla acolo, într-un colț, în tabăra învingătorului. Își vede fiul și fiica trecînd în lanțuri. N-a plîns, n-a zis nimica. Apoi, vede trecînd, tot în lanțuri, pe una din slugile sale. Atunci începu să geamă și să-și smulgă părul. Poți să inventezi și tu o serie de exemple. Vezi, sînt cazuri în care nu trebuie să plîngi — sau, atunci devii dezgustător. Dar dacă lași să-ți cadă o buturugă de lemn pe picior, poți face orice vrei, să te văicărești, să gemi, să sari pe celălalt picior. Ar fi însă o prostie să te arăți oricînd stoic : ar însemna să te consumi pentru nimic.

Anny zîmbește.

— Alteori, e nevoie să fii *mai mult* decît stoic. Bine-înțeles că nu-ți amintești de prima oară cînd te-am sărutat ?

— Ba da, îmi amintesc foarte bine, îi spun eu triumfător, a fost în grădina Kiew, pe malul Tamisei.

— Dar n-ai știut niciodată că mă așezasem pe niște urzici, mi se ridicase rochia, aveam coapsele pline de înțepături și la cea mai mică mișcare, se produceau alte înțepături. Ei bine, în cazul acesta, stoicismul n-ar fi fost suficient. Nu mă tulburai cîtuși de puțin, n-aveam nici o dorință deosebită de a-ți săruta buzele, sărutul pe care aveam să ți-l dau era de o importanță mult mai mare, era un angajament, un pact. Înțelegi atunci că durerea era nelalocul ei, că, într-o clipă ca aceea, nu-mi era îngăduit să mă gîndesc la coapsele mele. Nu era de ajuns să nu semnalez că sufăr : trebuia să nu sufăr.

Anny mă privește cu mîndrie, încă foarte surprinsă de ceea ce făcuse :

— În decurs de mai mult de douăzeci de minute, în tot timpul în care tu insistai să ai sărutul acesta pe care

eram hotărîtă să ţi-l dau, în tot timpul cît mă lăsam rugată — pentru că trebuia să ţi-l dau, respectînd anumite forme — am ajuns să mă anesteziez cu desăvîrşire. Totuşi, numai Dumnezeu ştie cît mi-e de sensibilă pielea : n-am simţit *nimic*, pînă în momentul în care ne-am ridicat.

Asta e, aşa e într-adevăr. Nu există aventuri, nu există momente perfecte... Amîndoi ne-am pierdut aceleaşi iluzii, am urmat aceleaşi drumuri. Restul îl ghicesc — pot chiar să iau cuvîntul în locul ei şi să spun eu însumi ce-i rămîne să spună :

— Şi atunci ţi-ai dat seama că au existat totdeauna femei bune care plîng, sau poate un tip roşcat, sau indiferent ce altceva care-ţi stricau efectul ?

— Da, firește, spune ea fără entuziasm.

— Nu e aşa ?

— Oh ! ştii, poate cu timpul, m-aş fi putut resemna cu stîngăciile unui tip roşcat. La urma urmei, eram destul de bună ca să iau informaţii despre felul în care altele îşi joacă rolul... nu, ci mai degrabă e că...

— Că nu există situaţii privilegiate ?

— Asta e. Credeam că ura, iubirea sau moartea pogorau asupra noastră ca nişte limbi de foc în Vinerea Mare. Credeam că poţi să străluceşti de ură sau de moarte. Ce greşeală ! Da, într-adevăr, îmi închipuiam că exista „ură", că ea venea să se pogoare asupra oamenilor şi să-i înalţe pe deasupra lor înşile. Firește numai eu sînt cea care urăsc, care iubesc. Şi atunci acest eu e mereu acelaşi lucru, un aluat care se întinde, se întinde... Ba e atît de asemănător încît te întrebi cum de au avut oamenii ideea de a născoci nume, de a face deosebiri.

Anny gîndeşte ca şi mine. Mi se pare că nu am părăsit-o niciodată.

— Ascultă-mă, îi spun, de cîteva clipe mă gîndesc la un lucru care-mi place mult mai mult decît rolul acela de stîlp, pe care mi l-ai atribuit cu dărnicie : anume că ne-am schimbat amîndoi şi în acelaşi fel. Îmi place mai bine asta, ştii, decît să te văd îndepărtîndu-te din ce în ce mai mult, iar eu să fiu condamnat să marchez veşnic punctul tău de plecare. Tot ce mi-ai povestit e adevărat.

Ne întîlnim la sosire. Nu-ţi pot spune cît de mult îmi place.

— Da ? spune ea cu un ton blînd, dar cu un aer încăpăţînat, ei bine, mi-ar fi plăcut totuşi mai mult să nu te fi schimbat deloc ; era mai comod. Eu nu sînt ca tine, mai curînd îmi displace să ştiu că cineva a gîndit acelaşi lucru ca şi mine. Dealtminteri, te înşeli.

Îi povestesc aventurile mele, îi vorbesc despre existenţă — poate puţin cam prea mult. Ascultă cu atenţie, cu ochii mari, cu sprîncenele ridicate.

Cînd am terminat, Anny avea un aer uşurat.

— Bine, dar tu nu gîndeşti absolut deloc aceleaşi lucruri ca şi mine. Te plîngi pentru că lucrurile nu se dispun în jurul tău ca un buchet de flori, fără ca tu să-ţi dai osteneala de a face ceva. Eu însă nu am pretins niciodată atît de mult : voiam să acţionez. Ştii, pe vremea cînd ne jucam de-a aventurierul şi aventuriera : tu erai cel căruia i se întîmplă aventuri, eu eram aceea care le face să se întîmple. Ziceam : „Sînt un om de acţiune". Îţi aminteşti ? Ei bine, acum spun pur şi simplu : nu poţi să fii un om de acţiune.

Nu arăt desigur prea convins, căci Anny se animă şi reia cu şi mai multă tărie :

— Şi apoi există o grămadă de alte lucruri pe care nu ţi le-am mai spus, pentru că ar fi mult prea lung să ţi le explic. De exemplu, ar fi trebuit să pot spune, chiar în clipa în care acţionam, că ceea ce făceam ar putea avea urmări... fatale. Nu-ţi pot explica prea bine...

— Dar e absolut inutil, spun eu cu un ton destul de pedant, şi la asta m-am gîndit.

Mă priveşte cu neîncredere.

— Dacă e să mă iau după tine, tu ai gîndit totul exact la fel ca şi mine : mă uluieşti.

N-o pot convinge, n-aş face decît s-o enervez. Tac. Aş dori s-o iau în braţe.

Deodată, Anny îmi aruncă o privire plină de anxietate :

— Şi, atunci, dacă ai gîndit toate astea, ce putem face ?

Îmi înclin fruntea.

— Îmi... îmi supraviețuiesc ? repetă ea cu greutate. Ce-i pot spune ? Oare cunosc eu argumente în favoarea existenței ? Eu nu sînt, ca ea, disperat, pentru că nu mă așteptam la mare lucru. Sînt mai curînd... mirat în fața acestei vieți care îmi este dată — dată pentru *nimic*. Rămîn cu capul plecat, nu vreau să-i văd fața în clipa asta.

— Călătoresc, continuă ea cu un glas abătut ; mă întorc din Suedia. M-am oprit opt zile la Berlin. E tipul acela care mă întreține...

Să o iau în brațe... La ce bun ? Nu pot face oare nimic pentru ea ? Anny e singură, ca și mine.

Îmi spune cu o voce mai veselă :

— Ce mormăi acolo...

Îmi ridic ochii. Anny se uită la mine cu afecțiune.

— Nimic. Mă gîndeam numai la ceva.

— Oh, ce personaj misterios ! Ei bine, vorbește sau taci, dar alege una din două.

Îi vorbesc de *Întîlnirea feroviarilor*, de vechiul *ragtime* pe care-l puneam să cînte la pian, de ciudata fericire pa care mi-o provoacă.

— Mă întrebam dacă în privința asta n-am putea afla sau, în sfîrșit, căuta...

Anny nu-mi răspunde, cred că nu a dat prea multă atenție celor spuse de mine.

După o clipă, reia totuși — nu știu dacă își continuă gîndul sau dacă e un răspuns la spusele mele.

— Tablourile, statuile sînt de neutilizat : sînt frumoase în fața mea. Muzica...

— Dar la teatru...

— Ei bine, ce e la teatru ? Ții să-mi enumeri toate artele ?

— Pe vremuri spuneai că vrei să faci teatru pentru că pe scenă actorii trebuie să realizeze momente perfecte !

— Da, le-am realizat : pentru ceilalți. Stăteam în praf, în curent, sub luminile violente, între decoruri de carton. În general, îl aveam ca partener pe Thorndyke. Cred că l-ai văzut jucînd la Covent Garden. Mi-era totdeauna frică să nu-mi vină să-i rîd în nas.

— Dar pe tine rolul nu te prinde niciodată ?

— Întrucîtva, în unele clipe : niciodată prea puternic. Pentru noi toţi, esenţialul era prăpastia aceea neagră, exact din faţa noastră, în adîncul căreia se aflau oameni pe care nu-i vedeam ; acestora le prezentam, evident, un moment perfect. Dar, ştii, oamenii aceia nu trăiau înlăuntrul lui : momentul perfect se desfăşura în faţa lor. Iar noi, actorii, îţi închipui cumva că trăiam înlăuntrul lui ? În cele din urmă, momentul perfect nu se afla nicăieri, nici de o parte nici de cealaltă a rampei, nu exista, şi cu toate acestea toată lumea se gîndea la el. Înţelegi atunci, scumpule, spune ea pe un ton tărăgănat şi aproape deşucheat, de ce am dat dracului totul.

— Eu încercasem să scriu cartea aceea...

Anny mă întrerupe.

— Trăiesc în trecut. Iau de la cap tot ceea ce mi s-a întîmplat şi-l aranjez. De la distanţă, luată aşa, toată povestea noastră nu-mi face cîtuşi de puţin rău, aproape că m-aş lăsa dusă. E destul de frumoasă. O mai dichisesc puţin şi devine o suită de momente perfecte. Atunci, închid ochii şi încerc să-mi închipui că trăiesc încă înăuntrul lor. Mai am şi alte personaje. Trebuie să ştii să te concentrezi. Nu ştii ce am citit ? *Exerciţiile spirituale* ale lui Ignaţiu de Loyola. Mi-au fost de mare folos. Există un mod de a aşeza mai întîi decorul, apoi de a face să apară personajele. Ajungi *să vezi*, adăugă ea cu un aer magic.

— Crezi cumva că asta mă satisface ?

Am rămas tăcuţi o clipă. Se lasă seara ; abia dacă mai disting pata palidă a figurii ei. Rochia neagră se confundă cu umbra care a invadat încăperea. Îmi iau maşinal ceaşca, unde mai e un pic de ceai şi o duc la buze. Ceaiul e rece. Aş vrea să fumez, dar nu îndrăznesc. Încerc impresia penibilă că nu mai avem să ne spunem nimic. Încă ieri aveam atîtea întrebări să-i pun : unde a fost, ce a făcut, pe cine a mai întîlnit ? Dar toate astea nu mă interesau decît în măsura în care Anny s-ar fi dat din toată inima. Acum, curiozitatea mi-a pierit : toate ţările, toate oraşele prin care a trecut ea, toţi bărbaţii care i-au făcut curte şi pe care poate că i-a iubit, toate acestea nu se corelau cu ea, îi erau în fond atît de indi-

ferente, mici sclipiri ale soarelui pe suprafaţa unei mări întunecate şi reci. Anny se află în faţa mea, nu ne-am văzut de patru ani şi nu mai avem nimic să ne spunem.

— Acum, spune ea dintr-o dată, trebuie să pleci. Aştept pe cineva.

— Aştepţi... ?

— Nu, îl aştept pe un german, pe un pictor.

Începe să rîdă. Rîsul acesta răsună ciudat în camera întunecată.

— Vezi, uite unul care nu e ca noi — încă nu e. Ăsta acţionează, se consumă.

Mă ridic în silă.

— Cînd te mai văd ?

— Nu ştiu, mîine seară plec la Londra.

— Prin Dieppe ?

— Da, şi cred că apoi am să mă duc în Egipt. Poate că am să trec din nou prin Paris la iarnă, am să-ţi scriu.

— Mîine sînt liber toată ziua, îi spun cu timiditate.

— Da, dar eu am o mulţime de lucruri de făcut, îmi răspunde cu glas sec. Nu, nu pot să te văd. Am să-ţi scriu din Egipt. N-ai decît să-mi dai adresa.

— Asta e.

Îi scriu în grabă adresa mea, în penumbră, pe un colţ de plic. Va trebui să spun la hotelul Printania să mi se trimeată scrisorile, atunci cînd am să plec din Bouville. În fond, ştiu prea bine că Anny nu are să-mi scrie. Poate că o s-o revăd peste zece ani. Poate că e ultima oară cînd o văd. Nu numai că sînt copleşit că o părăsesc ; mi-e o teamă teribilă că am să-mi regăsesc singurătatea.

Anny se ridică ; la uşă mă sărută uşor pe buze.

— Ca să-mi amintesc de buzele tale, spune zîmbind. Trebuie să-mi reîmprospătez amintirile, pentru „Exerciţiile mele spirituale".

O apuc de braţ şi o apropii de mine. Nu se opune, dar face cu capul semnul „nu".

— Nu. Nu mă mai interesează. N-o mai putem lua de la cap... Şi, apoi, pentru ceea ce pot face oamenii, primul venit, dacă e puţin băiat drăguţ, e mai bun ca tine.

— Dar, atunci, ce ai să faci ?

— Dar, ţi-am spus, mă duc în Anglia.

— Nu, vreau să spun...

— Ei bine, nimic !

Nu i-am dat drumul braţului, îi spun încetişor :

— Atunci, trebuie să te las după ce te-am regăsit.

Acum îi disting limpede figura. Dintr-o dată, devine lividă şi trasă. O faţă de femeie bătrînă, absolut îngrozitoare ; sînt sigur că nu ea a vrut s-o aibă ; e acolo, fără ştirea ei poate chiar împotriva ei.

— Nu, rosteşte Anny încet, nu. Nu m-ai regăsit...

Îşi eliberează braţele. Deschide uşa. Culoarul e înecat de lumină. Anny izbucneşte în rîs.

— Săracul ! Nu are noroc. Prima oară cînd îşi joacă şi el rolul bine şi nu-i pot fi cîtuşi de puţin recunoscătoare. Hai, du-te.

Aud uşa închizîndu-se în urma mea.

Duminică

Azi dimineaţă am consultat mersul trenurilor ; presupunînd că nu m-a indus în eroare, Anny are să plece cu trenul de Diepe, la ora cinci. Poate că tipul ei o va duce cu maşina. Toată dimineaţa am rătăcit pe străzile din Ménilmontant şi apoi, după-amiaza, pe cheiuri. Mă despărţeau de ea cîţiva paşi, cîteva ziduri. La ora cinci şi treizeci şi opt, discuţia noastră de ieri va deveni o amintire, femeia opulentă, ale cărei buze îmi atinseseră buzele, se va întîlni în trecut cu fetiţa slăbuţă de la Meknès de La Londra. Dar încă nu trecuse nimic, pentru că Anny era aici, pentru că era încă posibil să o revăd, să o conving, să o iau cu mine pentru totdeauna. Încă nu mă simţeam singur.

Am vrut să-mi abat gîndurile de la Anny, pentru că, tot silindu-mă să-mi imaginez corpul şi figura ei, fusesem cuprins de o terbilă enervare : mîinile îmi tremurau şi eram străbătut de fiori de gheaţă. M-am apucat să frunzăresc cărţile, pe tejghelele anticarilor şi îndeosebi publicaţiile obscene, pentru că, oricum, asta îmi ocupă mintea.

Cînd orologiul gării d'Orsay a bătut ora cinci, eu priveam ilustraţiile dintr-o lucrare intitulată *Doctorul cu*

biciul. Erau puţin variate, în cea mai mare parte dintre ele un individ bărbos şi voinic flutura în aer o cravaşe pe deasupra unor monstruoase crupe goale. Deîndată ce am înţeles că se făcuse ora cinci, am aruncat cartea peste celelalte şi am sărit într-un taxi care m-a dus la gara Saint-Lazare.

M-am plimbat vreo douăzeci de minute pe peron, apoi i-am zărit. Anny purta un palton gros de blană care-i dădea aerul unei doamne. Şi o voaletă. Tipul avea un palton din păr de cămilă. Era bronzat, încă tînăr, foarte înalt, foarte frumos. Un străin, negreşit, dar nu un englez ; poate un egiptean. Au urcat în tren fără să mă vadă. Nu vorbeau între ei. Apoi tipul a coborît şi a cumpărat ziare, Anny a lăsat geamul compartimentului ei în jos ; m-a văzut. M-a privit îndelung, fără mînie, cu ochii inexpresivi. Apoi tipul s-a urcat din nou în vagon şi trenul s-a pus în mişcare. În clipa aceea mi-a apărut înaintea ochilor restaurantul de pe Piccadilly unde luam masa pe vremuri, apoi totul s-a risipit. Am pornit-o la drum. Cînd m-am simţit obosit, am intrat într-o cafenea şi am aţipit. Chelnerul vine să mă trezească şi scriu aceasta pe jumătate cufundat în somn.

Mă voi întoarce mîine la Bouville cu trenul de prînz. Îmi va fi de ajuns să rămîn acolo două zile ca să-mi aranjez treburile la bancă. Cred că cei de la hotel Printania vor dori să le plătesc o chenzină în plus, pentru că nu i-am prevenit. De asemenea va trebui să restitui bibliotecii cărţile pe care le-am împrumutat. Oricum, înainte de sfîrşitul săptămînii, voi fi înapoi la Paris.

Şi ce voi cîştiga în schimb ? E tot un oraş : acesta e străbătut de un fluviu, celălalt era mărginit de mare, se aseamănă, cu această unică excepţie. Se alege un teren răzuit, steril, şi se cară acolo pietroaie mari scobite. În pietroaiele acestea se află închise miresme mai grele decît aerul. Uneori sînt aruncate pe fereastră în stradă şi rămîn acolo pînă cînd vitrinele le sfîşie. Cînd e vreme frumoasă, zgomotele pătrund printr-un capăt al oraşului şi ies prin celălalt capăt, după ce au străbătut toate ziduri le ; alteori, între aceste pietre pe care le încinge soarele, pe care le fărîmă gerul, zgomotele se învîrtesc în cerc.

Mi-e teamă de oraşe. Dar nu trebuie să ieşi din ele. Dacă te aventurezi prea departe, întîlneşti cercul Vegetaţiei. Vegetaţia s-a îndreptat spre oraşe pe mulţi kilometri. Aşteaptă. Cînd oraşul va muri, Vegetaţia îl va inunda, se va căţăra pe pietre, le va cuprinde, le va scotoci, le va sparge în bucăţele cu cleştii ei lungi şi negri ; le va astupa găurile şi va face ca pretutindeni să atîrne labe verzi. Trebuie să rămîi în oraşe atîta timp cît sînt vii, nu trebuie să te vîri singur sub acea coamă imensă, aflată la porţile lor : trebuie să o laşi să şerpuiască şi să trosnească fără martori. În oraşe, dacă ştii să te aranjezi, să alegi orele în care animalele digeră sau dorm în vizuinele lor, în spatele grămezilor de deşeuri organice, aproape că nu mai întîlneşti decît minerale, cele mai puţin îngrozitoare, dintre toate lucrurile care există.

Am să mă întorc la Bouville. Vegetaţia nu asediază oraşul decît pe trei laturi. Pe cea de a patra, există o mare spărtură, plină de apă neagră care se agită singură. Vîntul şuieră printre case. Mirosurile stagnează mai puţin decît în alte părţi : gonite spre mare de vînt, ele se scurg la nivelul apei asemeni unor mici ceţuri zburdalnice. Plouă. Între patru grile, oamenii au lăsat să crească plante. Plante castrate, domestice, inofensive, într-atît sînt de grase. Au frunze enorme şi palide care atîrnă ca nişte urechi. Cînd le atingi parcă ar fi cartilagii. La Bouville totul e gras şi alb din cauza acestei enorme cantităţi de apă care cade din cer. Am să mă întorc la Bouville. Ce oroare !

Mă trezesc brusc. E miezul nopţii. Anny a părăsit Parisul de şase ore. Vaporul a pornit-o pe mare. Anny doarme într-o cabină şi, pe punte, tipul acela frumos şi bronzat fumează o ţigară.

Marţi, la Bouville

Oare asta să fie libertatea ? Pe deasupra mea, grădinile coboară lent spre oraş şi, în fiecare dintre ele, se înalţă cîte o casă. Văd marea, grea, imobilă, văd oraşul Bouville. E vreme frumoasă.

Sînt liber ; nu-mi mai rămîne nici o raţiune de a trăi, toate cîte le-am încercat s-au risipit şi nu mai sînt în stare să imaginez altele. Sînt încă destul de tînăr, am destulă forţă pentru a reîncepe. Dar ce anume trebuie să reîncep ? Cît de mult contasem pe Anny ca să mă salveze, atunci, în toiul terorilor, a greţurilor mele, o înţeleg abia acuma. Trecutul meu a murit. Domnul de Rollebon a murit. Anny a venit numai pentru a-mi răpi orice speranţă. Mă aflu absolut singur pe strada asta albă, mărginită de grădini. Singur şi liber. Dar libertatea asta seamănă întrucîtva a moarte.

Astăzi viaţa mea ia sfîrşit. Mîine voi fi plecat din oraşul care se întinde la picioarele mele, în care am trăit atîta timp. El nu va mai fi decît un simplu nume, scurt, burghez, foarte franţuzesc, un nume în amintirea mea, mai puţin bogat decît acela al Florenţei sau Bagdadului. Va veni o vreme cînd o să mă întreb : „Dar, la urma urmelor, cînd eram la Bouville, ce puteam face în cursul unei zile ?“ Iar din soarele, din după-amiaza asta nu va rămîne nimic, nici măcar o amintire.

Toată viaţa mea a rămas în urmă. O văd în întregime, îi văd forma şi mişcările încete care m-au dus pînă aici. Despre asta, puţine lucruri sînt de spus : e o partidă pierdută, asta-i totul. Sînt trei ani de cînd am descins solemn în Bouville. Pierdusem prima manşă. Am vrut să joc pe cea de a doua şi am pierdut încă o dată ; am pierdut partida. În acelaşi timp, am învăţat că totdeauna pierdem. Numai ticăloşii îşi închipuie că pot cîştiga. Acum am să procedez ca Anny, am să-mi supravieţuiesc. Am să mănînc, am să dorm. Am să dorm, am să mănînc. Am să exist, lent, domol, ca arborii aceştia, ca o băltoacă de apă, ca bancheta roşie din tramvai.

Greaţa îmi lasă un răgaz scurt. Dar ştiu că are să revină : e starea mea normală. Numai că, azi, corpul meu e prea epuizat ca să o suporte. Şi bolnavii au unele clipe de fericită slăbiciune care-i fac să-şi piardă pentru cîteva ore conştiinţa răului de care suferă. Mă plictisesc, asta e totul. Din cînd în cînd casc atît de puternic încît încep să-mi curgă lacrimi pe obraji. E o plictiseală profundă, profundă, inima profundă a existenţei, însăşi materia din

care sînt făcut. Nu mă neglijez, ba dimpotrivă : în dimineaţa asta am făcut baie, m-am ras. Numai că atunci cînd mă gîndesc din nou la toate aceste mici acte meticuloase, nu pot înţelege cum de le-am îndeplinit : sînt atît de zadarnice. Fără îndoială că obişnuinţa le-a îndeplinit pentru mine. Nu au murit, continuă să se agite, să-şi ţeasă încet, în mod insidios, pînzele, ele mă spală, mă şterg, mă îmbracă, asemeni unor doici. Oare tot ele m-au condus pe colina aceasta ? Nu-mi mai amintesc cum de am ajuns aici. Pe scara Dautry, fără îndoială : să fi urcat cu adevărat cele o sută zece trepte ale ei ? Ceea ce e poate mai greu de imaginat e faptul că foarte curînd am să cobor aceste trepte. Cu toate acestea, o ştiu : am să mă aflu într-o clipă la poalele Colinei verzi şi, ridicînd capul o să pot vedea luminîndu-se în depărtare ferestrele caselor din apropiere. În depărtare. Pe deasupra capului meu ; şi clipa de acum, din care nu pot evada, care mă înlănţuie şi mă zăgăzuieşte din toate părţile, clipa aceasta din care sînt făcut nu va mai fi decît un vis confuz.

Privesc la picioarele mele, scînteierile cenuşii ale oraşului Bouville. În bătaia soarelui s-ar zice că sînt nişte mormane de cochilii de scoici, de eschile de oase, de pietriş. Pierdute între rămăşiţele astea, cioburi minuscule de sticlă sau bucăţele de mică sclipesc uşor din cînd în cînd. Rigolele, şanţurile, micile vîlcele dintre cochilii vor deveni peste o oră străzi, am să merg pe străzile acelea, între ziduri. Voi deveni peste o oră unul dintre omuleţii aceia negri pe care-i disting pe strada Boulibet.

Cît de departe mă simt de ei, din vîrful acestei coline. Mi se pare că aparţin altei specii. Ei ies de la birou, după o zi de muncă, se uită la ceas şi la scuaruri cu un aer satisfăcut ; se gîndesc că e oraşul *lor*, un „frumos oraş burghez". Nu se tem, se simt la ei acasă. N-au văzut niciodată altceva decît apa îmblînzită care se scurge la robinete, decît lumina care ţîşneşte din becuri atunci cînd apeşi întrerupătorul, decît arborii hibrizi, bastarzi, susţinuţi cu proptele. De o sută de ori pe zi am dovada că totul se realizează mecanic, că lumea ascultă de legi fixe şi imuabile. Corpurile lăsate în vid cad toate cu aceeaşi viteză, grădina publică e închisă în fiecare zi de la ora

șaisprezece iarna și de la ora optsprezece vara, plumbul se topește la 335°, ultimul tramvai pleacă de la Primărie la ora douăzeci și trei și cinci minute. Oamenii aceștia sînt pașnici, puțin cam ursuzi, se gîndesc la ziua de mîine, adică, pur și simplu la un nou azi ; orașele nu dispun decît de o singură zi care revine absolut identică, în fiecare dimineață. Numai duminica oamenii o împopoțonează întrucîtva. Imbecilii. Îmi repugnă că am să le văd fețele grosolane și calme. Legiferează, scriu romane populare, se căsătoresc, comit extrema prostie de a face copii. Cu toate acestea, marea natură vagă s-a strecurat în orașul lor, s-a înfiltrat pretutindeni, în casa, în birourile lor, în ei înșiși. Nu face nici o mișcare, stă liniștită, iar ei sînt în ea pînă peste cap, o respiră și nu o văd, își închipuie că e afară, la douăzeci de leghe de oraș. Eu *văd* această natură, o *văd*... Știu că supunerea ei e lenevie, că natura nu are legi : asta iau ei drept constanță... Nu are decît habitudini pe care mîine și le poate schimba.

Dacă s-ar întîmpla ceva ? Dacă, dintr-o dată, natura ar începe să palpite ? Atunci oamenii și-ar da seama că natura se află acolo și li se va părea că le va plesni inima. Atunci, la ce le-ar mai servi digurile și parapeții, centralele electrice și furnalele înalte și ciocanele care funcționează prin cădere ? E ceva care poate surveni oricînd, poate imediat : semnele prevestitoare se fac simțite. De exemplu, un tată de familie care se plimbă pe stradă va vedea venind spre el, ca și cum ar fi dus de vînt, un petic de pînză roșie. Iar cînd acea cîrpă va fi foarte aproape de el, va vedea că e o halcă de carne putredă, murdară de praf, care se tîrîie cățărîndu-se, țopăind ; o bucată de carne torturată, care se rostogolește în șiroaiele de apă, aruncînd în spasme jeturi de sînge. Sau o mamă va privi obrazul copilului ei și-l va întreba : „Ce ai acolo, o bubă ?“ Și va vedea cum carnea se umflă puțin, se crapă, se deschide și în fundul crăpăturii apare un al treilea ochi, rîzînd. Sau vor simți dulci atingeri pe întregul trup, asemeni stufului care-i mîngîie în apele rîurilor pe înotători. Și își vor da seama că hainele de pe ei au devenit niște lucruri vii. Iar un altul va descoperi că în fundul gurii îl zgîrie ceva. Se va apropia de o oglindă, își va deschide

gura : şi limba îi va deveni un enorm miriapod viu, care-şi va agita labele şi-i va rîcîi cerul gurii. Va dori să-l scuipe, dar miriapodul va fi o parte din el însuşi şi va trebui să-l smulgă cu mîinile. Şi vor apare o mulţime de lucruri pentru care va fi nevoie să se găsească nume noi, ochiul de piatră, marele braţ tricorn, degetul-cîrje, păianjenul-maxilar. Iar acel care va adormi în patul său, în dulcea lui cameră caldă, se va trezi complet gol pe un pămînt livid, într-o pădure de sexe fremătătoare, înălţîndu-se spre cer roşii şi albe asemeni hornurilor din Jouxtebouville, cu nişte testicule enorme pe jumătate ieşite din pămînt, păroase şi umflate ca nişte cepe. Iar păsările vor zburătăci în jurul acestor sexe şi le vor ciuguli cu ciocurile, făcîndu-le să sîngereze. Sperma se va scurge încet, domol, din rănile acestea, o spermă amestecată cu sînge, vitroasă şi călduţă, cu mici băşicuţe. Sau nu se va întîmpla nimic din toate acestea, nu se va produce nici o schimbare sensibilă, dar oamenii, dîndu-şi într-o dimineaţă perdelele la o parte vor fi surprinşi de un soi de sens îngrozitor, lăsat cu toată greutatea pe lucruri şi care va părea că aşteaptă numai atît, dar cu toate că va dura numai cîtva timp, se vor produce sinucideri cu sutele. Ei bine, da ! Să se schimbe puţin, aşa ca să vedem, sînt cu totul de acord. Atunci să ne vedem cufundaţi brusc în singurătate. Oameni complet singuri, absolut singuri, cu oribile monstruozităţi, vor alerga pe străzi, vor trece greoi prin faţa mea, cu privirea fixă, fugind de răul lor şi ducîndu-l cu ei, cu gurile căscate, cu limba-insectă care va da din aripi. Atunci voi izbucni în rîs, chiar dacă trupul meu va fi plin de cruste necurate care vor înflori ca nişte flori de carne, violete şi renunculе. Mă voi rezema de un zid şi le voi striga în treacăt : „Ce aţi făcut cu ştiinţa voastră ? Ce aţi făcut cu umanismul ? Unde e demnitatea voastră de trestie gînditoare ?“ Nu-mi va fi frică — sau cel puţin nu-mi va fi mai mult decît în clipa aceasta. Oare nu va continua să fie tot existenţă, tot variaţii asupra existenţei ? Toţi ochii aceştia care vor devora încetul cu încetul o faţă vor fi în plus, desigur, dar nu mai mult decît primii doi ochi. Eu mă tem de existenţă.

Se lasă seara, se aprind primele lămpi în oraș. Dumnezeule ! Cît de *firesc* e orașul, în ciuda tuturor geometriilor sale, cît pare de zdrobit de venirea serii. E atît de... evident, de aici ; oare eu să fiu singurul care văd aceasta ? Să nu existe cumva vreo Casandră și în altă parte, în vîrful unei coline, care să privească la picioarele ei un oraș înghițit de adîncurile naturii ? Dealtfel, ce mă interesează ? Ce i-aș putea spune ?

Încetul cu încetul, trupul meu se întoarce spre est, oscilează puțin și se pune în mișcare.

Miercuri
Ultima mea zi la Bouville

Am străbătut tot orașul pentru a-l găsi pe Autodidact. Negreșit, nu s-a întors acasă. Probabil că umanistul acesta pe care oamenii nu-l mai vor umblă la întîmplare, copleșit de rușine și de oroare. La drept vorbind, n-am fost aproape deloc surprins cînd faptul s-a întîmplat : de multă vreme îmi dădeam seama că era un om al cărui cap blînd și plin de teamă atrăgea asupra lui scandalul. Era atît de puțin vinovat : un pic de senzualitate, iubirea lui umilă și contemplativă pentru băieții tineri — o formă de umanism mai degrabă. Dar trebuia ca într-o bună zi să se trezească singur. Asemeni domnului Achille, asemeni mie ; e din aceeași rasă ca și mine, are bunăvoință. Acum a intrat în singurătate — și pentru totdeauna. Totul s-a prăbușit dintr-o dată, visele lui de a se cultiva, visele de a se înțelege cu oamenii. Mai întîi, va fi teama, groaza și nopțile de insomnie, iar apoi, lunga scurgere a zilelor de exil. Va reveni să rătăcească, seara, în curtea Ipotecilor ; va privi din depărtare ferestrele strălucitoare ale bibliotecii și își va pierde curajul amintindu-și de șirurile lungi de cărți, de legăturile lor de piele, de mirosul paginilor. Regret că nu l-am întovărășit, dar el nu a vrut ; el m-a rugat să-l las singur, va începe să deprindă singurătatea. Scriu toate acestea în cafeneaua Mably. Am intrat acolo în mod ce-

remonios, voiam să-l privesc pe gerant, pe casieriță și să simt cu violență că-i văd pentru ultima dată. Dar nu vreau să-mi abat gîndul de la Autodidact, păstrez înaintea ochilor figura lui abătută, plină de reproșuri și gulerul tare plin de sînge. Atunci am cerut hîrtie și am să mă apuc să povestesc ce i s-a întîmplat.

M-am dus la bibliotecă pe la ora două după-amiază. Mă gîndeam : „Biblioteca, intru aici pentru ultima dată".

Sala era aproape goală. Îmi era greu să o recunosc pentru că știam că n-am să mai revin acolo niciodată. Era ușoară ca aburul, aproape ireală, roșcată ; soarele, apunînd, colora în roșu masa rezervată cititoarelor, ușa, cotoarele cărților. O clipă am avut impresia fermecătoare că pătrund într-un crîng plin de frunze de aur ; am zîmbit. Mă gîndeam : „Cît de mult e de cînd n-am mai zîmbit". Corsicanul privea pe fereastră, cu mîinile la spate. Ce vedea ? Capul lui Impétraz ? „Eu n-am să mai văd capul lui Impétraz, nici jobenul, nici redingota lui. Peste șase ore, voi fi părăsit orașul Bouville." Am pus pe biroul ajutorului de bibliotecă cele două volume pe care le împrumutasem luna trecută. A rupt o fișă verde și mi-a întins bucățile :

— Poftim, domnule Roquentin.

— Mulțumesc.

Mă gîndeam : „Acum nu le mai datorez nimic. Nu mai datorez nimic nimănui de aici. Am să mă duc să-mi iau rămas bun de la patroana localului *Întîlnirea feroviarilor*. Sînt liber." Am ezitat cîteva secunde : să-mi întrebuințez aceste ultime clipe ca să fac o plimbare lungă prin Bouville, să revăd bulevardul Victor Hugo, șoseaua Galvani, strada Tournebride ? Dar crîngul acesta era atît de liniștit, atît de pur : mi se părea că abia există și că Greața îl ocolise. M-am dus să mă așez lîngă sobă. *Journal de Bouville* zăcea pe masă. Am întins mîna, l-am luat.

„Salvat de propriul său cîine.

Domnul Dubosc, proprietar din Remiredon, se întorcea ieri seară pe bicicletă de la tîrgul din Naugis..."

O doamnă corpolentă s-a așezat la dreapta mea. Și-a pus pălăria de fetru alături. Nasul ei era înfipt în figură ca un cuțit într-un măr. Sub nas o mică gaură obscenă se încrețea cu dispreț. Și-a scos din poșetă o carte legată, și-a pus coatele pe masă, sprijinindu-și capul cu mîinile grase. În fața mea, un domn bătrîn ațipise. Îl cunoșteam : se afla la bibliotecă în seara în care am fost apucat de spaima aceea grozavă. Cred că și lui i se făcuse frică. Mă gîndeam : „Cît de departe sînt toate acestea".

La ora patru și jumătate, a intrat Autodidactul. Mi-ar fi plăcut să-i strîng mîna și să-mi iau rămas bun de la el. Dar probabil că ultima noastră întrevedere i-a lăsat o amintire neplăcută ; m-a salutat în mod distant și s-a dus să-și pună destul de departe de mine un pachețel alb care trebuia să conțină, ca de obicei, o felie de pîine și o tabletă de ciocolată. După o clipă, s-a întors cu o carte ilustrată pe care a așezat-o lîngă pachețel. „M-am gîndit : „Îl văd pentru ultima oară". Mîine seară, poimîine seară, în toate serile care vor urma, va veni să citească la masa aceasta mîncîndu-și felia de pîine cu ciocolata, își va continua răbdător ronțăiala lui de șoarece, va citi lucrările lui Nabaud, Naudeau, Nodier, Nys, întrerupîndu-se din cînd în cînd pentru a-și însemna în carnețel vreo maximă. Iar eu voi merge prin Paris, pe străzile Parisului, voi vedea figuri noi. Ce mi se va întîmpla oare mie, în timp ce el va fi prezent aici, în timp ce lampa îi va lumina figura grasă și chibzuită ? Am simțit exact la timp că mă voi lăsa din nou cuprins de mirajul aventurii. Am înălțat din umeri și mi-am reluat lectura.

Bouville și împrejurimile.

Monistiers.

Activitatea brigăzii jandarmeriei în cursul anului 1932. Sergentul major Gaspard, comandantul brigăzii din Monistiers și cei patru jandarmi, domnii Lagoutte, Nizan, Pierpont și Ghil, nu au șomat aproape deloc în cursul anului 1932. Într-adevăr, jandarmii noștrii au avut de constatat 7 crime, 82 delicte, 159 contravenții, 6 sinucideri și 15 accidente de automobil dintre care 3 mortale.

Jouxtebouville.

Grupul amical al trompetiștilor din Jouxtebouville. Azi repetiție generală, acordarea carnetelor de identitate pentru concertul anual.

Compostel.

Acordarea ordinului Legiunii de onoare primarului.

Turistul bouvillez *(Fundația „Scout bouvillois", 1924) : Deseară, la orele 20 și 45, reuniune săptămînală la sediul social din strada Ferdinand-Byron, numărul 10, sala A. Ordinea de zi : citirea ultimului proces-verbal. Corespondență ; banchetul anual, cotizația pe 1932, programul excursiilor din luna martie ; probleme diverse ; adeziuni.*

Protecția animalelor (Societatea bouvilleză) :

„Joia viitoare, de la orele 15 la 17, sala C, strada Ferdinand-Byron, nr. 10, Bouville, serviciu permanent pentru public. Corespondența președintelui a se adresa la sediu sau acasă pe șoseaua Galvani 154.

Clubul bouvillez al cîinilor de pază... Asociația bouvilleză a bolnavilor de război... Camera sindicală a patronilor de taximetre... Comitetul bouvillez al Amicilor școlilor normale...

Intră doi băieți tineri, cu serviete. Elevi de liceu. Corsicanului îi plac mult elevii de liceu, pentru că își poate exercita asupra lor o supraveghere părintească. De multe ori îi lasă din plăcere să se miște pe scaune și să vorbească între ei, pentru ca, deodată să vină tiptil și să se așeze la spatele lor și să-i bombăne : „Așa se poartă niște tineri atît de mari ? Dacă nu aveți de gînd să încetați, domnul bibliotecar e hotărît să se plîngă directorului dumneavoastră de studii." Și dacă băieții protestează, se uită la ei cu niște ochi teribili : „Dați-mi numele dumneavoastră". Le și îndrumă lecturile, la bibliotecă, anumite volume sînt însemnate cu o cruce roșie ; Infernul, operele lui Gide, ale lui Diderot, ale lui Baudelaire, unele tratate de medicină. Cînd un elev de liceu vrea să consulte una din cărțile acestea, Corsicanul îi face un semn, îl cheamă într-un colț și-l supune unui interogatoriu. După cîteva clipe, izbucnește, și vocea lui umple sala de lectură :

„Există totuși cărți mai interesante pentru vîrsta dumneavoastră. Cărți instructive. Mai întîi de toate, v-ați făcut lecțiile ? În ce clasă sînteți ? În clasa a doua ? Și n-aveți ce face după ora patru ? Profesorul dumneavoastră vine adeseori pe aici și am să-i spun."

Cei doi băieți rămîneau plantați lîngă sobă. Cel mai tînăr avea un păr frumos și brun, pielea aproape prea fină și o guriță mică, rea și mîndră. Camaradul său, un băiat înalt și voinic, cu o umbră de mustață, i-a făcut un semn cu cotul și i-a murmurat cîteva vorbe. Brunetul cel mic n-a răspuns nimic, dar a zîmbit imperceptibil, plin de morgă și de suficiență. Apoi, amîndoi au scos cu nonșalanță un dicționar de pe unul din rafturi și s-au apropiat de Autodidact care-și fixase asupra lor o privire obosită. Aveau aerul că-i ignoră existența, dar s-au așezat exact lîngă el, brunetul cel mărunțel la stînga și găliganul cel înalt la stînga colegului său. Au început numaidecît să frunzărească dicționarul. Autodidactul a lăsat să-i rătăcească privirea prin sală, apoi s-a întors la lectura sa. Niciciînd vreo sală de bibliotecă n-a oferit un spectacol mai odihnitor : nu auzeam nici un zgomot, cu excepția răsuflării precipitate a doamnei corpolente, nu vedeam decît capete aplecate peste tomurile inoctavo. Cu toate acestea, din acea clipă, am avut impresia că are să se producă un eveniment neplăcut. Toți oamenii aceștia care-și țineau privirile aplecate cu un aer atent păreau să joace teatru : simțisem, cîteva clipe mai devreme, cum trece peste noi parcă o adiere de cruzime.

Îmi terminasem lectura, dar nu mă hotăram să plec : așteptam, în timp ce mă prefăceam că-mi citesc ziarul. Ceea ce-mi sporea curiozitatea și jena era faptul că și ceilalți așteptau. Mi se părea că vecina mea dădea mai repede paginile cărții sale. Trecură cîteva minute, apoi am auzit șoapte. Am ridicat cu prudență capul. Cei doi ștrengari închiseseră dicționarul. Brunetul cel mărunt nu vorbea, își îndrepta spre dreapta o mutră plină de deferență și de interes. Pe jumătate ascuns de umărul acestuia, blondul trăgea cu urechea și făcea haz în tăcere. „Dar cine vorbește, oare ?" gîndeam eu.

Vorbea Autodidactul. Se aplecase spre tînărul său vecin, cu ochii în ochii acestuia, îi zîmbea ; îi vedeam buzele mișcîndu-se și, din cînd în cînd, vedeam cum îi tremură genele lungi. Nu-i cunoșteam aerul ăsta juvenil, era aproape fermecător. Dar uneori, se întrerupea și arunca în urmă o privire neliniștită. Băiatul cel tînăr părea că-i soarbe cuvintele. Această mică scenă nu avea nimic extraordinar și eram pe punctul de a reveni la lectura mea, cînd, l-am văzut pe băiat strecurîndu-și încet pe la spate mîna pe marginea mesei. Astfel, fără a fi văzută de Autodidact, a înaintat o clipă apoi a început să pipăie de jur împrejur, pînă cînd întîlnind brațul băiatului blond, l-a ciupit cu putere. Celălalt, prea absorbit de satisfacția de a asculta în tăcere cuvintele Autodidactului, nu văzuse mîna venind. A sărit în sus și gura i s-a căscat excesiv sub efectul surprizei și al admirației. Brunetul își păstrase aerul de interes respectuos. N-ai fi putut bănui că mîna aceea strengară îi aparținea. „Ce au să-i facă ?“ mă gîndeam. Înțelegeam perfect că avea să se producă ceva ignobil, vedeam tot atît de bine că mai era timp să împiedic să se producă acel ceva. O clipă mi-a venit ideea să mă scol și să-l bat pe umăr pe Autodidact și să angajez o discuție cu el. Dar chiar în clipa aceea, mi-a surprins privirea. A încetat brusc să mai rostească o vorbă și și-a mușcat buzele iritat. Descurajat, mi-am întors repede privirea și am reluat lectura ziarului, fără a-mi pierde cumpătul . Între timp, doamna cea grasă își lăsase cartea și-și ridicase capul. Părea fericită. Îmi dădeam limpede seama că avea să izbucnească ; toți *voiau* să izbucnească ceva. Ce puteam face ? Am aruncat o privire spre Corsican : nu se mai uita pe fereastră, se întorsese pe jumătate spre noi.

Se scurse un sfert de oră. Autodidactul începuse din nou să șoptească. Nu mai îndrăzneam să mă uit la el, dar îmi imaginam așa de bine aerul lui juvenil și tandru, precum și privirile grele care cădeau asupra lui fără ca el să-și dea seama. La un moment dat i-am auzit rîsul, un rîs ușor, melodios și strengar. Mi-a produs o strîngere de inimă, mi s-a părut că niște copilași netrebnici se pregătesc să înece o pisică. Apoi, dintr-o dată, șușotelile au încetat. Tăcerea aceasta mi s-a părut tragică, era sfîr-

şitul, era execuţia. Mi-am aplecat iar capul asupra zirului şi m-am făcut că citesc, dar nu citeam : înălţam sprîncenele şi-mi ridicam privirea cît puteam de sus, pentru a încerca să surprind ceea ce se petrecea în faţa mea, în tăcere. Întorcîndu-mi uşor capul, am izbutit să prind cu coada ochiului ceva : era o mînă, acea mînă mică şi albă care se strecurase mai adineaori de-a lungul mesei. Acum stătea pe spătar, destinsă, dulce şi senzuală, avea nuditatea indolentă a unei femei după ce s-a scăldat şi se usucă la soare. Un obiect brun şi păros s-a apropiat de ea ezitînd. Era un deget gros, îngălbenit de tutun ; apărea dizgraţios alături de mîna aceea, ca un sex masculin. S-a oprit o clipă, rigid, îndreptat spre palma fragilă, apoi, dintr-o dată, a început să o mîngîie cu timiditate. Nu eram surprins, eram mai degrabă furios împotriva Autodidactului ; aşadar nu se putea stăpîni, imbecilul ; nu-şi dădea oare seama de pericolul pe care-l înfrunta ? Îi rămînea o şansă, o şansă mică : dacă-şi aşeza amîndouă mîinile pe masă, de ambele părţi, dacă stătea absolut liniştit, poate că scăpa acum de ceea ce îi rezerva destinul. Dar *ştiam* că va rata această şansă ; degetul continua să mîngîie, uşor, umil, carnea aceea inertă, abia o atingea, fără a îndrăzni să o apese, s-ar fi zis că era conştient de propria sa urîţenie. Am ridicat brusc capul, mi-era imposibil să mai suport acest mic şi obstinat du-te-vino ; am căutat privirea Autodidactului şi am început să tuşesc puternic pentru a-l avertiza. Dar el îşi închisese pleoapele, surîdea. Cealaltă mînă dispăruse sub masă. Cei doi băieţi conteniseră din rîs, deveniseră foarte palizi. Brunetul cel mic îşi muşca buzele, i se făcuse frică, s-ar fi zis că se simţea depăşit de evenimente. Cu toate acestea, nu-şi retrăgea mîna, o lăsa pe masă, nemişcată, abia puţin crispată. Colegul său îşi căsca gura, cu un aer stupid şi îngrozit.

În clipa aceea, Corsicanul a început să urle. Fără să fie auzit, venise şi se aşezase în spatele scaunului Autodidactului. Se înroşise la faţă şi părea că rîde, dar ochii îi aruncau scîntei. Am sărit de pe scaun, dar m-am simţit aproape uşurat : aşteptarea era prea apăsătoare. Voiam ca totul să se isprăvească cît mai curînd posibil, voiam ca Autodidactul să fie dat afară, dacă vreţi, dar voiam ca totul să se termine. Cei doi băieţi, palizi la faţă ca nişte

rufe, şi-au luat servietele într-o clipită şi s-au făcut nevăzuţi.

— Te-am văzut, ţipa Corsicanul nebun de furie, de data asta te-am văzut, n-ai să-mi spui că nu e adevărat. Ai să spui acum că nu e adevărat ? Crezi că nu te-am văzut ce făceai ? Doar nu sînt îmbrobodit la ochi, amice. Răbdare, îmi spuneam, răbdare ! Cînd o să-l prind are să-l coste scump. Oh ! Da, asta are să te coste scump. Îţi cunosc numele, îţi cunosc adresa, m-am informat, înţelegi. Îl cunosc şi pe patronul dumitale, pe domnul Chuillier. O să se mire mîine dimineaţă cînd o să primească o scrisoare de la domnul bibliotecar. Ei ? taci ? îi spune el, rostogolindu-şi privirile. Şi în primul rînd să nu-ţi închipui că treaba o să se oprească aici. Există tribunale în Franţa pentru indivizi de soiul dumitale. Domnul se instruia, domnul îşi completa cultura ! Domnul mă deranja tot timpul ca să-i dau informaţii despre cărţi. Să ştii că n-ai izbutit să mă duci de nas nici măcar o clipă.

Autodidactul nu părea surprins. Probabil că de ani de zile se aştepta la un astfel de deznodămînt. De o sută de ori trebuie să-şi fi imaginat ce se va întîmpla în ziua în care Corsicanul se va fi strecurat tiptil în spatele lui şi o voce furioasă îi va răsuna deodată în urechi. Şi totuşi, venea la bibliotecă în fiecare seară, îşi urma în mod febril lecturile şi, apoi, din cînd în cînd, asemeni unui hoţ, mîngîia mîna albă sau poate piciorul vreunui băieţel. Ceea ce-i puteam citi pe faţă era mai degrabă resemnare.

— Nu ştiu ce vrei să spui, bîlbîi el, vin aici de ani de zile...

Se prefăcea indignat, surprins, dar fără convingere. Ştia bine că evenimentul era acolo şi că nimica nu-l putea opri, că trebuia să trăiască minutele acestui eveniment unul după altul.

— Nu-l ascultaţi, l-am văzut eu, spune vecina mea. Se ridicase greoi : Ah ! nu. Nu e prima oară cînd îl văd ; lunea trecută, nu mai demult, l-am văzut şi n-am vrut să zic nimic pentru că nu-mi credeam ochilor şi nu mi-aş fi închipuit că într-o bibliotecă, într-un loc serios unde oamenii vin să se instruiască, se vor petrece lucruri atît de ruşinoase. Eu n-am copii, dar le plîng pe mamele

care-şi trimit copiii să lucreze aici şi îşi închipuie că aceştia stau foarte liniştiţi, la adăpost, în timp ce există monştri care nu respectă nimic şi care-i împiedică să-şi facă lecţiile.

Corsicanul se apropie de Autodidact :

— Auzi ce spune doamna ? îi răcni el în faţă, nu trebuie să mai joci teatru. Ai văzut, ticălosule !

— Domnule, îţi ordon să fii politicos, zice Autodidactul plin de demnitate. Intrase în rolul său. Poate ar fi vrut să mărturisească, să fugă, dar trebuia să-şi joace rolul pînă la capăt. Nu-l privea pe Corsican, îşi ţinea ochii aproape închişi. Braţele îi atîrnau, era îngrozitor de palid. Apoi, dintr-o dată, un val de sînge i se urcă în figură.

Corsicanul se sufoca de turbare.

— Politicos ? Nemernicule ! Poate îţi închipui că nu te-am văzut. Te pîndeam, îţi spun. De luni de zile te pîndeam.

Autodidactul ridică din umeri şi se prefăcu că se cufundă din nou în lectură. Stacojiu la faţă, cu ochii plini de lacrimi, avea un aer de interes extrem şi privea atent o reproducere a unui mozaic bizantin.

— Are neruşinarea să continue să citească, spune doamna uitîndu-se la Corsican.

Acesta stătea nehotărît. În acest timp, ajutorul de bibliotecar, un tînăr timid şi conformist, pe care Corsicanul îl terorizează, s-a ridicat încet pe deasupra biroului său şi a strigat :

— Paoli, ce s-a întîmplat ?

Fu o clipă de ezitare şi am putut nădăjdui că toată afacerea se va mărgini la atît. Dar Corsicanul a fost obligat să revină în sine şi să se simtă ridicol. Enervat, nemaiştiind ce să spună victimei sale mute, el s-a înălţat cu întreg trupul şi a dat cu pumnul o formidabilă lovitură în gol. Autodidactul s-a întors îngrozit. Îl privea pe Corsican cu gura căscată, în ochi se citea o spaimă oribilă.

— Dacă mă loveşti, am să mă plîng, spune el cu greutate, vreau să plec de bună voie.

M-am ridicat şi eu, dar era prea tîrziu : Corsicanul scoase un mic geamăt de voluptate şi dintr-o dată strivi cu pumnul nasul Autodidactului. O clipă n-am văzut decît ochii acestuia, ochii lui magnifici, larg deschişi de durere şi de ruşine, pe deasupra unei manşete şi a unui pumn brun. Cînd Corsicanul şi-a retras pumnul, din nasul Autodidactului a început să curgă sînge. A vrut să-şi ducă mîinile la faţă, dar Corsicanul l-a lovit încă o dată la colţul buzelor. Autodidactul se prăbuşi pe scaun şi se uită înaintea sa cu nişte ochi timizi şi blînzi. Sîngele îi şiroia din nas pe haine. Pipăi cu mîna dreaptă pentru a-şi găsi pachetul în timp ce mîna stîngă încerca îndîrjită să-şi şteargă nările din care curgea sînge.

— Mă duc, zise el ca pentru sine însuşi.

Femeia de lîngă mine devenise palidă iar ochii îi străluceau.

— Nemernicul, spuse, bine i-a făcut.

Tremuram de mînie. Am ocolit masa, l-am apucat de gît pe micul Corsican şi l-am ridicat în timp ce el dădea din picioare ; l-aş fi zdrobit într-adevăr de masă. Devenise livid şi se zbătea, căuta să mă zgîrie, dar braţele lui scurte nu ajungeau pînă la mîna mea. Nu scoteam o vorbă, dar voiam să-i dau una peste nas şi să-l desfigurez. A înţeles, şi-a ridicat un cot ca să-şi apere faţa, eram mulţumit văzîndu-l că îi e frică. Deodată a început să horcăie :

— Lasă-mă, bestie. Şi dumneata eşti tot ca el ?

Mă întreb şi acum de ce i-am dat drumul. Mi-a fost teamă de complicaţii ? Oare anii aceia de trîndăvie petrecuţi la Bouville m-au făcut să-mi pierd vlaga ? Altădată nu l-aş fi lăsat fără să-i scot dinţii din gură. M-am întors spre Autodidact, care în sfîrşit se ridicase. Dar îmi ocolea privirea ; cu capul plecat s-a dus să-şi ia paltonul din cuier. Îşi trecea necontenit mîna stîngă pe sub nas, ca pentru a opri curgerea sîngelui. Dar sîngele ţîşnea într-una, şi am început să mă tem că o să i se facă rău. Mormăi, fără să se uite la nimeni :

— De ani de zile vin aici...

Dar abia restabilit pe propriile picioare, omuleţul redevenise stăpîn pe situaţie...

— Șterge-o, spuse el Autodidactului, și să nu mai calci cumva pe aici că te dau afară cu poliția.

L-am ajuns din urmă pe Autodidact în josul scării. Eram jenat, rușinat de rușinea lui, nu știam ce să-i spun. N-a părut că își dă seama de prezența mea. Își scosese în sfîrșit batista și scuipa ceva. Nasul îi sîngera mai puțin.

— Vino cu mine la farmacie, i-am spus eu cu stîngăcie.

Nu mi-a răspuns. O rumoare puternică răzbătea din sala de lectură. Probabil că toată lumea vorbea odată. Femeia izbucni într-un rîs ascuțit.

— N-am să mai pot veni niciodată aici, spuse Autodidactul. S-a întors și a privit cu un aer perplex scara, intrarea în sala de lectură. Mișcarea aceasta făcu să i se scurgă sîngele între gulerul său tare și gît. Avea gura și obrajii mînjiți de sînge.

— Vino, i-am spus, luîndu-l de braț.

S-a scuturat și s-a eliberat cu violență.

— Lăsați-mă !

— Dar nu poți rămîne singur. Trebuie să-ți șteargă cineva sîngele, să te îngrijească.

A repetat :

— Lăsați-mă, vă rog, domnule, lăsați-mă.

Era pe punctul de a face o criză de nervi : l-am lăsat să se depărteze. Soarele la apus i-a luminat o clipă spatele aplecat, apoi Autodidactul a dispărut. Pe pragul intrării era o pată de sînge în formă de stea.

O oră mai tîrziu

Se întunecă, soarele apune ; peste două ore trenul pleacă. Am străbătut pentru prima oară grădina publică și mă plimb pe strada Boulibet. *Știu* că e strada Boulibet, dar nu o recunosc. De obicei, cînd o luam pe acolo, mi se părea că străbat un strat adînc de bun simț ; greoaie și pătrată, cu seriozitatea ei dizgrațioasă, cu suprafața ei bombată și gudronată, strada Boulibet părea unul dintre acele drumuri naționale care străbat orășelele bogate și sînt flancate pe mai mult de un kilometru cu case mari

cu două etaje ; o numeam o stradă de țărani și faptul mă încînta, pentru că era așa de deplasată, atît de paradoxală într-un port comercial. Astăzi casele se află acolo, și asta e totul. În grădina publică am avut dintr-o dată o impresie de același gen : plantele, peluzele, fîntîna lui Olivier Masqueret aveau un aer încăpățînat din cauza inexpresivității. Înțeleg, orașul mă părăsește el mai întîi. Nu am plecat încă din orașul Bouville și deja nu mă mai aflu în el. Bouville tace. Mi se pare ciudat că mai trebuie să stau două ore în orașul ăsta care, fără a mă lua în seamă, își aranjează mobilele și le vîră sub huse pentru a putea să le dezvelească în toată prospețimea lor, în seara aceasta, mîine altor noi sosiți. Mă simt mai uitat ca oricînd.

Fac mai mulți pași și mă opresc. Savurez această uitare totală în care am căzut. Mă aflu între două orașe, unul mă ignoră, celălalt nu mă mai cunoaște. Cine își aduce aminte de mine ? Poate, la Londra, o femeie tînără și greoaie... Și încă s-o fi gîndind într-adevăr la *mine* ? Dealtminteri există individul acela, egipteanul. Poate că tocmai acum a intrat la ea în cameră, poate că a luat-o în brațe. Nu sînt gelos ; știu bine că Anny își supraviețuiește. Chiar dacă l-ar iubi din toată inima, ar fi totuși o dragoste de moartă. Eu am avut ultima ei dragoste de ființă vie. Cu toate acestea, el îi poate oferi un lucru : plăcerea. Și dacă Anny e pe punctul de a se pierde și a se prăbuși în confuzie, în ea nu mai există nimic care s-o lege de mine. Se bucură în timp ce eu nu mai exist pentru ea, ca și cum n-aș fi întîlnit-o niciodată ; s-a golit de mine dintr-o dată și toate celelalte cunoștințe din lume sînt, și ele, golite de mine. Asta mă face caraghios. Cu toate acestea sînt sigur că exist, că eu sînt aici.

În clipa de față, cînd zic „eu", faptul mi se pare golit de orice substanță. M-am uitat în asemenea măsură, încît aproape că nu mai ajung să mă simt prea bine pe mine însumi. Tot ceea ce-mi mai rămîne real în mine este existența care se simte existînd. Casc domol, îndelung. Nimeni. Antoine Roquentin nu există pentru nimeni. Faptul mă amuză. Și ce e asta, Antoine Roquentin ? E ceva abstract. În conștiința mea se clatină o pală amintire de sine. Antoine Roquentin... Și, deodată, acel Eu pălește, pălește, și totul s-a isprăvit, se stinge.

Lucidă, nemişcată, pustie, conştiinţa stă aşezată între ziduri ; se perpetuează. Nimeni nu mai sălăşlueşte în ea. Mai adineaori, cineva mai zicea încă *eu*, spunea conştiinţa *mea*. Cine ? Afară erau străzi care vorbesc, străzi cu culori şi cu mirosuri cunoscute. Rămîn ziduri anonime, o conştiinţă anonimă. Iată ce e : ziduri, şi, între ziduri, o mică transparenţă vie şi impersonală. Conştiinţa există asemeni unui copac, unui fir de iarbă. Somnolează, se plictiseşte. O serie de mici existenţe fugitive o populează ca păsările pe crengi. O populează şi dispar. Conştiinţă uitată, părăsită între zidurile acestea, sub soarele cenuşiu. Şi iată sensul existenţei sale : e conştientă de faptul că e inutilă. Se diluează, se risipeşte, caută să se piardă pe zidul întunecat, de-a lungul felinarului sau în aburii serii. Dar ea nu se uită *niciodată ;* e conştientă de faptul că e o conştiinţă care se uită pe sine. E soarta ei. Există o voce înăbuşită care spune : „Trenul pleacă peste două ore“ şi există conştiinţa acestei voci. Există de asemenea conştiinţă a unei figuri. Figura aceasta trece încet, plină de sînge, mînjită, iar ochii ei mari lăcrimează. Nu se află între ziduri, nu e nicăieri. Dispare, un trup încovoiat o înlocuieşte cu un cap plin de sînge, se depărtează mergînd lent, la fiecare pas pare a se opri, nu se opreşte niciodată. Există o conştiinţă a acestui corp care merge încet pe o stradă întunecată. Merge, dar nu se depărtează. Strada întunecată nu se sfîrşeşte niciodată, se pierde în neant. Nu se află între ziduri, nu se află nicăieri. Şi există o conştiinţă a unei voci înăbuşite care spune : „Autodidactul rătăceşte prin oraş“.

Nu în acelaşi oraş, nu ! Autodidactul nu-şi poartă paşii între zidurile acestea atone, ci într-un oraş feroce, care nu-l uită. Există inşi care se gîndesc la el, Corsicanul, doamna cea grasă, poate toată lumea din oraş. Poate că nu şi-a pierdut încă eul, nu-şi poate pierde eul acesta supus la chinuri, sîngerînd, pe care n-au vrut să-l dea gata. Buzele, nările îl dor ; se gîndeşte : „Mă doare“. Merge, trebuie să meargă. Dacă s-ar opri o singură clipă, zidurile înalte ale bibliotecii s-ar ridica brusc în jurul lui, l-ar întemniţa ; Corsicanul ar apare lîngă el şi scena ar reîncepe, exact la fel, în toate amănuntele, iar femeia ar

rînji : „Ar trebui să stea la ocnă nemernici dintr-ăştia". Autodidactul merge, nu vrea să se întoarcă acasă, Corsicanul îl aşteaptă în cameră şi femeia şi cei doi băieţi : „Nu te mai sili să negi, te-am văzut". Şi scena ar reîncepe. Se gîndeşte : „Dumnezeule, dacă n-aş fi făcut asta, dacă s-ar putea să nu fi făcut asta, dacă s-ar putea să nu fie adevărat !"

Figura neliniştită trece şi revine prin faţa conştiinţei : „Poate că are să se sinucidă". Dar, nu, sufletul acesta blînd şi hăituit nu se poate gîndi la moarte.

Există conştiinţă a conştiinţei. Ea se vede complet de la un capăt la altul, liniştită şi pustie între ziduri, eliberată de omul care sălăşluia în ea, monstruoasă pentru că nu e nimeni. Vocea spune : „Bagajele sînt înregistrate. Trenul pleacă peste două ore". Zidurile alunecă la dreapta şi la stînga. Există o conştiinţă a caldarîmului, o conştiinţă a magazinului de articole de fierărie, a ferestruicilor de pe zidurile cazărmii şi vocea spune : „Pentru ultima oară".

Conştiinţa lui Anny, a lui Anny cea grasă, a bătrînei Anny, în camera ei de hotel, există o conştiinţă a suferinţei, suferinţa e conştientă între zidurile lungi care se duc şi nu se vor reîntoarce niciodată : „Nu se va mai termina oare ?" Cîntă vocea o arie de jaz între ziduri. *„Some of these days"*, nu se va termina oare ? Şi aria revine încet, pe la spate, în mod insidios, să reia vocea, iar vocea cîntă fără să se poată opri, şi corpul merge şi există o conştiinţă a tuturor acestor lucruri şi, vai, o conştiinţă a conştiinţei. Dar aici nu e nimeni ca să sufere şi să-şi frîngă mîinile şi să i se facă milă de sine însuşi. Nimeni. E o pură suferinţă a răspîntiilor, o suferinţă uitată — care nu se poate uita pe sine. Iar vocea spune : „Iată *Întîlnirea feroviarilor* şi Eul ţîşneşte în conştiinţă sînt *eu*, Antoine Roquentin, plec la Paris foarte curînd ; mă duc să-mi iau rămas bun de la patroană.

— Am venit să-mi iau rămas bun.

— Pleci, domnule Antoine ?

— Am să mă stabilesc la Paris, ca să mai schimb.

— Norocosul !

Cum de mi-am putut lipi buzele de fața asta latră ? Trupul ei nu-mi mai aparține. Pînă ieri aș fi știut să-l descopăr sub rochia de lînă neagră. Astăzi, rochia a devenit de nepătruns. Să fi fost oare un vis corpul acesta alb, cu venele vizibile sub piele ?

— O să ne pară rău după dumneata, spune patroana. Nu vrei să iei ceva ? Îți fac cinste.

Mă așez, ciocnim. Patroana coboară puțin vocea.

— Mă obișnuisem grozav cu dumneata, spune ea cu un regret politicos, ne înțelegeam bine.

— Am să mai vin să te văd.

— Bine, domnule Antoine. Cînd ai să mai treci prin Bouville, să mai vii să ne faci o mică vizită. Ai să-ți spui : „Am să mă duc la doamna Jeanne să o salut, o să-i facă plăcere". E adevărat, oamenilor le place să afle ce devin ceilalți. Dealtminteri, aici, oamenii revin totdeauna. I-avem pe marinari, nu ? Pe funcționarii de la Transat : uneori stau cîte doi ani fără să-i mai văd, atunci cînd sînt plecați în Brazilia sau la New York, sau cînd fac serviciul la Bordeaux pe vreun vapor de mesagerie. Și apoi, într-o bună zi, îi revăd. „Bună ziua, doamnă Jeanne". Bem un pahar împreună. Dacă vrei să mă crezi, dar țin minte ce le place să bea. După doi ani de zile ! Îi spun lui Madeleine : „Să servești un vermut sec domnului Pierre, un Noilly Cinzano domnului Léon". Și ei îmi spun : „Cum de ai ținut minte, doamnă ?" „E meseria mea", le răspund.

În fundul sălii se află un bărbat gras care se culcă cu ea de puțină vreme. O strigă :

— Micuță patroană !

Patroana se ridică :

— Scuză-mă, domnule Antoine.

Fata se apropie de mine :

— Atunci, va să zică ne părăsiți ?

— Mă duc la Paris.

— Am locuit la Paris, spune ea mîndră. Doi ani. Lucram la Siméon. Dar mi-era dor de aici.

Fata ezită o clipă, apoi își dă seama că nu mai are să-mi spună nimic.

— Ei bine, la revedere, domnule Antonie.

Își șterge mîna pe șorț, și mi-o întinde :

— La revedere, Madeleine.

Pleacă. Pun mîna pe *Journal de Bouville* și apoi arunc : puțin mai înainte, la bibliotecă l-am citit de la un capăt la altul.

Patroana nu se mai întoarce ; și-a lăsat mîinile ei grăsulii în mîinile prietenului ei, care le strînge cu pasiune.

Trenul pleacă peste trei sferturi de oră.

Ca să mă distrez, îmi fac socotelile.

O mie două sute de franci pe lună nu e grozăvie. Cu toate acestea, dacă mă restrîng puțin, are să-mi ajungă. O cameră de trei sute de franci, cincisprezece franci pe zi pentru mîncare, îmi vor rămîne patru sute cincizeci de franci pentru spălatul rufelor, bani de buzunar și cinema. Nu voi avea nevoie multă vreme de lenjerie, de haine. Cele două costume pe care le am sînt curate, deși puțin cam lustruite pe la coate : mă vor ține încă trei sau patru ani dacă o să le îngrijesc.

Dumnezeule ! Oare *eu* am să duc existența asta de ciupercă ? Ce am să fac în timpul zilei ? Mă voi plimba. Am să mă duc să stau în grădina Tuileriilor pe un scaun metalic — sau mai bine pe o bancă, din economie. Am să citesc în biblioteci. Și, apoi ? O dată pe săptămînă, un film. Și, apoi ? Am să-mi ofer un spectacol de acrobație, duminica ? Am să mă duc să joc crochet cu pensionarii din grădina Luxembourg ? La treizeci de ani ! Mi se face milă de mine. Sînt momente cînd îmi vine să mă întreb dacă n-aș face mai bine să cheltuiesc într-un an cele trei sute de mii de franci care-mi rămîn — și, după aceea... Dar ce mi-ar oferi asta ? Niște costume noi ? Cîteva femei ? Cîteva călătorii ? Am avut toate acestea și acum s-a terminat, nu mai doresc așa ceva : tot nu-mi mai rămîne nimic din ele ! Peste un an, m-aș regăsi tot atît de vid ca și astăzi, fără nici o amintire laș în fața morții.

Treizeci de ani ! Și 14.400 de franci rentă. Cupoane de încasat în fiecare lună. Cu toate acestea, nu sînt un bătrîn ! Să mi se dea ceva de făcut, indiferent ce... Ar fi mai bine să mă gîndesc la altceva, pentru că în clipa asta sînt pe cale de a juca teatru față de mine însumi. Știu foarte bine că nu vreau să fac nimic : a face ceva înseamnă a creea existență — și existență există îndeajuns.

Adevărul e că nu pot să abandonez scrisul : cred că are să mă apuce din nou Greaţa şi am impresia că-i întîrzii venirea scriind. Atunci scriu ce-mi trece prin minte.

Madeleine, care ţine să-mi facă plăcere, îmi arată un disc şi mă întreabă de departe :

— Discul dumneavoastră, domnule Antoine, cel care vă place, nu vreţi să-l ascultaţi pentru ultima oară ?

— Dacă eşti bună.

Am spus asta din politeţe, dar nu mă simt într-o dispoziţie prea favorabilă pentru a asculta o arie de jazz. Cu toate acestea, am s-o urmăresc cu atenţie, pentru că, după cum spune Madeleine, aud discul ăsta pentru ultima oară, e foarte vechi ; prea vechi chiar şi pentru un oraş de provincie ; la Paris l-aş căuta în zadar. Madeleine are să-l pună pe platanul gramofonului, are să se învîrtească ; în şanţurile lui, acul de oţel o să înceapă să salte şi să scrîşnească şi, apoi, cînd va fi împins de ele în spirală pînă în centrul discului, totul se va termina, vocea răguşită care cîntă *„Some of these days“* va amuţi pentru totdeauna.

Aria începe.

Cînd te gîndeşti că există imbecili care din artă scot consolaţii. Ca mătuşa mea Bigeois : *„Preludiile* lui Chopin mi-au fost de mare ajutor la moartea bietului tău unchi“. Iar sălile de concert sînt pline de umiliţi, de ofensaţi care, cu ochii închişi caută să-şi transforme figurile palide în antene receptoare. Îşi închipuie că sunetele captate se scurg în ei, dulci şi hrănitoare şi că suferinţele pe care le încearcă devin muzică, asemeni celor ale tînărului Werther ; cred că frumuseţea e consolatoare. Nătărăii.

Aş vrea să-mi spună dacă găsesc şi eu că muzica asta e cumva consolatoare. Mai adineaori eram desigur foarte departe de a mă bălăci în fericire. La suprafaţă îmi făceam socotelile, în mod mecanic. În străfunduri stagnau toate gîndurile neplăcute care au luat forma unor întrebări neformulate, unor mirări mute şi care nu mă mai părăsesc zi şi noapte. Gînduri despre Anny, despre viaţa mea risipită. Şi apoi, încă mai în adînc, Greaţa, timidă ca revărsatul zorilor. Dar în clipa aceea nu cînta mu-

zica, eram mohorît şi liniştit. Toate obiectele care mă înconjurau erau făcute din aceeaşi materie ca şi mine, dintr-un soi de suferinţă neplăcută. În afara mea, lumea era atît de urîtă, erau atît de urîte paharele astea de pe mese, petele întunecate de pe oglindă şi de pe şorţul Madeleinei, precum şi aerul afectuos al grăsanului iubit al patroanei, era atît de urîtă însăşi existenţa lumii, încît m-am simţit în largul meu, m-am simţit în familie.

În clipa de faţă, se aude cîntînd saxofonul. Şi mi-e ruşine. A luat naştere o mică suferinţă glorioasă, o suferinţă model. Patru note la saxofon. Se agită de colo, colo, de parcă ar spune : „Trebuie să faceţi ca noi, să suferiţi *în măsură*". Ei bine, da ! Fireşte aş vrea într-adevăr să sufăr în felul acesta, în măsură, fără complezenţă, fără milă faţă de mine însumi, cu o puritate aridă. Dar sînt oare de vină eu că berea e călduţă pe fundul paharului, că sînt pete întunecate pe oglindă, că eu sînt inutil, că suferinţa mea cea mai sinceră, cea mai seacă, trenează şi îşi pierde vioiciunea, avînd prea multă carne şi în acelaşi timp o piele prea largă, asemeni elefantului de mare, cu ochi mari şi umezi, înduioşători, dar atît de necinstiţi ? Nu, nu se poate spune cu siguranţă că e consolatoare blîndeţea asta mică de diamant care se învîrteşte pe deasupra discului şi mă uluieşte. Nu e nici măcar ironică : se învîrteşte plină de veselie, ocupată în întregime cu ea însăşi ; a tăiat ca o seceră fada intimitate a lumii şi acum se învîrteşte, iar pe noi toţi, pe Madeleine, pe domnul cel gras, pe patroană, pe mine însumi şi mesele, banchetele, oglinda pătată, paharele, pe noi toţi care ne abandonăm existenţei pentru că ne aflam între noi, doar între noi, melodia ne-a surprins în neglijenţa, în nepăsarea noastră de fiecare zi : mi-e ruşine pentru mine însumi şi pentru tot ceea ce se află *în faţa* ei.

Melodia nu există. Faptul e chiar agasant. Dacă m-aş ridica în picioare, dacă aş smulge discul de pe platanul care-l suportă şi dacă l-aş sparge în două, n-aş ajunge pînă la *acea melodie*. Ea e acolo — mereu dincolo de ceva, de o voce, de o notă de vioară. Străbătînd straturi şi straturi de existenţă, ea se dezvăluie, subtilă şi fermă,

și cînd vrei să o apuci, nu întîlnești decît existenți, te împiedici de existenți lipsiți de sens. Ea se află în spatele lor : ajung să nu o mai aud, aud sunete, vibrații ale aerului care o dezvăluie. Nu există, din moment ce nu are nimic inutil : dimpotrivă, în raport cu ea, tot restul e inutil. Melodia *este*.

Și eu am vrut *să fiu*. Ba n-am voit decît acest lucru ; iată cuvîntul hotărîtor al vieții mele ; în adîncul tuturor acestor încercări care păreau lipsite de legătură între ele, regăsesc aceeași dorință, dorință de a izgoni din mine existența, de a goli clipele de unsoarea lor, de a le toarce, a le usca, de a mă purifica, de a mă întări, pentru a reda în cele din urmă sunetul net și precis al unei note de saxofon. Totul ar putea chiar da naștere unui apolog : a fost odată un individ amărît care s-a înșelat asupra lumii. El exista, ca și ceilalți oameni, în lumea grădinilor publice, a cîrciumelor, a orașelor comerciale și voia să se convingă cum că trăia în alta, în spatele pînzelor tablourilor, cu dogii lui Tintoretto, cu bravii florentini ai lui Gozzoli, în spatele paginilor cărților, cu Fabrice del Dongo și Julien Sorel, în spatele discurilor de patefon, cu lungile lamentații seci ale jazzului. Și apoi, după ce a făcut pe imbecilul, a ajuns să înțeleagă, a deschis ochii, a văzut că de fapt cărțile au fost date greșit : se afla într-o cîrciumă, cu adevărat, în fața unui pahar de bere caldă. A rămas pe banchetă copleșit ; s-a gîndit : sînt un imbecil. Și momentul acesta precis, de cealaltă parte a existenței, în lumea cealaltă, pe care o putem vedea în depărtare, dar de care nu ne putem niciciînd apropia, o mică melodie a început să cînte, să danseze : „ca mine trebuie să fiți, trebuie să suferiți în măsură".

Vocea cînta :

Some of these days
You'll miss me honey.

Probabil că discul e plesnit în locul ăsta, pentru că face un zgomot ciudat. Și e ceva care-ți strînge inima : faptul că melodia nu e absolut deloc afectată de micile icneli ale acului pe disc. Ea e atît de departe — atît de în urmă. Înțeleg și acest lucru : discul se crapă și se

uzează, cîntăreața poate că nu mai e în viață ; eu am să plec, am să mă duc să iau trenul. Dar în spatele existentului care se prăvălește dintr-un prezent într-altul, fără trecut, fără viitor, în spatele acestor sunete care se descompun pe zi ce trece, care se scorojesc și se îndreaptă spre moarte, melodia rămîne aceeași, proaspătă și fermă, asemeni unui martor nemilos.

Vocea a tăcut. Discul hîrîie un pic, apoi se oprește. Scăpată de un vis inoportun, cafeneaua rumegă, mestecă din nou plăcerea de a exista. Patroanei i s-a urcat sîngele la cap, îl pălmuiește pe noul ei prieten pe obrajii mari și albi, fără a izbuti să-i coloreze. Sînt niște obraji de mort. Eu zac pe scaun, aproape adormit. Peste un sfert de oră voi fi în tren, dar nu mă gîndesc la asta. Mă gîndesc la un american ras, cu sprîncene dese și negre, care moare de căldură la etajul al douăzecilea al unei clădiri din New York. Pe deasupra New Yorkului, cerul arde, albastrul cerului e incandescent, enorme flăcări galbene mîngîie ușor acoperișurile ; ștrengarii din Brooklyn, în chiloți de baie, se vor vîrî sub furtunurile stropitoarelor. Camera întunecată de la etajul al douăzecilea se coace la foc puternic. Americanul cu sprîncene negre suspină, gîfîie și sudoarea i se prelinge pe obraji. Stă așezat în fața pianului, în cămașă : are un gust de fum în gură, și în mod vag, fantoma unei melodii în cap. *Some of these days.* Tom are să vină într-o oră aducînd plosca lui plată pe una din fese ; atunci se vor cufunda amîndoi în fotolii de piele și vor bea pahare mari de alcool, iar focul cerului le va arde gîtlejurile, vor simți greutatea unui imens somn torid. Dar mai întîi trebuie să noteze aria aceasta *Some of these days, you'll miss me honey.*

Așa s-au petrecut lucrurile. Așa ori altminteri, dar nu contează prea mult. Așa a luat naștere. A ales pentru a se naște trupul acela uzat. Ținea fără vlagă creionul și picături de sudoare cădeau pe hîrtie de pe degetele împodobite cu inele. Și de ce nu eu ? De ce era nevoie de vițelul ăsta mare, plin cu bere de calitate proastă și cu alcool, pentru ca miracolul să se realizeze ?

— Madeleine, nu vrei să mai pui o dată discul ? Numai o dată, înainte de a pleca.

Madeleine începe să rîdă. Răsucește manivela și iată că totul reîncepe. Numai că eu am încetat să mă mai gîndesc la mine. Mă gîndesc la individul acela de departe care a compus melodia aceasta, într-o zi de iulie, în căldura neagră a unei camere. Încerc să mă gîndesc la el *prin* melodia aceasta, prin sunetele albe și acidulate ale saxofonului. A compus melodia asta. Avea necazuri, nu-i mergeau toate lucrurile cum ar fi trebuit : note de achitat — și apoi trebuie să fi fost pe undeva vreo femeie care nu se gîndea la el așa cum ar fi vrut el — și mai era și valul acela îngrozitor de căldură care-i prefăcea pe oameni în niște băltoace de grăsime care se topește. E ceva absolut deloc agreabil sau foarte glorios. Dar cînd ascult cîntecul și mă gîndesc că individul acela l-a compus, găsesc că suferința și transpirația lui sînt ... emoționante. A avut talent. Dealtminteri nu trebuie să-și fi dat seama de asta. Trebuie să fi gîndit, cu puțin talent, șmecheria asta îmi va aduce sigur cincizeci de dolari ! Ei bine, de ani de zile e pentru prima oară că un om mi se pare emoționant. Aș vrea să știu cîte ceva despre individul ăsta. M-ar interesa să aflu ce fel de necazuri avea, dacă era căsătorit sau dacă trăia singur. Cîtuși de puțin din motive umanitare : dimpotrivă. Ci pentru că a compus melodia asta. Nu doresc să-l cunosc — dealtfel poate că a murit. Numai pentru a obține unele informații despre el și pentru a putea să mă gîndesc la el, din cînd în cînd, ascultîndu-i discul. Bănuiesc că individului nu-i va ține nici de cald nici de frig dacă i s-ar spune că în al șaptelea oraș din Franța, în apropierea gării, cineva se gîndește la el. Dar eu, dacă aș fi în locul lui, aș fi fericit ; îl invidiez. Trebuie să plec. Mă ridic, dar rămîn o clipă ezitînd, aș vrea s-o aud pe negresă cîntînd. Pentru cea din urmă oară.

Negresa cîntă. Și iată că doi inși sînt salvați : evreul și negresa. Salvați. Probabil că se crezuseră pierduți cu totul, înecați în existență. Și, totuși, nimeni nu s-ar putea gîndi la mine așa cum mă gîndesc eu la ei, cu acest soi de afecțiune. Nimeni, nici măcar Anny. Pentru mine

ei sînt întrucîtva ca niște morți, sînt întrucîtva ca niște eroi de roman ; s-au spălat de păcatul de a exista. Nu de tot, bineînțeles, dar pe cît poate un om s-o facă. Ideea aceasta mă tulbură dintr-o dată profund, pentru că eu încetasem să mai sper pînă și în așa ceva. Simt că ceva mă atinge în treacăt, cu sfială, și nu îndrăznesc să fac vreo mișcare pentru că mi-e teamă să nu se ducă. Ceva ce nu mai cunoșteam : un soi de bucurie.

Negresa cîntă. Atunci, ne putem justifica existența ? Chiar și în foarte mică măsură ? Mă simt extraordinar de intimidat. Nu pentru că aș avea prea multă speranță. Dar sînt ca un ins complet înghețat, după un drum prin zăpadă, care ar intra brusc într-o încăpere călduță. Cred că ar rămîne nemișcat lîngă ușă, încă înghețat și că întregul trup ar fi străbătut de fiori.

Some of these days
You'll miss me honey.

Aș putea care încerca... Firește, n-ar fi vorba de o arie muzicală... Dar n-aș putea cumva, în alt gen ?... Ar trebui să fie o carte : altceva nu știu să fac. Dar nu o carte de istorie, o asemenea carte vorbește de lucruri care au existat — niciodată un existent nu poate justifica existența unui alt existent. Greșeala mea a fost că am voit să-l reînviu pe domnul de Rollebon. Alt gen de carte. Nu prea știu bine care anume, dar ar trebui ca în spatele cuvintelor tipărite, în spatele paginilor, cititorul să ghicească ceva care n-ar exista, care ar fi pe deasupra existenței. O întîmplare, de exemplu, așa cum nu se poate întîmpla, o aventură. Ar trebui ca ea să fie frumoasă și dură ca oțelul și ar trebui să-i facă pe oameni să se rușineze de propria lor existență.

Mă duc, mă simt confuz. Nu îndrăznesc să iau vreo hotărîre. Dacă aș fi sigur că am talent... Dar, niciodată — niciodată n-am scris nimic de genul acesta ; articole de istorie aride, da — și totuși o carte. Un roman. S-ar găsi oameni care l-ar citi și ar spune : „L-a scris Antoine Roquentin, era un tip roșcat care își pierdea vremea prin cafenele", și se vor gîndi la viața mea așa cum m-am

gîndit și eu la viața acelei negrese, ca la ceva prețios și pe jumătate legendar. O carte. Firește, asta ar fi la început doar o muncă plicticoasă și obositoare, asta nu m-ar împiedica să exist nici să simt că exist. Dar ar veni desigur un moment cînd cartea va fi scrisă, cînd va rămîne în urma mea și cred că trecutul mi se va lumina în oarecare măsură. Poate că atunci aș fi în stare să-mi amintesc prin el viața fără repulsie. Poate că într-o zi, gîndindu-mă anume la clipa la momentul acesta de tristețe în care aștept cocîrjat să se facă timpul ca să mă urc în tren, poate că aș simți că inima îmi bate mai puternic și mi-aș zice : „Totul a început în ziua aceea, în clipa aceea". Și aș ajunge să mă accept, dar în trecut, numai în trecut.

Se lasă noaptea. La primul etaj al hotelului Printania s-au luminat două ferestre. Șantierul Noii Gări miroase puternic a lemn ud ; mîine va ploua la Bouville.

Forța romanului Greața vine din faptul că autorul nu expune o teză, ci relatează o experiență, povestește o aventură cu amănunte foarte concrete. Multe din scenele de gen se dovedesc a fi naturaliste (...) dar originalitatea cărții e dată de acele părți în care, sub privirile lui Roquentin, ceea ce se numește real ia forme neașteptate și caraghioase. S-a sfîrșit cu aparențele liniștitoare : angoasa metafizică ne duce pînă la limita fantasticului.

JACQUES BRENNER

Fire pasională, înclinată spre spiritual prin utopie, credem că posteritatea îl va privi curios pe acest doctor un pic cam grebi al cetății ideale și că va fi mirată de formele stranii pe care le va fi îmbrăcat religiozitatea omenească în al XX-lea secol.

MANUEL DE DIÉGUEZ

Lei 37

ISBN 973-34-0171-4